भूमिका ।

अयं हि बालभारतमहाकाव्यकर्ता श्रीमदमरचन्द्रः कस्मिन्काले कतमं भू-
मिमण्डलं मण्डयामासेति मीमांसायां जैनराजशेखरसूरिणा १३४८ खिस्ताब्दे विरचिते
प्रबन्धकोषे "अणहिलपत्तनासन्नं वायटं नाम महास्थानमस्ति चतुरशीतिमहा-
स्थानानामन्यतमत्(म्) । तत्र परपुरप्रवेशविद्यासम्पन्नश्रीजीवदेवसूरिसंताने श्रीजिनद-
त्तसूरयो जगर्जुः । तेषां शिष्योऽमरो नाम प्रज्ञाचूडामणिः । स श्रीजिनदत्तसूरि-
हस्तात्कविराजादमरसिंहात्सिद्धसारस्वत मन्त्रमग्रहीत् । तद्वच्चमहाभक्तस्य विवेकनिधेः
कोष्टागारिकस्य पद्मस्य विशालतमे सदनैकदेशे विजने एकविंशत्या वासरै(रैः)निद्राजया-
स(श)नजयकषायजयादिसावधानस्तं मन्त्रमजपत् । विस्तरेण होमं च चक्रे । एकविंश-
तितम्यां रात्रौ मध्यमासायां नभस्युदिताचन्द्रबिम्बाभिर्गत्य स्वरूपेणागत्यामरं भारती
करकमण्डलुजलमपीप्यत्, वरं च प्रादात्—'सिद्धकविर्भव, निःशेषनरपतिपूजागौरवित-
श्चेधि' इति । वरं दत्त्वा गता भगवती । जातः कविपतिरमरः । रचिता काव्यकल्प-
लता नाम कविशिक्षा, छन्दोरत्नावली, मुक्तावली च । कलाकलापाख्यं च
शास्त्रं निबद्धम्, बालभारतं च । बालभारते च प्रभातवर्णने—

'दधिमथनविलोलल्लोलदृग्वेणिदम्भा-
दयमदयमनङ्गो विश्वविश्वैकजेता ।
भवपरिभवकोपत्यक्तबाणः कृपाण-
श्रममिव दिवसादौ व्यक्तशक्तिर्व्यनक्ति ॥'

(आदिपर्व–स० ११ श्लो० ६)

इत्यत्र वेण्याः कृपाणत्वेन वर्णनात् 'वेणीकृपाणोऽमरः' इति बिरुदं कवीन्द्राख्यम्,
दीपिकाकालिदासवत् घण्टामाघवच्च । कवित्वप्रसिद्धेश्च महाराष्ट्रादिनरेन्द्राणां पूजा
उपनस्थिर । तदा वीसलदेवो राजा गुर्जरधरायां धवलक्कके राज्यं प्रशास्ति । ते-
नामरस्य गुणग्रामं श्रुत्वा । ठक्कुर वइजल्ल(ल्ल?) प्रधानं प्रेष्य प्रातराहूत कवीन्द्र । आ-
सनादिप्रतिपत्तिं कृता । सभा महती । अमरेण पठितम्—

'वीसलदेवनृपजनितभयत्र मचमत्कार निराश मयि
प्रेक्षणा ननमिय र विध्यान गुणग्रामिकदृष्टाशया ।

१ 'वायटनामिन्' इति बालभारतपाठः २ 'पुर ज्ञानि' इति हेम ३ सतानव-
शेन चरमसर्गे ४ तथा च हम्मीरमहाकाव्ये वर्णितम्—'वाणानामधिदेवता स्वयमसौ
ज्ञाता कुमारी तत प्रायो बद्धनता स्फुरन्ति सरसा वाचो विनाशा ग्रन्थ । कुकोकः/
सुकृती जितेन्द्रियचयो हर्षः स वात्स्यायनो ब्रह्मस्वरो ... वेणीकृपा
णमर ॥' इति

श्रीमद्वीसलदेव देवरमणीवृन्दे त्वदायोधन-
प्रेक्षाप्रक्षुभिते विमुञ्चति परीरम्भाय रम्भां हरिः ॥
त्वत्प्रारब्धप्रचण्डप्रधननिधनितारातिवीरातिरेक-
क्रीडत्कीलालकुल्यावलिभिरलमत स्वदसा(?)कन्दमुर्वी ।
दम्भोलिस्तम्भभास्वद्भुजभुजग······द्भुतरामतुरैनो
तेनायः(?) मूर्ध्नि रत्नद्युतिततिमिषतः शोभते शोणभावः ॥'

रञ्जिता सभा । प्रीणितः पृथ्वीपालः । ततो राज्ञा प्रोक्तम्—'यूयं कवीन्द्राः श्रूयध्वे ।' अमरोऽभिधत्ते—'सत्यमेव यदि गवेषयति देवः ।' ततो नृपेण **सोमेश्वरदेवे** दृष्टिः संचारिता । ततः **सोमेश्वरेण** समस्यापिता । यथा—'शीर्षाणा सैव वन्ध्या मम नवति-

---

१. अयं **सोमेश्वरदेव** एव **वीरधवले** राजनि, **वस्तुपाले** चामात्ये सति गुर्जरेश्वरपुरोहितपदभाक् **कीर्तिकौमुदीकाव्यं सुरथोत्सवं** काव्यं च निर्मितवान्, तथा च **सुरथोत्सवे** कविप्रशस्तिवर्णनात्मकः पञ्चदशः सर्गः—

'अस्ति प्रशस्ताचरणप्रधानं स्थानं द्विजानां **नगराभिधानम्** ।
कर्तुं न शक्नोति कदापि यस्य नैतापवित्रस्य कलिः कलङ्कम् ॥ १ ॥
सत्तीर्थस्य सुराश्रितेन जगता यस्योपमा स्यात्कथं
स्वाध्यायैकनिधेर्गतैश्रुतिवृतेनोर्वीतलेनापि वा ।
यत्सौधेषु विशुद्धिवर्जितवपुर्बालोऽपि नालोक्यते
वन्दे श्रीनगरं तदेतदखिलस्थानातिरिक्तोऽयम् ॥ २ ॥
हृतनयनसुखैर्मखाधिधूमैः श्रुतिकटुभिर्वटुवृन्दवेदपाठैः ।
कलिरकलितसंमदः प्रदत्ते न खलु पदं विदुषां गृहेषु यत्र ॥ ३ ॥
चञ्चत्पञ्चमसायकप्रभवतमसि स्थाने त्रिनेत्रानल-
ज्वालाप्रज्वलितप्रसूनधनुषा देवेन दत्तोदये ।
श्रीमत्तां च पवित्रतां च परमामालोकयन्तः सुराः
स्वर्वासेऽप्यरसा रसामरजनव्याजेन भेजुः स्थितिम् ॥ ४ ॥
तस्मै संयमिनामिनाय मुनये नित्यं नमस्कुर्महे
यन्माहात्म्यमसत्यमाह स मुहुर्मुग्धमनाः कौशिकः ।
आविर्भूतमभूतपूर्वचरितं श्रेष्ठाद्वसिष्ठात्ततः
सत्कर्मोद्दुरमध्वरस्थितिविदां स्थानेऽत्र गोत्रं महत् ॥ ५ ॥

---

१. इदं तु प्रोफेसर-आबाजी-विष्णु-काथवटे-महाशयैः संशोध्य प्रकाशितमेव. २. काव्यप्रकाशटीका, काव्यादर्शः, रामशतकम्, इति ग्रन्थत्रयमपि **सोमेश्वरदेवकृत** Catalogus Catalogorum पुस्तके डॉक्टर-थिओडोर-ऑफ्रेक्ट-महाशयैः प्रदर्शितम्. ३. 'आनन्दपुरम्' इति टिप्पणी ४. देवाः, मदिरा च ५. सर्पाः, वेदपाठाश्च. ६. भूदेवाः. ७. स्वर्गिणे, सूर्याय च ८. विश्वामित्रः, उलूकश्च

रभृङ्गोपनानामसीरिः।' अमरेण सद्यः समस्या पूरिता—

देशप्रदेशाधिपतिः प्रमयः सनत्प्रपालिः फणिकङ्कणेन ।
त एव संभूतिमिहाभ्युपेन्ति कुले गुलेचाभिधया प्रसिद्धे ॥ ६ ॥
श्रीसोलशर्मा विमले कुलेऽत्र जन्म द्विजन्मप्रवरः प्रपेदे ।
यः स्वर्गिणः सोमरसेन यागे पितॄंश्च पिण्डैरपृणत्प्रयागे ॥ ७ ॥
स्रोतः सद्गीतमननीमरजामसौ यः सौवस्तिकोऽस्तिरति वरं स्मरता स्मरारेः।
श्रीगुर्जरक्षितिभुजा किल मूलराजदेवेन दृग्गुरुतरस्य पुरोधसे यः ॥ ८ ॥
यया प्रतिष्ठां महतीं वसिष्ठस्त्रिलोकमान्ये भगवानवाप।
निजेन सौवस्तिकतागुणेन चौलुक्यभूपालकुले तथासौ ॥ ९ ॥
विविधद्विजराजपरैः यः कलिकालेऽप्यकल्पयत् ।
त्रिपदीं वा जपैर्न सच्चरितान्मुनिमहिताम् ॥ १० ॥
ऋग्वेदवेदी च कृतज्ञश्च दत्तप्रदानश्च जितेन्द्रियश्च ।
पुरोहिते तत्र पुरोहितेन्द्रे तदङ्गजन्माजनि लल्लशर्मा ॥ ११ ॥
यः करोति स्म चामुण्डराजाख्यं नृपमाशिषा ।
देहिमतालसंख्यं दक्षिणा च दरिर्भुजम् ॥ १२ ॥
श्रीमुञ्जनामा तनुजस्तदीयः स्वयं स्वयम्भूरिव भूतलेऽभूत् ।
मायापराधाय तपांसि सद्विरभाजि यो श्रीरदनेन वृत्तिः ॥ १३ ॥
सद्वंशजातेन गुणान्वितेन शरासनेनेव पुरोहितेन ।
एतेन येने भुवने न किञ्चित् दुर्लभं दुर्लभराजदेवः ॥ १४ ॥
संसारशान्ति जगतोऽपि सोमस्तनन्दनचन्दनवच्चकार ।
पीयूषहारी हरिणाङ्कवच्च सत्या बभाज द्विजराजतां यः ॥ १५ ॥
यस्याशीःप्रतिपादितोदयभुजा श्रीभीमभूमीभुजा
क्षीरक्षालितशालितण्डुलविधिं साक्षात्कृतं तत्पदः ।
येनाक्रमणक्रमेण त इमे मूर्तिप्रमेयाः प्रभो-
र्भस्मोद्धूलनमन्तरेण यवनाः सर्वेऽपि निर्वासिताः ॥ १६ ॥
जित्वा भानुं तत्र याते प्रयाते पुत्रः श्रीमानामशर्मा बभूव ।
कृत्वा सम्यक्सप्त मत्याः क्रतूनां क्रीता काम्या येन सभाऽमिष्टा ॥ १७ ॥

१. 'गुलेचा इति स्थानावारेण गोत्रमावटङ्कनाम' इति टिप्पणी. डॉक्टर-रामकृष्ण-गोपाल-भाण्डारकर-महाशयैस्तु १८८३-८४वर्षीय'रिपोर्ट'पुस्तके 'गुलेचा' इति पाठ आश्रितः २. 'अयं मूलराजमहाराजो वि० सं० ९९३-१०५२ वर्षेषु राज्यमकृत' इति Indian Antiquary—Vol. XI. p. 213. ३. पुरोहितता. ४. चामुण्डराजस्य राज्यम्—वि० सं० १०५२-६६. ५. दुर्लभराजराज्यम्—वि० सं० १०६६-७८ ६. विष्णुना, मृगेण च. ७. आह्लादम्, चन्द्रत्वं च ८. भीमराजराज्यम्—वि० सं० १०७८-११२०.

कैशा मूषा शिरोदर्शो वत्र भुजगपते रेखयामास मूर्ध्ना
धृते मन्मूर्ध्नि शंभुः सदशनवशता(९१०)नक्षतानिर्विजित्य ।

सदा यशांसि परिपूर्णकर्णः श्रीकर्णनामा नृपतिस्ततोऽभूत् ।
वसुंधरामण्डलमर्णवान्तं यन्त्रारिनारीनयनाम्बु चक्रे ॥ १८ ॥
दानानि तानि सदनानि च तानि शंभोरम्भोजराजिरुचिराणि सरांसि तानि ।
येनामुना मुनिजनानुकृता कृतानि चित्तैश्चुलुक्यकुलसम्भवभूपदत्तैः ॥ १९ ॥
धारावर्षपुरोधमा निजनृपश्रेणी विलोक्याखिलां
चौलुक्याङ्गकिर्णा वदत्यहह ते कृत्या किटोत्पादिना ।
मर्त्येष्वस्य तपस्वतः प्रतिहता तवैव तं मार्गकं
सा सहस्य तडिल्लता तदनेव क्षिप्र प्रयाता क्वचित् ॥ २० ॥
तस्मात्कुमारः सुकुमारमूर्तिर्नूतं नयोराशिरिवोज्जगाम ।
स्वदाम्बराज्योदयदायिनी वा गुणाम शर्करेव यस्य वर्के ॥ २१ ॥
बद्धः सिन्धुवसुंधराधिपतिरत्नैर्नवतारोऽपि य-
श्चैतः स्वर्णवतोऽपि मालवपतिः कारां च दारान्वितः ।
स्तः सोऽपि मयारङ्कक्षनृपतिः परानर्ति शिक्षितः
श्रीसिद्धक्षितिपेन स्व विमलः सर्वोऽपि यशांसि ताम् ॥ २२ ॥
कुर्वीपयोर्निर्यावैस्त्वगैश्च परस्परैः ।
दृष्ट पूर्व च यचके चक्रवर्तिपुरोहितः ॥ २३ ॥
कृतुर्धैदनभृद्गुणैर्दिनतलस्फुटयेन सिद्धि गतस्य तस्य ।
तनुर्मनुर्मुक्तिमर्यादिस्मृतिमर्मन्ममवाप सर्वदेयः ॥ २४ ॥
मत्तार्ब्धोपिन साधु मण्डलान्तरेषु जयति स्म सुरेशान् ।
मानवानविदितासपरास्यो मानवानकृत न वैस कुमार्गान् ॥ २५ ॥
अधिपदमनर्मधुरि तत्र क्षणमभवनमम्बार्णवे ।
अथ यस्मि विश्वरामिगनाम्ना वैदिकमदनु वसनुजैन ॥ २६ ॥
मल्लमविलांग नेमुध्य श्रीसानिवान दर्पनेरशमीन् ।
महर्षनाङ्कवंनकुमरेभ्यः समारकाराजनारम्भितिश्व ॥ २७ ॥
चैत्रः पेत्लनः सनलविद्युत श्रीमयंदेवाह्व-
श्रेयःपदराजनकुमाराण्णा श्रीमान्कुमारोऽनुजः ।

१. श्रीकर्णदेवराज्यम्—वि॰ सं॰ ११२०–५० २. 'मालवाधिपयशोयमंजः शुभिर्येन स्मिरिदन्ति शुश्रीराज्यं सिद्धराजाराचनःस्वमयसिद्धेन ग्याहुरित्वतो वीरस चतुर्दर्शनिवारेण हर्षोत्कर्षेण सा च भासदर्शनः पुरोधसः सन्निमन्त्रैः प्रतिरिद्ध कृते सेवा मालवाधिपतिर्निर्हन्त सहत निर्गतोऽसि धूर्तो इति टिप्पणी. ३. सिद्धराजराज्यम्—वि॰ सं॰ ११५०–९९.

गौरी स्मानव रवीन्द्रिनयनगम्(१६२०)साद्विनेशाबदिते
दर्शिताः सैव वन्दता मम नवति(९०)रभूद्योजनानामशीतिः(८०) ॥'

गुर्जरोऽपि हिमगुसरलसुतो न्यायाजयो नाहड-
थवारस्तनयस्ततः समभवन्वेरा इव प्रदाणः ॥ २८ ॥
कुमारपालस्य नृपस्य मुग्धानि महासिद्धे निषाय ।
श्रीसर्वदेवेन महामयागस्थितः प्रधानेन कृताः कृतार्थाः ॥ २९ ॥
स्थाने स्थाने सदायतानि शिवपूजा दिने दिने ।
विप्रे विप्रे च सत्कारः श्रद्धा यस्य गृहे गृहे ॥ ३० ॥
तदा गृहीतेश्वरे कुमारः कुमारपालस्य सुतेन राज्ञा ।
कृतोपरोधोऽपि परं पुरोधाः मन्त्रमदीत्तस न रक्षाधिम् ॥ ३१ ॥
यः श्रीधर्मसमन्वयः पटुकोऽभ्यरादरमादरेण भूपगुणाधरितार्थदेहम् ।
तां दारणामपि रणाङ्गणजातभावमातन्वपाममजयपालनृपादपाश्यत् ॥ ३२ ॥
विजोन्य दुष्पाडवदैन लोकं कङ्कालभ्रं सविशेषम्(षो)कः ।
श्रीमूलराजं दलितारिराजमपी स्ततरस्तमोधनं यः ॥ ३३ ॥
स्वारिकोटिमदनोत्कटदापुत्पुरुदेन सिन्धिरणाङ्गणवीडनेन ।
सर्वप्रधानपुरुषाधिपतिः प्रतापमल्लेन भूरिमतदक्षिया कृतो यः ॥ ३४ ॥
मेमालोविधे कुमार इति यः राज्ञे भुज्ञ्येन्दुना
जित्वा सोऽथ अप्रायवार्तरमः प्रत्यर्थिपृथ्वीपतीन् ।
दृष्टो तद्विषद्विमाविश्वमिव प्रासादपौधाः स्वय
तस्मै याज्ञ्यनदीभुजे निजवमूर्तिरनर्जरक्षतैः ॥ ३५ ॥
धाराधीशे विन्ध्यवर्मण्यमन्दरवधाम्याते ऽप्याजिमुत्सृज्य याते ।
गोगस्थानं पत्तनं तस्य भङ्क्त्वा सौधस्थाने खानितो येन कूपः ॥ ३६ ॥
प्रहीतं कृपया कुप्यं मालवेश्वरदेशतः ।
दत्तं पुनर्गयाधाद्दे येनाकुप्यमकुप्यता ॥ ३७ ॥
जित्वा म्लेच्छपतेर्वलं तदतुलं तार्णामार्गनिषौ
स्वप्रसिन्धो सलिलैर्विधाय शिविरश्रीणि वितृणामपि ।
दानी मोक्षमबुक्षिनक्षितितले कृत्वाश्रमद्वग्रजे
राजार्थं स्वयं चकार चतुरः स्वार्थं प्रजार्थं च यः ॥ ३८ ॥
यः कर्माणि च षड्गुणांश्च तनुते तद्धर्मशास्त्रं
कीर्तिरस्य च यश्च निर्मलरुचिर्जातुचिन्मुञ्चति ।
शास्त्राविष्टनिपात्वरे च युधि च श्रारणोज्जिहीते(?) यतः
सूत्रं यस्य हृदि स्फुरत्यविरतं माद्य च राज्यस्य च ॥ ३९ ॥

१. कुमारपालराज्यम्—वि० सं० ११९९-१२३०. २. अजयपालराज्यम्—वि० सं० १२३०-३३. ३. मूलराजराज्यम्—वि० सं० १२३३-३५

(अत्र शिरोऽस्यामिति शिरसा गुणनामस्यामिति मत्वर्थीयो समासः कार्यः । अन्यथा प्राग्वत्त्वादेकत्वं प्राप्नोति ।)

अद्भुतनीरं कान्तानां चन्द्रगामकल्पश्री ।
अभूदभिधया लक्ष्मीः साक्षाल्लक्ष्मीरिव श्रियः ॥ ४० ॥

आदिमः प्रथममन्दिरं महादेव इत्यभिधया तनूजः ।
येन पाणिनिहितेन पङ्कजेनेव तुष्यति परं सरस्वती ॥ ४१ ॥

सोमेश्वरदेव इति क्षितिदेवस्यास्य चन्द्रतनुजन्मा ।
अजनि कनिष्ठस्तस्य भ्राता ख्यातान्वयो विजयः ॥ ४२ ॥

तैस्त्रिभिः प्रथममध्यमोत्तमैः सो पदैश्च पुत्रैर्गम्भितैः ।
चन्द्रशालमिव गोत्रमुख्यैः सक्रियं समजनिष्ट रिष्टे ॥ ४३ ॥

सोमेश्वरदेवकवेरेव श्लोके गुणग्रामम् ।
हरिहरसुभटप्रमुखैरभिहितमेवं कविवरैः ॥ ४४ ॥

श्रीसोमेश्वरदेवस्य कवितुः सवितुश्च गीः ।
सद्वर्णाभ्यवहारस्य निरासेऽपि रसप्रदा ॥ ४५ ॥

वाग्देवतावतंसस्य कवेः श्रीसोमशर्मणः ।
धुनोति विबुधान्सूक्तिः साहित्याम्भोनिधेः सुधा ॥ ४६ ॥

तव वक्त्रं शतपत्रं सद्वर्णं सर्वशास्त्रसंपूर्णम् ।
भवतु निज पुस्तकमिव सोमेश्वरदेव वाग्देवी ॥ ४७ ॥

वसिष्ठो निष्ठायाः पदमिति जगत्यस्ति प्रकटः
प्रकृष्टास्तेषामप्यजनिषत मुञ्जप्रभृतयः ।
कुले जातोऽप्येषां शतधृतिदुहित्रा पुनरयं
स्वयं पुत्रीचक्रे नवकविगुणप्रीणितहृदा ॥ ४८ ॥

काव्येन नव्यपदपाकरसास्पदेन यामार्धमात्रघटितेन च नाटकेन ।
श्रीभीमभूमिपतिसंसदि सभ्यलोकमस्तोकसम्मदवशंवदमादधे यः ॥ ४९ ॥

कवीन्द्रपदवीस्पृहामहह तेऽपि तन्वन्ति य-
द्वचः क्रकचकर्कशं प्रथयति व्यथां कर्णयोः ।
कविः स विरलः पुनर्भुवि भवादृशो दृश्यते
सुधाभिरभिषेचनं रचयतीव यः सूक्तिभिः ॥ ५० ॥

---

१. अयं पाठष्टिप्पणीस्थो ग्रन्थमध्ये प्रक्षिप्तो भवेत. २. 'अयं श्रीहर्षवंश्यो हरिहरो [illegible] प नैषधपुस्तकं प्रथमं वस्तुपालेऽमात्ये समानयत्–इति हरिहरप्रबन्धे प्रबन्धकोशे स्फुटम्. ३. भीमदेवराज्यम्—वि० सं० १२३५-९८ तत्पुत्रत्रिभुवनपालराज्यम्—वि० सं० १२९८-१३००.

एवं श्रीमत्कुमारपालविहारवर्णनादिकं [illegible] यथा—'कुमारविहारे [illegible] [illegible] ' [illegible]—

[illegible] कोटि कोटि [illegible] [illegible]-
कर्ता [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible]-
[illegible] [illegible] कुमारविहारः ॥ ५१ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] हेमचन्द्रे [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] श्रीकुमारपाले [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ ५२ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] श्रीहेमचन्द्रः [illegible]-
[illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] श्रीकुमारपालोऽभवत् ॥ ५३ ॥
[illegible] श्रीमद्देवेन्द्र[illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ५४ ॥
श्रीकुमारपालः स [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] ॥ ५५ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] श्रीहेमचन्द्रः प्रभुः ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] च [illegible] [illegible] श्रीकुमारपालः पुनः ॥ ५६ ॥
न [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] न [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] च [illegible] [illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कुमारपालः ॥ ५८ ॥

१ [illegible] श्रीमद्भिः डॉक्टर-पीटर्-पीटर्सन-महाशयैर्विरचिते [illegible]-[illegible] संवत् ११७८ लिखिते [illegible], किन्तु डॉक्टर-रामकृष्ण-गोपाल-भाण्डारकर-महाशयविरचित १८८३-८४ लिखित सर्च रिपोर्ट [illegible] लिखिता, २ अत्र च प्रद्युम्न[illegible] कुमारपाल [illegible] तथा हि Indian Antiquary—Vol. XI p. 221 [illegible] मुद्रितमस्ति:—'××× संवत् ११६५ वर्षे वैशाख शु १४ सोमे श्री-[illegible]×× [illegible] कुमारपाल[illegible] [illegible] [illegible]

'मत्स्यामुद्राले हिमकरकलाभे गिरिसुता-
ललाटस्याभ्रे हरिणमरुपुञ्जप्रतिकृतिः ।
कपर्दस्तत्प्रान्ते यदमन्मरितत्र तरङ्गो
धनुष्कोटी भृङ्गस्तदुपरि गिरिस्तत्र जलधिः ॥'

ततः कृष्णनगरवास्तव्येन कमलादित्येन समस्या निर्मिता—'मशकगलरन्ध्रे हस्तियूथं प्रविष्टम् ।' अमरेण पूरे—

'तटविपिनविहारोत्पत्तृम्भत यत्र यातो-
मशकगलरन्ध्रे हस्तियूथं प्रविष्टम् ।

सत्यं ध्रुवं भवतु मा क्षतिरत्र काचिद्‌त्वा सहस्रहृतिनापि मयानिभाव्यम् ।
मन्त्री समे च विषमे च परीक्षितोऽसौ दृष्टं न दुष्टमिह किंचन सच्चरित्रे ॥ ५९ ॥

अयमनुदिनदानोत्कर्षितप्राना(ण)र्थ-
त्वरि(चरित)चरित्रः सम्भिमानस्तु मन्त्री ।
तुहिनकरसमानैर्यस्य कीर्तिप्रतानै-
रजनिषत रजन्यः शारदाकाविपाकाः ॥ ६० ॥

लमन्ते लोकतः पापाः शापानन्ये नियोगिनः ।
अधिकारमधिकारममात्यः शास्त्यसौ पुनः ॥ ६१ ॥

त एव स्तूयन्ते नृपतिपशुभिर्धीवरतया
प्रजानामानायः सपदि खलु येभ्यः प्रपतति ।
तदित्थं सुस्थानां [चकित]चकित कापि वनना
सता सभ्यन्येकः सचिवशिवतातिर्भुवि भवान् ॥ ६२ ॥

अर्थिदानदलितार्थिदुःस्थिति त्वां विना विनयनम्र सप्रति ।
मृज्यते जगति केनचित्सतां **वस्तुपाल** न कपालदुर्लिपि ॥ ६३ ॥

गोमयरसानुलिप्ते कीर्तिसुधाधवलिते च भवनगृहे ।
श्री**वस्तुपाल** भवतश्चकास्ति चित्रं चरित्रमिह ॥ ६४ ॥

पीयूषैः प्रणता हिमैः प्रणिहिता ताराभिराराधिता
गङ्गावीचिभिरर्चिता परिचिता दिग्दन्तिदन्तांशुभिः ।
कर्पूरैः परिशीलिता मलयजैराराधिता मण्डिता
डिण्डीरस्तबकैर्बकैरनुसृता मन्त्रीश कीर्तिस्तव ॥ ६५ ॥

प्रवर्तमानेऽत्र कवित्वसत्रे सत्कृत्य सत्पात्रममात्यमेवम् ।
कृतार्थमात्मानमसावमंस्त सांवत्सिको **गुर्जरनिर्जराणाम्** ॥ ६६ ॥]

कुमारपुत्रेण कुमारमातुः काव्यं तदेतज्जगदेकदेव्याः ।
श्रुतिस्मृतिव्याकृतियज्ञविद्याविशारदेन क्रियते स्म तेन ॥ ६७ ॥

इति गुर्जरेश्वरपुरोहितश्रीसोमेश्वरदेवविरचिते **सुरथोत्सव**नाम्नि महाकाव्ये कविप्रशस्तिवर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ।' इति.

यत्र यत्र न कदाचिदिति श्रुतोऽप्येष वादिः
प्रतनुतिमिति तले क्वापि गच्छ क्षणेन ॥'

अथ वीसलनगरीयेण नानाकेन समहता विश्राणिता—'गीतं न गायतितरां युव-

---

कीर्तिकौमुदीकाव्यस्य नरेन्द्रवंशवर्णनाख्ये द्वितीयसर्गे तु मूलराजादिभीमदे-वान्तं चौलुक्यवंशं वर्णयित्वा स्वयमेव सोमेश्वरदेवः—

'अथ तत्रैव चौलुक्यवंशे शाखान्तरोद्भवः ।
अर्णोराजः स राजर्षिस्तथाभर्षेण विभुवम् ॥ ६२ ॥
तत्पुत्रः समरकीर्तिघनाघनचुम्बिताम्बरः ।
श्रीलावण्यप्रसादोऽस्ति प्रासादः शौर्यसंपदः ॥ ६७ ॥
श्रीवीरधवलस्तस्य सूनुर्वीरशिरोमणिः ।
युद्धे जयश्रियं धन्वन्यायावीरामुद्वाह यः ॥ ७६ ॥'

इत्याद्यधिकं वर्णयामास.

एवं च भीमदेवसमये,१२१९-३५(?)विक्रमवर्षात्मकवीरधवलसमये,१२४३-६२ विक्रमवर्षात्मकवीसलदेवसमये च सोमेश्वरस्य सत्वं स्पष्टमेव.

१ अयं च नानाकपण्डितो सोमेश्वरो वीसलनृपतेराश्रित इत्यत्र प्रमाणमुपलभ्यम्—

'यतो गोचरयन्ति लोचनरुचो वाचो निवृत्ता यत-
श्चेतो मुह्यति यत्र यत्र न मतः पन्थानमालम्बते ।
सन्निर्धूततमस्त्रियोगसुलभं सोमेशलिङ्गस्थलं
स्पर्शीभूतमभिर्भुवामहितवर्मा किंचिन्महद्धिन्मयम् ॥ १ ॥
दन्तांशुमञ्जरितहस्तलवाभिरामः सिन्दूरचारुमुखो मदनिर्झराढ्यः ।
देवः स कोऽपि नरसिंहपुरमूर्तिमाली शर्माणि वो दिशतु सिद्धिविलासशीलः ॥ २ ॥
अघानि वो हन्तु विहङ्गमेशः सरस्वतीसागरसंगमोदकम् ।
परोपकूले परमक्षमालया जपन्ति सन्तः परमक्षमालयाः ॥ ३ ॥
सेयं शिवानि वितनोतु सरस्वती वः श्रीमा हरत्युतशिखरवाचमाभिः ।
श्रीमं प्रतापमिव सर्वनरद्विषां वा यथापाशबन्धविधुर विदधेऽम्बुधौ या ॥ ४ ॥
तं मेघमेदुरमहोमहनीयमूर्तिं तापत्रयप्रशमनाय वयं श्रयामः ।
यः शातकुम्भनिभया विभया स्फुरन्तीमङ्केन विद्युतमिव श्रियमाबिभर्ति ॥ ५ ॥
श्रीनाभि प्रथनेन मालवनृपाविर्भूतमुक्तामणि-
श्रेणीभिरमण्डयत्प्रियतमां यः कीर्तिभिर्मेदिनीम् ।
तस्यैव नयविक्रमैकसमतेः श्रीवीसलक्ष्माभुजो
मूर्तिर्मङ्गलता दधातु सुचिरं धार्मिक मारस्वते ॥ ६ ॥
श्रेताभूमपवित्रितो(?)म्बरचरं स्वाध्यायघोषोत्तर-
स्थानं दीर्घमनोहरं नगरमित्यास्ते विलासस्थलम् ।

'श्रुत्वा ध्वनेर्मधुरतां सहसावतीर्णे भूमौ मृगे विगतलाञ्छन एव चन्द्रः ।
मागान्मदीयवदनस्य तुलामितीव गीतं न गायति हि यां युवतिर्निशासु ॥'

लक्ष्मीरमुष्य पत्नी द्वितीयमङ्गं बहिश्चराः प्राणाः ।
विमलकुलद्वयभूषा मत्पूराम्भोजमञ्जुमुखी ॥ २२ ॥
नयनिपुणः प्रथितगुणः सत्यकरणः समुज्ज्वलाचरणः ।
कस्य वयस्यो न स्यान्नानाको नागरोत्तंसः ॥ २३ ॥
श्रीतस्मान्निसमाजमण्डनमणिः कातन्त्रनिर्धौतधी-
श्छेकश्छन्दसि नाटकेषु निपुणोऽलंकारसर्वस्वभाक् ।
श्रीरामायणभारतामृतकथाम्भोराशिपारंगमः
केषां नैव कवित्वकेलिरसिको वर्ण्यः सवर्णाग्रणीः ॥ २४ ॥
पुरमथनपुरेऽस्मिन्नात्मनः स्थापनायां
मतिगरिमविराजद्देश्मनि प्रह्वपूर्वाम् ।
मुदितमदित यस्मै साधवे सौधमेकं
तदमलगुणरथ्या विश्व(वीस)लक्षोणिपालः ॥ २५ ॥
सोमेशमनुदिनं यः प्रमोदयच्छालितण्डुलार्धेनया ।
कलयति वीसलोर्वीपतिदत्तयगसरामाग्रम् ॥ २६ ॥
यः पौराणिकवचनमधुभिः प्रीणयीकृत्य नागर-
प्रेयोभिः प्राग्विक्रमधिनोद्विश्व(वीस)लक्षोणिपालः ।
तानि तस्य त्रिदशगुरुः पिण्डदानैरिदानीं
दर्शे दर्शे रचयति च यः शेखरः श्रोत्रियाणाम् ॥ २७ ॥
तीर्थाम्बुस्नातपत्रालिमालिनैवैद्यवन्दनैः ।
यः प्रीणयति नानाकः पिनाकभृतमन्वहम् ॥ २८ ॥
संतुष्यता वसुदभक्तिगुणेन गण्डश्रीवीरभद्रनृपति स्वकलां निवेद्य ।
यः शंकरेण निरमीयत मङ्गलादपग्रामाधिनाथममसममभागभोगी ॥ २९ ॥
सारस्वत्यामन्वायजनितनिर्व्याजविधि-
महावर्षैः पुनः सततमनिशिश्मोक्षयति यः ।
स नन्यान्नानाकविरसमयमानावविक्रम-
यशःस्तोमः सोमेश्वरचरणचिन्ताचतुर्थः ॥ ३० ॥
यो मुख्यः सुधियां यमाहुरनघं येनार्जिताः कीर्तयो
यस्मै वेश्म दिदेश विश्व(वीस)नृपो यस्मात्म दोषोदयः ।
यस्य श्रेयसि वासनातिमहती यस्मिन्नमन्ते गुणा
सोऽयं सप्तपदीनमेतु सुहृदं नानाकनामा कृती ॥ ३१ ॥
मानुष्ये द्विजता दुरापतरता तत्राप्यसौ नागर-
ज्ञातिः ख्यातिमती श्रुतौ परिचयस्तत्रापयोरयाः धियः ।

भार्येतस्याप्य यौवनपूर्णस्वर्गादिनिगादना-
चेनश्चन्मयानेव सुकृतं नानाक एवार्जीत ॥ १२ ॥
श्रीमद्वीसलमेदिनीपरिवृढप्रशांतिलाब्धिद्युत:
सोऽयं नागरनीरजाकररविर्नानाकनामा कविः ।
तीर्थोत्तुङ्गसरस्वतीकृतपरिग्रहस्य शास्त्रनं
श्रीशाकेतनमेनत्र विदधे वारांनिधे गोपगि ॥ १३ ॥
श्रीसोमनाथमहिमा भुवनेषु यावद्यावन्निहन्ति दुरितानि सतां कपर्दी ।
यावच्च गर्जति पयोनिधिरेव तावत्सास्तात्र सदनमक्षयमेतदस्तु ॥ १४ ॥
नानाक एव जयताद्यविनाश्य लक्ष्मीः शश्वत्कुमुम्भवमनेव जराप्रुरेतु ।
किंचैनयोः सुनयोऽपि नयोपमर्द्दी गङ्गाधरः सुचरितेन कुलं पुनातु ॥ १
अष्टावधानपरितुष्टहृदा अनेन यः कीर्तितो जगति वाल्मसरस्वतीति ।
पुत्रः कविः कुवलयाश्वचरित्रधातु कृष्णः प्रशस्तिमिह रत्नसुतः स तेने
मो. पाल्हणेन प्रशस्तिरालिख्योत्कीर्णा ॥' इति Indian Antiq
Vol XI. p 102-3.

'अस्त्यानन्दपुरे गरीयसि कुलं कापिष्ठलं निर्मलं
धर्मोद्धारधुरंधरोऽभवदुपाध्यायोऽत्र सोमेश्वरः ।
तस्माद्दीक्षित आमडः श्रुतिमतः पुत्रः पवित्रद्युति-
र्गोविन्दोऽस्य च नन्दनः सहृदयश्रेणीमनोनन्दनः ॥ १ ॥
मिथोविरोधोपशमाय सिद्धः श्रम. श्रिय शारदयाश्च(?) मनः ।
नानाविधानामवधिर्बुधानां नानाकनामा सुकृतैकधामा ॥ २ ॥
यो वेद ऋग्वेदमखण्डमेव समस्त च व्याकरणप्रमाण ।
साहित्यसौहित्यमवापदन्तर्वाणिः पुराणस्मृतिपारगोऽभूत् ॥ ३ ॥
धौरेयो धवलान्वयेऽत्र समये श्रीसिद्धराजोपमो
धाम्नां धाम बभूव वीरधवलाद्राजा विभुर्वीसलः ।
यत्तेजःप्रसरप्रगल्भकरोत्ज्वालज्वलन्मालयो-
न्मीलद्भूमपश्चात्भरनवद्धोरान्धकारं नभः ॥ ४ ॥
राज्ञोऽस्य सन्मानसुकृतैकमन्मानन्येन नानाक उदारबुद्धिः ।
धौरेयक(?)पूर्वो विबुधप्रतीक्षो वेदादिशास्त्रेषु ददौ परीक्षाम् ॥ ५ ॥
अथैकदा वीसलचक्रवर्ती श्रीनागरज्ञातिसमग्रवर्ती ।
पवित्रगोत्रो नियमैर्विचित्रैश्चकार सोमेश्वरदेवयात्राम् ॥ ६ ॥
सरस्वतीसागरसंगमेऽसौ स्नात्वा सोमेश्वरमर्चयित्वा ।
विद्याविशेषं परिभाव्य विप्र (?) विशेषविकल्पितपुण्यवेषः ॥ ७ ॥

---

१. अनेन रत्नकविना कुवलयाश्वचरित्रकाव्यमपि प्रणीतं भवेत्.

एवमष्टोत्तरं शतं बहुकाविदग्धाः पूरिताः समस्याः श्रीअमरेण ।

ततो राज्ञाभिहितम्—'सत्यं कविसार्वभौमः श्रीअमरः ।' तत्र दिने संध्यावधि सभा निषण्णा स्थिता । राज्ञा लक्षितः मध्यटोकोऽपि ।

रसावेशे हि कालोऽनैर्गच्छन्नपि न लक्ष्यते ।

द्वितीयदिने तस्य: काव्यमयैः प्रमाणोपन्यासैः प्रमाणिका जिताः । तृतीयदिने राज्ञा पृष्टम्—'अस्माकं सम्प्रति का चिन्तास्ति' इति कथ्यताम् । अमरेण भणितम्—'देव,

---

क्षेत्रे प्रभासे शुभ्रतापविनाशे स्वकारिता(?) मञ्जुरीशूहेषु ।
प्रशाल्य पादौ प्रददौ वसीर्थ नानाकनाम्ने कविशेखराय ॥ ८ ॥ (युग्मम्)
उपेयुषा वेदपुराणशास्त्रनिघर्षणे संश्रितहारलक्ष्मीः ।
विभाति येन द्विजनायकेन श्रीवीसलब्रह्मपुरी पुरेऽस्मिन् ॥ ९ ॥
वन्द्ये विश्वजनेन मूर्धनि भास्वत्या दधानः पदं
प्राप्यार्थि किल वाडवः परमभूतात्मभरिभिर्गर्वः ।
नानाकः पुनरेष तां भगवती मूर्ध्नि नमस्यादरो
वर्णो विप्रशतोदरंभरिरहो तीरे वगन्वारिधेः ॥ १० ॥
गोविन्दतनयः सोऽयं प्रद्युम्नोऽभूदिदमद्भुतम् ।
विप्रभेतयदेतस्य शान्तः शान्तरसोऽधिकम् ॥ ११ ॥
ध्याने यस्य सरस्वतीशुचिजले पूजा च सोमेश्वरे
स्वर्गे नातिपयो भजन्ति गुरुलक्ष्मीसमहायहृदात् ।
वित्तं यस्य च साधुबन्धुसुहृदां साधारणं सर्वदा
नानाको धरणीतले समधिकं धन्यः स मान्यः सताम् ॥ १२ ॥
स्वस्थोर्धैः प्रतिपर्व शालिकणिकापिण्डेन शुभद्रया
सार्धं वेदपुराणपाठनिपुणैः पुण्याशयैर्ब्राह्मणैः ।
आढ्ढ तेन विधीयमानमतुलं सारस्वते श्रेयसे
दर्शे दर्शमतीव हृष्यति दिवि श्रीवीसलक्ष्मापतिः ॥ १३ ॥
मुखे यदीये विमलं कवित्वं बुद्धौ च तत्त्वं हृदि यस्य सत्त्वम् ।
करे सदा दानमयाऽम्बु तस्य पादे च सारस्वततीर्थस्नानम् ॥ १४ ॥
काव्येषु नव्येषु ददाति कर्णं प्राप्नोति यः सपदि साधुवर्णम् ।
विभूषणं यस्य सदा सुवर्णं प्राप्ते तु पात्रे न मुधा विकर्णम् ॥ १५ ॥
रचितं उचितं उर्ध्वं भक्तरार्चनाय
मुनिजिनकुसुमानि: शालिजरत्नगुलिकाः ।
जयति भुवनमः श्रीसोमनाथस्य काम
विरतिं शशिकलायाः कौमुदीर्निदुर्लभम् ॥ १६ ॥

---

१. एतत्प्रशस्तिनिर्माणसमकालमेव वीसलनरपतिः स्वर्गं जगामेत्यनेन प्रतीयते.

कर्ण दूरं गतः, स्वर्गे ऐरावतस्य दक्षिणकर्णे लुठिता । भूपतिः हारगा(?)दमोदत, शिरोऽधुनोत् । नित्यं गमनागमने[न] जिनधर्मासक्तः कृतो राजा चैत्येषु पूजाः कारयति । एकदा राज्ञा पृष्टम्—'भवतो कः कलागुरुः ।' अमरेण गदितम्—'अमरसिंहः कविराजः' इति । राजाह—'तर्हि समानेयः ।' अमरचन्द्रेणानीतः प्रातः कविराज उपराजम् । तदा राजा मार्गेण धर्मशालाते । राजा पृष्टम्—'अयं कविराजः ।' कविराजेन व्याजह्रे—'ओम्' इति । राजाह—'तर्हि वद काव्योचितं किंचित् ।' अमरसिंहः काशति—

'राजकृपाणनिर्माणसेनस्थेन वेधसा ।
कृतः कृतान्तगर्वस्तु करोद्धूतेनवर्तिभिः ॥ १ ॥
अप्यात्मानमपि धार्यं किमपि यः पाणेः कृपाणे गुणः
सेनकाम स यद्दशीं सुपर्शी प्रमयितु क्ष्माधितु ।
न मद्राम स बद्धमुष्टिमगायेनारिपृथ्वीभुजो
युद्धेषु दममति प्रकाममुदितश्रीहामशोभोद्गमः ॥ २ ॥
क[illegible] किमिह कृपाणे धीसत्व [illegible] वाञ्छु तृणानि ।
यानि मुखगानि तेषां न चैव लङ्घयितुमनमर्थैः ॥ ३ ॥
देव [illegible] भवतः श्रीमण्डलानी भुज-
[illegible] राजशाकुनिगनिन्द्रा(न्द्रां)गद्विजिह्वः फणी ।
[illegible] रिपुनरकभेषु [illegible]-
[illegible] निर्भेदायोनिर्गा कृत्युतुमर्हति ॥ ४ ॥'
[illegible] अमरसिंहोऽभिधे—'इदं वर्ण

[illegible]
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible] प्रचार किता
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥
[illegible]
[illegible] आशाचर्यास्तदे-
[illegible]

ण्डो वर्णय । यदि दधिसमुद्रयपा वर्णयसि, तदा मामर्द्धगुणम् । अन्यथा सर्वमागमसाङ्गम् ।' इत्युक्तिसमनन्तरमेवाहतमतिमदना स ऊचे—

'क्षीरोदन्वि: शशिनो मया शिगमदं[1] थर्ष दर्शान्तुमुपा

प्रादुष्यत्र सुधामिदं नु देव्यु श्रेष्ठरते(?)वर्णाहणे ।

धीलूलनगरे नवी यदरागान्द(?)रा यहारदे निष्ठे

देव त्वत्करदत्तदानमुनयो नितांनि ज्ञातिद्विपाम् ॥'[2]

धनिपो(?) भूपाद. । मामर्द्धगुणं कृतम् । कालान्तरे अमरेण कौष्ठागारिपथामन्द्रानर्थं दत्त्वं रक्षितम् । एवं कविराजदीक्षमयागं प्रतिदिनम् ॥ इत्यमरचन्द्रकविप्रबन्ध: ॥" इत्यमरचन्द्रप्रबन्धतो वीसलदेवनरपतिराज्येऽमरचन्द्रसत्ता निर्धार्यते.

वीसलभूपालराज्यसमयस्तु—'स्वस्ति श्रीमद्विक्रमनृपकालातीतसंवत्सराधिकत्रयोदशशतेषु(१३१७)संवत्सरेषु लौकिकज्येष्ठमासस्य कृष्णपक्षचतुर्थ्यां तिथौ गुरावद्येह श्रीमदणहिल्लपाटके समस्तराजावलीविराजितपरमेश्वरपरमभट्टारक–उमापतिवरलब्धप्रसादप्रौढप्रतापनिजभुजरणाङ्गणविनिर्जितशाकम्भरीभूपाल–सिंहणसैन्यसमुद्रशोषणवडवानल–मालवाधीशमानमर्दन–मेदपाटकदेशकलुषराज्यवल्लीकन्दोच्छेदनकुद्दालकल्प–कर्णाटराजप्रजाविपक्षमपरंपुरुषोत्तम–भुजबलभीम–अभिनवसिद्धराज–अपरार्जुन–इत्यादिसमस्तविरुदावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजश्रीमद्वीसलकल्याणविजयिराज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि महामात्यश्रीनागडे श्रीश्रीकरणादिसमस्तमुद्राव्यापारान्परिपन्थयतीत्येवंकाले प्रवर्तमानेऽस्मिन् परमप्रभो: श्रीमहाराजस्य प्रसादपत्तलायां वर्धिपथके भुज्यमानमण्डल्यां जयश्रीनिर्भरालिङ्गितशरीरो महामण्डलेश्वरराणकश्रीसामन्तसिंहदेवो नगरपौरानन्यानपि सर्वानपि हरू सर्वेषां विदितं प्रशासनं प्रयच्छति । यथा—यन्मया महादानोदकप्रक्षालितवामेतरकरतलेन परमयाभिरूपया भूत्वा तीर्थपुरोहितै: स्नात्वा शुक्लवाससी परिधाय चराचरत्रिभुवनगुरुं भगवन्तं भवानीपतिं समभ्यर्च्य संसारासारतां विचिन्त्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं जीवितव्यमी(मे)श्वर्यं चावगम्य ऐहिकं पारत्रिकं च फलमङ्गीकृत्य—' इति डॉक्टर जी. बूल्हर सी आइ ई महाशयै: Indian Antiquary—Vol. VI. p. 210-12 प्रकाशितदानपत्रत. श्रीमद्वीसलनरपतिराज्यं त्रयोदशशतकेषु तदानके निर्धार्यते. तथापि १२४३-४४–१२६१-६२ खिस्ताब्दे (वि० सं० १३००-१८) वीसलनरपते राज्यस्थिति डाक्टर-जी. बूल्हर-महाशयसिद्धान्त:. डाक्टर-रामकृष्ण-गोपाल-भाण्डारकरीय-१८८३-८४ समयीय'रिपोर्ट'पुस्तके तु ३१८ पृष्ठे ४५७ पृष्ठे च, '१३०२(विक्रम)वर्षे वीसलदेवप्रभोर्वर्षे १८ राज्य कृतम्' इति दृश्यते.

1. अब्धि-यश-पाताल-चन्द्रेषु हास्यवर्णनस्यापि सुधाहरणानन्तरस्य विशेषणैर्मुधात्वं वर्णयित्वा इत्थमसावृतेऽनूतत्वं वर्णयति. 2 'दधते हस्तेऽस्य लीला तृणे' इति पाठो भवेत.

एवं च त्रयोदशखिस्तशतकनिश्चितस्थितिवीसलदेवराज्ये अमरचन्द्रस्य स्थितिनिश्चयात्त्रयोदशखिस्तशतके बालभारतनिर्माणनिश्चयः.

नयचन्द्रकविकृतयोर्हम्मीरमहाकाव्य-रम्भामञ्जरीनाटकयोः—

'कार्यात्कारणसंविदं विदधते नैकान्तमुत्सृज्य य-
त्ततेषामिव नोऽपि कार्हिचन किं चेतश्चमत्कारवान् ।
नैवं चेन्नयचन्द्रसूरिसुगुरोर्वाणीं विधायामृतं
श्रीहर्षं तमथामरं तमपि तत्किं संस्मरेयुर्बुधाः ॥
नयचन्द्रकवेः काव्यं रसायनमिहाद्भुतम् ।
सन्तः स्वदन्ते जीवन्ति श्रीहर्षाद्याः कवीश्वराः ॥
लालित्यममरस्येह श्रीहर्षस्येह वक्रिमा ।
नयचन्द्रकवेः काव्ये दृष्टं लोकोत्तरं द्वयम् ॥'

इत्यत्र 'स्वदन्ते', जीवन्ति' इति वर्तमानप्रयोगाच्छ्रीहर्षामरचन्द्रयोरपि नयचन्द्रसमकालत्वं वर्णयन्ति. परंतु चतुर्दशशतकस्थहम्मीरमहाराजवर्णनकनयचन्द्रकवेश्चतुर्दशशतकपूर्वकालकत्वाभावेन द्वादशखिस्तशतकोत्पन्ननैषधीयचरितकर्तृश्रीहर्षस्य त्रयोदशखिस्तशतकोत्पन्नबालभारतमहाकाव्यकर्त्रमरचन्द्रस्य च नयचन्द्रसमानकालकत्वाभावादेतत्समानसमयौ श्रीहर्षामरौ कौचिदिन्नावेव भवेताम्.

तदेतस्य बालभारतमहाकाव्यस्य परममनोहरस्य यद्यपि काशीविद्यासुधानिधि (The Pandit) पत्रे मुद्रणं जातम्, तथापि तस्य सर्वांगुद्धत्वं बहुत्र पाठस्य खण्डितत्वं चावलोक्य पुनर्मुद्रणेच्छा जाता. तत्र पुनर्मुद्रणसमये महामहोपाध्यायपण्डितश्रीदुर्गाप्रसादशर्मभिः—

क—संज्ञकं द्विपञ्चाशित्पत्रात्मकं चरममर्द्धपत्ररहितं जयपुरराजगुरुभट्टश्रीलक्ष्मीदत्तात्मजश्रीदत्तशर्मभिः संवत् १७२४ वैशाख वदि ४ भौमवासरे लिखितं प्रहितम्.

[illegible]

इत्येवं पुस्तकत्रयसाहाय्येन समारब्धमस्य शोधनं तत्रभवतामेतस्माभिः समाप्तिसमशोधनेऽत्र स्खलनं दृष्टान्ते यथास्मदीयावशुद्धयो मन्दबोधदृष्टिदोषात् जाता स्यात् तां सुधियः शोधयित्वा पठन्तु. यतः —

गच्छतः स्खलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥

इति निवेदयतः —

पण्डितशिवदत्तकाशीनाथौ.

काव्यमाला ।

महाकविश्रीपद्मरचन्द्रसूरिप्रणीतं
बालभारतम् ।
आदिपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

ममां परब्रह्मविलोकमार्गमसङ्कुलं दुरितकण्टकैः यः ।
श्रीभारतं ब्रह्म ततान शाब्दं स श्रेयसे सत्यवतीसुतोऽस्तु ॥ १ ॥
शश्वत्प्रभावैर्भुवनं पुनाते वेदे गङ्गागाविव पुण्यवन्तौ ।
मनः समस्तोऽप्ययमस्तु तस्मिन्महोमये ब्रह्मणि लीनचित्तः ॥ २ ॥
अयं पयोधिप्रभवः प्रभावी प्रभाविनिद्रेण सुधारसेन ।
सदाभिषेकं जगतां विधत्ते विधुर्वपुष्मानिव पुण्यराशिः ॥ ३ ॥
किरत्सुधां यो वसुधान्तराले महामहा हन्ति नमां तमांसि ।
हुताशनीयः किमनेन साम्यं समं समायातु सहस्ररश्मिः ॥ ४ ॥
अवाप कीर्तिं त्रिजगज्जयीति ध्रुवामनङ्गः कुसुमायुधोऽपि ।
स येन सख्या भयसुन्दरेण कंदर्पजिन्मौलिमिलत्पदेन ॥ ५ ॥
स्वयं स्वयंभूर्भुवनस्तवन्नीयोत पवित्रेऽपि निजोत्तमाङ्के ।
अधारि बालोऽपि कुतोऽपि हेतोर्महेश्वरेणापि निरन्तरं यः ॥ ६ ॥
तस्य प्रिया कामशरव्रणकर्मरोहिणी विभाति रोहिणीति ।
ध्यायन्यदास्यं किल तन्मयेन ध्यानेन तद्रूपमवाप सोऽपि ॥ ७ ॥
तन्नन्दनस्तन्मिथुनानुरूपरूपोऽस्ति चिद्रूपतया बुधाख्यः ।
यद्योगभाग् न विधुन्तुदोऽपि विधुं तुदत्युग्रविरोधबोधः ॥ ८ ॥

१. 'प्रभावैः' ग. २ शार्ङ्गी. ३. सूर्याचन्द्रमसौ. ४ 'प्रभाति' क. ५. 'महाभिषेकं' ग. ६. 'जयसुन्दरेण' क. ७ 'स्वयंभुवन' ग. ८. 'नि[illegible]' –

[illegible] ।
[illegible] कर्णे कुण्डलिकर्णे दधाति ॥ ९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १० ॥
मधं न विवे [illegible] ।
[illegible] ॥ ११ ॥ (युग्मम्)
एकादशे [illegible] दधौ [illegible] ।
[illegible] दधौ ॥ १२ ॥
[illegible] ।
तदा [illegible] ॥ १३ ॥
तस्याः [illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
तदङ्गसौभाग्य[illegible]नन्दनिर्भिन्नोपः ।
[illegible] चन्द्रमौलेः ॥ १५ ॥
क संभवोऽस्या भुवि भोगिनीनां न स्वर्गिणि श्रीरिति दिव्यधामात् ।
ईदृग् सृष्टि सुरसुन्दरीणां तुरीयमास्ते न मगत्कुतोऽपि ॥ १६ ॥
देवस्य पद्मप्रभस्य पद्मनाभस्य वा देहविभागहर्षीम् ।
असूत गौरी गिरिराजपत्नी मेना किमेनामपरामिहैव ॥ १७ ॥
शिरश्चिरस्या निजमाममान्यमङ्गेषु शृङ्गाररसं सुकेश्याः ।
स्निग्धोल्लसत्कुन्तलकैतवेन निधाय मूर्ध्नि स्वबकीचकार ॥ १८ ॥
अखिलमुष्या जगदङ्घ्यकृष्णजयेन लक्ष्मीमभिभूतयन्ती ।
चकास्ति विस्तारिणि केशहस्ते सीमन्तवेषादियमूर्ध्वरेखा ॥ १९ ॥
विधो. कलङ्का हरमूर्ध्नि भालमसा वितेने विधिरेकया च ।
इति द्वितीयादिनिशासु दृश्या वृद्धौ कलालस्य चतुर्दशैव ॥ २० ॥

१. 'गन्धेन' ग. २. 'धरासु' क-ख. ३ स्मरत्' ग. ४. 'दृष्टैव' क-ग. ५ 'असौ' क-ग. ६. 'अस्यानिजमा' ग. ७ 'विधाय' ख.

भ्रूवल्लिरस्या हृदयालयस्य द्वारायमाणे नयनद्वयेऽस्मिन् ।
कस्यापि धन्यस्य नवप्रवेशे नन्दत्यसौ वन्दनमालिकेव ॥ २१ ॥
उत्तंसितं भाति मुखप्रभासु न किंचिदब्जं यदहो तदस्याः ।
युक्तं दशायेव विधिर्विधिज्ञः कर्णद्वयालंकरणं चकार ॥ २२ ॥
मोहग्रहेणद्वयबन्धनाय पाशद्वयं कर्णमिषादमुष्याः ।
दृग्दम्भविश्रम्भमृगोपसेव्यं सज्जीकृतं मन्मथयौवनाभ्याम् ॥ २३ ॥
कपोलयोरिन्दुजितोरमुष्याः प्रसर्पतोरेव मिथो जयाय ।
स्वयं स्वयंभूः कृतरोधमन्तर्व्यधत्त नासामिह मध्यदण्डम् ॥ २४ ॥
मुखेन्दुपीतेन्दुयशःप्रवाहप्रसृत्वरोद्गारनिभा विभाति ।
अस्याः स्मितश्री रसनाप्रदोलाविलोलवाणीश्रमनान्तकान्ता ॥ २५ ॥
मुखेन्दुना दीधितिधोरणीनामाविष्पतोऽस्या गलहस्तितोऽपि ।
श्वासातिसौरभ्यचरैर्द्विरेफच्छलात्कलङ्को न विमुच्यतेऽमुम् ॥ २६ ॥
अस्या विभाति स्मितरश्मिपूरनिरुद्धोऽधरः पाटलतापटीयान् ।
अन्तर्मनोभूरसदुग्धसिन्धुवीचीमुखप्रेङ्खितविद्रुमाभः ॥ २७ ॥
अस्याः स्मितैः सूक्तसुधानिधानजिह्वाप्रनिःस्यन्दनिभैः समन्तात् ।
सिक्तोऽधरः प्रोषत माधुरीं यां तां वेत्तु कः स्वादुरसेन धन्यः ॥ २८ ॥
मुदं ददाति त्रिजगज्जयाय प्रयाणशङ्खो मकरध्वजस्य ।
कण्ठोऽयमस्या मृदुमध्यतारस्वरत्रयाधार इति त्रिरेखः ॥ २९ ॥
अनन्यलावण्यभरातिपूर्णकपोलनिःस्यन्दकदम्बकाभ्याम् ।
रमातिशीत्यस्तबकीकृताभ्यामिव स्तनाभ्यां हृदि दीप्यतेऽसौ ॥ ३० ॥
अस्याः स्फुरत्कान्तकपोलकान्तिसरित्प्रशाखाकृति बाहुयुग्मम् ।
अन्योन्यसंभेदि दधातु दर्पमाकण्ठमन्तःपतितस्य कस्मै ॥ ३१ ॥
कराविमौ बालयना नैसर्गिकच्छटाभिर्मी चामरवल्लितरङ्गम् ।
दष्टेऽधरे धन्यतमस्य कस्य गतस्य शृङ्गारिषु राज्यलक्ष्मीम् ॥ ३२ ॥

१ 'मुखप्रभाभिः' ख. २. 'लाभम्' ग. ३ 'सम्भ्रमम्' क-ग. ४ 'कल्लिरेव' ख. ५. 'प्राप्य' क-ख. ६. 'सौर्य' क.. ७. 'अधि रम्य इत्यारभ्यैव' इति ग-पुस्तकटिप्पणम्

हरत्सु दैत्येषु निधिः किमस्याः मर्गं द्रुतो गुप्तिकृतेन मध्यम् ।
ततो नितम्बस्तनवृद्धिहेतुच्युतोत्थितद्रव्यमिदं कृशीयः ॥ ३२ ॥
किं रोमराजी यमुनातटेऽस्या वलित्रिदण्डीं कलयन्ननङ्गः ।
कस्यापि रूपेण जितस्मरस्यो तमोऽत्र जेतुं तनुते तपांसि ॥ ३४ ॥
अस्या ध्रुवं नाभिह्रदे पपात स्मरो हरक्रोधकृशानुतप्तः ।
रोमावली भाति तदग्र मूर्तोद्धृतेव शृङ्गाररसस्य धारा ॥ ३५ ॥
अभ्यस्य शश्वज्जघने घनेऽस्याः सीमाद्रिभित्तेः पुलिने पुलिन्दः ।
वेध्यं शराणां कुरुते न कस्य चक्र च भ्रम च मनो मनोभूः ॥ ३६ ॥
विधातुमेतां खलु मज्जयित्वा लावण्यलेपं प्रचुरं विरञ्चिः ।
नितम्बबिम्बे कृशचारुमूर्तिनिर्माणशेषं न्यदधाददोषम् ॥ ३७ ॥
ऊरुद्वयस्य द्विपहस्तजेतुर्भवेद्ध्रुवं स्थौल्यमनोऽपि तुष्ट्या ।
यद्येतदस्याः करभावभीक्ष्णं साम्येन हीनावपि न स्पृशेताम् ॥ ३८ ॥
जङ्घाद्वयं यौवनकामदेवर्वैलज्जयस्तम्भयुगानुकारम् ।
अस्या विभात्युन्मुखसंमुखीननखप्रतिच्छन्दयशःप्रशस्तिः ॥ ३९ ॥
अङ्घ्रेरधः क्षिप्तमिदं समग्रैर्नखावलिव्याजधृताक्षमालम् ।
मन्त्राज्ञपत्यम्बुजबुद्धिलोलरोलम्बनादैः पदयुग्ममस्याः ॥ ४० ॥
सेवागताभिर्दशदिक्पतीनां कान्ताभिरङ्घ्रिद्युतिनिर्जिताभिः ।
अस्याः पदद्वन्द्वमपूजि चूडारत्नैर्नखश्रेणिमिषेण मन्ये ॥ ४१ ॥
विनिर्जितोऽस्या गतिविभ्रमेण रोषादिवारक्तमुखो मरालः ।
दुःखादिवेभः शितिकान्तिरेतत्क्रमभ्रमान्मर्दयतेऽम्बुजानि ॥ ४२ ॥
इदं हृदन्तःस्मरतः स्मरैकरसस्य तस्यापि पतन्मुखेन्दौ ।
लीलावनीकेलिचलोऽप्यलोलस्तन्नेत्रसारङ्गशिशुर्बभासे ॥ ४३ ॥
प्रवेशयन्तौ हृदयं हृदीव दृग्भ्यां दृशावेव मिथः पिबन्तौ ।
स्नातौ महानन्दरसोर्मिपूरैः स्थितौ चिरं तावथ भावभिन्नौ ॥ ४४ ॥
अथो मिथोऽपि प्रथमानुरागभृतोस्तयोरीक्षणमात्रतोऽपि ।
तदात्वजातत्रपमेणनेत्रा चक्षुर्वलत्कण्ठमितश्चकर्ष ॥ ४५ ॥

---

१. 'मूर्तो धृत्तेव' क. २. 'मूर्तैः' क. ३. 'व्यदधात्' ख. ४. 'चलज्जय' ग. ५. क्रमशब्दश्चरणवाचकः. ६. 'हृदीव' क. ७. 'पूरे' क. ८. 'चलत्' ग.

तयानुरागस्तयमानलज्जातिर्यग्वलत्कण्ठचलदृशेव ।
वीणागुणेनेव निबध्य कृष्टः समीपमाप द्रुतमप्रतोऽसौ ॥ ४६ ॥
त्वमुत्तमे कासि विकासिशाखिस्मरत्रिलोकीनयवैजयन्ती ।
कुतः समेतासि च लोलदृष्टे कृष्टेव मन्नेत्रयुगस्य भाग्यैः ॥ ४७ ॥
इति स्मरामोदविनम्रवाचि चन्द्रात्मजे मन्द्रमुवाच सा च ।
सदा सुधापानरसां रसज्ञामस्य श्रुतिभ्यां परिहासयन्ती ॥४८॥ (युग्मम्)
सहाप्सरोभिर्बन्धुभिरुज्जगाम मनोर्महायज्ञकृशानुकुण्डात् ।
इहास्यशास्तिन्गहनेऽभ्युपेत्य त्वां वीक्ष्य मन्ये सफलं स्वजन्म ॥ ४९॥
श्रुत्वेति शीतांशुसुतोऽप्युवाच वाचं स्मितज्ञानविशुद्धवर्णाम् ।
तद्ाननद्योतसुधोर्मिपानात्सद्यः कृतोद्गारभराभिरामाम् ॥ ५० ॥
सुधामयीमाहुतिमाप्य शैत्यं स्तम्भं च भेजे शिशिरः शिखेव ।
इति स्तुतिं यज्ञवनी दधाति स्थिरस्फुरद्भूमललाभवर्णि ॥ ५१ ॥
त्वमुत्तमप्रेर्दहनस्य पुत्री पुत्रोऽहमिन्दोस्तुहिनैकमूर्तेः ।
इति द्रुतं नौ दधतां समत्वं मिथः परीरम्भमहोपचाराः ॥ ५२ ॥
इत्थं मिथो जातकथाप्रथाभिः स्थिरीकृतप्रेमरसैकचित्तौ ।
चिराय चिक्रीडतुरङ्गरङ्गदनङ्गशृङ्गारितसंगतौ तौ ॥ ५३ ॥
अथाभवच्चन्द्रकुलाधिराजः पुरूरवा नाम तयोस्तनूजः ।
यशःश्रिया धाम महामहस्वी मुनीश्वराणामपि माननीयः ॥ ५४ ॥
कृष्णेऽप्यतृष्णा मदनेऽप्यदीना रानेऽप्यकामा कमनीयकान्तिः ।
दोःक्रीतचित्ताभवदुर्वशीति नृपस्य तस्याप्सरसः कलत्रम् ॥ ५५ ॥
अर्हान्महीभृद्विवराध्वपानात्पातालयानै रिपुचक्रवानैः ।
यज्ञैः सुराध्वाज्यनयैर्मनुष्यान्पुष्यन्दधौ यस्त्रिजगत्पतित्वम् ॥ ५६ ॥
तुल्येषु को गेय इतीशविष्णुब्रह्मोत्तमां संसदि संशयानाः ।
बाणपाणिर्वीणापिनमस्य गीतं गायुत्रयस्यापि निजं हयास्याः ॥ ५७ ॥

१. 'विकास' क. २. मुखमोदर्शन वदन वाणी मधुरेति भावः ३. 'वेणिः' ग. ४. 'विहरतः' ग. ५. 'ऽपगता' क. ६ 'प्रथमाङ्गुष्ठ... णार्थित' ग.

प्रविश्य यं दिक्पतयोऽष्ट सद्योदयागामभवो विभविभुः प्रताप ।
नभोमणिर्विश्वमहसः सुदुरमाश्रित्य याति स्म युगं दिशः स्म ॥ १८ ॥
अतीव मायारिगणादुदस्मान्नदलि पुमं मुनयोऽभ्यगात्सीत् ।
चिराय मायाभिरुपास्यमानोऽगात्सुरं यतोऽनेन विनिर्मितोऽसौ ॥ १९ ॥
पातालवैतालिकवृन्ददत्तां पत्रि ममाकर्ण्य विशेषमौलि ।
निलज्जमानोऽम्बुनदानशक्तेर्यस्योपमामात्मनि किं न्यषेधत् ॥ १० ॥
व्यधाद्दयालुं मुग्धाग्निरुगन्तीषु कान्तारमनमुखमीशः ।
ह्रिया न दीर्घं यदमूभिरश्चैर्निदाघ्य यद्दानममन्थिनीने ॥ ११ ॥
न पक्षुपारज्यन नागेण व्यतनोिप मालिन स नो विवेके ।
रागास्पदस्याप्यमितेङ्गितस्य प्रियाभिषङ्गेऽपि गतोऽपि यस्य ॥ १२ ॥
रेमे स धर्मैकधुरन्धरोऽपि पैत्र्या यशोद्गारकृते सुताय ।
पूतो जनः शंकरपूजनाय न पङ्कनार्थं किमु पङ्कमेति ॥ १३ ॥
स्वर्भानवीश क्षितिपस्ततोऽरिपयोमुचां वायुरिवायुरासीत् ।
विनिर्मिता निर्मलशास्त्रकोटिमहारहस्यैरिव यस्य बुद्धि ॥ १४ ॥
युवा विनिद्रः खलु मोहनिद्रा कुतूहलेनाभिनयन्दर्शनेषु ।
दृढाङ्कबन्धेन नवोढयापि सुस्निग्धयालिङ्गितवान गतलक्ष्म्या ॥ १५ ॥
हर्षोल्लसल्लोलविलोचनश्रीर्विलोकने चन्द्रमुखीसुतस्य ।
यश्चन्द्रचूडस्मरणप्रनष्टस्मरो न गेहु व्यसनेन शक्य ॥ १६ ॥
यस्यैव काम दहतो विपक्षाल्लक्ष्मैव तस्याजनि खण्डदण्ड ।
ज्वालोज्ज्वलस्य ज्वलतोऽनलस्य दग्धव्यदाहाय न धूमलेखा ॥ १७ ॥
अभुङ्क्षवोऽपि प्रियवासमोऽपि प्रिय सुत श्रीनहुषो नरेन्द्र ।
द्विपा यदीयाङ्घ्रिनता ननाना नृपत्वदीक्षामुकुटत्वमायु. ॥ १८ ॥
यद्दानगानव्यसनैकतानस्वर्भाकभावाश्रुजलौघयोगात् ।
शङ्के पशुप्रस्तरपादपानामप्यद्भुताभूद्दिवि दानबुद्धि ॥ १९ ॥

१ 'दिक्पाटक' ख. २ 'पत्नी' क. ३ 'स्वर्भानवीश' ग. ४. 'आविरासीत्' ख-ग. आयुरिति नृपस्य नाम ५ 'वामतोऽपि' ख. ६. 'रत' ख. ७ 'दानपुषो' क. ८. 'यदीयादि' क-ख.

पुण्यं निरूप्याद्भुतयोगयोगैः प्रदीपमानं प्रमनाः पुराणम् ।
तपाद्यतो दिशपतोऽप्यनेकश्रेयोविलोभादविदांसमर्थः ॥ ७० ॥
भुवं भुजे योऽपित याचकेभ्यो दिक्कुञ्जरान्दानुमना मनस्वी ।
नरेन्द्रमुख्यं श्रमणां प्रमुख्यं न दिदृशीनां कृपयाहरत्तान् ॥ ७१ ॥
अपारवर्णाकारमुरीचकार नयातिरेवप्रवरो ययातिः ।
गीतं दिगन्तेषु यशो यदीयं धौतुं दधेऽप्युनिना विधाता ॥ ७२ ॥
पुरुर्महत्वापरयोषिदब्धदिग्गामगम्भुष्टभरां भुवं यः ।
गुणाग्निर्लीनारिर्णिषेऽपि वार्धौ पुनेन भूपि विभरांबभूव ॥ ७३ ॥
यस्माद्दर्णिन्नाभिरभूतिमेघोन्मेषोऽधिरूढ्यं नयनं गुराणाम् ।
यस्तोरितैर्निरिभिरुर्णाकालविषमूर्तं मारुतमारुतार्द्रैः ॥ ७४ ॥
गीतानि विम्नामणिरामधेनुकल्पद्रुमाणामधिदेवताभिः ।
शृण्वन्ति सिद्धाधन्वविरर्धबलिद्विषो दानयशांसि यस्य ॥ ७५ ॥
वनं मृगव्याय गतः स भूपः कूपं गतार्थी कमपि प्रपन्नः ।
तेनाप तोये पतितां ममाशीर्मालोक्य यातीति जगाद कांचित् ॥७६॥
ऊचे नृदेवं प्रति सापि देवयानीति देवारिगुरोः सुताहम् ।
शर्मिष्ठया श्रीवृषपर्वदैत्यपुत्र्या वनेऽस्मिन्मुदितास्मि रन्तुम् ॥ ७७ ॥
अन्यात्मभाकल्पिकृत सर्वांरथिवर्णनश्रीरविपर्ययोऽभूत् ।
तदा तदर्थं प्रथिते मिथोऽपि वादे विदुषा दनुजेन्द्रपुत्री ॥ ७८ ॥
त्वं पुत्रिका मत्पितृयाचकस्य मुधाशये मामवमन्यसे हा ।
इत्थ मरीचिस्तवमस्युवत्वा कोपेन कूपेऽक्षिपदत्र सा माम्॥७९॥ (युग्मम्)
इत्युक्तिपङ्कं श्रवणाभ्यगाया सत्सभ्रमात्युत्थितमानसस्ताम् ।
पातालकन्यामिव कान्तिधन्यामिलाविलासी स चकर्ष कूपात् ॥ ८० ॥
गत्वा गृहं साथ पितुः पुरस्तादकथयदपद्रु मर्त्युता स्ववृत्तम् ।
शुक्रोऽवदन्मे दनुजैर्विरोधं येन तु तदेन्द्रः पवनत्वमाप ॥ ८१ ॥
तत्पुत्रि मा पूरय वैरिवारमनोरथं वारय रोषदोषम् ।
रोषः शिशूनां हि मलित्वभाजां रेरीव सौजन्यजले क्षणं स्यात् ॥८२॥

---

१. 'तत्रापि' ख. २ 'विलोक्य' क. ३ 'मारेऽतिदुष्ठा' ग. ४ 'भूता' क. ५. 'तन्नु' क-ख.

उक्तेति पित्रा प्रवृद्धमन्युः कन्याथ सा बाष्पजलार्द्रनेत्रा ।
भिक्षोः सुतासीत्यवमानितास्मि तया न तज्जीवितुमुत्सहेऽहम् ॥ ८३ ॥
इत्यङ्गजां मृत्युमुखीं निरीक्ष्य रुषा सुरारिप्रभुमाह शुक्रः ।
त्वन्नन्दिनी केलिषु नन्दिनीं मे व्यमानयत्किं करवै भवद्भिः ॥ ८४ ॥
इत्युक्तवान्दर्पवशोऽपसर्पन्दैत्याधिपेन क्रमलग्नमूर्ध्ना ।
आर्द्रीकृतः स्माह स नाहमस्मि क्रुद्धः क्रुधा दीव्यति देवयानी ॥८५॥
अथ स्वपुत्रीमपराधकर्त्रीं प्रदाय दासीं दनुजेश्वरेण ।
प्रसादिता शुक्रसुतार्थसूतेर्[1]दासी ममासीत्यहसीदसौ ताम् ॥ ८६ ॥
गतापरेद्युर्विपिनं तदेव सा देवयानी स्मरराजधानी ।
तदैव तत्रोपगतं ययातिं भवद्वशासीत्यवदन्मदान्धा ॥ ८७ ॥
लोलेक्षणे क्षत्रकुलोद्भवोऽहं महर्षिपुत्रीं कथमर्थये त्वाम् ।
तेनेत्थमुक्ताथ[2] पितुः पुरस्तादार्ता स्वसंकल्पमियं जजल्प ॥ ८८ ॥
शुक्रोऽथ पुत्र्या नृपरागहेतुं ध्यायन्हृदि ध्यानदृशैत्यपश्यत् ।
यन्नाकिवर्गैः समरे पुरासौ सुरारिवर्गः समरे समग्रः ॥ ८९ ॥
संजीविनीं नाम नियोज्य विद्यां तज्जीवितास्ते दनुजा मयामी ।
बार्हस्पतीयस्तनयोऽथ विद्यां तां ज्ञातुमागादिह मा कचाख्यः ॥९०॥
(युग्मम्[3])
समाकरोद्वर्षसहस्रिकं स सेवाव्रतं देवपतिप्रणुन्नः ।
संजीविनीं लिप्सुरसावितीमं गोरक्षणस्थं दनुजा निजघ्नुः ॥ ९१ ॥
विना कचेनैव[4] गवां गणेऽथ गृहाङ्गणे रङ्गति सायमत्र ।
तत्सेवया स्नेहमयी ममेय दुःखात्सुता मामवदत्तदेदम् ॥ ९२ ॥
तात प्रयातः सवितायमस्तं नाद्यापि नेत्रोत्सवतां कचस्तु ।
शङ्के विशङ्कैर्निहतः स दैत्यैर्जीवामि नैवाद्य तु तं विनाहम् ॥ ९३ ॥
इत्युद्विलापां तनयां विलोक्य[7] संजीवनीसंस्मरणात्क्षणात्तम् ।
अजीवयत्प्रेरयति स्म सैषा वनं प्रसूनाहृतये ततस्तम् ॥ ९४ ॥

---

१. 'सुतार्थसूतेः' ख-ग. २ 'तेनेदं' ख. ३. क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. ४. 'गृहाङ्गणेऽस्य गवाङ्गणे' क. ५. 'तदैवम्' क. ६ 'नायाति' इत्युचितः पाठः. ७. 'निरीक्ष्य' ग.

दैत्याः पुनस्तत्र रहो निहत्य तं दग्धमुत्पिष्य सुराविमिश्रम् ।
अपाययन्मां तनयार्थिनोऽहमजीजिवं कुक्षिगमेव तत्तम् ॥ ९५ ॥
मयोपनीतां प्रतिपद्य विद्यां मत्कुक्षिमुद्भिद्य विनिर्गतोऽसौ ।
मां जीवयामास मयेत्यथोचे प्राप्स्यन्ति विप्रा निरयं सुरापाः ॥ ९६ ॥
पृष्ट्वाथ मां यातुमनाः सविद्यस्त्वं मां भजेत्युक्तवतीमतीव ।
स्वसासि मे त्वं गुरुकुक्षिवासान्निराचकारेति स देवयानीम् ॥ ९७ ॥
मदीहितध्वंसकृतोऽफलास्तु विद्या तवेत्युद्धतरं कचोऽमूम् ।
ऊचे न शापो मयि धर्मिणि स्यादास्तां तव न्यूनकुलस्तु भर्ता ॥९८॥
तच्छापतः क्ष्मापरतेयमासीज्ज्ञात्वेति कोपो न तवेत्युदीर्य ।
शर्मिष्ठया संजनितानुचर्यां शुक्रो ददाति स्म ययातये ताम् ॥ ९९ ॥
क्रमादसूते स सुतौ यदुं च सा तुर्वसुं चाथ कवेस्तनूजा ।
दैत्यात्मजा गुप्तरता त्वसूत द्रुह्याणुपूरून्नृपतेः कुमारान् ॥ १०० ॥
तद्दैत्यजावृत्तमवेत्य देवयानी पितुर्धाम रुषा जगाम ।
तत्सान्त्वनायानुगतं ययातिं क्रुधा सुधाभुग्रिपुगुरुरूचे ॥ १०१ ॥
इमां कुमारीं ददता सुरारिसुता न सेव्येति मया निषिद्धः ।
त्वं मूढ तारुण्यमदात्तदेव व्यधा निधानं भव तज्जरायाः ॥ १०२ ॥
प्रसादितः क्ष्मापतिनाथ शुक्रो जगौ जरां क्वापि सुते निधाय ।
तारुण्यशाली परिभुज्य भोगांस्तृप्तः पुनस्तां तपसे भजेथाः ॥ १०३ ॥
गतोऽथ राजा जरसश्चतुर्षु त्रस्तेषु यद्वादिषु नन्दनेषु ।
वितीर्णतारुण्यभरेऽथ पूरौ पौराङ्गनादृक्कुमुदेन्दुरासीत् ॥ १०४ ॥
क्ष्मापस्य शापेन ततश्चतुर्भिः सुतैरपार्थिव्यमुपार्जि पूर्वैः ।
सधादवम्लेच्छशकैरिलायां ख्यातान्वयास्ते यवनैश्च जाताः ॥ १०५ ॥
समाः सहस्रं विषयोपभोगी ततः स योगी भवितु प्रवृत्तः ।
पुनर्युवानं च नृपं च चक्रे पूरुं समादाय जरां ययातिः ॥ १०६ ॥
योगात्सुगतिः पतेति हरिणा शप्तः स्वयं संस्तुव-
न्सत्सङ्गोऽस्तु ममेति यानिवरो यज्ञप्रवीरेषु मः ।

---

१. 'प्रसीति' क. २. 'उपगत नृपं च' ग. ३. यदुप्रधानेषु. ४. 'समामदम' क.

उक्तेति पित्रा वदतुग्रमन्यु. कन्याथ सा बाष्पजलार्द्रनेत्रा ।
भिक्षोः सुतासीत्यवमानितास्मि तया न तज्जीवितुमुत्सहेऽहम् ॥ ८३ ॥
इत्यङ्गजां मृत्युमुखीं निरीक्ष्य रुषा सुरारिप्रभुमाह शुक्रः ।
त्वन्नन्दिनी केलिषु नन्दिनीं मे व्यमानयत्किं करवै भवद्भिः ॥ ८४ ॥
इत्युक्तवान्दर्पवशोऽपमर्षन्दैत्याधिपेन क्रमलग्नमूर्ध्ना ।
आर्द्रीकृतः स्माह स नाहमस्मि क्रुद्धः क्रुधा दीव्यति देवयानी ॥८५॥
अथ स्वपुत्रीमपराधकर्त्रीं प्रदाय दासीं दनुजेश्वरेण ।
प्रसादिता शुक्रसुतार्थसूतेर्दासी ममासीत्यहसीदसौ ताम् ॥ ८६ ॥
गतापरेद्युर्विपिनं तदेव सा देवयानी सुरराजधानी ।
तदैव तत्रोपगतं ययातिं भवद्दासीत्यवदन्मदान्धा ॥ ८७ ॥
लोलेक्षणे क्षत्रकुलोद्भवोऽहं महर्षिपुत्रीं कथमर्थये त्वाम् ।
तेनेत्थमुक्ताथ पितुः पुरस्तादार्ता स्वसंकल्पमियं जजल्प ॥ ८८ ॥
शुक्रोऽथ पुत्र्या नृपरागहेतुं ध्यायन्हृदि ध्यानदृशेत्यपश्यत् ।
यन्नाकिवर्गैः समरे पुरासौ सुरारिवर्गः समरे समग्रः ॥ ८९ ॥
संजीविनीं नाम नियोज्य विद्यां तज्जीवितास्ते दनुजा मयामी ।
बार्हस्पतीयस्तनयोऽथ विद्यां तां ज्ञातुमागादिह मां कचाख्यः ॥९०॥
(युग्मम्)

ममाकरोद्दर्पमहर्निशं स सेवाजनं देवपतिप्रणुन्नः ।
संजीविनीं लिप्सुरसावितीमं गोरक्षणस्थं दनुजा निजघ्नुः ॥ ९१ ॥
विना कचेनैव गवां गणोऽथ गृहाङ्गणे रम्भति सायमत्र ।
तत्सेवया स्नेहमयी ममेयं दुःखात्सुता मामवदत्तदेदम् ॥ ९२ ॥
तात प्रयातः सवितायमस्तं नाद्यापि नेत्रोत्सवतां कचस्तु ।
शङ्के विशङ्कैर्निहतः स दैत्यैर्जीवामि नैवाद्य तु तं विनाहम् ॥ ९३ ॥
इत्युद्विलापा तनया विलोक्य संजीवनीसंस्मरणात्क्षणात्तम् ।
अजीवयं प्रेषयति स्म चैषा वनं प्रसूनाहृतये ततस्तम् ॥ ९४ ॥

---

१. 'सुतार्थिसूतें' ख-ग. २ 'तेनेर' ख. ३ क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति. ४. 'गृहाङ्गणेऽथ गवाहणे' क. ५ 'तदेव' क. ६ 'नायाति' इत्युचित पाठः. ७. 'निरीक्ष्य' ग.

प्राचीनभूपोऽभवददम्यशासनः स्मरादप्यधिकेन येन ।
भृशं यशोभिः कुसुमावदातैर्व्यलोपि सोऽपि प्रसभं त्रिनेत्रः ॥ ११ ॥
सदा मदारम्भविजृम्भिणोऽपि रणेषु वीक्ष्य श्वसतोऽरिवीरान् ।
भिन्नं शुरौघैर्यदकारि यस्य तदेव दिव्यानि यशांसि जातम् ॥ १२ ॥
धाराङ्गनालोचनवारिपूरैरन्यायवह्निः शमितो यदुर्व्याम् ।
निःश्वासवातैरभिवल्वरीणा भस्मापि धूम्रापि निरासि तस्य ॥ १३ ॥
कृपाप्रयासो बलिमितिकिमासीच्चतुर्द्रुमोऽभूदथ नाकलोकः ।
रंभेव रत्नं सुपुर्वेऽप्यपर्वैर्निम्यूनिरे दातरि यत्र लोकाः ॥ १४ ॥
ररास संयातिरिति क्षितीन्दुर्यशो वराङ्क्या यदसिप्रशुल्की ।
निर्वाधिनस्पर्धसुदारवेगी दिवं यशोवैरिगणावयाताम् ॥ १५ ॥
जानन्युगान्तेऽप्यविमुक्तमिन्दुगङ्गाभुजंगेशवृषादिभिः स्वम् ।
मन्ये मुदा नृत्तपरो हरोऽपि भावी विविक्तेषु यशःसु यस्य ॥ १६ ॥
कर्तुं न यस्मिन्किमपि प्रगल्भा द्विड्प्राणपानात्ययवायुवल्भाः ।
व्रीडादिवाधो विषभृन्मिषेण द्विषन्नृपाणामगमन्कृपाणाः ॥ १७ ॥
ईर्ष्या परित्यज्य कृती यदीयमाधाय रूपं नलकूबरोऽपि ।
यदेकचित्तां परचित्तवेदी बभाज रम्भां विरहज्वरार्ताम् ॥ १८ ॥
तस्माद्दहंयाविर्भुक्त भानुमतीप्रियः क्ष्मां यदसौ प्रवेष्टुम् ।
अर्वाग्विशद्बिम्बमिषाद्रातिः स्वमेव मूर्त्यन्तरमग्रतोऽपि ॥ १९ ॥
विधाय वैरं सह येन वीराः प्रकाममज्ञाननयैव गावः ।
चतुष्पदाः क्षोणिमिलत्करत्वाल्लनास्तृणं मुक्तमधुर्मुखेषु ॥ २० ॥
एकोऽपि येन व्यनिपत्तकण्ठः श्रीकण्ठ एव प्रथितः सन्नृपः ।
यस्यासिकृत्तबहुप्रकण्ठस्तेनोपमेयः क्व हलाहलेन ॥ २१ ॥
एभिर्विमानैरुपरि स्फुरद्भिर्मा याहि नः श्रीरिति आमति स ।
अहर्निशं यद्भुवि निर्निमेषकपाटपक्ष्माणि निकेतनानि ॥ २२ ॥

१. 'ईदृक्' क. २. 'ऽप' ३. 'प्रभाविरिक्तेषु' ग. ४. वायुभोजनाः. ५. 'मदेक' ग. ६. 'परिचित्त' क-ख. ७. 'बभार' क. ८. 'अभात' ग. ९. 'भ्रमद्भिः' ग.

बभार भूमीमथ सार्वभौमो नृपः सुनन्दाहृदयाधिनाथः ।
चकर्ष जीवां युधि संमुखानां शरासनानामिव वैरिणां यः ॥ २३ ॥
अपि प्रभिन्ना रुधिरैररीणां तदङ्गनास्रैरपि जातसेका ।
स्वसैन्यभारेण च दुर्धरापि धरा करे येन सुखेन दध्रे ॥ २४ ॥
विद्याधरीणां निवहो वयस्याः स्मरातुराः स्मेरयितुं सयत्नः ।
छलाद्दहार्यस्य शुभैकवृत्तेर्न रूपमप्यस्य शशाक धर्तुम् ॥ २५ ॥
अनानना यस्य तनुत्विषेव छायां वियत्येव भृशं विशीर्णाम् ।
इतस्ततश्चालयनार्कधाम्नि च्छत्रं मुहुश्छत्रधरेण खिन्नम् ॥ २६ ॥
तैनो जयत्सेन इति क्षितीशो जिगाय शत्रून्सुपुत्राधिनाथः ।
अल्पेद्धि धीरैर्भुवि सर्पिणीयं निरं नरेन्द्रैरपि नो यदाज्ञा ॥ २७ ॥
ध्रुवेव मह्यानमितेव कम्पाश्चाराममनेनेव ननीरतीव ।
प्रत्यर्थिना यस्य युधि द्विपन्तो मुखे तृणं तु स्वधियैव चक्रुः ॥ २८ ॥
गेन्दुकिकाखेलनपुष्पलावसानादिलीलाः सुभगस्य यस्य ।
ऐच्छन्न किं म्यम्यपदेषु कामचलाः स्वपारामनल्पाधिदेव्यः ॥ २९ ॥
यद्रूपशोभां तनुमात्मनय्य श्रीविधरूपो रमते श्रियं किम् ।
यदद्भुताकारधरश्च विश्वप्रयानयी चास्य मुनः स्मरोऽभूत् ॥ ३० ॥
मर्यादयोर्घ्या च विशुद्धिभार्यो गेनीननामा नृपतिस्ततोऽभूत् ।
विकम्प्य यस्यामितभिमूर्ध्नि पपात कान्ताकुचशाङ्कयेव ॥ ३१ ॥
यं मणिश्यामकिरीटकुम्भतटोर्ध्वदोर्दण्डकृतप्रतिष्ठाम् ।
पर्यासनाका भ्रमयन्प्रदेदे प्रासादलीला विनयश्रियो यः ॥ ३२ ॥
यस्य प्रताप भूतना होण कोण मन्येदममाति भागम् ।
वर्हेन नदुघ्यवनेन तेन तेनेऽथ नेत्र अस्त्राभिसारम् ॥ ३३ ॥
कार्दम्बया धाटपुदुर्दशोपयनतयल्कीर्तिविनानगानैः ।
धन्नन्दनय वा दिवसेन्दय वा ग्योग्नापयं वा रमयन्तु योकाः ॥ ३४ ॥

१ [illegible] क. [illegible] इति क. [illegible] ३. [illegible] क. ४. [illegible] ग. ५. 'तर्पयिता' इति टीका. [illegible] इति टीका. ६. [illegible] क. [illegible] ख. ७. [illegible] क.

तनः सुपक्षाधिपतिः पतंगमहा महार्मोर्ममहीधवोऽभूत् ।
अखैरसिञ्चन्त मुहुः स्वदेहं यद्वैरिणग्रासगतेषु तमाः ॥ ३५ ॥
निपीय पीयूषरुचि रुचैव छन्नस्थितिः कल्पशतानि यावत् ।
जगत्त्रयेऽप्यस्खलितं पठन्ती यदीयकीर्तिर्विरराज सिद्धा ॥ ३६ ॥
विशिष्यमाणप्रमदं यदङ्गप्रभेदाशोभासुभगीकृताङ्गैः ।
दिक्पालवर्गो दयिते रसेन परं परिरम्भभरं भजन्ति ॥ ३७ ॥
आनन्दिभावं भवनाटकेऽस्मिन्मायामयं सर्वमवर्तयैबोधः ।
रसैरभिज्ञोऽभिनिनाय लोपरोपादिभावानसमर्गोपितान्यः ॥ ३८ ॥
जज्ञेऽथ रामानुजयामिलीज्ञोऽनूरापतिर्यं स्मृतिभिर्निमाल्य ।
अमुं रतिर्माघ निरीक्ष्य मा भूदियं विषण्णाभवदित्यनङ्गः ॥ ३९ ॥
सदाप्यहस्यन्त सुरप्रियाभिः स्त्रियः प्रियालोकनविप्रनिद्राः ।
स्वप्ने तु यं प्राप्य मुदा तदाभिलाः प्रत्यहस्यन्त मुहुर्विलक्षाः ॥ ४० ॥
घनारिनारीनयनाश्रुनीरैर्यशोलता यस्य विभातु मुक्तम् ।
प्रतापवह्निर्ज्वलितो यदेतैर्जगच्चमत्कारकरं तदेव ॥ ४१ ॥
फलन्ति जन्मान्तर एव देवाः सेवाकृतामित्यतुलं कल्पद्रुमम् ।
भेत्तुं भवन्ति स्म दिशामधीशाः सद्यः फलस्मेरितसेवको यः ॥ ४२ ॥
करेणुकाजानिरिलाप्रबोधप्रकोपनो नाम ततस्ततान ।
भुजंगमीगीतिषु यस्य दानं निशम्य मुक्तो बलिनापि दर्पः ॥ ४३ ॥
नभोङ्गणे यस्य यशःप्रतापौ विलेसतुर्भास्वरगोलकाभ्याम् ।
पातालगर्तोत्थिहितोद्धृताभ्यामिवान्वहं चन्द्ररविच्छलाभ्याम् ॥ ४४ ॥
निरन्तरं त्र्यम्बकपादपूजापुण्यात्मना सर्वपि निर्जितानाम् ।
न येन भद्रे परमार्थवृत्ति स्वरोपकानां द्विषतामपि श्रीः ॥ ४५ ॥
अहो महीभारमहीयसा य शेषेण रिणोऽपि निशि प्रहृष्टः ।
आत्मानमालोकन योगनिद्राम्बमेष्वरसभाभ्यपदर्मशिठम् ॥ ४६ ॥

१. 'महीधरो' क. २ 'अपि निमज्य शैवलीनां' क. ३. 'भवदर्ष...' ख, 'भव... पति' ग. ४. 'रसिका' ग. ५ 'दिव' ख. ६. 'चन्द्रपूरीय' ख. ७. 'विहरोस्तपर्प...' ख.

मासाद्वया वल्लभया ततोऽस्माद्देवातिथिर्भूविबुरुद्बमासे ।
सर्धां दधाना इव येन युद्धे द्विपोऽपि देवातिथयो बभूवुः ॥ ४७ ॥
ययौ गलद्दयामलता किमद्य तवेति देव्याभिहितो महेशः ।
व्यलोकन स्वं फणिराजमौलिमणौ मुदा यद्यशसि प्रकीर्णे ॥ ४८ ॥
दिक्पालपूजाविधिभिस्त्वमेव मया प्रयाणावसरेऽर्चितोऽसि ।
तत्किं निहंसीति गिरा निरासि परेण युद्धापदि यत्प्रकोपः ॥ ४९ ॥
रत्नोत्करार्चिःकणतारकाणूर्द्धमात्विश्रितेजोम्बरवायुमूर्तिः ।
संख्याय सर्वज्ञविभुर्गुणालीं यस्यास्तसंख्यां जगदेऽष्टमूर्तिः ॥ ५० ॥
देवापतिः श्रीरुद्र इत्यथासीत्तदीयसिंहासनशैलसिंहः ।
विदारयन्वैरिगजव्रजं यो यशांसि मुक्ताविशदानि तेने ॥ ५१ ॥
निजाश्रुनीरैः स्नपिता द्विषद्भिः प्रदीपिता मौलिमणीमृनोभिः ।
दशापि यत्पादनखाः प्रतेनुर्दिशां दशानामपि दर्पणत्वम् ॥ ५२ ॥
आविश्य नारीरमरीगणेन नेत्रानिमेषानुमितेन दृष्टः ।
पातालबालाभिरनाप्रि रूपश्रुत्यैव यो लोचनगोचरत्वम् ॥ ५३ ॥
यस्य प्रतापस्तपनो नवीनः सर्वक्ष्मभृत्क्ष्माभ्युदयोऽस्तहीनः ।
यो यः क्षितीशोऽस्यगदानपत्रं तापं तनोति स न तस्य तस्य ॥ ५४ ॥
ज्वालावलिवैरिवनेऽथ शौर्यज्वालाल्मिज्वाल्यदक्षरासः ।
वृत्त मिर्नयस्य यशोभिरिन्दुरवाप दुग्धोदधिधामसौम्यम् ॥ ५५ ॥
यस्य[illegible]कान्ताकुचदर्शनेन प्रधानिनात्कुञ्जरकुम्भबुद्ध्या ।
वने विनार्तैर्भुवनैरपैव जिगाय सिहानपि पद्धिपत्तः ॥ ५६ ॥
[illegible]शादैशृन यथृत्वे विलोचनः शोचति नेत्रमि[illegible]म् ।
[illegible] शृङ्गैर्निर्जितमेव विश्वस्यन्तु यष्ट्रनिरूपणेन ॥ ५७ ॥
यद्भूर्त्य सदारिलोदरमा[illegible]विभुमादृष्टरमां प्रमानाम् ।
अनीतपदृद्वन्द्वभुमर्जितमाता निद्रेव मृग्युनयनानि काले ॥ ५८ ॥

१ [illegible] क. २ [illegible] ख. ३. [illegible] ख, [illegible] ग. ४. [illegible] ख, [illegible] ग. ५. 'विभुः' ग. ६. [illegible] ग. ७. [illegible] क. ८ [illegible] क. ९. [illegible] क.

सरस्वतीशो मतिनारभूपस्ततोऽभवत्पादनखेषु यस्य ।
अपाति बिम्बेन नृपैर्दशाशाक्षितीशतारेलनपल्वलेषु ॥ ५९ ॥
विकम्पतेऽसौ युधि पृष्ठमेनद्विरोधिनां दर्शयतीति येन ।
असौ च चापे च निरादरेण विनिर्मिरे भूमिभुजो भुवेव ॥ ६० ॥
गुणैः स्थितं [1]यं हृदि कानुकस्य न वा मुहुः कामवशालिलिङ्ग ।
न काधिकं यैर्गुणगानगर्भमुपांशु चित्तेशमुरं चुचुम्ब ॥ ६१ ॥
स्वयं कृतानामपि कीर्तनानां संख्यां स नाबुध्यत बुद्धसत्त्वः ।
जगत्पवित्रीकरणोल्बणानां यस्मिन्गुणानामिव पद्मयोनिः ॥ ६२ ॥
नृपस्ततसुर्नाम कलिन्दकन्यापतिस्ततो भूपयति स भूमिम् ।
त्रैलोक्यदीपत्विषि यत्प्रतापे पतंगवद्भाति पतन्पतंगः ॥ ६३ ॥
निधाय पूजां रणमण्डलस्य क्षतेभकुम्भच्युतरत्नपुष्पैः ।
द्विषां ज्वलन्तीरगिलत्प्रतापप्रदीपिका यत्करवालयोगी ॥ ६४ ॥
वामाविनोदावसरेऽपि विधजयज्वलन्मोहजयोज्ज्वलस्य ।
पपात यस्योपरि पुष्पवृष्टिरिवाभितो मन्मथबाणवृष्टिः ॥ ६५ ॥
इयद्विपर्यस्य पदं वदन्ति शिरोरुहं यैस्य च तस्य ताभ्याम् ।
आदायि यद्दानपयोनिदानयशोम्बुजाङ्केऽस्मिरालकेलिः ॥ ६६ ॥
रथन्तरीजानिरथो पृथुश्रीरिलाधिपोऽभूद्दलिनाभिधानः ।
महाहवे यत्प्रतिघाग्निधूमकृपाणसङ्गो द्विषतां दिवेऽभूत् ॥ ६७ ॥
केनापि भग्नं शिशुना पिनाकं काले गुणश्रीरपि रोहितस्य ।
सभाव्यते शार्ङ्गमभूतमेव केनोपमेयं तदमुष्य चापम् ॥ ६८ ॥
स्निग्धा युवानस्तरुणीषु ताभिर्यदात्मकत्वेन रहः स्मृतास्ते ।
इति त्रिलोकीमिथुनानि तुल्यप्रीत्यैव किं तुल्यरतानि नासन् ॥ ६९ ॥
भिन्नोऽपि सत्कर्मरसेन सप्तद्वीपावनीभारभरेण तस्य ।
खेदापनोदाय पपावमुष्यन्मना वधूनामधरामृतोर्मीः ॥ ७० ॥

---

१. 'यद्हृदि' ग. २. 'परश' ख. ३. 'शिशु' ख, 'स्तनु' ग. ४ निष्णो. ५. द्विवस्य व्योमकेशत्वात्. ६. 'भूर्नमेव' ग. ७. 'अमृतापगोर्मीः' ग.

तते रिपुक्ष्मापचमूनिकारं चकार दुष्यन्त इति क्षितीशः ।
चतुर्भिरामाद्दनुजैर्भुजैर्वा चतुर्भुजः श्रीपरिरम्भणे यः ॥ ७१ ॥
स्वयं कनिष्ठाङ्गुलिकोटिदत्तप्रसूनपत्रार्पितपूर्वशोभम् ।
पाणिद्वयं मूर्ध्नि निधाय चक्रे स्तवक्रियां यस्य विरोधिवर्गः ॥ ७२ ॥

चित्रेषु वर्गेषु पुरः स्फुरत्सु यत्कार्मुके संगररङ्गभाजि ।
द्विपद्वयापादननाटकैकनैटेयमभूरनटन्नटीव ॥ ७३ ॥
पातालपातासु गतस्य वाचामगोचरं किंचन यस्य रूपम् ।
पातुं प्रमोदाय भुजंगमानामगामि कामं नयनेषु कर्णैः ॥ ७४ ॥

विश्वत्रयीधवलनव्यसनेन यस्य
दामोदरोदरमपि प्रविवेश कीर्तिः ।
तस्या बभौ पदमदः कथमन्यथासि-
श्राभीरथे सितकुशेशयकैतवेन ॥ ७५ ॥

यस्य कल्पान्तर्निरुन्धनविधि चेलाचलैश्चचलै-
र्लेने चामरकर्म चामरगवी लीलोल्लसद्वालधिः ।
उद्वीनस्य यदीयदानयशसो रेजे च नीराजना
प्रायः प्रीतिविकम्पितासु दिविषद्भूलासु चिन्तामणिः ॥ ७६ ॥

निःशेषप्रतिपन्थिपार्थिवचमूपाथोधिमन्थोद्धुरः
साम्राज्यश्रियमाप्य यः समननोत्सवं मन्तूनां तथा ।
मन्ये येन तदुत्थधूमलहरीसंपातपातादिना-
द्यापि क्रतुभूर्न वपुषि श्यामा तैलं मुञ्चति ॥ ७७ ॥

उदन्वानुन्मीलद्बहुलहरिमभ्रभ्रमवशगः
परिध्वस्तभूर्धासमरविगमान्ता. क्षितिभृत ।
अत्यः सनतुशल्लितको पदल्पर-
क्षितेः मृतोऽपि श्रित इति विशंः मादि म ॥ ७८ ॥

१. [illegible] ग. २. [illegible] ग. ३. [illegible] ग. ४. [illegible] क. ५. [illegible] ग. ६. [illegible] ग.

चन्द्रक्षीरसमुद्ररुद्रशितरिव्यालेन्द्रमन्दाकिनी-
मन्दारद्रुमहारतारकमुराः सर्वेऽप्यरत्वेत्विषः ।
वीरश्रीनिलयस्य यस्य यशसि त्रैलोक्यकुक्षिंभरौ
नेक्ष्यन्ते यदवश्यमस्य तदमी निर्माणकर्माणवः ॥ ७९ ॥

श्यामश्रीके किमपि विपुले स्वर्गदण्डप्रणाली-
पालीलीलाभृति वियुसुधाकूपरुद्धीरसिक्ते ।
स्फारा तारातातिरनितरामम्बरक्षेत्रदेशे
दृश्या यस्य प्रतिगुणयशोवल्लिबीजावलीव ॥ ८० ॥

प्रेमातिरेकरसमग्नहृदोऽप्युपांशु-
लीलावनीललितवेणिविलोकनेन ।
आसन्रणोग्रयदसिसरणाद्विलीन-
कामाः परे कृपणमीलितकानराशाः ॥ ८१ ॥

हुल्कारैः फणिपुंगवं फणिगणो गङ्गां तरङ्गस्वनै-
र्धर्मी मन्द्ररवैरवैति तमपि स्वःकुम्भिनं जम्भभित् ।
अस्माभिर्वत घुष्यतां कथमथ प्नामीति तारा व्यधु-
श्चन्द्रे चिह्नमिवाञ्जनैस्त्रिभुवनभ्रान्तासु यत्कीर्तिषु ॥ ८२ ॥

लीलावापीसरसिजवने भद्रकुम्भीन्द्रकुम्भ-
क्रोडे कान्तावदनशशिनि द्वारवीरासिदण्डे ।
खेलं खेलं स्वयमिह मुहुर्यद्वितीर्णा स्थिरत्वं
लोलापि श्रीरभजत गृहे मार्गणानां गणस्य ॥ ८३ ॥

वीरोत्तंसस्य यस्याभिनवशशिसितैकातपत्रं प्रताप-
क्ष्मापालं सुप्रतिष्ठं नयनशिशिरमिपाद्भालपट्टे भवस्य ।
नागेन्द्रोऽद्यापि नीराजयति मणियुतैर्यद्गुणग्रामगीत-
प्रीतः कम्प्रैः शिरोभिः स्फुरति सुरतटिन्यम्बुकम्बुप्रणादे ॥ ८४

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के आदिपर्वणि पूरुप्रमुखराजवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

१ 'हुल्लार' ख, 'हुल्कार' घ.

ततो रिपुस्मापन्नमूनिकारं चकार दुष्कन्त इति क्षितीशः ।
चतुर्भिरामादनुजैर्भुजैर्वा चतुर्भुजः श्रीपरिरम्भणे यः ॥ ७१ ॥
स्वयं कनिष्ठाङ्गुलिकोटिदत्तप्रसूनपत्रार्पितपूर्वशोभम् ।
पाणिद्वयं मूर्ध्नि निधाय चक्रे स्तवक्रियां यस्य विरोधिवर्गः ॥ ७२ ॥
चित्रेषु वर्गेषु पुरः स्फुरत्सु यत्कार्मुके संगररङ्गभाजि ।
द्विपद्धटापाटननाटकैकनैटेयमभ्रूरनटन्नटीव ॥ ७३ ॥
पातालयात्रासु गतस्य वाचामगोचरं किंचन यस्य रूपम् ।
पातुं प्रमोदाय भुजंगमानामगामि कामं नयनेषु कर्णैः ॥ ७४ ॥
विश्वत्रयीधवलनव्यसनेन यस्य
दामोदरोदरमपि प्रविवेश कीर्तिः ।
अथ तस्या बभौ पदमदः कथमन्यथासि-
अपि गोचरीकृतरतिप्रिय... ...णे सितकुशेशयकैतवेन ॥ ७५ ॥ ... (उपमा)
...लोचना ।
परिकल्पितातिथिजनोचितक्रियामथ तामुवाच विनिविश्य पार्थिवः ... ता रसाधिकमुवाह विस्मयम् ॥ ७ ॥
क मृगाक्षि कण्वमुनिपुंगवोऽधुना नमनाय तस्य तरलं हि मन्मनः ॥ ८ ॥
अथ तद्विलोकरसभावजत्रपावशकर्णकोटरविशद्विलोचना ।
...पिनं गत. फलकृते समेष्यति त्वरितं मुनिर्मम पितेति साभ्यधात् ॥ ९ ॥
...पि शैशवाद्व्यथितमन्मथः स किं सविता तवेत्युदितवाचि पौरवे ।
जगाद सा दशनदीप्तिमण्डलच्छलसेवकीकृतसुधाचयं वचः ॥ १० ॥
...शेकात्मनस्य नृपतेस्तपस्यतस्तपसोऽन्तरायकृतये पुरा हरिः ।
...मास्ववीरपरमास्त्रमप्सरोजनमौलिमण्डनमयुङ्क्त मेनकाम् ॥ ११ ॥
...नानि पानमधुमाननानि नः पिदधाति यः स विधुरेष गोचरः ।
...रोपणैरिव मधुव्रतैर्धुन दधती मुखं सुरभिचारुमारुतम् ॥ १२ ॥

'अत्राप' ग. २ 'अंशत' क. ३ 'स पिता' क.

मणिहर्म्यकुट्टिममरीचिभिर्विकासननाभिरब्दकुलदामलम्बितम् ।
विकलीकृतेन्दुरविकर्म निर्ममे भुवि येन हास्तिनपुरं पुरं महत् ॥ ६१ ॥
चटुहेतिदुर्धरसमिद्धिकस्वरे ज्वलति प्रतापदहने जुहाव यः ।
पशुवद्विपक्षनिकरं यशोमलैरथ पूतिवद्गगनमण्डलं व्यधात् ॥ ६२ ॥
नवकीर्तिरत्तगगनाग्रतल्पवः परिलूनदानवविमानविप्लवः ।
अधुनापि येन कुसुमैर्न पूज्यते यदसिर्धृतः शिरसि येणिमूर्तिभिः ॥ ६३ ॥
यदुरस्तनापपरितापनाहितं निभृतं निभाल्य भुवनं सुरैकभूः ।
शरधामनामनिगमधामगर्भगो निरगाद्बहिर्नहि पुरातनः पुमान् ॥ ६४ ॥
परदेशसंघटितदुःस्थयाचकक्रमकरार्थमेव यदिलातले जनैः ।
अभिभूषिता विविधभूषणासनैर्वनशाखिनोऽद्धत कल्पशाखिनाम् ॥ ६५ ॥
दिवि तत्र भानुमयिनाङ्कतेजसा प्रविलुम्पति द्युपतिलोचनस्तनम् ।
प्रतिपक्षपार्थिवचमूविकुञ्चनसदम्भृद्विकुञ्चन इति क्षमापतिः ॥ ६६ ॥
मृदुमन्दमञ्जुलपदप्रचयया सुविलासया दयितया सुदेवया ।
अनिरुद्धपक्षयुगया रराम यः पृथिवी विभुर्वरटयेव पल्वलः ॥ ६७ ॥
असिरेव यस्य दलितेभकुम्भतः प्रहतिस्फुलिङ्गयुतमौक्तिकव्रजान् ।
रिपुहृताहितमहाम्रदोयदाःकणसंचयानिव दिवि व्यकासयत् ॥ ६८ ॥
न कथं गुणैर्मदधिकोऽयमेति भूरसिलाप्यमुष्य सुकृतैरियं दिवि ।
इति विस्मयं रजसि यद्बलोद्धते द्युगपत्तनाङ्कन मृशां त्रिशङ्कुभूः ॥ ६९ ॥
गिरिशस्य गर्भभवनेऽपि तेन यः प्रबलः प्रतापदहनः प्रदीपितः ।
उदितं तदग्रशिखया जगत्प्रभोर्ध्रुवमस्य भालमभिभिद्य दृग्मिषात् ॥ ७० ॥
जगुरीदृगम्बरकदम्बडम्बरस्फुटरोम यद्भुरपारगीशितुः ।
स्फटिकावनीभृदुपदोपयामिनीपतिमारुयीजलति तत्र यद्यशाः ॥ ७१ ॥
स्वपरप्रभेदरहितेन दुर्नय दधतो दयामयहृदेव देहिनः ।
उचितेन दण्डरचनेन मोचिता महतोऽपि येन परलोककष्टतः ॥ ७२ ॥
अनिमेषलोचनकरालताशुचं सुरसुभ्रुवां हरति तत्र हारिणि ।
अजमीढ इत्यथ भुजे भुवो भरं विभरांबभूव भुवनैकभास्करः ॥ ७३ ॥

१. 'विकुञ्चनादभवत्' ख.

पिदधे हरिः करयुगेण मत्सरी श्रवणौ गुणस्तुतिषु यस्य सश्रिय
अपि गर्भविश्वनिनदं निशम्य तन्मयमेव नूनमयमाप कृष्णनाम्
चलयचमूचयरजोभिरुद्धतैर्द्युधुनीजलेऽप्यनुलपङ्कसंकटे ।
न बभूव शंभुविभुमूर्ध्नि शाश्वतः किमु पङ्कजप्रकरपूजनोत्सवः ।
स पुराणपूरुषपुराणवेदिनां वदनादिदं स्वपनवद्विदञ्जगत् ।
स्वपनेऽप्यनेकसुकृतैककृत्कृती न बभार जागरणनिद्रयोर्भिदाम्
अथ तत्र पत्रलतिकां मरुद्वधूकुचयोर्लिखत्यसुरराजमानिताम् ।
नृपतिः सुहोत्र इति गोत्रभृद्व्रजाश्रयिणीरिवाकृत दिशो यशोभरै
सपदीपि यः क्षितिधवः सुवर्णया श्रियेयाद्भुतद्रुतसुवर्णवर्णया ।
निकसत्कुशेशयमुखश्रियान्वहं विभया गभस्तिरिव लोकशोकभि
अपि सिन्धुरोचितगुणोऽपि संत्यजन्कमलामपि स्फुटरयाङ्गवर्जितः
परिमुक्तताक्ष्र्यगमनोऽपि दूरतो भुवि कृष्ण एव यदरिव्रजोऽभवत्
रिपुयोषिदाननविलोचनोच्छ्वसत्पवनाम्बुपूरमखधूमतेजसाम् ।
पटलेन मेचकरणीदलेन यः सततं सुभिक्षमकरोत्किल क्षितौ ॥
परितर्पयन्मखभुजो मखव्रजैर्यशसैव राहुमपि विप्रतारयन् ।
विततान यः किल विभावरीविभोर्निजपूर्वजस्य परिरक्षणोद्यमम् ।
अमुपङ्कजनालविवरालिसूक्ष्मतागलितेन नाभिपदतः प्रसारिणा ।
क्रतुपूरुषस्य परमात्मतेजसा ध्रुवमद्भुताद्भुतनिधिं विधिर्व्यधात् ॥
यदधीनवान्गुणकदम्बमेष तद्गणनेऽपि खेदमवहद्बृहस्पतिः ।
प्रविभिद्य तद्गणनमाल्लिकामणीन्क्षिपति स तारकनिभान्नभोङ्गणे
अथ तत्र कल्पतरुपल्लवैः करं रमयत्यहो समगुणानुरागिभिः ।
अवनिर्दधेऽवनिधवेन हस्तिना नवमेन विष्टपधुरीणहस्तिनाम् ॥
घनसत्रवल्लरिविरोपकाननप्रभया सपत्नविपयाग्निमश्रिया ।
प्रिययान्वहं करगृहीतया यशोधरया रराज धरया च यः प्रभुः

१. क-पुस्तकेऽयं श्लोकस्तामिषस्थ च पौर्वापर्यमस्ति. २. 'निकसत्कुशे...
न्वहम् । विभया गभस्तिरिव लोकशोकभित्प्रियया्द्भुतद्रुतसुवर्णवर्णया ॥' ग.
रयाङ्गेन' ग.

मणिकुट्टिमकुट्टिममरीचिवीचिविकासततामिरुद्धकुल्यामलिम्लुचम् ।
विफलीकृतेन्दुरविकर्म निर्ममे भुवि येन हास्तिनपुरं पुरं महत् ॥ ६१ ॥
बहुहेतिदुर्धरसमिद्धिकस्वरे ज्वलति प्रतापदहने जुहाव यः ।
पशुवद्द्विपक्षनिकरं यशोजलैर्य पूर्तवद्गगनमण्डलं व्यधात् ॥ ६२ ॥
नवकीर्तिदत्तसततामृतप्लवः परिलूनदानवविताननिप्लवः ।
अधुनापि केन कुसुमैर्न पूज्यते यदसिर्धृतः शिरसि वेणिमूर्तिभिः ॥ ६३ ॥
यदुरुप्रतापपरितापताडितं निभृतं निभाल्य भुवनं सुरैकभूः ।
स्वधामनामनिजधामगर्भतो निरगाद्बहिर्नहि पुरातनः पुमान् ॥ ६४ ॥
परदेशसंचलितदुःस्थयाचकप्रकरार्थमेव यदिलातले शनैः ।
अभिभूपिना विविधभूषणादनैर्वनशाखिनोऽदधत कल्पशाखिनाम् ॥ ६५ ॥
दिवि तत्र भानुमयिनाद्भुततेजसा प्रविलुम्पति क्षुपतिलोचनस्वनम् ।
प्रतिपक्षपार्थिवधभूर्विकुम्भनस्तद्भङ्गिकुरुव इति क्षमापतिः ॥ ६६ ॥
मृदुमन्दमञ्जुलपदप्रपञ्चया सुविलासया दयितया सुदेवया ।
अतिशुद्धपक्षयुगया रराज यः पृथिवी विभुर्वरटयेव पल्वलः ॥ ६७ ॥
असिरेव यस्य दलितेभकुम्भतः प्रहविस्फुलिङ्गयुगमौक्तिकप्रभान् ।
रिपुकुट्टिताहितमहामहोयशःकणसंचयानिव दिवि व्यकासयत् ॥ ६८ ॥
न कथं गुणैर्मदधिकोऽयमेति भूरिसिलाप्यगुप्य सुकृतैरियं दिवि ।
इति विस्मयं रजसि यद्बलोद्धते क्षुगपत्तनाकृत भृशं त्रिशङ्कुभूः ॥ ६९ ॥
गिरिशस्य गर्भभवनेऽपि तेन यः प्रभवः प्रतापदहनः प्रदीपितः ।
उदितं तदग्रशिखया जगत्त्रभोर्धुवमस्य भालमभिभिद्य दम्भिपात् ॥ ७० ॥
जगुरीदृगम्बरकदम्बडम्बरस्फुटरोम यद्गुरुपारमीशितुः ।
स्फटिकावनीधरपरोपयामिनीपतिमाद्दवीजन्ति तत्र यद्यशः ॥ ७१ ॥
स्वपरप्रभेदरहितेन दुर्नयं दधतो दयामयहृदैव देहिनः ।
उचितेन दण्डरचनेन मोचिना महतोऽपि येन परलोकवाहनः ॥ ७२ ॥
अनिमेषलोचनकराललाघुषं सुरसुभ्रुवां हरति तत्र हारिणि ।
अनमीद इत्यथ भुजे भुवो भरं विभरांबभूव भुवनैकभास्करः ॥ ७३ ॥

१. 'विबुधवधूभवरा' ख

गतासि तन्वि सहसेत्युदीर्णवाग्दशदिग्भिर्वलत्तरलकातरेक्षणः ।
अनिरीक्ष्य तामथ स तापविह्वलः प्रलपन्हहेति भुवि मूर्छितोऽपतत् ॥८७॥
नृपतिं तथाविधमथावलोक्य सा वियतोऽवतीर्य मदनैकवीर्यभूः ।
गदति स्म गत्वरतदीयजीवितास्थिरतापरीक्षितसुधागुणं वचः ॥ ८८ ॥
तपनात्मजास्मि तपतीत्यहं जगन्नुतकीर्तिरिन्दुकुलसंभवो भवान् ।
उचितो विवाहविधिरत्र किं तु मे पितृवश्यतैव बत याति विघ्नताम्॥८९॥
इतिवागियं वियदगादिलापतिः स तु मूर्छितप्रमुदितातिमूर्छितः ।
तपतापतप्तसनलवृष्टिहृष्टिमत्पथिपानकातरतरूपमामथात् ॥ ९० ॥
इह चानुपत्य सचिवश्चमूपतिः शिशिरक्रियाभिरुदतिष्ठिपन्नृपम् ।
वचसा च तस्य मतनत्कथस्य स व्यसनी समारभत भानुसेवनम् ॥ ९१ ॥
स गुरुं वसिष्ठमनुचिन्त्य चेतसा नितनोर्ध्वबाहुकृतसिद्धितोरणः ।
इह पञ्च सप्त च दिनान्युपोषितस्तपतीकृते तपनसेवनं व्यधात् ॥ ९२ ॥
तदवेत्य दिव्यदृगरुन्धतीपतिः स्वयमभ्युपेत्य तपनं ययाच च ।
अयमाशयोऽजनि ममाप्यदो वदन्स ददौ च संवरणभूभृते सुताम् ॥९३॥
प्रथमानमानसविकासयोरथ क्षितिकान्तकान्तिपतिकन्ययोस्तयोः ।
मदनव्यथाविपदि मज्जतोरभूदुभयोर्मिथो गुरुगिरा करग्रहः ॥ ९४ ॥
स च पञ्च सप्त च समाः समं तया विललास वामवविन्यासभूमिषु ।
पुरीमवृष्टिगुणकर्षितां विशन्विदधेऽथ तत्क्षणसुभिक्षभासुराम् ॥ ९५ ॥
रुहारनिर्झरविलासभासुरा स्तनशैलकेलिपरकामकुञ्जरा ।
वृतगौरवेव तपती प्रियाय सा विततान तस्य जगतीसपत्नताम् ॥ ९६ ॥
भुरप्रमोर्भव मम प्रभूचिता त्वयि मूर्तिरित्यरिजनः कृपालुना ।
नन्नव्यकारितपुरीजनार्थनैः श्रियमांपि येन गिरिकूटकुट्टिमः ॥ ९७ ॥
रिगर्भविश्वहरिगर्भविश्वतत्क्रमतो विभाव्य जगतामनन्तताम् ।
दितं जगद्धवलनैकतानताव्यसनाभिपूरणरसेन यशसः ॥ ९८ ॥
पते. पुरा गुणकृतार्पितश्रुतेर्नगनानि तत्र सकल्पानि तन्वति ।
अपुपत्कुरुक्षितिपतिर्गृहेशा वशामवनी धिर्नानवनिताभिवात्तया ॥ ९९ ॥

१. 'चलत्' क. २. 'नतार्थ' ग. ३. 'परिग्रह' क. ४. 'गौरवेव' ग. ५. 'आप' ख.

रुधिरापगाभिरपवाह्यते स तद्विपतां यदान्तरमहो महो महत् ।
अधुनापि तज्ज्वलति वाडवानलच्छलधारिवारिनिधिवारिमध्यगम् ॥ ७४

यदनीकिनीहरिखुरस्फुरद्रजःपटलस्थलेऽर्णवजले जलेशयः ।
यदरिप्रियाश्रुझरसंभवे स्वपञ्शुदधौ दधौ किमयमाञ्जनं महः ॥ ७५ ॥

अभिपूज्य शंभुमपि भालदृष्टिपात्स्वतनूत्वेन नियतं तनूनपात् ।
कृतयत्प्रतापविजयोद्यमो दिशां वदने दिशत्ययश एव धूम्यया ॥ ७६ ॥

किममुष्य दानसुपरिष्ठमत्पदोऽप्यधुनापि शंभुरजिनास्यिमण्डनः ।
इति निर्विवेकमवधार्य यं कुले किल हृद्धाति कलुषं सुधाकरः ॥ ७७ ॥

रिपुमेदिनीदयितदुर्यशोमषीकलुषीकृते गगनपट्टिकातले ।
व्यधित प्रशस्तिमिव तारकाक्षरां निजकीर्तिकैतवखटीरसेन यः ॥ ७८ ॥

शतमस्य साग्रमवनीशतक्रतोस्तनया व्यराजिषत वल्लभात्त्रयात् ।
अथ तेषु संवरणसंज्ञया बभौ गुणसंकुलः कुलधरो धराधिपः ॥ ७९ ॥

सुकृतानि तानि सततं वितन्वता भुवनेषु तेन तदुपार्जितं यशः ।
निजपूर्वजस्य रजनीपतेर्यथाद्भुतलाञ्छनव्यतिकरोऽपि लोपितः ॥ ८० ॥

अवचः पथानि चरितानि तन्वतो भुवि यस्य साहसविकासशालिनः ।
अपि शास्त्रकोटिमनसां मनीषिणां मुखमौनमेव भवतु स्तवक्रिया ॥ ८१ ॥

मृगयामगच्छदरिमुक्तसंयुगः स महाप्रहारकुतुकी कदाचन ।
असमश्रमव्यसुतरंगमः कमप्यचलं क्रमैरधिरुरोह सिंहवत् ॥ ८२ ॥

अयमिन्दुसुन्दरमुखीं पयोनत्रार्णववर्णनीयदशनालिदीधितिम् ।
अमृतायिताधरदलामलोकयत्त्रिजगद्रहस्यमिव कन्यकामिह ॥ ८३ ॥

अथ बाणयष्टिरिव चाम्पकी तनुद्युतिधूतनूतनसुवर्णवर्णका ।
मुखदैत्तपद्ममहिमेयमाहिता मदनेन तस्य हृदि रूपमत्सरात् ॥ ८४ ॥

अभिसृत्य भूमिविभुरभ्यधत्त तामथ मन्मथव्यथितमानसो रसात् ।
तनयासि कस्य चरसीह तन्वि किं कुरु मां हृदि स्मरवशं स्मराश्रिते ॥८५

इति रूपचाटुवचनेषु भूपतेर्व्रपिता स्थिता क्षणमवागवाङ्मुखी ।
तडिदुल्लवेन रभसा ददर्श तं गगनं जगाम मृगयामदक्षतः ॥ ८६ ॥

1. 'उपरिरथ' ख. २. 'धीन' ख. ३. 'मुखपद्म' क.

क्व गतासि तन्वि सहसेत्युदीर्णवाग्दशदिग्वलत्तरलकातरेक्षणः ।
अनिरीक्ष्य तामथ स तापविह्वलः प्रलपन्हहेति भुवि मूर्छितोऽपतत् ॥८७॥
नृपतिं तथाविधमथावलोक्य सा वियतोऽवतीर्य मदनैकवीर्यभूः ।
गदति स्म गत्वरतदीयजीवितस्थिरतापरीक्षितसुधागुणं वचः ॥ ८८ ॥
तपनात्मजास्मि तपतीत्यहं जगत्स्तुतकीर्तिरिन्दुकुलसंभवो भवान् ।
उचितो विवाहविधिरत्र किं तु मे पितृवश्यतैव बत याति विघ्नताम्॥८९॥
इति वागियं वियदगादिलापतिः स तु मूर्छितप्रमुदितासिमूर्छितः ।
तपतापतप्तमनल्पवृष्टिहृष्टिमत्पविपातकातरतरूपमामधात् ॥ ९० ॥
इह नानुपत्य सचिवश्चमूभृतः शिशिरक्रियाभिरुदतिष्ठिपन्नृपम् ।
वचसा च तस्य मततत्कथस्य स व्यसनी समारभत भानुसेवनम् ॥ ९१ ॥
स गुरुं वसिष्ठमनुचिन्त्य चेतसा विततोर्ध्वबाहुकृतसिद्धितोरणः ।
इह पञ्च सप्त च दिनान्युपोषितस्तपतीकृते तपनसेवनं व्यधात् ॥ ९२ ॥
तदवेत्य दिव्यदृगरुन्धतीपतिः स्वयमभ्युपेत्य तपनं ययाच च ।
अयमाशयोऽजनि ममाप्यदो वदन्स ददौ च संवरणभूभृते सुताम् ॥९३॥
प्रथमानमानसविकामयोरथ क्षितिकान्तकान्तिपतिकन्ययोस्तयोः ।
मदनव्यथाविपदि मज्जतोरभूदुभयोर्भिषो गुरुगिरा करग्रहः ॥ ९४ ॥
स च पञ्च सप्त च समाः समं तया विललास वासवविलासभूमिषु ।
पुरीमवृष्टिगुणकष्टितां विशन्विदधेऽप तत्क्षणसुभिक्षभासुराम् ॥ ९५ ॥
रुहारनिर्झरविलासभासुरा स्तनशैलकेलिपरकामकुञ्जरा ।
धृतगौरवैव तपती प्रियाथ सा वितनान तस्य जगतीमपत्यताम् ॥ ९६ ॥
भुरप्रभोर्भव मम प्रभूर्चिता त्वयि मूर्तिरित्यरिजनः कृपालुना ।
ननव्यकारितपुरीजनार्थनैः श्रियमापि येन गिरिकूटकुट्टिमः ॥ ९७ ॥
रिगर्भविभ्रहरिगर्भविभ्रमलक्ष्मतो विभाव्य जगतामनन्तताम् ।
दितं जगद्बहलैककाननाव्यसनातिपूरणरसेन यद्यशः ॥ ९८ ॥
नृपतेः पुरा गुणकृतार्थितश्रुतेर्गगनानि तत्र सकलानि तन्वति ।
अपुषत्कुरुक्षितिपतिर्भृशं वशामवनीं विनीतवनितामिवात्मया ॥ ९९ ॥

१. 'घटन्' क. २. 'वनाय' ग. ३. 'परिग्रह' क. ४. 'गौरवैर' ग. ५. 'आप' ख.

४

अनृतं यदीयमहसामहःपतिप्रतिमत्वमेष तनुते जनो जडः ।
सति यत्र शत्रुधरणीभृतामहो परिवर्धते तिमिरहारि दुर्यशः ॥ १०० ॥
कृतवर्षणो विपुलकीर्तिवारिणाद्भुततेजसा जनितविद्युदुद्गमः ।
परवाहिनीषु मुखपद्मखण्डनैर्यदसिर्नवाब्द इव हंसनाशकृत् ॥ १०१ ॥
दिवि तत्र दैवतपतेरपि त्रपां सहसा स्वरूपमहसा प्रतन्वति ।
नृपतिस्ततो विततविक्रमोदधिर्धरणीं मेरुवदभिधोऽभ्यधारयत् ॥ १०२
गुरुकुम्भिकुम्भयुगलस्तनी चलत्तरवारिवेणिरुरुवाजिलोचना ।
प्रमदाय कामकलिकेलिभिर्वभावमृतेति यस्य पृतनेव वल्लभा ॥ १०३ ॥
यदरातिभूरमणभूरिदुर्यशोविसरेण वारिधरवीरहारिणा ।
अभितो भृते निखिलरोदसीतले विरराज कीटमणिवन्नभोमणिः ॥ १०४ ॥
पतता ध्रुवं त्रिजगतीनितम्बिनीनयनेन यन्महसि दुःसहावधौ ।
अमुना व्यमोचि यमुनापदेशतस्तपनेन कज्जलमलीमस पयः ॥ १०५ ॥
निजमुक्तैर्मतिकलङ्कशङ्कया पथिपाति रत्नमपि नाददे जनैः ।
अजनि ध्रुवं रजनिषु प्रभाभरैः प्रहतासतीगति तदेव यद्भुवि ॥ १०६ ॥
तरलत्वनीलिमनृशंसतागुणैः कृतविग्रहो यदसिना सहोरगः ।
अभजत्परामयपदेषु शृङ्खलाग्रहरूढभीरिव निगूढपादताम् ॥ १०७ ॥
प्रथमं व्यधत्त वशगां जगत्त्रयीमथ विस्तृताम्बरमयाल्याश्रयाम् ।
प्रथितप्रयाणमिव यद्यशोऽग्रहीदपि दुर्ग्रहं सपदि योगिनां मनः ॥ १०८ ॥
दिवि कान्तकान्तिभिरनङ्गताशुचं मदनस्य तत्र हरति क्षपापतः ।
सितिमः परीसिदिति विद्विपद्विपव्ययकेलिकेसरिकिशोरकोऽभवत् ॥ १०९ ॥
अतिरागिणीं गुरुसमृद्धिदर्शनप्रवलप्रतापशिखिदीप्तिसाक्षिकम् ।
नृपमण्डलीमिव मुनिमहोऽग्रहीत्सुयशां विलोलनयनां करेण यः ॥ ११० ॥
यदसिर्ननर्त रुधिरासवं रणे परिपीय भिन्नकरिकुम्भमण्डलात् ।
स्फुटदन्तरङ्गैरिव दत्तमौक्तिकैः सविकासदाम इव कान्तिकान्तिभिः ॥ १११ ॥
प्रतिरसराजनकलमण्डले नवगोपशावककरणं [illegible]पन् ।
भुवि यः प्रतापदहनं तथानलोऽम्बुमुने

1. 'मरमो मद' ग. 2. 'अरमत' ग.

गुरुरोदसीतनपरिप्लुतयशसो व्यपदेशकेसरिकिशोरकेलिभिः ।
शिशिरे युगे शिशुमृगो यदयमभवदस्य एव गुरुदन्तिनो मदः ॥ ११३ ॥
उदपोमपातसृदुदण्डताडनासुभगैव यस्य परिणामपावनी ।
इतदुर्नयेऽन्यपि गते भ्रमेशितुः पितुरङ्गजन्मनि यथा सुधा क्षुधा ॥ ११४ ॥
प्रभविष्णुदस्य भुवि दुःसहं महः प्रतिपोषमभ्यसनतत्परास्विव ।
अविनाततारांशुपरम्परादितस्त्रिपुरारिरादिव हुताशनं दशा ॥ ११५ ॥
अथ तत्र पक्षपति शुभ्रकामिनीकुचयोर्विलासरसकुम्भयोः करौ ।
अमरद्विभित्तिरिपुर्भवतो रिपुर्भुवनस्य भीम इति भीमविक्रमः ॥ ११६ ॥
प्रियया तिरोहिततमोविशारदया स्वभिमान्तरात सुकुमारिकाख्यया ।
घनतारकाघनमनोज्ञयेव यः स्फुटलक्षणः क्षणदयेव चन्द्रमाः ॥ ११७ ॥
अतिदण्डविस्फुरितरोपपौरुषद्रुपदैपयश्वरशनो द्विपयशः ।
कणशाश्वकार भुवि यः पराहतद्विपकुम्भमुक्तनवमौक्तिकच्छलात् ॥ ११८ ॥
दुर्हिणोऽपि भालफलके तनूभृतामपि पूर्वजन्मसुकृतैरुपार्जिताम् ।
अखिलयदीयपदपद्मसेवया यदि राज्यलक्ष्मिलिपिमन्यथा मयात् ॥ ११९ ॥
भुवि जीवितव्ययपवनं विरोधिनां नववर्णिनिद्युघमपि पातुमुद्यतः ।
शमयन्प्रतापशिखरप्रमयनो भुजगो यदीयतरवारिराबभौ ॥ १२० ॥
अवलोक्य यं विधिवशाद्धनुर्धरं स्वपनेषु नेत्ररसनिर्भरो रिपुः ।
सहसोत्थितः सदनभित्तिचित्रितसायकेक्षणो न कुरुते स किं भिया ॥ १२१ ॥
प्रथमत्वमत्यन्तरां नयेन यां परमन्दिरे सुतमसूत सा यशः ।
नि यः शृणोति नहि तस्य संकथामपि सत्यमेतदुचितं महात्मनाम् १२२
हसः सपदमथ तीव्रतेजसं परिभिद्य तत्र परमं पदं गते ।
विनः प्रतीपनृपतिद्रुमानलः पृथिवीं प्रतीपनृपतिः पतिव्रताम् ॥ १२३ ॥
रूढया विधुर्धसिन्धुशुद्धया सुरसद्मकेतुरिव यः पताकया ।
प्रसादया प्रमदया प्रमोदभृद्विरराज राजशतसेवितक्रमः ॥ १२४ ॥
नैनृपतियशोजन्मानि हंसप्रसूतिरपादनपायमस्य सङ्गः ।
समितिहतेभकुम्भमुक्तातनिरधित च्युतबिन्दुवृन्दशोभाम् ॥ १२५ ॥

१. 'अविश्रान्ततांशुमसृतताशुंशुकैः' क., २. 'पुरोदत' क., ३. पदरत्नं दीपः.

रणारम्भस्तम्भायितभुजनमत्कार्मुकलता-
ल्लसद्बाणश्रेणीहतिनिहितनगीर्वाणनिवहैः ।
स्फुरत्कोपाटोपं दनुतनुजपरससयत्कृता
कृता सेना येनामरपरिवृढस्यापि विधुरा ॥ १२६ ॥
लाटश्चाटुविधिं व्यधत्त मगधो मौग्ध्यानि युद्धे रणा-
वद्गान्यङ्गनृपोऽमुनत्कुशाल्वसंदेहो विदेहोऽजनि ।
वङ्गः संगरभङ्गुरः समभवत्कश्मीरवीरो रम-
स्मेरं न स्मरमस्मरद्द्विद्रुमरकोपेऽत्र धात्रीधवे ॥ १२७ ॥
देवेन्द्रोपवनैकसीम्नि पवनैर्मौलिं दधाने मुदा
मन्ये कल्पतरौ मधुव्रतरवैः स्थानप्रदानोद्यते ।
सानन्दं पविलक्ष्मपक्ष्मलदृशां वन्दैर्यशो दानजं
शश्वद्यस्य विभावरीविभुविभाभङ्गीनिभं गीयते ॥ १२८ ॥
त्वद्दानैर्दीनेभ्यः प्रकृतिकृतिना येन निकृतं
विनिद्रं दारिद्र्यं रिपुनृपतिभिर्मैत्र्यमकरोत् ।
प्रसत्त्या तेभ्योऽपि प्रसभमथ निष्कासितमथो
गतं स्वस्मिन्नेव प्रलयमिदमाधारविवशम् ॥ १२९ ॥
आकर्ण्याकर्ण्य पूर्णक्रतुशतजनितं यद्यशो गीयमानं
सानन्दं सुन्दरीभिः कति कति जगति प्रीतिमन्तो न जाताः ।
ऐश्वर्यभ्रंशभीत्याभजत शतमुखः किं तु दैन्यानि दीनः
स्वैरं वैरोचनोऽभून्मनसि किसलयन्विघ्नमिन्द्रत्वलाभे ॥ १३० ॥
लोकायं क्रतुभोजिनां क्रतुशतं तन्वन्पयोजीविनां
विश्वाय द्विपदङ्गनाश्रुसलिलाः स्रोतस्विनीः संसृजन् ।
वीरेन्दुर्जगते समीरणभुजां वाहाङ्घ्रिघातैर्मरु-
न्मार्गे च प्रथयन्न कुत्र विदधे दक्षः सुभिक्षोत्सवम् ॥ १३१ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महा-
काव्ये वीराङ्के आदिपर्वण्यादिवंशावतरणे भरतप्रभृतिद्वादशराज-
वर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।

१.'युद्धे' क. २.'प्रस्थानदानोद्यते' क. ३ इन्द्रवामदृशाम्. ४.पलि'. ५.सकलयन्
६. 'लोकार्थे' ख-ग.

चतुर्थः सर्गः ।

पाराशरमकूपारमिव पुंरूपिणं स्तुमः ।
येनोद्गीर्णाः सुधासिक्तसुधावद्भारतोक्तयः ॥ १ ॥
इक्ष्वाकुकुलकोटीरः पुरा भूपो महाभिषः ।
पुण्यं निर्माय निर्माय निर्मायः स्वर्गिणां गतः ॥ २ ॥
सुसद्भिः सममन्येद्युः प्राप्तः पद्मभुवः सभाम् ।
त्रिमार्गगामागतां तत्र मरुतापहृताम्बराम् ॥ ३ ॥
साकाङ्क्षं वीक्षमाणो स्मयमानेष्वनिमिषेष्वपि ।
ब्रह्मशापादवाप्यायमपायं च्यवनं दिवः ॥ ४ ॥
अहं प्रतीपभूपस्य भूयासं तनुभूरिति ।
चिन्तयन्स च्युतः स्वर्गात्सुनन्दागर्भमाविशत् ॥५॥ (विशेषकम्)
सोऽयं महाप्रभावोऽभूत्प्रतीपपृथिवीपतेः ।
शशिवंशसरोहंसः शंतनुर्नाम नन्दनः ॥ ६ ॥
प्रतीपे शान्तनारण्ये श्रितारण्ये तपःस्पृहि ।
तनुजः शंतनुः क्ष्मापः शत्रुसंतानमानयत् ॥ ७ ॥
विना नाशेन जीवन्तः पुरतो यस्य पक्षिणाम् ।
अभ्युद्गतोत्तमर्णानामधमर्णा इव द्विषः ॥ ८ ॥
यस्याद्भुतप्रभावेन पाणिस्पर्शेन यौवनम् ।
जीर्णास्तूर्णमयन्ति स्म मधुनेव महीरुहा ॥ ९ ॥
अष्टौ वसिष्ठकान्तार कान्तारक्तपराः पुरा ।
रन्तुं मेरुभुवि स्मेरवसवो वसवो ययुः ॥ १० ॥
तत्रावलोक्य गां स्वच्छमत्यस्य वसो प्रिया ।
माहात्म्यमेतस्याश्चापयं मे नाथ कल्पताम् ॥ ११ ॥
[illegible]रा मधुविरावोदस्य धौरेयो वसु ।
मिही नन्दिनीं विधानन्दिनीं गौरि गौरिदम् ॥ १२ ॥

क. ३. '११४' [illegible] 'दुग्धद्' [illegible],
'दुग्धे' च

तया विरहितो राजा निशयेव निशाकरः ।
म्लानिं संप्राप तापेन तेजसेव विवस्वतः ॥ २५ ॥
अपि स्त्रीभ्रूणहत्याभिर्न शोषं याति जाह्नवी ।
कर्मसाक्षी न किं भानुरेनां शोषयते न यत् ॥ २६ ॥
बिभर्तु शिरसा शंभुरेनां भस्मास्थिभूषणः ।
यथा तव धर्मेणापि स्पृशानः पुरुषोत्तम ॥ २७ ॥
अङ्गस्पर्शेन लोकानां पातकं याति दूरतः ।
अस्याः स्वयं कृतैः पापैरद्भुतैरभितो जिनम् ॥ २८ ॥
ईदृक्पापकृतः स्थानं नरकेऽपि न विद्यते ।
एतत्सदृशं जन्तुं कालस्तुल्येऽर्पयेत् ॥ २९ ॥
किमेषा न विशेषेण पापकल्मषहारिणी ।
यमुनापि समुद्रोऽपि स्वामी यदभिषङ्गतः ॥ ३० ॥
स दूषयन्नदीमेनामेनाद्दुःखभागिति ।
सर्वैः शुचिभिरध्यर्थमर्थिभिरिति भाषितः ॥ ३१ ॥
मा पतः पातके पन्थां जाह्नवीमिति दूषयन् ।
लोपाशापेन यागामी प्राप्य तद्वचनं स्मर ॥ ३२ ॥
प्रतिबुद्धोऽपि शुद्धात्मा सचिवानां वचोभरैः ।
क्षमयित्वाशु संभाव्य गङ्गां धाम जगाम सः ॥ ३३ ॥
कालेन विहरन्सेव रथी भागीरथीतटे ।
ददर्श दर्शनीयाङ्गमेकमेकः कुमारकम् ॥ ३४ ॥
मूर्तं दर्पं नु मर्षन्तं धीरं वीरं नु वा रसम् ।
तृणाय त्रिजगद्वीर्यं मन्यमानं दृशा धृताम् ॥ ३५ ॥
शरेण गौरवाट्टोपं विलोलयरित धिताट् ।
माङ्गुचन्द्रकष्टमुद्रायां निषङ्गके ॥ ३६ ॥
वलितांऽगदोहन्यस्तराद्दीप्तकारणं ।
सर्वविभ्रमस्य गङ्गापर्णे विज्ञ बन्धुरम् ॥ ३७ ॥

ग.

आज्ञा यस्य महीभर्तुः कीर्तिश्च गर्भिणा गिरः ।
आरुरोह शिरोदेशमशेषगिरिभूभृताम् ॥ ८९ ॥
ततो विचित्रवीर्याय गिरः सत्यवतीऽस्परन् ।
अम्बाम्बालाम्बिका बालाः काशिराजस्मरांगनाः ॥ ९० ॥
अथ धन्वानि धुन्वाना लोलाः कोलाहलोद्धुराः ।
स्वयंवरनृपा यमुः प्रधनाय धुनीजनिम् ॥ ९१ ॥
नक्षत्राणीव शीतांशुर्भित्वा क्षत्राणि सिन्धुजः ।
राजानमिव राजानं शाल्वं कोपी लुलोप सः ॥ ९२ ॥
इत्यादित्यायमानौजा रथी त्रिपथगात्मजः ।
अवधूय वधूलुब्धानाजगाम स्ववेश्मनि ॥ ९३ ॥
वित्ते वित्तेश्वरः शाल्वो मां पीडयति शल्यवत् ।
अम्बाभिधा वदन्तीदं प्रैषि शांतनुसूनुना ॥ ९४ ॥
द्वे कन्ये तदसौ धन्ये मदवानुदवाहयत् ।
विचित्रोर्वीभृता चित्तभुवा प्रीतिरती इव ॥ ९५ ॥
प्राणद्यूते पणीभूता हारिता भवती मया ।
अङ्गीकरोमि नैव त्वा जेतारं भज भामिनि ॥ ९६ ॥
इत्थमम्बापि शाल्वेन न्यक्कृता धिक्कृताशया ।
पुनर्धुनीसुतं प्राप स्वमृसापत्न्यकाङ्क्षया ॥ ९७ ॥ (युग्मम्)
आसक्तापि कुरङ्गाक्षी शङ्कनीया विचक्षणैः ।
अन्यासक्ता न वक्तव्या भीष्मेणेति न्यकारि सा ॥ ९८ ॥
नाग्रतश्च न पश्चाच्च सदिशा दग्धचीरगात् ।
तदाम्बा चटिकाचञ्चुचरिष्णुर्बदरोपमाम् ॥ ९९ ॥
दैवादुभयतो भ्रष्टा कष्टाद्गत्वा वनं मुनीन् ।
तं निवेद्य स्ववृत्तान्तं प्रव्रज्यां याचते स्म सा ॥ १०० ॥
होत्रवाहननामात्र तस्या मातामहः स्थितः ।
राजर्षिस्तत्कथां श्रुत्वा तां जगाद विषादभाक् ॥ १०१ ॥

१. चन्द्रमिव. २. 'बदरोपमा' ग.

परशुरामं महेन्द्राद्रौ पुत्रि त्वं शरणं श्रय ।
शिष्यत्वस्य गिरा स त्वां गाङ्गेयः स्वीकरिष्यति ॥ १०२ ॥
तस्मिन्निदं वदत्येव रामशिष्योऽकृतव्रणः ।
तत्र स्वेच्छागतो ज्ञातकन्यावृत्तोऽब्रवीदिति ॥ १०३ ॥
एतत्तपोवनं प्रातः स्वयं रामः समेष्यति ।
इत्युक्ते तेन रामोक्ता कन्या तस्थौ तथैव सा ॥ १०४ ॥
स्वयं प्रातः समायातमथ तं मुनिपूजितम् ।
नृपात्मजा कृपारामं सा रामं शरणं ययौ ॥ १०५ ॥
श्रुत्वाथ तत्कथां रामो रामां तामिदमब्रवीत् ।
शिष्यो भीष्मः शुभेन त्वां निराकर्ता गिरा मम ॥ १०६ ॥
त्वत्कामसिद्धये यामः कौरवं क्षेत्रमित्यसौ ।
गेंदित्वा तां समादाय कुरुक्षेत्राय चेलिवान् ॥ १०७ ॥
प्राप्तो गुरुः कुरुक्षेत्रं रामो भीष्मेण पूजितः ।
जल्पन्नम्बाविवाहार्थं निराकारि गिरां भरैः ॥ १०८ ॥
रामो रथमथारूढः क्रोधनः प्रधनेच्छया ।
गुरुरप्याततायीति संनद्धः सिन्धुभूरपि ॥ १०९ ॥
क्षत्रान्तकेन रामेण समरं पुत्र मा कृथाः ।
इत्येवं गङ्गयाप्युक्तो भीष्मो नौज्झद्धियायुधम् ॥ ११० ॥
क्षोभयन्तौ भिया लोकं लोभयन्तौ च नारदम् ।
शोभयन्तौ दिवं बाणैर्युयुधाते कुधाथ तौ ॥ १११ ॥
जाह्नव्या वसुभिर्विप्राकारै रामास्त्रमूर्छितः ।
आश्वासितो धृतोत्साहश्चक्रे भीष्मो मुहुर्मृधम् ॥ ११२ ॥
युद्धं कृत्वाद्भुतं क्रुद्धौ त्रयोविंशतिवासरान् ।
तौ ब्रह्मास्त्रमहोदग्रौ वारितौ भानुरैः सुरैः ॥ ११३ ॥
रामेऽपि निष्फलीभूते पराभूतेति कन्यका ।
धुनीसुतवधध्यानात्तपस्तप्तुं वनं ययौ ॥ ११४ ॥

१. 'उदित्वा' क. २. 'धृतोत्साहो' ख.

सचिवैः सत्यवत्या च बोधितोऽथ धुनीसुतः ।
प्रतिज्ञाभङ्गभीर्भेजे न भुवं न च सुभ्रुवम् ॥ १२७ ॥
बन्धूनां वा द्विजानां वा वीर्यादुद्ध्रियते कुलम् ।
इति श्रुतिगिरा भीष्मः सत्यवत्या न्यवेदयत् ॥ १२८ ॥
द्विजं निजसुतं व्यासं तत्र निश्चित्य कर्मणि ।
सती यदा दृदा दध्यौ स तदैवाभवत्पुरः ॥ १२९ ॥
स मातुरातुरैर्वाक्यैरपि भीष्मस्य भाषितैः ।
शीलमाधुर्यधुर्योऽपि तत्कर्म प्रतिपन्नवान् ॥ १३० ॥
राज्ञीं विचित्रवीर्यस्य भेजिवानम्बिकामथ ।
एष दुर्वेषभावस्तृक्संकोचितविलोचनाम् ॥ १३१ ॥
अन्धः सुतोऽस्या भावीति जल्पन्मातृगिरा पुनः ।
व्यासोऽम्बालां द्वितीयां स्त्रीं शुक्रपाण्डुमथाभजत् ॥ १३२ ॥
अस्याः पाण्डुः सुतो भावीत्याख्यन्मातुः पुरो मुनिः ।
ततोऽन्धं धृतराष्ट्राख्यं सुषुवे सुतमम्बिका ॥ १३३ ॥
अम्बालाप्यङ्गजं पाण्डुपिण्डं पाण्डुमजीजनत् ।
अम्बिकामातृभोगार्थं पुनर्मात्रार्थितो मुनिः ॥ १३४ ॥
सोऽम्बिकाशङ्कसंदिष्टां दृष्टां शूद्रीमथाभ्यगात् ।
साप्यसूत सुतं धर्मविदुरं विदुराभिधम् ॥ १३५ ॥
अणीमाण्डव्यशापेन धर्मोऽयं शूद्रतां श्रितः ।
विदुरो धर्मविद्धीमान्भावीत्युक्त्वागमन्मुनिः ॥ १३६ ॥
धृतराष्ट्रो धियां धाम नागायुतबलोऽजनि ।
समस्तशास्त्रसंदोहच्छिदुरो विदुरोऽप्यभूत् ॥ १३७ ॥
पुनर्द्वैपायनाम्भोधिसोषकुम्भोद्भवोऽभवत् ।
इलाविलासिनीजानिः पाण्डुरुद्दण्डचण्डिमा ॥ १३८ ॥
यशःसुधाकरो यस्य वचसां कस्य गोचरे ।
ब्रह्मणोऽपि निशा येन नूनं ज्योत्स्नी भविष्यति ॥ १३९ ॥

१. 'विदुरः' ग. २. 'गोचरः' क.

इत्थमासाद्य कालिन्दीमिन्दीवरविलोचना ।
तेपे द्वादश वर्षाणि सामर्षा दुष्करं तपः ॥ ११५ ॥
जन्मान्तरे त्वदिच्छेयं फलतादिति मानिनि ।
पुरो भूत्वा तिरोभूते भूतेशे साग्निमाविशत् ॥ ११६ ॥
प्राप्तपुत्री सैव पुत्रोऽस्तु तवेति वरदे हरे ।
सा पुत्रार्थोग्रतपसो द्रुपदस्य सुताभवत् ॥ ११७ ॥
पित्रा पुत्रोऽयमित्येषा ख्यापिता नरवेषभाक् ।
हिरण्यवर्मणः पुत्रीं दशार्णेन्द्रोर्व्यवाहयत् ॥ ११८ ॥
मत्वा कालेन तत्कूटं विग्रहोग्रे दशार्णपे ।
पित्रोर्दुःखितयोरपि सारण्यं मरणेच्छया ॥ ११९ ॥
क्लिश्यन्त्यै भर्तुमेतस्यै विग्रहोपशमावधि ।
स्थूणस्तदटवीयक्षः स्वं पुंस्त्वं दयया ददौ ॥ १२० ॥
गत्वाथ ज्ञापयामास तद्वृत्तं पितरावसौ ।
ततो हिरण्यवर्मापि ययौ संहृत्य विग्रहम् ॥ १२१ ॥
स्त्रीचिह्नं तु स्वयं तस्या बिभ्रत्प्रासादगर्भगः ।
श्रीदेऽप्यभ्यागते नाभ्युत्थानं स्थूणो ह्रियाकरोत् ॥ १२२ ॥
त्वं स्त्री सास्तु पुमानेव यावज्जीवं धनाधिपः ।
तैरस्वरूपैरिज्ञातकोपोत्तापः शशाप तम् ॥ १२३ ॥
इत्यादातुं न यक्षोऽभूत्क्षमः पुंस्त्वं तयार्पितम् ।
शिखण्ड्याख्योऽभवद्भीष्मभिदे सा द्रौपदिस्ततः ॥ १२४ ॥
इतश्चारिच्छिदाभीष्मे भीष्मे ग्रीष्मार्कतेजसि ।
प्रियाभ्यां सममक्रीडद्विचित्रनृपतिः सुखम् ॥ १२५ ॥
अतिस्त्रीसङ्गतो राजा पीडितो राजयक्ष्मणा ।
द्रष्टुं रम्भादिरम्भोरूरिव कामी दिवं ययौ ॥ १२६ ॥

१. 'स्त्रीवेष' ग. २. 'तस्य' ग. ३. 'व्यधात्' क-ख. ४. 'सा तु' ग. ५. 'तस्य रूप' ग. ६. 'परिज्ञान' क; 'प्रतिज्ञात' ख. ७. 'तथा' ग. ८. द्रुपदापत्यम्. ९. 'भीष्मार्क' ग.

सचिवैः सत्यवत्या च बोधितोऽथ धुनीसुतः।
प्रतिज्ञाभङ्गभीर्भेजे न भुवं न च सुभ्रुवम् ॥ १२७ ॥
बन्धूनां वा द्विजानां वा वीर्यादुद्ध्रियते कुलम्।
इति श्रुतिगिरा भीष्मः सत्यवत्या न्यवेदयत् ॥ १२८ ॥
द्विजं निजसुतं व्यासं तत्र निश्चित्य कर्मणि।
सती यदा हृदा दध्यौ स तदैवाभवत्पुरः ॥ १२९ ॥
स मातुरातुरैर्वाक्यैरपि भीष्मस्य भाषितैः।
शीलमाधुर्यधुर्योऽपि तत्कर्म प्रतिपन्नवान् ॥ १३० ॥
राज्ञीं विचित्रवीर्यस्य भेजिवानम्बिकामथ।
एष दुर्वेषमात्रशङ्कासंकोचितविलोचनाम् ॥ १३१ ॥
अन्धः सुतोऽस्या भावीति जल्पन्मातृगिरा पुनः।
व्यासोऽम्बालां द्वितीयां स्त्रीं शङ्कपाण्डुमथाभजत् ॥ १३२ ॥
अस्याः पाण्डुः सुतो भावीत्याख्यन्मातुः पुरो मुनिः।
ततोऽन्धं धृतराष्ट्राख्यं सुषुवे सुतमम्बिका ॥ १३३ ॥
अम्बालाप्यङ्गनं पाण्डुपिण्डं पाण्डुमजीजनत्।
अम्बिकाभावभोगार्थं पुनर्मात्रार्थितो मुनिः ॥ १३४ ॥
सोऽम्बिकाशङ्कसंदिष्टां दृष्टां शूद्रीमथाभ्यगात्।
साप्यसूत सुतं धर्मविदुरं विदुराभिधम् ॥ १३५ ॥
अणीमाण्डव्यशापेन धर्मोऽयं शूद्रतां श्रितः।
विदुरो धर्मविद्धीमान्भावीत्युक्त्वागमन्मुनिः ॥ १३६ ॥
धृतराष्ट्रो धियां धाम नागायुतबलोऽजनि।
समस्तशास्त्रसंदोहच्छिदुरो विदुरोऽप्यभूत् ॥ १३७ ॥
पुनर्द्विपियशोम्भोधिशोषकुम्भोद्भवोऽभवन्।
इलाविलासिनीजानिः पाण्डुरुद्दण्डचण्डिमा ॥ १३८ ॥
यशःसुधाकरो यस्य वचसां कस्य गोचरे।
ब्रह्मणोऽपि निशा येन नूनं ज्योत्स्नी भविष्यति ॥ १३९ ॥

१. 'विदुरः' ग. २. 'गोचरः' क.

उद्ढा पूराद्वेण नाम्नापि पृथयाङ्गना ।
उमारमणकर्णोत्तंसतारागुणरसा वरा ॥ १५० ॥
विष्णोः पितामहः शूरः पितृष्वस्रेयनन्दने ।
प्रादात्तां कुन्तिभोजाय धर्ममूर्तिमिवात्मजाम् ॥ १५१ ॥
भोज्यादिभक्तितुष्टेन तस्यै दुर्वाससादरात् ।
मन्त्रो ददे सुराहूतावमोघोऽगिरसुन्दरः ॥ १५२ ॥
अथाहूय रविं मन्त्रप्रत्ययाय कुमारिका ।
नन्दनं तत्प्रसादेनाप्य कन्यैव प्रासवत् ॥ १५३ ॥
बालं सहोत्पन्नाङ्गरत्नसंनाहमक्षिपत् ।
सा तं मञ्जुषिकापेटेन्यस्तमाशु नदीजले ॥ १५४ ॥
वैरिभ्रमण्डक्षीणमित्यमो बिभ्रती शुभम् ।
कन्या पाण्डुनरेन्द्रेण पर्यणायि स्वयंवरे ॥ १५५ ॥
(पञ्चभिः कुलक

परां पर्यणयन्माद्रीमद्रीश इव मेनकाम् ।
पाण्डुभूपः स्फुरद्रूपः संपदा विश्वविश्रुताम् ॥ १५६ ॥
द्युतिं दधार धाराभ्यामिवासिर्भूमिवासवः ।
ताभ्यां लक्ष्मीनटीनित्यनृत्यरङ्गेण रञ्जितः ॥ १५७ ॥
विदुरो देवकक्ष्मापसुता पारशवीं श्रुताम् ।
परिणीय परप्रेमा सुषुवे शतशः सुतान् ॥ १५८ ॥
एकदानेकदावाग्निप्रतापः पाण्डुभूपतिः ।
आखेटकविधानाय सुभटान्समनीनहत् ॥ १५९ ॥
वाताभयानलीलेषु नीलेषु यैषुषु स्थिताः ।
नीलीचीरधरा बब्रुर्धराधीशं धनुर्धराः ॥ १६० ॥
पापर्द्धिवर्धितोत्साहाश्चेलुर्मेचकरोचिषः ।
अशुभध्यानसंजातपातकैरिव वेष्टिताः ॥ १६१ ॥

१. 'सूरः पितृष्वसीय' क. २ 'पेटी' क. ३. अश्वेषु.

तेषां दैवी विशेषेण स्थानानुपकर्णयन् ।
अभूद्गान्धर्वीगीतिकुलं सकलमाकुलम् ॥ १५२ ॥
येऽपि शशा मयमग्नाः क्रुद्धा युद्धाश्च येऽधन ।
वनेचरा द्वारीणां तु न मिथो म स्थोऽभवन् ॥ १५३ ॥
निभिन्नपुण्यवाटेन वराहेण सहापरः ।
पातद्रवगल्लस्तो नगयुद्धं रवैर्व्यधात् ॥ १५४ ॥
गुहे प्रविश्य सिंहस्य प्राणत्यागेन पञ्चन ।
गृह्यमाणाश्च चीती न त्यामन्वहति व्यधात् ॥ १५५ ॥
सिंहं मनोविनमायान्तं कश्चिद्दोष्पुटीभूतम् ।
युद्धपूर्वशरीरेण पश्चात् गण्डद्वयं व्यधात् ॥ १५६ ॥
वधयन्वयवारस्य वक्रमग्नो महाबलः ।
क्रोडपृष्ठं समारूढो गौरीकृतगुणोऽभवत् ॥ १५७ ॥
सह सिंहेन संग्रामं कुर्वन्नेकोऽपि महाभटः ।
मध्यं पस्पर्श तस्यैव शस्त्रपाणिभ्रगुरुः ॥ १५८ ॥
कल्पा कल्पयामास मध्ये कर्णे हरिं परः ।
मुक्ता तथा यथामावनिष्पन्न इव सोऽभवत् ॥ १५९ ॥
चपेटापाटनक्रूरं दूरं द्वारः परो हरिम् ।
चण्डदोर्दण्डपातेन चूर्णिताऽस्थमदर्जुनम् ॥ १६० ॥
नृसिंहेषु तथा सिंहासीनवरिष्ठेषु ।
द्वाहे स्वसिंहस्त्रार्थं कलाते दीक्षया नयो ॥ १६१ ॥
तदाथवहल्लभेदभयभद्रपेनगाम् ।
महपना सह शार्दूलैर्गोन्द्राणां मृगेन्द्रता ॥ १६२ ॥
आश्चर्यं तत्र शार्दूलविक्रीडितमहो केवल् ।
भेकाभिर्दंदिर्दं कालनासाविष्ठ कृतम् ॥ १६३ ॥
कन्दुलाकल्कदीपु दीप्त शिलिन्द्र हसितम् ।
मृगवो मृगेन्द्राणां कोञ्चा तत्र समदर्शि ॥ १६४ ॥

१. 'देव' ग. २ 'अभवत्' ग.

रवैः कुम्भिशिरोमुक्तमुक्तैरकारि दोष्मताम् ।
पुष्पवृष्टिरभूत्तस्योत्क्षिप्तासिमहोदरच्युतैः ॥ १६५ ॥
फूत्कारैश्च मृगेन्द्राणां हुंकारैश्च भुजाभृताम् ।
शङ्के भयं भयस्यापि तत्र प्रविशतोऽभवत् ॥ १६६ ॥
वीरभारनमद्भूमीभुग्नशेषफणाकुलः ।
तदा पातालकोलोऽपि धनुर्धर इवाबभौ ॥ १६७ ॥
कुम्भिकुम्भमणीन्मुक्त्वा सिंहैः कूपिरकारि या ।
असिज्ञावैर्भटा भूरि जगृहुस्तद्यशःफलम् ॥ १६८ ॥
कम्पितः शङ्कया शङ्के सोऽपि पातालसूकरः ।
तत्र व्यतिकरे धात्री चकम्पे कथमन्यथा ॥ १६९ ॥
मृगेन्द्रघातिनां मूर्ध्नि निपेतुः पुष्पवृष्टयः ।
त्रस्यन्मृगधृतौ खिद्यमानेन्दुस्वेदबिन्दुवत् ॥ १७० ॥
इति निर्जित्य गर्जन्तो निर्ययुस्ते भुजाभृतः ।
समदा मेदिनीनाथं मोदयन्तो मिथः स्तवैः ॥ १७१ ॥
मृगो जीवन्नपि मृगः सिंहः सिंहो मृतोऽपि सन् ।
नासन्नोऽपि स तस्य स्यात्परासोर्विघ्ने रणे ॥ १७२ ॥
इति कौतुककेलीभिर्विनीर्णव्यसनो नृपः ।
नाभवत्तद्दिनं यत्र न पापर्धिविधिं व्यधात् ॥ १७३ ॥
अन्यदा किंदमो नाम वने स्त्रीं रमयन्मुनिः ।
द्वीवशान्मृगरूपस्थः पाण्डुना पीडितः शरैः ॥ १७४ ॥
मृत्युस्ते स्त्रीरमादेव दत्तेन मुनिनामुना ।
दृष्टपापेन शापेन क्ष्मापस्तापमवाप सः ॥ १७५ ॥
प्रियाद्वयान्वितो भीष्मे भारं न्यस्य ततो नृपः ।
अनुशायी वनं प्राप हिमाद्रेर्गन्धमादनम् ॥ १७६ ॥
तत्र सतोपपीयूषसिक्तस्वान्तस्तपश्चरन् ।
सोऽस्थान्महर्षिसाहाय्ये शतशृङ्गाह्वये गिरौ ॥ १७७ ॥

१. 'मुक्ति' ख. २. 'भमि' क-ग. ३. 'शतशृङ्गमुनीन्द्रस्य साहाय्यात्तत्र तस्थिवान्' क.

कुन्ती पाण्डूपरोधेन दुर्वासोदत्तमन्त्रतः ।
निमन्त्र्य धर्ममाहूय तत्रासूत सुतं सती ॥ १७८ ॥
धर्मोऽयं मूर्तिमान्भावी नृपो नाम्ना युधिष्ठिरः ।
इत्यवोचत्तदा तस्मिञ्जातेऽम्बरसरस्वती ॥ १७९ ॥
ईदृग्विदाप्य तज्जन्म गान्धारी त्रिपुरञ्जनिः ।
गर्भोदपातयद्वार्तिपूर्णा पुत्रैषिणिकाम् ॥ १८० ॥
व्यासादेशात्ततो राज्ञी पुत्राणां शतं शुभान् ।
गृहमान्येदीर्घेभुतान्घृतकुम्भेष्वतीतवत् ॥ १८१ ॥
इतः कुन्त्याः पुनर्गर्भाहूतान्मरुतात्मनः ।
भीमः सहस्रभीमश्रीरजायत महायतः ॥ १८२ ॥
भ्रातृभक्तो बली शूरो दुर्मेध भविष्यति ।
इत्यस्मिञ्जातमात्रेऽपि जगाद व्योमभारती ॥ १८३ ॥
सोऽन्यदा व्याघ्रभीतायाः क्रोडान्मातुः पपात च ।
चूर्णीचकार च शिलां दृष्टो भीमाद्भयया ततः ॥ १८४ ॥
जातोऽयं तनयो यस्मिन्नहि वैरिमहा महान् ।
तस्मिन्नहनि पूर्णाङ्गो गान्धार्याः प्रथमोऽङ्गजः ॥ १८५ ॥
ताम्रकुम्भात्समाहूतात्पुरहूताद्यो वृषा ।
भीमपाण्डुतपस्तुष्टात्सुतमर्जुनम् ॥ १८६ ॥
बालस्यास्य मुखं वीक्ष्य निमेषाऽर्धसमान् ।
प्रापुस्तदा दिवस्थाः पुष्पवृष्टिश्च पातिताम् ॥ १८७ ॥
तेजसा तस्य बालस्य जिता इव दिवाकर ।
तदा भागुर्मृगेन्द्राद्याः चरित स्फुरितेऽन्तरः ॥ १८८ ॥
जयी मदी च श्री बाले रिपुमेवान्तकर ।
भविष्यत्यर्दितसर्वीरदा नभभारती ॥ १८९ ॥

१. 'कणी पुत्रह' ख. २ '...' ग. ३ '...' ग. ४ ... ग. ५. ६४

रवेः कुम्भिशिरोयुक्तमुक्तैरुपरि दोष्मताम् ।
पुष्पवृष्टिरभूल्लग्नोल्लिसाम्महोदरच्युतैः ॥ १६५ ॥
वृत्कारैश्च मृगेन्द्राणां हुंकारैश्च भुजाभृताम् ।
शङ्के भयं भयस्यापि तत्र मविशतोऽभवत् ॥ १६६ ॥
वीरमारनमन्द्रेमीभुग्नशेपमहाकुन्तः ।
तदा पाताललोकोऽपि धनुर्धर इवाबभौ ॥ १६७ ॥
कुम्भिकुम्भमणीनुप्त्वा सिंहैः कृपिरकारि या ।
असिलावैर्भटा भूरि जगृहुस्तद्यशःफलम् ॥ १६८ ॥
कम्पितः शङ्कया शङ्के सोऽपि पातालसूकरः ।
तत्र व्यतिकरे धात्री चकम्पे कथमन्यथा ॥ १६९ ॥
मृगेन्द्रघातिनां मूर्ध्नि निपेतुः पुष्पवृष्टयः ।
त्रस्यन्मृगधृतौ खिद्यमानेन्दुस्वेदबिन्दुवत् ॥ १७० ॥
इति निर्जित्य गर्जन्तो निर्ययुस्ते भुजाभृतः ।
समदा मेदिनीनाथं मोदयन्तो मिथः स्तवैः ॥ १७१ ॥
मृगो जीवन्नपि मृगः सिंहः सिंहो मृतोऽपि सन् ।
नासन्नोऽपि स तस्य स्यात्परासोर्विरते रणे ॥ १७२ ॥
इति कौतुककेलीभिर्वितीर्णव्यसनो नृपः ।
नामवत्तद्दिनं यत्र न पापर्धिविधिं व्यधात् ॥ १७३ ॥
अन्यदा किंदमो नाम वने स्त्री रमयन्मुनिः ।
द्वीवशान्मृगरूपस्थः पाण्डुना पीडितः शरैः ॥ १७४ ॥
मृत्युस्ते स्त्रीरमादेवं दत्तेन मुनिनामुना ।
दष्टपापेन शापेन क्ष्मापस्तापमवाप सः ॥ १७५ ॥
प्रियाद्वयान्वितो भीष्मे भारं न्यस्य ततो नृपः ।
अनुशायी वनं प्राप हिमाद्रेर्गन्धमादनम् ॥ १७६ ॥
तत्र संतोषपीयूषसिक्तस्वान्तस्तपश्चरन् ।
सोऽस्थान्महर्षिसाहाय्यैः शतशृङ्गाह्वये गिरौ ॥ १७७ ॥

१. 'मुक्ति' ख. २. 'भूमि' क-ग. ३ 'शतशृङ्गमुनीन्द्रस्य साहाय्यात्तत्र तस्थिवान्'

कुन्ती पाण्डुपरोधेन दुर्वासोदत्तमन्त्रतः ।
निमन्त्र्य धर्ममाहूय तत्रासूत सुतं सती ॥ १७८ ॥
धर्मोऽयं मूर्तिमान्भावी नृपो नाम्ना युधिष्ठिरः ।
इत्यवोचत्तदा तस्मिञ्जातेऽम्बरसरस्वती ॥ १७९ ॥
ईदृङ्निशम्य तज्जन्म गान्धारी विधुरध्वनिः ।
गर्भादपातयद्दार्तिपूर्णा पुत्रपेशिकाम् ॥ १८० ॥
व्यासादेशात्ततो राज्ञी गुणानेषां शतं सुतान् ।
सूक्ष्मान्पेशीखण्डभूतान्घृतकुम्भेष्वजीवयत् ॥ १८१ ॥
इतः कुन्त्या पुनर्मन्त्रसंहूतात्मरुतस्ततः ।
भीमः सदाभीमश्रीरजायत गजाननः ॥ १८२ ॥
भ्रातृभक्तो बली धामो दुर्मेध भविष्यति ।
इत्यस्मिञ्जातमात्रेऽपि चचार व्योमभारती ॥ १८३ ॥
सोऽन्यदा व्याघ्रभीतायाः क्रोडान्मातुः पपात च ।
चूर्णीचकार च शिलां दधानो भीमरूपया ततः ॥ १८४ ॥
जातोऽयं तनयो यस्मिन्नहि वैरिभटा महान् ।
तस्मिन्नहनि पूर्णाङ्गो गान्धार्याः प्रथमोऽङ्गजः ॥ १८५ ॥
साम्यमन्त्रसमाहूतात्पुरहूतात्पृथा नृपा ।
तीव्रपाण्डुतपस्तुष्टादसूत सुतमर्जुनम् ॥ १८६ ॥
बालस्यास्य मुखं वीक्ष्य निजवल्लभविभ्रमात् ।
प्रापुस्तदा दिवस्ताराः पुष्पवृष्टिच्छलाद्दिशाम् ॥ १८७ ॥
तेजसा तस्य बालस्य मिता इव दिशांपतः ।
तदाप्रभृति दैन्याद्या दधिरे रिपुरिप्सवः ॥ १८८ ॥
जयी जयी च [illegible] बालः रिपुसैन्यमहाम्बुदः ।
ध्वनिरुद्धदिशामीदृशा [illegible] ॥ १८९ ॥

१. 'जयी सुमद' ख. २. '[illegible]' ख. ३. '[illegible]' ख. ४. '[illegible]'
[illegible] ९ ख

अन्धस्य धृतराष्ट्रस्य पुत्रान्पाण्डोर्हितस्य च ।
शतं च पञ्च गाङ्गेयादुनीन्ननुस्यीकृपम् ॥ २०३ ॥
प्राप्तप्रसाध्यमानस्य तपोराशेः शरद्वतः ।
जानपद्यप्सरोदर्शाद्वीर्यमस्त्रं च विच्युतम् ॥ २०४ ॥
गतोऽन्यतो मुनौ तत्र प्राप शंतनुपार्थिवः ।
पुंस्त्रीशिशू शरस्तम्बाद्भूतवीर्यसंभवौ ॥ २०५ ॥
कृपः कृपीति तौ ख्यातौ कृपया वर्धिताविव ।
धनुर्विद्यां कृपोऽशिक्षि नित्यमेत्य शरद्वता ॥ २०६ ॥
चापविद्याविदग्धस्य कृपस्येति पुनीसुतः ।
अभ्यासाय सुतानेतानर्पयामास कुरूद्वहान् ॥ २०७ ॥

(धनुर्वि. कन्दुकम्)

अन्यदाऽथ मिथो भीमो वृक्षात्स्थानपातयत् ।
पादे धृत्वा सुताकर्षन्भीमः क्रीडासु कौरवान् ॥ २०८ ॥
गङ्गातीरेऽन्यदा क्रीडागृहे तैः कौरवैः कृतम् ।
हन्तुं छलवशाद्भीममतिभीमविरोधिनः ॥ २०९ ॥
भीमो भोज्ये विषं दत्तं तैः शम्भुरिव जीर्णवान् ।
सुप्तः क्षिप्तो लताबद्धः सिन्धौ तल्पादिवोत्थितः ॥ २१० ॥
सुप्तः प्रमाणकोट्याख्ये भागीरथ्यास्तटे पुनः ।
दुष्टमारुधिना सर्पैर्दष्टश्च वृकोदरः ॥ २११ ॥
अविद्धत्वक्. क्रुद्धः सर्पान्दर्पाद्वृकोदरः ।
क्रीडयाक्रीडदखण्डसारः सारथिमप्यहन् ॥ २१२ ॥
इति हन्तुमशक्येऽस्मिञ्जगदपि [illegible] ।
अन्नपानविषाद्यैर्न हेमे दुःखं सुयोधन ॥ २१३ ॥
इत्थं दारुणमर्षादुस्सर्पेण [illegible] ।
[illegible] पञ्च शतं च ते । २१४ ।

१. 'सुप्तं' क. २. '[illegible]' क-ख.

भरद्वाजमुनेर्वीजं घृताचीदर्शनच्युतम् ।
द्रोणान्तर्निदधे द्रोणस्तेन सूनुः पुराभवत् ॥ २१५ ॥
अवेदयं स्वयं वेदवेदाङ्गानि पितुः पठन् ।
शिवप्रत्तं भरद्वाजादस्त्रं चाशेषमग्रहीत् ॥ २१६ ॥
कृपीं कृपस्वसारं स व्युवाह तदिहाभवत् ।
उच्चैःश्रवा इव नदत्नश्वत्थामेति नन्दनः ॥ २१७ ॥
भारद्वाजोऽथ वित्तार्थी स भार्गवमभार्गयत् ।
निःस्वेनास्मै धनुर्वेदः सरहस्योऽमुना ददे ॥ २१८ ॥
द्रुपदन्यक्कृतेनाथ नगरे नागसाह्वये ।
वितन्वता महस्तेन सहस्तेनाश्रितः कृपः ॥ २१९ ॥
अविज्ञातः कृपेणासौ कुमारेभ्योऽन्तरान्तरा ।
नित्यं ददौ धनुर्विद्यामनवद्यां विदांवरः ॥ २२० ॥
कूपेऽन्यदा कुमाराणां क्रीडतां कन्दुकश्च्युतः ।
ऐषीकैरन्वनुक्षेपविद्धैराकर्षि तेन सः ॥ २२१ ॥
कलामिति परिज्ञाय द्रोणाय तटिनीसुतः ।
तनयानर्पयामास धनुरभ्यासहेतवे ॥ २२२ ॥

(अष्टभिः कुलकम्)

नद्यां यः प्रापि सूतेन राधया पालितो मुदा ।
कुन्तीसूनुः स कानीनः कर्णोऽभ्यासमिह व्यधात् ॥ २२३ ॥
अभ्यस्यदिह वैश्याभूर्युयुत्सुर्धृतराष्ट्रजः ।
भूयोऽन्येऽपि भूपालाश्चक्रुर्वैदेशिकाः श्रमम् ॥ २२४ ॥
एकस्तेषु बभौ कर्णो नक्षत्रेष्विव चन्द्रमाः ।
अपि तस्मादशोभिष्ट दीप्त्या रविरिवार्जुनः ॥ २२५ ॥
चिन्तयन्कवलं ध्वान्तेऽप्यभ्यासाद्वक्त्रगं नरः ।
अभ्यस्यन्नक्तमप्यासीच्छब्दवेधी गुरुप्रियः ॥ २२६ ॥

१. 'आभेयम्' क. २ 'अरहसेन' ख. ३. 'सुहस्तेन' ग. सहस्तेन सामिन
४. 'तटिनीजनिः' क. ५. 'कुन्तीसुतः' क.

अर्जुनं च स्वपुत्रं च स्वविद्याभारधारणे ।
वामदक्षिणधौरेयौ मेनेऽसौ मनसा गुरुः ॥ २२७ ॥
भीमोऽभवद्गदायुद्धे धुर्यो दुर्योधनस्तथा ।
कृपाणे नकुलोऽस्त्रेषु सहदेवयुधिष्ठिरौ ॥ २२८ ॥
आगच्छदेकदा द्रोणमेकलव्यो निषादराट् ।
अस्त्राभ्यासमनिर्दोषं इत्यनेन न्यषेधि च ॥ २२९ ॥
व्यावृत्तोऽथ गुरुं कृत्वा मृन्मयं चिन्मयाशयः ।
चापाभ्यासं चकारासौ जातश्च धुरि धन्विनाम् ॥ २३० ॥
द्रोणशिष्यगणोऽन्येद्युररण्यानीं वनं गतः ।
श्वानं स्वानविदीर्णास्यविशिखासारपूरितम् ॥ २३१ ॥
कस्येदं लाघवमिति ध्यात्वा तत्पदमार्गगाः ।
एकलव्यं व्यलोकन्त तेऽभ्यस्यन्तमिषुक्रमैः ॥ २३२ ॥
कस्त्वमित्येव तैः पृष्टो निजगाद निषादराट् ।
हिरण्यधन्वा तातो मे द्रोणो धनुषि मे गुरुः ॥ २३३ ॥
द्रोणोऽथ ज्ञाततद्वृत्तः स मा भूदधिकोऽर्जुनात् ।
इति तद्दक्षिणाङ्गुष्ठं गुरुदक्षिणयाऽऽहरत् ॥ २३४ ॥
लक्षीकृते तरुप्रान्तभासपक्षिगलेऽन्यदा ।
दृष्टिमुष्टिस्थपार्थं सर्वेभ्योऽपि मतं गतः ॥ २३५ ॥
ध्यानं गाहमाने गुरौ विरचनायोत्कटे महो
दत्तं प्राहमहो हरिं त्रिभुवनं धीर पृथासूनवे ।
धीरः कोऽपि धनुर्धरो न भवतः कश्चोऽस्ति सम्प्रति
शास्त्रं ब्रह्मशिरोऽभिधानममतोऽपि प्रयोज्यं ददौ ॥ २३६ ॥

[illegible]

सप्तमः सर्गः ।

[illegible]
[illegible]

[illegible]

तद्रक्ष्यमानजगदिष्टपुराणवाणी-
गर्भाद्वलद्भिरमृतैरमृतांशुरासीत् ॥ १ ॥

विस्तारशालिनि कुमारकुलश्रमेक्षा-
हेतोः कृती विदुरदर्शितभूमिभागे ।
भीष्मोऽन्यदा गुरुगिरा नगरस्य बाह्ये
प्रापञ्चयत्किमपि मञ्चकचक्रवालम् ॥ २ ॥

भीष्मादिकेषु धृतराष्ट्रपुरोगमेषु
भूपेषु भूरिषु विभूषितमञ्चकेषु ।
रङ्गं प्रविश्य गुरुरुज्ज्वलवेषधारी
पुत्रान्वितो बलिविधिं विधिवद्व्यधत्त ॥ ३ ॥

नानाविधप्रहरणग्रहणप्रवीणा
वीणामृदङ्गपटहादिषु वादितेषु ।
पादाङ्गुलिस्थितनतोन्नतलोकदृष्टा
हृष्टास्ततोऽङ्कमविशन्वशिनः कुमाराः ॥ ४ ॥

आज्ञां गुरोर्गुणगुरोरधिगम्य वीरा
धर्माङ्गजप्रभृतयोऽथ पृथुप्रभावाः ।
तत्रास्त्रविस्तृतिकलातनुलाघवानि
भूजानिमण्डलमुदे कलयांबभूवुः ॥ ५ ॥

उद्यद्गदौ कृतमदौ तदनु प्रवीरौ
वन्यद्विपाविव विकस्वरचण्डशुण्डौ ।
विक्षोभितावनिभृतौ रभसेन भीम-
दुर्योधनौ निजमदर्शयतां विरोधम् ॥ ६ ॥

दुर्वारवैरघनयोरनयोरिदानीं
क्षोभेण मा भवतु भेदभरं सभायाः ।
अन्तर्मयेति गुरुगिरेति निरोद्धुमध-
स्याद्रा स्थितं गिरिवरेण गरीयसेव ॥ ७ ॥

'स्मर' ख. २ 'स्थित' ख.

द्रोणाश्रयाय विदिता शुदितोऽन्यविधां
विद्योतमानविनयग्ग्नयः पृथायाः ।
भूपेषु विस्मयरसप्रसरेण चित्र-
रूपेष्वदीदृशदनीदृशविक्रमश्रीः ॥ ८ ॥
धीरैर्गुणध्वनिभिरर्जुनचापमुक्तय
प्रस्तरा दिनपतेर्युगमण्मोऽश्वः ।
सन्धुपमार्गणगणप्रसरैरदापि
भ्रान्तिस्तदैव दिवि गन्धर्वदेवीदैत्यः ॥ ९ ॥
आसीत्तदार्जुनधनुर्गुणगुणबाण-
धनोद्भवो नभसि कोऽपि भृशं स पांशुः ।
उन्मूलितारिकुलमानमहीरुहेण
येनाचिरेण क्षितिभुजामपि मौलिशल्यः ॥ १० ॥
आसीद्भुराणिरिरिवाणुरिवाभिवृद्धो
दृश्यतादितत्र इव द्रुतमप्यरदरगः ।
सोऽभ्युत्पपात पवनेन्द्र इवान्तरिक्षे
नीरन्ध्रनीप इव भूमितलं विवेश ॥ ११ ॥
वीरं यशो निजमिव स्वमिव प्रताप-
मग्निं स्वर्णमिव गौरवमद्रिमालम् ।
तन्वन्निति क्षितिपभूमिमवद्विभावो
दिव्यास्त्रदर्शनरसे स तदा मुदेऽभूत् ॥ १२ ॥
सर्वास्त्रकौशलकलावति नैष्ठ तस्मि-
स्तिष्ठ स्थिते भुवभुजिष्यभुजराजे ।
लोकप्रसाननविलोकरसप्रमाथ-
द्वन्द्वप्रकाशितगुणैरिव निर्मल्कः ॥ १३ ॥
दानीत्कुसमयेविरक्तभङ्ग-
विचारितद्विपाशरवप्रताप ।

१. 'गुदित' क. २. 'क्वचिद्दरस

मत्वा स्पृहामथ गुरोर्गुरुदक्षिणायां
जित्वा नियन्त्रितमदुद्रुपदं कुमाराः ।
तं प्राह साहसरसेन हसन्विरोधं
मुक्त्वा कृपीशगिरमात्मजुषः पुरस्तात् ॥ २१ ॥
प्राग्बाल्यकेलिसुहृदा प्रतिपन्नमर्ध
लब्धस्य राज्यविभवस्य किल त्वया मे ।
आसाद्य तं द्रुपद यन्मदतो न्यषेधी
रोषेण मां तदिदमद्य फलं तवाभूत् ॥ २२ ॥
मित्रं ममासि पितृमित्रसुतोऽसि तस्मा-
दर्धं त्वमेव परिपालय भूमिपाल ।
इत्यर्धेति राज्यविषयार्धमपि प्रदाय
प्रैषीद्गुरुर्द्रुपदमाहतगर्वशेषम् ॥ २३ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
तस्मिन्नये नृपतिपार्थिवनन्दनस्य
विद्याविधौ हरिगुरौ सततं विचिन्त्य ।
धर्मात्मजं जनितपौरजनानुरागं
मत्वा च कौरवपतिः विमृशं जगाद ॥ २४ ॥
तात क्व तावककुलस्य तथापि पार्थो
येनानुरञ्जितमनाश्च जनोऽजनाश्च ।
एतान्विनाशय निवेशय तत्र दूरे
श्रीवारणावतपुरे जतुवेश्मनोऽपि ॥ २५ ॥
श्रुत्वेति सूनुवचनानि युधिष्ठिराय
तां वारणावतपुरीमदिशत्प्रसादात् ।
एषा शिवा गुरुपुरीव पुरीयमेषा
तेषां कृतीति वचनाय समेधयन् ॥ २६ ॥
अथ विदुरस्तमनुगम्य महात्मा
[illegible] ।

[illegible]

नत्वा नृपः कृपकृपीपतिभीष्ममुख्या-
न्श्रीवारणावतपुराय ततः प्रतस्थे ॥ २७ ॥
पौरान्विसृज्य सकलान्स कलाभिरामः
शिक्षाप्रदानविदुरं विदुरं च नत्वा ।
कुन्तीयुतः सह सहोदरमण्डलेन
तत्पत्तनं विदितहर्षपदं प्रपेदे ॥ २८ ॥
तन्नागसाह्वयमभूदपभूति तस्मि-
स्तद्वारणावतपुरं त्वतिभूति याते ।
यन्मुच्यते दिनकरः किल तत्र रात्रि-
र्यत्रैष दीव्यति विभुर्दिवसो हि तत्र ॥ २९ ॥
कूटाशयेन सचिवेन पुरोचनेन
प्राक्प्रेषितेन[1] रिपुभिर्धृतराष्ट्रपुत्रैः ।
निर्मापितं जतुगृहं दहनैकयोग्यं
नीतश्छलेन दशमेऽह्नि पृथातनूजः ॥ ३० ॥
तन्मुञ्जसर्जरसपावकवंशकाश-
सर्पिःशणप्रभृतिभिर्द्रविणैः प्रक्लृप्तम् ।
आग्नेयमेतदिति सद्म विभाव्य गन्धै-
र्धर्माङ्गभूरिदमभाषत भीममुख्यान् ॥ ३१ ॥
शङ्क्यं सदा हुतवहाच्च विषाच्च दिक्षु
युष्माकमस्त्यविदितो न च कोऽपि पन्थाः ।
शिक्षामिमामदित मे विदुरस्तदानी-
मागच्छतः पथि वचोभिरमूढगूढैः ॥ ३२ ॥
शिक्षेयमद्य विदिता सदनेऽत्र नेत्र-
मार्गं गते हुतवहद्रविणैकक्लृप्ते ।
मन्ये पुरोचनममुं च सुयोधनार्थे
विश्वासघातिनमिति प्रथितप्रपञ्चम् ॥ ३३ ॥

१. 'प्रेरितेन' ख. २ 'हरिणचर्म' ग.

निश्चलवज्रसदृशमिहैव गृहे सुरङ्गां
　निर्माय नाशकृतये सततं वसामः ।
दाहक्षणे खलु मृता इति ख्यापयित्वा
　दुर्योधनं च सचिवं च सुतं चरामः ॥ १४ ॥
एवं प्रकाश्य नृपमत्र वसन्तमेत्य
　कोऽप्याह गुप्तखनको विदुरप्रयुक्तः ।
चर्मापिधानविधि शठः सचिवोऽत्र कृष्ण-
　पक्षे स धक्ष्यति भवानि चतुर्दशी वा ॥ १५ ॥
यत्तात्प्रभुनाष्टमदिने पुरमेतदेत-
　स्यामिन्धनानलदवधारयता दिनं तत् ।
मित्रं त्वमेव खनकं विदुरः सुरङ्गां
　निर्मातुमातुरतया खलु मां न्ययुङ्क्त ॥ १६ ॥
मत्त्वेति शालि सहसा रहसि प्रपन्ने
　तेन व्यधायि खनकेन गृहे सुरङ्गा ।
तद्दाहकर्मणि शठः स पुरोचनोऽपि
　चक्रे मतिं जतुगृहामगृहाधिकारी ॥ १७ ॥
पञ्चाङ्गमासमदनस्नानविधाविचारी-
　मत्राधिवास्य सुमतिर्निशीथे ॥
भीमेन मन्त्रिमवने च विमोच्य वह्निं
　मुक्त्वा सुयोऽथ विवरेण चर्मा तमन्तु ॥ १८ ॥
[illegible]
　दुर्योधनस्य [illegible] दुर्यशोभिः ।
सार्धं शठेन सचिवेन पुरोचनेन
　दग्धार्यो जतुगृहं दहनो ददाह ॥ १९ ॥
[illegible] चर्मा ॥ अन्देवसुहृत्त्पणः
　[illegible] दुर्योधनोऽपि ।

[illegible]

तेषां सतां वनमहीषु पुरो महीयः-
पुण्येन मूर्त इव धर्मरसो बभूव ।
द्वैपायनो मुनिपतिर्भवतोयराशि-
द्वीपायनं शमरसप्रसरैकशास्यः ॥ ९० ॥
अग्रे कलापिन इवाभिनवं पयोदं
चक्राभिधा इव दिनाधिपतिं नवीनम् ।
द्वैपायनं समवलोक्य मुदामुदाराः
पात्रं बभूवुरथ पाण्डुनरेन्द्रपुत्राः ॥ ९१ ॥
नीलीविलीननयनः सततभ्रमेण
हर्षप्रकर्षपरिपूर्णमहालवालीम् ।
व्यासर्षिमाम्बुजयुगे नतबाहुपक्षा-
स्ते षट्पदद्युतिभृतोऽभिभृशं निपेतुः ॥ ९२ ॥
दत्त्वाशिषं निखिलभूतभवद्भविष्य-
द्विज्ञोऽभ्यधादिति मुदा मुनिपुंगवस्तान् ।
यात द्रुतं द्रुपदराजपुरे कुमारीं
राधाव्यधैकपणितां परिणेतुमेव ॥ ९३ ॥
पीत्वा द्रुतं द्रुतमधुप्रतिमस्य वाचं
वाचंयमस्य वदनाम्बुजगलितोऽमी ।
आनन्दकन्दलभरं द्रुपदाय चेतु-
र्भृङ्गा इवोज्ज्वलपलाशपुष्पिताय ॥ ९४ ॥
गङ्गाम्बुनो रजनियामयुगे त्रिमार्गी-
तीरे ततोऽर्जुनभुजोल्मुकदर्शमार्गान् ।
अङ्गारपर्ण इति तत्र [illegible] निशायां
गन्धर्वमण्डलपतिः कुपितो रुरोध ॥ ९५ ॥
इन्द्राङ्कजः [illegible]
दृष्ट्वा स्वयं [illegible] ।

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible] ४. [illegible] ५. [illegible] ६. [illegible]

हीराविराजमणिनिर्मितकण्ठिकाभि-
नानाविधाभिमणिनामनवामगीभिः ॥ ७९ ॥
पाणिद्वयीकलितनिर्मलगुम्फगुण-
मालाहृतत्रिजगतीमनिमहाहाराः ।
अग्रेसरस्मरधनुर्गुणनादमञ्जु-
शिञ्जानकंकणकलापकनूपुराभिः ॥ ८० ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

क्षीराम्बुराशिमिह राजगृहाङ्गणभाग्
संभ्रान्तभूमिभृद्वृन्ददृगन्तभाग् ।
लक्ष्मीरिव स्वयमराजत राजपुत्री
कर्मैषन प्रगुणिता पुरुषोत्तमाय ॥ ८१ ॥
भूमीभृतः श्रितमुदो मदिरेक्षणाया
दृग्वीक्षणादपि तदा मदमत्तचित्ताः ।
स्मेरस्मरस्मयविकारविसंस्थुलानि
चक्रुश्चिराय विविधानि विचेष्टितानि ॥ ८२ ॥
लीलापरः कररुहाग्रपरम्पराभिः
केशानमार्जयदनङ्गकृताभिषङ्गः ।
भारं न मे सृजति तन्वि शिरःस्थितापि
संज्ञामिमां विरचयन्निव कोऽपि भूपः ॥ ८३ ॥
कश्चिद्व्यलोकत विलासविसंस्थुलात्मा
स्वं पाणिकंकणमणौ वदनारविन्दम् ।
द्रष्टुं ललाटफलके ध्रुवमेतदीय-
लाभाक्षराणि विधिना विनिवेशितानि ॥ ८४ ॥
एतामनङ्गनृपजङ्गमराजधानीं
दृष्ट्वा विलासनलिने नयनं न्ययुङ्क्त ।

१. 'भाल' क.

देवी सरोजवसतिर्लसतीविरूपा
नो वेति वीक्षितुमिवाविरसेन कश्चित् ॥ ८५ ॥

सद्यस्तदीयकुचदर्शनजातभाव-
संभाव्यमानमृदुपाणिजविभ्रमाभिः ।
कोऽप्येकपाणिपरिमीलितपत्रपङ्क्ति
पस्पर्श नीररुहमन्यकराङ्गुलीभिः ॥ ८६ ॥

संमार्जयन्नगुरुकलेशानिवेशभाञ्जि
कश्चित्तृणाग्रलसनैर्दशनान्तराणि ।
दास्यं तवैव तरलाक्षि वहामि सोऽह-
मित्थं मुखे किल तृणं कलयांचकार ॥ ८७ ॥

शुभ्रप्रभोर्मिपुनरुक्तविलोलहारे
नेत्रं ददौ हृदि परः स्मरभावभिन्नः ।
व्यक्तां वधूमनवलोक्य पुरोऽतिदूरे
साक्षाद्विलोकितुमिवेह कृतप्रवेशाम् ॥ ८८ ॥

तस्यामनादरमना इव कश्चिदग्रे
वीणासनस्थितमभाषत यद्वयस्यम् ।
तेनैव नम्रितशिराः स रराज कामं
सामप्रविष्ट इव कामधराधिपस्य ॥ ८९ ॥

कोऽप्युच्छ्रितैव मृदुवामकराङ्गुलीभि-
र्वीणाङ्गुलौ विततदक्षिणपाणिमध्यम् ।
अस्पृग्युगं नृपसुताकुचकुम्भयुग्म-
स्पर्शोत्सवे स्थिरयमाण इवास्तधैर्यः ॥ ९० ॥

एषा विशेषकयुगेन दृशा च तन्वी
सर्वैरपि त्रिपिधैर्विधृता स्मरार्तैः ।
एषा पुनर्वपुरलोकनदृग्युगेन
चित्रेव दोर्द्रुमविकल्पनदुर्द्रुमस्य ॥ ९१ ॥

---

१ 'र्दश' ग. २. 'ष्ट' क.

राजन्यगर्वगिरिवज्ररवं चकार
टंकारमिन्द्रतनुजोऽथ धनुर्गुणस्य ॥ १०४ ॥

(युग्मम्)

रागास्पदद्रुपदराजसुतावलोक-
पीयूषकन्दलितसान्द्रभुजाबलेन ।
पार्थेन पार्थिवचमत्कृतविक्रमेण
वेध्यं व्यपाति भुवि मार्गणलीलयैव ॥ १०५ ॥
उत्तालतालतरलेषु तदा जनेषु
खे दुन्दुभिध्वनिपरेषु च दैवतेषु ।
कृष्णाननेषु च नृपेषु पितुर्गिराथ
कृष्णार्जुनस्य वरमाल्यमयुङ्क्त कण्ठे ॥ १०६ ॥
असाम्व्यडम्बयदसौ बटुमात्रकाय
पुत्रीं ददामिति तदा द्रुपदाय दूनाः ।
तत्र स्वयंवरसमाभुवि भूभुजंगाः
क्षोभास्पदं सपदि शस्त्रभृतोऽभ्यधावन् ॥ १०७ ॥
भीमार्जुनौ तदिह संनिहितौ हिताय
तेनाश्रितौ हरिहराविव दुर्निरीक्षौ ।
उत्पाट्य पादपमुदारमदातिभीमो
भीमोऽथ पार्थिवचमूरुदमूमुलत्ताः ॥ १०८ ॥
हारानपि स्वकुसुमप्रतिमान्स्वकीय-
शाखासमानपि भुजानसमञ्जसेऽस्मिन् ।
मौलीनपि स्वफलजालसमान्नृपाणां
चिच्छेद भीमकलितः स तरुः क्रुधेव ॥ १०९ ॥
[illegible]रुहस्य कुसुमानि यशांसि राज्ञां
एताभ[illegible] [illegible]पनराभरणानि तेषाम् ।
२. सहैव
[illegible] न स ते तु पेतुः ॥ ११० ॥

वेगादमूर्नृपसमूहनमूर्विमूल्य
भीमो जिगाय समरप्रसरेण शल्यम् ।
चापं तमेव युधि देवपतेः सुतोऽय-
मासाद्य कर्णमपवर्णमथ व्यधत्त ॥ १११ ॥

नायं नयो भुजभृतामिति ते निकामं
दामोदरेण युधि तत्त्वविदा निषिद्धाः ।
जग्मुर्नृपा निजपदान्यथ तेऽपि पाण्डु-
पुत्राः कुलालकुलसीम्नि समं कुमार्या ॥ ११२ ॥

तानागतानथ जगाद पृथाथ भिक्षा
भोज्यैव पञ्चभिरभेदपरैर्मिलित्वा ।
मा भूदसत्यवचना जननीति तेऽपि
पद्यापि तत्परिणये समयं वितेनुः ॥ ११३ ॥

आलोक्य भूपतनयामथ किं मयोक्त-
मित्याकुलां स्वजननीं प्रतिबोध्य धीराः ।
स्नेहादुपेत्य हरिसीरियुगे प्रयाते
भिक्षार्थिनः पुरि गताश्च समागताश्च ॥ ११४ ॥

मातुः पुरस्तदनु धर्मसुतानिवेद्य
भिक्षां तदा निजनिजाननचन्द्रिकान्ते ।
दृष्ट्वापदो द्रुपदभूपसुता न ताप-
मन्तरदाप किमु चक्रम मनः सतीनाम् ॥ ११५ ॥

कृत्वा बलिं द्विजजनाय वितीर्य भिक्षां
दत्त्वाथ माधवयुताय ततः कुन्तीना ।
कुन्तीगिरा द्रुपदराजसुतार्धमर्धं
भीमाय [illegible] वर्धनम् ॥ ११६ ॥

[illegible]
[illegible] ।

राजन्यगर्वगिरिवज्ररवं चकार
टंकारमिन्द्रतनुजोऽथ धनुर्गुणस्य ॥ १०४ ॥

(युग्मम्)

रागास्पदद्रुपदराजसुतावलोक-
पीयूषकन्दलितसान्द्रभुजाबलेन ।
पार्थेन पार्थिवचमत्कृतविक्रमेण
वेध्यं व्यपाति भुवि मार्गणलीलयैव ॥ १०५ ॥
उत्तालतालतरलेषु तदा जनेषु
खे दुन्दुभिध्वनिपरेषु च दैवतेषु ।
कृष्णाननेषु च नृपेषु पितुर्गिराथ
कृष्णार्जुनस्य वरमाल्यमयुङ्क कण्ठे ॥ १०६ ॥
अस्मान्व्यडम्बयदसौ बटुमात्रकाय
पुत्रीं ददाविति तदा द्रुपदाय दूनाः ।
तत्र स्वयंवरसमाभुवि भूभुजंगाः
क्षोभास्पदं सपदि शस्त्रभृतोऽभ्यधावन् ॥ १०७ ॥
भीमार्जुनौ तदिह संनिहितौ हिताय
तेनाश्रितौ हरिहराविव दुर्निरीक्षौ ।
उत्पाट्य पादपमुदारमदातिभीमो
भीमोऽथ पार्थिवचमूरुदमूमुलत्ताः ॥ १०८ ॥
हारानपि स्वकुसुमप्रतिमान्स्वकीय-
शाखासमानपि भुजानसमञ्जसेऽस्मिन् ।
मौलीनपि स्वफलमालसमान्नृपाणां
चिच्छेद भीमकलितः स तरुः क्रुधेव ॥ १०९ ॥
[१]रुहस्य कुसुमानि यशांसि राज्ञां
एतादृग्य च्छदानि पुनराभरणानि तेषाम् ।
द्द्रूम्यनिकरे जगतु. सदैव
यथं निपतितो न स ते तु पेतुः ॥ ११० ॥

१. 'काल' क.

वेगादमूर्नृपसमूहचमूर्विमूल्य
　भीमो जिगाय समरप्रसरेण शल्यम् ।
चापं तमेव युधि देवपतेः सुतोऽय-
　मासाद्य कर्णमपवर्णमय व्यधत्त ॥ १११ ॥

नायं नयो भुजभृतामिति ते निकामं
　दामोदरेण युधि तत्त्वविदा निषिद्धाः ।
जग्मुर्नृपा निजपदान्यथ तेऽपि पाण्डु-
　पुत्राः कुलालकुलसीम्नि समं कुमार्या ॥ ११२ ॥

तानागतानथ जगाद पृथाद्य भिक्षा
　भोज्यैव पञ्चभिरभेदपरैर्मिलित्वा ।
मा भूदसत्यवचना जननीति तेऽपि
　पश्चापि तत्परिणये समयं वितेनुः ॥ ११३ ॥

आलोक्य भूपतनयामथ किं मयोक्त-
　मित्याकुलां स्वजननीं प्रतिबोध्य धीराः ।
स्नेहादुपेत्य हरिसीरियुगे प्रयाते
　भिक्षार्थिनः पुरि गताश्च समागताश्च ॥ ११४ ॥

मातुः पुरस्तदनु धर्मसुतानुजाता
　भिक्षां तदा निजनिजागमपूर्व[illegible] ।
दृष्ट्वापरो द्रुपदभूपसुता न ताव
　[illegible] ॥ ११५ ॥

कृत्वा बलिं द्विजगणाय [illegible] भिक्षां
　दत्त्वाथ पाण्डुसुताय तत्र [illegible] ।
कुन्ती[illegible] द्रुपद[illegible]
　भीमाय [illegible] ॥ ११६ ॥

[illegible] निशि [illegible] दक्षिणा[illegible]
　कृत्वा [illegible] ।

तेषां स्थिता शिरसि मोजमुना पदान्ते
कृष्णा च क्षत्रसमरायुधशौर्यवाताम् ॥ ११७ ॥
तेषां नृपोचितवचांसि निशम्य धृष्ट-
द्युम्नः कुलालगृहसीमनि कुड्यगुप्तः ।
प्रातर्न्यवेदयदिति द्रुपदाय सर्वं
सर्वंसहापतिसुताः किल केचिदेते ॥ ११८ ॥
क्षत्राणि तानथ पुरोहितयोजनेन
निश्चित्य पाण्डुनृपनन्दनविभ्रमेण ।
आनीय सद्मनि रथैरथ मोजयित्वा
पृष्टो यथातथमुवाच युधिष्ठिरोऽस्मै ॥ ११९ ॥
चण्डांशूज्ज्वलदुज्ज्वलोज्ज्वलमहःस्तोमाय सोमायित-
क्रीडत्कीर्तिभराय वासवभुवे देया मुदेयं सुता ।
एवं जल्पति पार्षते निजगदे धर्मात्मनासौ प्रिया
पञ्चानामपि नो भविष्यति मनःश्रीरिन्द्रियाणामिव ॥ १२० ॥
पञ्चानामपि किमिव प्रिया भवित्री
मैत्पुत्री वदति च धर्मसूः किमित्थम् ।
संदेहाम्बुधिविधुरात्मवृत्तिरित्थं
वीरोऽपि द्रुपदनृपस्तदाप मौग्ध्यम् ॥ १२१ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के आदिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरो नाम पञ्चमः सर्गः ।

षष्ठः सर्गः ।

अन्तर्धुतानाममलेन धाम्ना बहिर्महाभारतजैर्यशोभिः ।
तमस्त्विषां येन तनुत्वगेव पदं ददे कृष्णमुनिर्मुदेऽसौ ॥ १ ॥
अथ क्षितीशं द्रुपदं तदा किंकर्तव्यतामूढमुदूढचिन्तम् ।
उपेत्य क्षत्रमणतिं जगाद व्यासो रहः सर्वरहस्यवेदी ॥ २ ॥

१. 'पुत्री मे' ग.

पुरा पुरारौ वरदे तपोभिर्दौर्भाग्यभाक् कापि मुनीन्द्रकन्या ।
पतिं प्रयच्छेति जगाद पञ्चवारं वरालाभवितीर्णरोषा ॥ ३ ॥
भवान्तरे पञ्च भवन्तु वीराः परस्परप्रीतिपरा वरास्ते ।
तदा प्रदायेति वरं वराङ्ग्यास्तस्यास्तिरोधत्त पुरां विरोधी ॥ ४ ॥
धवा भविष्यन्ति भवान्तरे मे ध्यात्वेति रेमे तपसैव सेयम् ।
आयुःक्षये पुण्यचयेन नाकश्रीरित्युपान्ते समभूद्भवस्य ॥ ५ ॥
इतश्च यज्ञं रचयांचकार प्राड्नैमिषारण्यगतः कृतान्तः ।
अनिघ्नति प्राणकृते तदस्मिन्मर्त्यैरमर्त्यैरिव भूर्बभूव ॥ ६ ॥
त्रुटिष्यति क्ष्मास्तुतमर्त्यभारा मर्त्येष्वमर्त्येष्वपि नो विशेषः ।
सुराः पुरस्कृत्य हरिं विरिञ्चौ खेदादुपालम्भमिति प्रतेनुः ॥ ७ ॥
अथावदत्पद्मभवो यदायं कर्ता मखान्तस्त्वपनं कृतान्तः ।
तदा निपातः क्रमतः प्रजानां पूर्णायुषां पक्वफलावलीवत् ॥ ८ ॥
निशम्य सम्यग्वचनं विरिञ्चेरेवं प्रमोदेन गतः सुरेन्द्रः ।
सुरापगायां विलसत्पयस्यद्देवतास्यद्युति हेमपद्मम् ॥ ९ ॥
इदं कुतो जातमिति प्रमोदादादातुमन्तःसलिलं विवेश ।
ततोऽग्रतस्तां रुदतीं ददर्श स्वर्गश्रियं भर्गकृतच्छलेन ॥ १० ॥
तदश्रुभिर्गाङ्गजले मिलद्भिस्तूर्णं सुवर्णाम्बुरुहीभवद्भिः ।
चमत्कृतस्तावदिति ब्रुवतीं सोऽरैलदास्येन्दुमुखीं विशेषात् ॥ ११ ॥
वरोरु किं रोदिषि कासि माकम्पस्वेति पृष्टा रुदती जगाम ।
जगाम तत्तामनु वासवोऽपि प्रत्यूषरात्र्यामिव शीतभानुः ॥ १२ ॥
गिरिं गिरीन्द्रे हरिणीदृशोऽपि नीतो युवानं किल वीक्ष्य कंचित् ।
स्थिरासने स्वस्मिपतिमिगूढ स्त्रिया समं सारिरसं चुकोप ॥ १३ ॥
अनेन यूना सुचिरं हरेण दृष्टा हतो दर्पितवर्णितेव ।
इत्याद्रिमौलौ हरिरासनाद स्तम्भीकृतो नूतनभूतभर्त्रा ॥ १४ ॥
समाप्तहारिष्यासमस्य त्रिभुवनपस्य कांभिर्न स्वदसाभिदस्य ।
बलेन संरुद्धवपुः पपात दीर्णं मदं कम्प इव दुर्मदो ॥ १५ ॥

१. "बन्धि" ख.

अथावददिश्वगुरुः सुरेन्द्रमद्रेरिदं कंदरमाविश त्वम् ।
भवद्भिरेभिर्प्रगतैश्चतुर्भिः पयेन्द्रियो वा गिरिरेष भातु ॥ १६ ॥
गतो गुहायामय तैश्चतुर्भिः साकं स पाकस्य रिपुः सपीडः ।
उपेत्य पादप्रणतः पुरारेः किं किं करोमीति जगाद दीनः ॥ १७ ॥
अथाह नाथः प्रथिता चिराय हत्या मम ब्रह्मशिरश्छिदोत्या ।
निवर्ततेऽष्टादशसंमितानामक्षौहिणीनां रुधिराणि पीत्वा ॥ १८ ॥
अतो यतन्तां निभृतं भवन्तो मह्मब्रहत्याशमनाय शक्राः ।
कृतावतारैरवनी भवद्भिरामातु पञ्चाननकामिनीव ॥ १९ ॥
असौ रणारम्भविजृम्भितार्थं सार्थं नृपाणां प्रगुणीकरोतु ।
कृतावतारा भुवि नाकलक्ष्मीर्युष्मासु पञ्चस्वपि वल्लभैका ॥ २० ॥
इहावतारं विरचय्य देव्यां सा ब्रह्महत्या मम कापि कृत्या ।
भुजाभृतामस्रमधूनि पीत्वा तृप्ता मदान्मोक्ष्यति मां क्षणेन ॥ २१ ॥
तथेति निश्चित्य कृतप्रतिज्ञैरिन्द्रैश्चतुर्भिर्जगदे विभुर्स्तैः ।
नराश्च कार्यं ननु धर्मवातनासत्यतो जन्म विधीयतां नः ॥ २२ ॥
उवाच वाचं स च पञ्चमेन्द्रो नाहं करिष्ये वसुधावतारम् ।
पुमान्मदंशप्रभवोऽस्तु भूमौ भूरिप्रभावैर्भुवि कार्यहेतुः ॥ २३ ॥
अथेति हत्याशमके समाप्तप्राये स्वकार्ये समदप्रमोदः ।
जगाद नाथो जगतामितीदमस्त्वेव विश्वे जयिनश्च यूयम् ॥ २४ ॥
किं त्वेतु वैवस्वतवासवस्य नरः सुतत्वं बदरीवनर्षिः ।
साहाय्यहेतोः सुहृदस्य भूमौ नारायणोऽप्यस्तु कृतावतारः ॥ २५ ॥
स विश्वभुङ्नाम किलान्तरस्य स्वायंभुवस्य त्रिदशाधिनाथः ।
युधिष्ठिराङ्केन कृतावतारो धर्माङ्गजन्मा भुवनप्रियोऽभूत् ॥ २६ ॥
पतिः सुराणामृतधामनामा स्वारोचिषस्य स्वयमन्तरस्य ।
बभूव भीमाङ्ककृतावतारो वाताङ्गजोऽसौ गजसैन्यजेता ॥ २७ ॥
पुनस्तनूजोऽजनि वर्तमानवैवस्वताह्वान्तरसंभवस्य ।
सुरेशितुर्दुर्धरधन्वधारी तेजस्विनाम्नः स्वयमर्जुनोऽभूत् ॥ २८ ॥

स खाण्डवप्रस्थमथो पृथायाः सूनुर्ययौ गर्जिततर्जितारिः।
तत्र व्यधादिन्द्रपुराममिन्द्रप्रस्थाभिधानं नगरं नरेशः॥ ४२॥
इदं मनःकल्पिततूर्णपूर्णवाञ्छाभरैरप्यमरैरलभ्यम्।
पुरं प्रपत्नाय पुरंदरोऽपि तस्मै नृपाय स्पृहयांबभूव॥ ४३॥
निवेश्य वैश्वानरतुल्यभासस्तान्पाण्डवानत्र गते मुरारौ।
सभाभुवं प्राप युधिष्ठिरस्य श्रीनारदः स्फारदयामयात्मा॥ ४४॥
सुन्दोपसुन्दावजयौ वरेण तिलोत्तमाकारि सुरैस्तदर्थे।
सहोदरौ प्रीतिपरौ प्रियार्थे परस्परं युद्धपरौ विनष्टौ॥ ४५॥
अथास्य वाचा महितस्य चक्रुः पञ्चापि वीराः समयं किलेति।
उपैति कृष्णाजुषि यो द्वितीयः स स्यात्समा द्वादश तीर्थसेवी॥४६॥
इति प्रतिज्ञाय कृतप्रणामाः कामप्रचारे व्रतिनि प्रयाते।
समृद्धराज्याः समयेन तेन ते द्रौपदीभोगभृतो बभूवुः॥ ४७॥
अथैकदा कश्चन चौरचक्रैर्गोचक्रवालेषु हृतेषु विप्रः।
पृथाभुवो धावत धावतेति क्रन्दन्मुहुस्तत्पुरमाससाद॥ ४८॥
प्रियायुतक्ष्मापतिरुद्धसौधगुप्ते तदास्त्रे विधुरे च विप्रे।
स्मरन्मनोऽन्तः समयं किरीटी किं किं करोमीति मुहुर्मुमोह॥ ४९॥
रणैर्द्विजार्थे सुकृतं विशेषात्तद्द्वादशाब्दैश्च वने मुनित्वात्।
तदार्जुनो दुर्जनमौलिशूलं ध्यात्वेति चापं गृहतश्चकर्ष॥ ५०॥
…जित्य चौरानथ सव्यसाची विप्राय दत्त्वा सुरभीरभीरुः।
…दा निषिद्धोऽपि नृपेण धीरोऽरण्यं ययौ विप्रगणेन साकम्॥ ५१॥
…द्वैर्द्विरेफैरिव पीयमानदानः स नागेन्द्र इवेन्द्रसूनुः।
…मन्नरण्येषु जगाम गङ्गाद्वारेऽथ भास्वद्व्रततापभिस्यै॥ ५२॥
…हाग्निहोत्राणि तथा कथंचिच्चक्रुर्द्विजाः पाण्डुसुतानुयाताः।
…था त्रिमार्गा तनुते तरङ्गैरद्यापि तस्यैव विवर्तनानि॥ ५३॥
अथाग्निकृत्याभिपत्ताय गङ्गागर्भप्रविष्टं रसमादुलूपी।
जहार कौरव्यभुजंगपुत्री कौरव्यमेनं मदनाभिनन्ना॥ ५४॥

१. अयं श्लोकः ग-ग-पुस्तकयोर्नास्ति.

[illegible] समानितैर्न ना ।
[illegible] वाशिर्मिः ॥ ५५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५७ ॥
(युग्मम्)

[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६५ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

[illegible] ।
[illegible] ॥ ६६ ॥

[illegible]

गूर्णीतमनागनलगनलनितेन नित्यं
नृत्यन्ति नादनिधुरीकृतपान्थसार्थाः ॥ ५ ॥
वन्येभकुम्भदलितमौक्तिकमिश्रगुञ्जा-
संजातभूषणभराः शबरेन्द्रकन्याः ।
अस्मिन्विचित्रसितपीकृतचित्र[1]काय-
कायत्वचः पुरपुरंध्रिजनं हसन्ति ॥ ६ ॥
लीलावतीमुखमिवेन्दुजयावदानं
विद्योतमानमणिकुण्डलमण्डलेन ।
पश्य स्वभावशुभशोभमपीदमद्य
कांचिद्वसन्तविभवेन बिभर्ति भूतिम् ॥ ७ ॥
कौघप्रपञ्चितदरं ननु माधवस्य
पश्यावतारमतिमत्तशिलीमुखौघम् ।
येन व्यभूपि वनभूरपि मानसौक-
स्तोमेन शुभ्रकुसुमस्तबकच्छलेन ॥ ८ ॥
मन्ये प्रसूनभरसौरभवासलोभा-
दात्मा व्यसारि सहसैव विहायसापि ।
अस्मिन्नपि द्युमणिवाहनवाहिवाहै-
र्लङ्घ्ये चिरेण ववृधे दिवसैरवश्यम् ॥ ९ ॥
शङ्के वसन्तभरनिर्भरमाससमान-
सीमन्तिनीमुखमयूखभराभिभूतम् ।
पीयूषदीधितिममुं दयितं निरीक्ष्य
दुःखादमूर्दधति दुर्बलतां त्रियामाः ॥ १० ॥
ईदृग्वसन्तविभवेन यथा यथामी
प्रौढिं क्रमेण दिवसाः परिदर्शयन्ति ।
शङ्के क्षपापरिभवेन तथा तथैताः
[2]श्यामा नवीनवनिता इव संकुचन्ति ॥ ११ ॥

1. चित्रकायो व्याघ्रः. २. रात्रय.

दीर्घिकोऽपि हेमकमलदिवाकी कमला
कन्दे कुमुदानि च निशा प्रियदर्शनमाम् ।
[illegible] स्पृष्ट्वा न पुनर्ननाक
स्मारानि सा मदनकेलिरतानुरागम् ॥ १२ ॥
[illegible] मगर्भा स्वान
[illegible] ।
[illegible] सद्गन्धमाला-
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] दव नौ सविरतिदयाशो-
[illegible] विहाय मनसे गुणिमीनुगन्धः ।
[illegible] प्रतिपदेन कान्त-
[illegible] मानि मेनुः ॥ १४ ॥
[illegible] चन्द्रमन्दमावदानि
[illegible] गुणानि
[illegible] तथा तथोर्धं ।
[illegible] तथा तथाप-
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible]

कोऽप्येष [1]कुब्जकतरुर्घनसारधूप-
धूमोर्मिधूपिततनुर्धृतपुष्पमालाम् ।
गायन्मधुव्रतवधूमधुरा रवेण
वश्यीकरोति कुतुकीव वसन्तलक्ष्मीम् ॥ ३१ ॥
श्रीमद्वसन्तऋतुराजविलासभूमि-
र्भातिर्विभाति सहकारमहीरुहोऽयम् ।
स्थानप्रदायिषु षडङ्घ्रिषु कोकिलेय-
मत्र प्रपञ्चयति कंचन पञ्चमं यत् ॥ ३२ ॥
मत्तेषु पश्य दयितारसविह्वलेषु
पारावतेषु कृतकौतुककूजितेषु ।
एषा वसन्तपरिरम्भभरेण रम्भा
कामातुरेव मकरन्दरसं ददाति ॥ ३३ ॥
नव्यप्रसूनमिषतो नवमाधवीयं
स्वेदोदबिन्दुनिवहानिव हासयन्ती ।
सङ्गे [2]वसन्तकमितुर्घनचञ्चरीक-
रोमाञ्चकञ्चुकितचारुतनुश्चकास्ति ॥ ३४ ॥
अद्याप्यजातकुचकल्पफला मिलन्त्यो
मन्दानिलेन शिशुकेलिकलेन पश्य ।
कन्या इव स्फुरितनूतनपुष्पहासाः
क्रीडां मिथो विदधते नवनालिकेर्यः ॥ ३५ ॥
मञ्जूरिकाविशदरेणुकणावलीभि-
रस्मामपर्यक्षिननतनूः पटलीरलीनाम् ।
प्रस्थानिनिर्मदनपुष्पमयेषुपङ्क्ति-
कल्पाः कृताम्बरगतीः कति नानमन्ति ॥ ३६ ॥
व्याकोशमञ्जरिभरः स्फुरितप्रसूनः
कम्पोत्तरं हृदि ददाति न सिन्दुवारः ।

---

१ कुब्जकः सेवन्तीभेदः, 'सेवन्तीपुष्पमादायात्कुब्जकं पुष्पमुत्तमम्' इति भविष्यपुरा-
णम्. २ वसन्तकामुकस्य.

पुष्पायुधस्य [illegible]-
[illegible] इव त्रिभुवनविजेतुः ॥ ३७ ॥

यत्र स्वभावमधुराणि मधूनि [illegible]-
[illegible] मधूनि पीत्वा ।
[illegible] सर्वतो
[illegible] इव [illegible] ॥ ३८ ॥

[illegible]
[illegible] मधुरा मधुश्री ।
आभाति [illegible]-
[illegible] ॥ ३९ ॥

आपस्य [illegible]-
पुष्पेषु [illegible] ।
[illegible] मधूनि [illegible]-
[illegible] ॥ ४० ॥

[illegible] यत्र [illegible]-
[illegible] ।
[illegible] [illegible]
[illegible] नन्दति [illegible] ॥ ४१ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] तत्र न तत्र नायम् ॥ ४२ ॥

[illegible] प्रियाम्
[illegible] ।
[illegible]

[illegible]

पुष्पाणि जिघ्रति मुहुर्मधुपीभुजंगः
कामेन नुन्न इव बाणपरीक्षणाय ॥ ४३ ॥
सद्यो वसन्तमरफुल्लितफुल्लमल्ली-
संभारसौरभमिलित्पवने वनेऽस्मिन् ।
कुन्तीतनूज ननु जन्म च जीवितं च
रागेण नागरजनस्य कृतार्थयावः ॥ ४४ ॥
इत्युक्तिसंमदवशीकृतचित्तवृत्ती
कृष्णार्जुनौ परिजनेन समं समन्तात् ।
तौ निन्यतुः सफलतां वनमण्डलानि
लीलारसेन मधुना मधुरीकृतानि ॥ ४५ ॥
खेलाय खाण्डववनाय ततो युवान-
श्चेलुर्मधूत्सवरसेन वधूसहायाः ।
पूर्वप्रयुक्तघनघनद्वयकृष्यमाणा
मन्ये विलासमदभारभृतोऽतिमन्दम् ॥ ४६ ॥
अद्य त्वदेकहृदयो हृदयाधिनाथ-
श्चाटुक्रियाभिरनुकूलयते सखि त्वाम् ।
मुञ्चाभिमानमिदमान्तरलोचनेन
मुग्धे विचारय वचो मम मानयैनम् ॥ ४७ ॥
स्वच्छे न वेत्सि किमु चाटुपटुं सपत्नी
प्रायो भवन्ति पुरुषाः खलु चाटुसाध्याः ।
चेदुत्सवेऽद्य स करिष्यति खेलनानि
सार्धं तया किमयशःपटहो न तेऽसौ ॥ ४८ ॥
किं चान्यभृद्युवतिकूजितपञ्चबाण-
बाणासनक्वणितरौद्रदिगन्तराणि ।
एतानि तानतिमानवतीमनांसि
वत्से मधूत्सवदिनानि सुदुःसहानि ॥ ४९ ॥

१. 'तनुजन्म' ख-ग.

इत्थं दयाति मम [illegible]
[illegible] ।
[illegible] समानयन्ती
[illegible] बभूव [illegible] ॥ १० ॥
एषा यदि [illegible] पुनः प्रसाद-
मथास्तु मे [illegible] ।
इत्थं [illegible]
[illegible] स वाचिन् ॥ ११ ॥
(पद्यभिः कुलकम्)

[illegible] गृहीतपाद-
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

मेयं दशापि तव तत्तनुविवर्त-
'संवर्तमर्मरितबालमृणालशय्या ।
'तुभ्यं सदैव नलिनानि समानयन्ती
लोकेऽपि कोपिनि बभूव निरुत्तराहम् ॥ ९० ॥

एषा पदे निपतितास्मि कुरु प्रसाद-
मद्यास्तु ते रिपुजनो विफलाभिलाषः ।
इत्थं विचक्षणसखीवचनानुरोधा-
त्प्राणाधिनाथमनुकूलयति स्म काचित् ॥ ९१ ॥
(पञ्चभिः कुलकम्)

गन्तुं परः करयुगेन गृहीतपाद-
पद्म सुमध्यनुनयानभिमानवत्याः ।
उत्पत्य दीनवचनोऽप्यनिरीक्ष्य वक्त्रं
तस्याः शुशोच कुचगौरवमप्यभीष्टम् ॥ ९२ ॥

यस्या ध्वनिर्मम गिराप्युपमीयते सा
स्यात्क्वादशी पिकवधूः सखि दृश्यमेतत् ।
इत्युक्तिकैतववती वनमाप कापि
पूर्वं गतेऽपि दयितेऽनुनयान्निरस्ते ॥ ९३ ॥

प्रोद्यद्गमापि दयितेन पदप्रणाम-
मालावतापि रचितं बत गोत्रभेदम् ।
न काचिदश्रुनवतीव मनोभवज्या-
टङ्कारगर्ववलिता चलिता वनाय ॥ ९४ ॥

एषा कथं परिहरिष्यति मानमित्थ
चिन्तानतिर्धनितमुग्धा विलम्बितधरित्रीम् ।
उद्दामकामशरपीडितया कयापि
कान्तो नितान्तमनुनीय वनाय निन्ये ॥ ९५ ॥

१ मानन' क. २ 'परिहृतेन स्व-ना ... तत्' क. ४ मनोभुवि
हितं' ग

कश्चित्प्रियामनुपतन्नितरामुरोज-
संसर्गलालसमना विततैः कराग्रैः ।
आसादयद्गुरुतदीयनितम्बबिम्ब-
दूरीकृतो बत कथंचन बाहुमूलम् ॥ ५६ ॥
खेदं सखीषु गमनादभिनीय काचि-
दाकाङ्क्षितौ रसवशादवलम्बनाय ।
ताम्यद्भुजापि पुरतः कुचपूरदूर-
नुन्नस्य वर्त्मनि न भर्तुरवापदंसौ ॥ ५७ ॥
दूरादुपेत्य पुरुषायितलाघवोत्थ-
वेगादनुप्रथितमन्दपदामजानन् ।
वल्लीविलग्नवसनव्यसनच्छलेन
प्रीत्यैक्षत प्रणयिनीमपरो मुधैव ॥ ५८ ॥
उच्चैर्नितम्बकुचडम्बरभारभुग्ना
लीलावती किमपि मन्दपदं जगाम ।
एवंविधामपि सदैव हृदा दधानः
कान्तोऽन्वगादतिशनैरिति युक्तमेव ॥ ५९ ॥
तादृग्वसन्तसमयस्पृहणीयमेव
दोलासुखं रतिपतेरपि पूरयन्ती ।
आलम्ब्य काचन करेण करं प्रियस्य
लीलाविलोलभुजमिन्दुमुखी जगाम ॥ ६० ॥
विष्वग्विलासवनगुल्मलतागनाना-
मेणीदृशामसमभासुरभाभिरास्ये ।
उल्लासिभिः कुसुमितः शुशुभे वसन्त-
श्चन्द्रैरिवायुधकृते कुसुमायुधस्य ॥ ६१ ॥
एणीदृशस्तनुतिरस्कृतमीनरूपा
नानामणिप्रवरभूषणभासमाना ।

१. 'नितरां' ग. २. व्यसनमुन्मोचयन्. ३. जातरूपं सुवर्णम्.

दोलासु कौतुकवनीपृथुकर्णपाशा-
लोलासु कुण्डलितुमीषुरुदारमासः ॥ ६२ ॥

भर्ताधिरोपयति यावदुदस्य दोर्भ्यां
तावद्वधूरधिरुरोह रयेण दोलाम् ।
अभ्यस्तनित्यपुरुषायितलाघवानि
श्रोणिस्तनोन्नतिभराण्यभिदर्शयन्ती ॥ ६३ ॥

प्रेङ्खोलने परिवृढेन कुतूहलेन
काप्यध्यरोपि रमणी समुदस्य दोर्भ्याम् ।
दूराग्रपातचलसंभ्रमभाजि यन्त्रे
शस्त्रं जगत्त्रयजितेव मनोभवेन ॥ ६४ ॥

दोलाधिरोहपरयापरया प्रियस्य
पृष्ठे न्यधीयत पदं यदलक्तकाङ्कम् ।
पश्चाद्दुकूलपरिचितेन स तेन पृष्ठ-
रक्ताब्जपङ्क इव पद्मशरो विरेजे ॥ ६५ ॥

दोलाधिरोपकृतये रभसादुदस्य-
न्तोऽपि प्रिया कृशतरा दृढबद्धमुष्टि ।
त्रासातुरं स्मरजितापि मृणालधन्वा
नन्वात्तवज्रजयशक्तिरिवाशशङ्के ॥ ६६ ॥

दोलास्पृशां मृगदृशां वदनानि रेजु
र्दण्डावलम्बनतबाहुयुगान्तराले ।
मध्ये मृणालजनितेषु शरासनेषु
बाणीकृतानि नलिनानि मनोभुवेव ॥ ६७ ॥

निश्चलतस्फुरितपृष्ठनतास्यपाद
लोलालक रणितनूपुरकङ्कणादि ।
नृत्यानि लम्बमुपविष्टलतानि दोला-
लीलायित स्मरयति स्म नितम्बिनीनाम् ॥ ६८

1 'बाह' ग. 2 'कङ्कणनूपुराणि' क.

उच्चैर्गतित्रुटितहारलतासमुत्थ-
मुक्तावृतः क्षणमलक्षि महत्पयोऽपि।
स्वेदोदबिन्दुपरिपूर्ण इवाङ्गनानां
दोलाविलासकलया प्रहतः पदाग्रैः॥ ६९॥
दोलाकलाविलसितेन विलासिनीनां
मत्वा वशां त्रिजगतीमपि पञ्चबाणः।
धम्मिल्लतः श्लथतराद्गमसेन तासा-
माकृष्य तूणत इव प्रसवान्यमुञ्चत्॥ ७०॥
प्रेङ्खोलनेऽम्बरगतेऽप्यतिधाष्टर्यमुक्त-
यष्टिग्रहाद्रुतविनिर्मितहस्तताला।
अत्रासयन्मृदुलगीतिभिरापतन्तं
काचिद्विधोर्मृगमिवास्तकलङ्कभीत्या॥ ७१॥
दोलागतेन गगनाग्रमवाप्य शोणं
कस्याश्चन क्रमयुगं विनमद्विलोक्य।
भानुर्न्यधत्त नयनं निजपाणियुग्मे
लीलासरोजयुगलीगलनभ्रमेण॥ ७२॥
यष्टिग्रहव्यतिकरेण करेण सज्जी-
कर्तुं तताङ्घ्रिलुलितं वसनं न शक्ताः।
ऊर्ध्वा बभूवुरिति केलिकुतूहलाय
दोलाकलासु कुशलास्तरलायताक्ष्यः॥ ७३॥
स्वच्छाद्भुतस्फटिकरत्नविनिर्मितासु
दोलासु निर्मलतया स्फुटमस्फुटासु।
ऊर्ध्वाः स्त्रियो निरवलम्बनमम्बरान्त.
खेला इव त्रिदशचारुदृशो विरेजुः॥ ७४॥
आसीत्परस्परपरिक्रमणानुभावै-
र्यः स्वेदबिन्दुविसरः किल दंपतीनाम्।

सोऽपि व्यलोपि शिशिरेण तदा विलोल-
दोलाविलासमुलभेन समीरणेन ॥ ७६ ॥
दोलागतागतविनोदरसेन गीतं
प्रापय्यन्त सुदृशः श्रिनपञ्चमं यत् ।
तस्य प्रतिध्वनिरिवोपवनाश्रयाणा-
मश्रानि कुण्ठकुहरेषु कुहूकरीणाम् ॥ ७६ ॥
साम्यं न मन्मथशरैरपि यत्तदेव
मात्सर्यमाशु गलहस्तयितुं प्रियाणाम् ।
रेखामिपाद्विनमनोन्नमनेन रत्न-
प्रेङ्खोलनैर्विदधिरे ध्रुवमर्धचन्द्राः ॥ ७७ ॥
दोलाविलासकुतुकोद्धुरकृष्णपार्थ-
वीरावलीसरलपादहतं तदेव ।
स्पष्टान्तरान्तरपरिस्फुरिताम्बुवाह-
मद्यापि जर्जरमिवाम्बरवर्त्म भाति ॥ ७८ ॥
दोलाचलद्युवमिषेण सहस्रमूर्ती-
भूय स्वयं स्मर इव स्मृतपूर्ववैर ।
आलोलहारमिषकौसुमचापधारी
धाटीकृते पुररिपोर्दिवि धावति स्म ॥ ७९ ॥
सद्य स्फुरत्तरलकातरदृक्त्रिलोक
स्वेदप्रकम्पपुलकोद्गमविभ्रमाणाम् ।
पार्श्वोपवेशललिते दयिते वधूना
दोलाधिरोहभयमेव मिष बभूव ॥ ८० ॥
स्वेदोद्गमव्यतिकरश्लथितानि यष्टि-
मुष्टिग्रहे करतलानि वधूसखानाम् ।
दोलागतागतधुतद्रुममौलिपुष्प-
श्रेणीपरागपतनेन दृढत्वमापुः ॥ ८१ ॥

१. कोकिलानाम्.

प्रेङ्खोलनान्यतुलखेलनधूतशाखि-
पुष्पच्युतैर्मधुरसैः स्तिमितानि बाढम् ।
साक्षादशक्यललितानि विमुच्य चक्रु-
श्चेतः क्रुधेव कुसुमावचये युवानः ॥ ८२ ॥
प्रागुत्तीर्णप्रियतमभुजाडम्बरालम्बलोला
दोलासौख्यं क्षणमकलयन्नुत्तरन्त्योऽपि नार्यः ।
सद्योऽभ्यासप्रबलमबलाचक्रवाले समन्ता-
दप्युत्तीर्णे न चिरमुचल्लौलभावं च दोलाः ॥ ८३ ॥
वीराः पार्थमुकुन्दयोरथ वनोत्सङ्गे कुरङ्गीदृशां
बिव्वोकैर्ह्रियमाणमानमनसो मन्दं विलेसुर्मुदा ।
एभिर्विग्रहरूपविग्रहधरैः सार्धं वितन्वन्निव
स्पर्धामत्र मनोभवोऽपि ललितं चक्रे रतिक्रीडनैः ॥ ८४ ॥

इति श्रीमज्जिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये आदिपर्वणि वसन्तवर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ।

अष्टमः सर्गः ।

अहो महत्त्वं वचसामगोचरं प्रपञ्चयन्कृष्णमुनिः पुनातु वः ।
भवार्णवोऽप्येष विशोषमेति यत्पदद्वयीरेणुकणैरपि क्षणात् ॥ १ ॥
रथाङ्क्रिपार्थानुचरैरथ द्रुमा नवप्रवालप्रसवग्रहाशयैः ।
भूरीभवत्पल्लवपुष्पवैभवा इति व्यचीयन्त कराङ्गुलीनखैः ॥ २ ॥
लतासु लातुं लसिते मृगीदृशां घनघ्वनत्कङ्कणसंकरे करे ।
द्रुतोत्पतिष्णुभ्रमरीभरैर्भयादिव प्रसूनैरुदनामि दूरतः ॥ ३ ॥
विलूयमानानि मुकुन्दकामिनीजनेन लीलाविपिनान्तवल्लिषु ।
पुष्पाणि तत्पाणिजपाटलप्रभाटोपानि कोपादिव शोणतां ययुः ॥ ४ ॥
निजप्रियाणामिव वश्यताकृते परस्परं दंपतिभिः ससंमर्दैः ।
जवादवाचायिषत स्वपाणिभिः पुष्पाणि बाणार्थमनङ्गधन्विनः ॥ ५ ॥
बहूल्लमन्त्यः कुसुमेच्छया मुहुर्मुहुर्नमन्त्यश्च नितम्बभारतः ।
स्त्रियः प्रियाण्यूर्ध्वरतानि रागिभिः स्मारणयस्मेरसैरमस्मरन् ॥ ६ ॥

दूराद्ददाने कुसुमानि कामुकेऽभिधाभिदि प्रौढलताकृतस्पृहौ ।
तान्येव तस्मिन्मदनास्त्रतां ययुः श्वासानिलैर्व्याघुटितानि सुभ्रुवाम् ॥
तन्वीं तनूतुल्यतया लतातती पुरः स्फुरन्तीमविभाव्य वल्लभः ।
क्षिप्ता प्रसूनस्तबकभ्रमात्करं कुचे स्पृशन्नेव दधार दक्षताम् ॥ ८ ॥
प्रियस्य पुष्पाय लताधिरोहिणः पदाङ्गुली निम्नशिखावलम्बिनी ।
अलब्धपूर्वं करजक्षतोत्सवं मृगीदृशालभ्यत पल्लवभ्रमात् ॥ ९ ॥
द्रुमाधिरूढे कुसुमं प्रयच्छति प्रिये गिरा कोमलयाभिभाषिणि ।
नवीनवध्वाः पुलकप्रकम्पयोर्गलन्मरन्दाभिगमोऽभवन्मिषम् ॥ १० ॥
लूने प्रसूने मधुपस्तदाश्रयः श्रयन्मुखाब्जं रणितं चकार यत् ।
प्रियाभिषिक्तः प्रथमं नवोढया वोढाक्षरन्मङ्गलगीतमेव तत् ॥ ११ ॥
अलिं विलूनात्प्रसवादुपागतं कयापि विश्वासयितुं विदग्धया ।
करः क्वणत्कङ्कणकं न कम्पितो विलोलयालिङ्गि प्रियेव वल्लभः ॥१
शुचिस्मिताः पुष्पितवल्लिविभ्रमादुपेयुषी षट्पदपद्धतिर्वधूः ।
विकम्पयन्तीरपि ताः करौ भयाद्दिवं मुदा पल्लविनीरमन्यत ॥ १३
मुखाद्बहिर्लम्बिनि सुभ्रुवां स्मिते समेत्य दूरादलयः सुमभ्रमात् ।
कृतोपवेशा द्रुतबद्धपक्षति क्षितौ पतन्तो दधिरे यदि स्तनैः ॥ १४
प्रियेण मुक्ते कुसुमोत्करेऽन्तरान्यतः सपत्नीश्वसितैरपीरिते ।
मुदा स्फुरत्पुष्प इवैक्षि सज्जितो निजस्मितस्मेरतलः करोऽन्यया ॥१५
परम्परालोकनमप्रचेतनं करादजानन्गलितानि पूर्वतः ।
वृथा प्रसूनानि ददौ प्रियः प्रिया वृथा गृहीत्वैव शिरस्यरोपयत् ॥१६
कराग्रकर्षेण वधूमपि द्रुमेऽधिरोपयन्नोऽपि विलम्बितः पतन् ।
हारेण शाखाग्रविलम्बिना रसलम्भीकृतश्वासलघुधिरं धृतः ॥ १७ ॥
स्मरातुरः कश्चन दरचुम्बनानुकारश्चिन्तामिलदोष्ठसंपुटः ।
प्रियामुखे पुष्पलयोन्मुखे समं तदेव तेनेत्यतिसंमदं दधौ ॥ १८ ॥
युवा विनिघ्नन्कुसुमानि कृत्स्नशः पपात पदयत्नपरागमेत्तनः ।
अघ्नानि पादेन ततो विदग्धया धृतक्रुधा निर्दयमेव कान्तया ॥ १९

१ 'पत्रि' इति माधीयान्पाठः. २ 'तन्वर्णितमर्मर' इत्युचितम्.

ं प्रियाया मुखमीक्षितुं प्रिये पुष्पाण्यमुञ्चत्यपि कम्पनोऽपतत् ।
ानती तानि पतन्ति संमुखी न सापि चक्षुः प्रियचक्षुषोऽकृपत् २०
ा प्रसूनेषु नखक्षतं प्रिये सृजत्यमूयां विदधे मनस्विनी ।
ोऽपि पुष्पावचयोत्थितः पिबन्प्रियामुखाब्जं रसिनाप्यमूयत ॥२१॥
ण दष्टो नवपल्लवभ्रमादुपेत्य दूरादधरो मृगीदृशः ।
व्यथां हर्तुमिव स्वयं रयादुपालि पीनो दयितेन धीमता ॥ २२ ॥
। प्रयच्छेदमतीव मञ्जुलं प्रसूनमित्युक्तिभिरुच्छ्रिताङ्गुलौ ।
न्मुखायां सुदृशि द्रुतं पपौ परः परस्मादछलबन्धुरोऽधरम् ॥ २३ ॥
समालिङ्गच परां परोऽन्यतः परागरज्यन्नयनां समागताम् ।
ति दीनोऽनुनयन्वधूं मृषा कृतागसं स्वं स्वयमप्यजिज्ञपत् ॥२४॥
नपाताद्गलदश्रु सुभ्रुवो विलोचनं कूकुतिकारिकामिपात् ।
म्बदच्छन्नमिवाच्छवाससा पिधाय कश्चिच्चतुरः स्मरातुरः ॥ २५ ॥
: रजोभिः प्रियदत्तपुष्पजैरङ्गे कृशाङ्गयाः परिमार्जनोद्यतम् ।
ोच निःश्वासमपि प्रसृत्वरं निजं सपत्नीसविधे कृतस्थितिः ॥२६॥
ाप्य कस्याश्चन कण्ठकन्दलं प्रदत्तया चित्तहरेण माल्यया ।
व नृत्यं विदधे विलोलया मुहुः सपत्नीश्वसितोर्मिनुन्नया ॥ २७ ॥
ऽवकीर्णं दयितेन कौसुमं परा यदालिङ्गितुमङ्गनादृशि ।
शु निःश्वासभरेण निघ्नती हहात्मनि द्रोहमपि व्यधत्त सा ॥२८॥
ाम्य क्लृप्तामनुनाभिधाभिदा मदर्पणेऽसौ त्यजदाशु मा स्म माम् ।
ण बध्वा हृदि रोपिता व्यधादितीव माला तुमुलं चञ्चलिभिः २९
त्यकम्पेन न पारितः स्रजा धम्मिल्लबन्धो दयितेन सुभ्रुवः ।
। सपत्न्या मुमुदे न मूढया तमात्मभीतं हृदि मन्यमानया ॥ ३० ॥
ा कटाक्षाहतिभीगलत्करः स्फुरद्रसोऽसाविनि शङ्कमानया ।
मल्लबन्धप्रगुणः प्रियः स्त्रिया चिर चुचुम्बे वलितानन मुदा ॥३१॥
ाय धृत्वा चिबुकं विवर्तिते वेगेन वक्त्रे किल कापि किंनरी ।
मल्लबन्धे कुचसंगते ययौ हयास्यतुल्ये कुसुमालिगायिनि ॥ ३२ ॥

नुगेन' क-ख.

उरःस्फुरन्माल्यभृतः सुमावलीपरीतधम्मिल्लपरार्ध्यपृष्ठकाः ।
सचापतूणा इव पुष्पधन्वनश्चमूचरा दंपतयो विरेजिरे ॥ ३३ ॥
वधूवराणां वपुषि प्रसूननैर्घृते रजोभिः श्रमवारिपङ्किले ।
हतद्विपन्मानमहाबलो बली मुदं दधौ मन्मथमत्तसूकरः ॥ ३४ ॥
प्रसूनरेणुप्रकरा वनान्तरे मृदुस्फुरद्वायुविवर्तनर्तिताः ।
वधूजनस्पर्शकृतोत्सवा बभुर्दिवाकरस्येव करा विकम्पिनः ॥ ३५ ॥
प्रियेण वध्वाः श्रमघर्मभेदिभिः पटान्तवातैः प्रेमदाश्रुशीतलैः ।
नृपा कृतस्नेहभरस्थिरनिर्वृतं हतः सपत्न्यामभिमानदीपकः ॥ ३६ ॥
मरुत्कृते चालयितुं पटान्तरं स्वयं भुजंगे प्रणयादनीश्वरे ।
अवापि कस्याश्चन घर्मजं पयस्तदा सपत्नीश्वसितैः खरैरपि ॥ ३७ ॥
सरोजबन्धुर्नलिनद्विपन्मुखाननातपयुक्तमहो वधूवरान् ।
इमेऽपि युक्तं तपनात्मजां तदा बभूवुरालोडयितुं समुत्सुकाः ॥ ३८ ॥
वनान्तरादंपतयो विभूषणप्रसूनमालामिलितालिमण्डलाः ।
तीर्थांशुलक्षाः पयसेऽर्थैर्लङ्घनाजुषो गता जङ्गमता इव द्रुमाः ॥ ३९ ॥
प्रसूनसर्वस्वमुदारनिग्रहे स्वयं गृहीत्वा चलिते वधूजने ।
चेलुश्छलायेव सहैव शालिनः शिलिन्ध्रदम्भच्छत्रकदम्बदम्भतः ॥ ४० ॥
रवौ प्रतीचीजुषि कोऽपि धारयञ्शठः पटीं मूर्धनि मुग्धमुग्धः ।
छन्दानुवृत्त्या जलधेरिवासितच्छविं युवानो यमुनामलोकयन् ॥ ४१ ॥
अथो रथाङ्गैश्चलचन्द्रशालिकाभयाश्रयमाल्यन्त मुखानि योषिताम् ।
मरालबालैः सुविहारवारिजभ्रमभ्रमोदाद्यमुनाजलस्थितैः ॥ ४२ ॥
समापतत्तुङ्गतरङ्गसंगताद्भुतप्रतिच्छन्दमिषेण योषिताम् ।
कृतस्थितीनां तटिनीतटे रयादभ्युत्थितं चक्षुरिवाम्बुदेवताः ॥ ४३ ॥
अमुत्र मा भैष्ट पुरोऽपि मुग्धाः रमन्ति केलि लहरीषु पश्यत ।
इति प्रमार्ष्टि प्रतिबिम्बदर्शनाद्वीविहारकामिजनोऽङ्गना जलम् ॥ ४४ ॥
पयांसि नैभिद्यमानान्यपि द्रुतं जनातिरेके यमुनंमदप्रभाम् ।
ह्रियेव मग्ने निजपङ्कजव्रजे मुखानि रात्रीषयितुं मृगीदृशाम् ॥ ४५ ॥

१. आनन्दाश्रुशिशिरैः २ 'नन्दनानुद' ग. ३ नार्धमाल्यानि, प्रत्ने इत्यत्र

प्रदत्तकम्पेषु तदङ्गशालिषु प्रगाढमाधुन्वति मा जगत् ।
तनूनपाद्दानविधिं व्यधत्त तत्तदानुकम्पामनसा मृगीदृशाम् ॥ ४६ ॥
ततार्द्रा मण्डलमप्यमण्डलीगुणात्तः कलाकलञ्जुतिः ।
कलिन्दपुत्र्या हृदये रसस्पृशि प्रियो पुनीताखिलराजहंसपी ॥ ४७ ॥
स्फुरत्करोल्लासितवारिशीकरो नदीनदस्तूनमगोप्सितो मुहुः ।
अगाधनाथप्रजनपादुर्गिणी स्वादिताङ्गी पिथिवक्षिपाति ॥ ४८ ॥
आसीत्सि सरोजान्तामर्दनया मुदा मुकुन्देन समेन वारिणा ।
कराहतिस्फारितफेनसंपदा तदाहसद्विष्णुपदी कलिन्दभूः ॥ ४९ ॥
विलासकारी यमुनानताङ्गो हरिः मारन्वान्वयविहारकौतुकम् ।
तदा मंदामात्यनिषेकयन्त्रितं स्वमानिनस्त्येऽपि न बहुमन्यत ॥ ५० ॥
तदा महामोदनिकामभासुरान्वितोकगर्ला कुतुकेन दर्शनात् ।
तरङ्गिणीपायमि पार्श्वकेशवो कृतार्थयामासतुरङ्गिणी श्रमम् ॥ ५१ ॥
क्रीडासु पाणिप्रसरेण मुञ्चतः मदम्भमम्भांसि निषेद्धुमक्षमा ।
काचित्प्रियस्योरसि वक्त्रपङ्कज स्वस्य दशा विनियोज्य मानिनी ॥ ५२॥
अनीश्वरा जेतुमनन्तकैतव पयोविलासं दयिते विलासिना ।
कठोरवक्षोरुहकोटिभिर्मुहुर्जघान धन्य कपितेव वक्षसि ॥ ५३ ॥
मिथः समालोकनभिन्नचेतसो रसात्प्रियावल्लभयोः कयोश्चन ।
अव्याहृत तज्जलमञ्जली सृत रुरोद निःस्यन्दिभिरेव बिन्दुभि ॥ ५४ ॥
सरित्तरङ्गेऽभिमुखाभिपातुके निजां निरीक्ष्य प्रतिबिम्बितां स्तनौ ।
प्रसर्पदम्भःकरिकुम्भशङ्कया कयाचिदाश्लिष्यत भीतया प्रिय ॥ ५५ ॥
आकण्ठनिर्मग्नतनोर्मृगीदृशः श्वासोर्मिसौरभ्यमिलन्मधुव्रतम् ।
जने सरोजं व्यपदिश्य रागवानचुम्बदाघ्राणमिषान्मुखं मुहुः ॥ ५६ ॥
राजीवराजीविपिने विलासिभिर्विलासकौतूहलतो विमर्दिते ।
मृगीदृशामाननपद्मकाननक्रोडेषु विक्रीडितमञ्जवासया ॥ ५७ ॥
परस्परोदस्तजलौघलीलयानया प्रियेषु प्रहताक्षिवर्त्मसु ।
चिक्रीडतुः कौचन दंपती तदा दृशौ समालिङ्गनचुम्बनोत्सवः ॥ ५८ ॥

१. 'तु कम्पा' ख-ग. २. 'महा' क-ख. ३ 'मनस्विनी' ग.

दर्पी प्रियसिममनोरिसता मुहुर्दृगवकामुखेरसितं च कापि यत् ।
विलम्य कोपेन तदा तदीर्ष्यया स्वयं सपत्नी विदधी तदेव तत् ॥ ५९ ॥
कदाप्यसंभावितविभ्रमेऽम्भसा प्रियेऽभिषिञ्चत्यपि नामभेदतः ।
संवृत्तरागा सदमा प्रवृत्तितो गुरुं दधौ काप्यपरा चुकोप च ॥ ६० ॥
हम्र्यागर्भमागत्य विवृद्धमत्सरा मिथः सपत्न्यौ चटुलाः स्फुटागसः ।
स्वस्वकुचकं सलिलाहतैः समं व्यधुर्वितासिग्रहणीयमाकुलम् ॥ ६१ ॥
चिराय पर्याकुलया जलोरणैः क्षणात्कृते साचि कयाचिदाननम् ।
नाबोधि मिथान्समसोहितो युवा पश्यन्पुरः कर्णवतंसवारिजम् ॥ ६२ ॥
सरोरुहिण्यन्तरिता मुहुर्मुहुः प्रियन्समगतो मितमाननभ्रमात् ।
कुतूहलोत्तालमना मनःप्रियं पयःप्रवाहैर्विधुरं वधूर्व्यधात् ॥ ६३ ॥
प्रियोरसि प्रेमभरं सगौरिता मुग्धा नवोमं चुलुकाम्भसासिषत् ।
नेत्राञ्जलिभ्यां हृदि शोकमत्सरद्रुमां परा तत्क्षणरोपिणी पुनः ॥ ६४ ॥
तदाङ्गनानामिव लोचनाञ्जनैस्तथाननि श्यामगला कलिन्दभूः ।
यथा तदाश्लेषवशादिवामलालिनं तदृणैः शितिवर्णमर्णवः ॥ ६५ ॥
ससंभ्रमाश्लेषलगद्विलेपनं कुचाम्भमारात्य रसान्मृगीदृशाम् ।
मधुः प्रलीनोऽपि पुनर्नवोऽभवन्मुहुस्तरङ्गस्तरलैर्वनानिलैः ॥ ६६ ॥
सरागदृग्भिस्तरुणीभिरापतज्जिह्न्यमानोऽपि मुहुश्चपेटया ।
उत्फेनभासा प्रजहास चञ्चल: शठोऽपराधीव तरङ्गसंचयः ॥ ६७ ॥
विमर्दिताम्भोरुहकेसराङ्कुरैः परिस्फुरत्फेनलवालिभासुरैः ।
विलासिनीनामविलासितो बभौ सस्वेदरोमाञ्च इवोर्मिसंचयः ॥ ६८ ॥
मदङ्कमुन्मुच्य बहूकृताकृतिर्विधुर्दधौ क्रोडगताः कुमुद्वतीः ।
इतीव सिन्धूत्थितपानिशीकरैर्घीः करवाक्षी मुखवीक्षयारुदत् ॥ ६९ ॥
रोमाञ्चदण्डान्तरगम्मृगीदृशां नखक्षतैः स्नानपरिस्फुटीकृतैः ।
लीलार्धचन्द्रायुधमस्तुलैर्जगज्जयाय दर्प वितनान दर्पकः ॥ ७० ॥
विस्रस्तधम्मिल्लगलत्प्रसूनस्रजमालामिषतो मृगीदृशाम् ।
विमुच्य कामः शरचापसमदं मदेन तासां ललितान्यशिश्रियत् ॥७१॥

---

१. अलम्. २. 'मृगीदृशः' क. ३. कामः.

गङ्गां पयोगौरतया मदस्पृशं तां ताम्रपर्णीमपि मौक्तिकश्रिया ।
तदा विजग्ये यमुना वधूकुचस्थलीगलच्चन्दनहारहारिणी ॥ ७२ ॥
कनीनिकाकान्तिभिरञ्जनं दृशोः सितत्विषा चन्दनचर्चनं हृदः ।
कटाक्षभाभिर्नवमुत्पलं श्रुतेस्तदा वधूनामिति भूषणान्यभात् ॥ ७३ ॥
वधूवराणां जलखेलनोत्सवैस्तदा प्रवृद्धो हृदि रागसागरः ।
यथा समुद्भ्रान्त इव व्यलोक्यत क्षणेन रज्यन्नयनच्छविच्छलात् ॥७४॥
मुखद्विपीवाब्जवने वधूजनैर्लूनेऽरुणः क्रुद्ध इवाब्जबान्धवः ।
ययौ तटं तोयनिधेस्तदाननप्रपर्धिमुत्साहयितुं सुधाकरम् ॥ ७५ ॥
रुचिप्रियाभिः सह कान्तिकामुके विलम्ब्य निर्याति नभःसरोवरात् ।
समं समन्तान्निजकामिनीजनैर्नवायुवानोऽपि निरीयुरम्भसः ॥ ७६ ॥
शनैर्विनिर्गच्छति कामिनीजने बभूव जानुद्वयसं तदा पयः ।
प्रवृद्धिहेतूचितनिम्ननिर्गमात्स्वेनापसृत्याजनि तीरगं तदा ॥ ७७ ॥
गतासु कान्तासु तदा तदाननप्रभाभवद्भूत्सैननिर्भयैरिव ।
क्रीडाप्रवृद्धोदकनाशिभिर्मुदा स्फुटीबभूवे सरिदब्जकाननैः ॥ ७८ ॥
नितम्बिनीनां वदनेन्दुसंपदा पश्चात्कृतैर्विस्मृतकेशकैतवात् ।
गलत्पयोबिन्दुकदम्बकच्छलाच्चिकुरैरिवान्तर्व्यथितैररुद्यत ॥ ७९ ॥
आम्रेड्यमानेऽपि धवैर्वधूतनोर्विच्छोटिते क्लेदिनि चीवरे हठात् ।
अस्यां दृढाश्लेषणमन्यवाससा तेने सुतारुण्यदशाभृता क्व मी ॥ ८० ॥
मौलौ पाटलपुष्पदाम घटना सीमन्तसीमान्तरे
सिन्दूरप्रसरो ललाटफलके माञ्जिष्ठरत्नाङ्कुरः ।
गण्डे कुङ्कुमपत्त्रवल्लिरधरे लाक्षारसन्यापना
कर्णे पङ्कजकर्णिकेति सुदृशां सन्ध्यार्कभासोऽभवन् ॥ ८१ ॥
सन्ध्यारागमये रविच्छविमये मूर्तेऽनुरागार्णवे
मग्ना दंपतयो निशागममनुत्कण्ठा न रन्तुं ययुः ।

1. 'अन्यादृश[illegible]भिः सह विराम कृत्वा निर्गच्छति मा॰स्रो' इति स्यात्. 2. 'आम्रेड्यमाने' ग. 3. 'मूर्तोऽनुरागार्णवे' ग.

मघः ख्यातनिशाकरान्वयमहावीरद्वयीदीधिति-
व्यालोकेन सदारवनान्तनिमिरभ्रान्त्या च भेजुर्मुदम् ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि मह
काव्ये आदिपर्वणि पुष्पावचयजलकेलिवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ।

नवमः सर्गः ।

कृष्णमानमनवं महामुनि यत्पदद्वयनखांशुभासुरः ।
श्रेणिमुच्चिरमणीशिरोमणीभावमावहति को न कोविदः ॥ १
भानुमत्यपरमाम्बुमध्यिरःसंगुरोऽथ खलु मार्गभेदिनी ।
मौधर्मालिनिशिखरामसोर्गिरे सविभर्णारमणमाह फाल्गुनः ॥ २ ॥
भावहन्निव दिवाकरस्तदा द्वेपमेव हरिनामसाम्यतः ।
त्वां निरूप्य गुरुमौधसौगवरं पश्चिमाचलशिरोऽधिरोहति ॥ ३
एष दुर्नियतिदण्डचण्डिमप्रेरितो बत रविर्गतच्छविः ।
ध्यास्यति स्ययमतः पतन्निवांत्तरान्तमम्बरनिलम्बिभिः करैः ॥ ४
हन्त संततममण्डलीसुदृत्यांसुलाकटुकटाक्षपातिभिः ।
प्रेर्यमाण इव पश्चिमाचले निष्पपात तुहिनेतरद्युतिः ॥ ५ ॥
दीधितिर्दिनकरे तु नायके सापराध इव तापमाप या ।
अत्र गच्छति पराङ्मुखेऽधुना खिद्यते खलु निराशयानया ॥ ६
कापि तापिदिवसार्धविहृतो बद्धलीयत सेदागविर्धुवम् ।
साम्प्रतं दिनविरामवामने मानुषामनि शनैर्विसत्यसौ ॥ ७ ॥
पश्चिमां भजति वल्लभे निजे रागभाजि शिशिरे दिनेश्वरे ।
ईर्ष्ययेव पतनार्थमुन्नतान्युन्नतान्यधिरुरोह दीधितिः ॥ ८ ॥
मीलदब्जमुखमध्यसूक्ष्मकद्वारनिर्गदलिदम्भतोऽब्जिनी ।
मुच्यतेऽर्कविपदेव दुःखिता पश्य निःश्वसितधूमधोरणीम् ॥ ९

१ चन्द्रवंशोद्भवकृष्णार्जुनशरीरवर्णान्तरदर्शनेन　२. तदात्वं तत्कालः.　३.
...मुक्ति' ग. ४. 'सेव्वर' ख-ग. 'शेखरम्' इति साधीयान्पाठः 'प्रासादशृ
शिखामाल्यम्' इति तदर्थः, एवं सति 'गुरुसौधशेखरम्' इत्यग्रिमश्लोकस्थं शि

जागृहीति पुरतः षडङ्घ्रिणा व्याहृतेव निनदैः कुमुद्वती।
किंचिदुन्मिषितकैरवेक्षणा हुं करोति मृदु तत्पनिस्वनैः ॥ १० ॥
आगतागतवियोगदुःखितौ क्लृप्तगाढपरिरम्भविभ्रमौ।
मुञ्चतोऽश्रु चिनपक्ष्म पक्षिणावक्षिदीनवदनौ दिनाधिपे ॥ ११ ॥
मण्डलीचलितपक्षिमण्डलीकैतवेन तरवे विनन्वते।
यामिनीसमयशीऌभीतितो मौलिविन्यमिव पश्य मौलिषु ॥ १२ ॥
एप्यदुर्धरतमश्चमूपुरश्चारिवीरनिकरानुकारिभिः।
गोरजोभिरमितोऽभिपङ्क्तिभिः शेप एप दिवसोऽवमीदति ॥ १३ ॥
दूरतः स्वयमुपेयुपो रवेः पूजितस्य सकलैः सुरासुरैः।
रत्नपीठ इव सज्जयत्ययं बिम्बबिम्बनमिषेण वारिधिः ॥ १४ ॥
वासरास्यकमलस्य भास्वरं भास्करस्य लवमात्रकं वपुः।
ओष्ठबिम्बमिव चुम्बनोत्सवादापपेऽपरदिशानुरक्तया ॥ १५ ॥
क्वापि गन्तुमनसा दिनश्रिया यामिनीसमयकेलिलीलया।
भानुरब्धितरणाय सज्यते न्यक्षुखो घट इवार्धलक्षितः ॥ १६ ॥
अस्तभूमिभृति भाति वारुणीदिग्वधूस्तनसमे समुन्नते।
रागिणोऽरुणवपुर्नवो रवे रागचिह्ननखलक्ष्मसंनिभः ॥ १७ ॥
अस्तभूमिधरमस्तकज्वलद्भास्करोपलकृशानुभानुभिः।
एप तप्त इव पाटलद्युतिः सप्तसप्तिरपतत्पयोनिधौ ॥ १८ ॥
यद्भिदे त्रिभुवनं भ्रमाम्यहं लब्धमेतदधुना क्व यास्यति।
इत्यसौ खलु रुषारुणो रविस्तोयधौ तिमिरशङ्कयापतत् ॥ १९ ॥
सुप्तनीरशयनाभिनीरजक्रोडपीडितविरिञ्चिपद्धितैः।
अम्बुधौ कमलबान्धवोऽधुना कुट्टिमन्त्रजपनैरिवापतत् ॥ २० ॥
द्राग्वितीर्य ककुभा मुखे मषीकूर्चकं निचिततद्रुचिस्पृशाम्।
अन्वगामि दयितो दिनश्रिया सांध्यरागशिखिसेवया रविः ॥ २१ ॥
अत्र सांध्यसमये समागते यज्जनो भजति नम्रतां कृती।
चित्रमत्र किमु मीलिताः करा यज्जलैरपि सरोरुहच्छलात् ॥ २२ ॥

१. 'मसी' क-ख-ग.

वासरान्तशिशिरत्वधारणा मारुतेन गमितेव निर्वृतिम् ।
भानुतापभरखेदभेदिना मीलदब्जनयना बभूव भूः ॥ २३ ॥
विष्टपत्रयकिरीटतां गते भास्करे जलधिमध्यपातिनि ।
दिक्षु भूरितुमुलासु पक्षिभिर्नूनं तारकगणोऽप्युपययौ ॥ २४ ॥
धीरनादपरिरम्भविभ्रमादस्य सांध्यसमयस्य रागिणः ।
स्वेदबिन्दुभिरिवोडुभिर्वृता गाहतेऽल्पतमसा निवर्णताम् ॥ २५ ॥
मैवं वराहघटया तमस्ततो पङ्कमग्नमिव मन्यमानया ।
पल्वलाद्बहिरपेतयाप्यहो मन्दमन्दमनयाभिसृप्यते ॥ २६ ॥
कुमुदाकरकुसुमषट्पदीवृन्दमन्दकृतगीतिरीतिषु ।
आविशन्ति करिणीसखाः सुखं पश्य वारिशयनेषु वारणाः ॥ २७ ॥
वित्तमात्तमिव पद्मिनीपतेस्तापमस्य परदेशगामिनः ।
सौहृदाद्हृदयपञ्जरे परिक्षिप्य रक्षति रथाङ्गसंचयः ॥ २८ ॥
गृहमकादपि दिनान्धलोचनाद्यस्य मध्यजनि यद्बहिस्तमः ।
वर्धते तदिह पश्य पांसुलाचक्रवालमुक्तैरिव क्रमात् ॥ २९ ॥
तत्क्षणोदितविलीनयानया संध्यया क्षणिकतामिव स्मरन् ।
बोधितः स्फुरति कैरवाकरो मत्तषट्चरणबन्दिमोक्षणम् ॥ ३० ॥
अब्धिपातिनि विरोचने जगल्लोचने निचितदुःखदूषिनः ।
न्यस्तुरः स्फुरति पाणिघर्षणं दीपवर्तिजननच्छलाज्जनः ॥ ३१ ॥
दीपवर्तिकृतिमेलितं स्त्रिया भाति पाणियुगयुग्मनाङ्गुलि ।
विश्वविश्वजयिनश्चलाचलं सायकमिव मारचक्रिणः ॥ ३२ ॥
अन्धकारसुभटस्य भास्करं दुर्जयं जितवतः समन्ततः ।
पुष्पवृष्टिरिव निर्ममे सुरैर्मूर्ध्नि तारककदम्बकैतवात् ॥ ३३ ॥
एकतोऽपि भुवि भूरिशोऽभवन्दीपकादहह पश्य दीपकाः ।
अन्धकारनिधनाय भानुमन्मुक्तदिव्यविशिखादिवेपवः ॥ ३४ ॥
दैवमुक्तमिह तामसं महच्छस्त्रमाहतमहो महोमयैः ।
अस्त्रवत्पुरुपकारचारितैर्दीपकैरहह विग्रहस्तयोः ॥ ३५ ॥

---

१. 'सहराहघटया' ग　२. 'मन्त्र' ग.　३. 'दुःखित' ग　४. सर्वलोकजेतु'.

जागृहीति पुरतः षडङ्घ्रिणा व्याहृतेव निनदैः कुमुद्वती ।
किंचिदुन्मिषितकैरवेक्षणा हुं करोति मृदु तत्प्रतिस्वनैः ॥ १० ॥
आगतागतवियोगदुःखितौ क्लृप्तगाढपरिरम्भविभ्रमौ ।
मुञ्चतोऽश्रु चिनपक्ष्म पक्षिणावक्षिदीनवदनौ दिनाधिपे ॥ ११ ॥
मण्डलीचलितपक्षिमण्डलीकैतवेन तरवे वितन्वते ।
यामिनीसमयशीलभीतितो मौलिविन्यसमिव पश्य मौलिषु ॥ १२ ॥
एष्यदुर्धरतमश्चमूपुरश्चारिवीरनिकरानुकारिभिः ।
गोरजोभिरमिनोऽभिपङ्क्तिभिः शेष एष दिवसोऽवमीदति ॥ १३ ॥
दूरतः स्वयमुपेयुषो रवेः पूजितस्य सबलैः सुरासुरैः ।
रत्नपीठ इव सज्जयत्ययं बिम्बबिम्बनमिषेण वारिधिः ॥ १४ ॥
वासरासवकमलस्य भास्वरं भास्करस्य लवमात्रकं वपुः ।
ओष्ठबिम्बमिव चुम्बनोत्सवादापपेऽपरदिशानुरक्तया ॥ १५ ॥
कापि गन्तुमनसा दिनश्रिया यामिनीसमयकेलिलीलया ।
भानुरश्वितरणाय सज्यते न्यस्यतो धर इवार्णवाश्मन ॥ १६ ॥
अस्तभूमिभृति भाति वारुणीदिग्वधूस्तनसमे समुन्नते ।
[illegible] ॥ १७ ॥
अस्तभूमि[illegible] ।
एष [illegible] ॥ १८ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
अथ [illegible]
[illegible]

१. [illegible]

दीर्घिकासु दिनदीधितेरसौ भाति नर्मरतनिरतमिथुना ।
कल्पितो नु दिनशिल्पिने कुङ्कुमद्रवतेन सलिलो जलाञ्जलिः ॥ ४९ ॥
प्रांशुमस्य सुमेरुतः करक्रीडया कुमुदिनीहृदीशितुः ।
निर्गते तिमिरमण्डनाग्ने हा सभासमलिनो मरुत्पथः ॥ ५० ॥
स्पन्दनस्थलतलमभ्रकमयं स्फीतवीतरविमण्डलं नभः ।
आममार्द्धुर्वैरिणोऽम्बुनभेश्चुम्बिरहस्य तुल्यताम् ॥ ५१ ॥
सैन्धवेन्दुपि नभश्चरे रसा तत्क्षणाननमिताश्वौ विधुन् ।
निर्गतेऽङ्क चरिते तमस्विनी चन्द्रं विरहलीलयाहरत् ॥ ५२ ॥
स्पन्दनस्थहरिणस्य कुरङ्गलक्ष्मणा स्फुरदिवेन्दुना ।
उदया मदनवीथीरशीतलकौमुदीपयुद्धबुद्बुदगिरा ॥ ५३ ॥
ओषधीनिवहसङ्कलज्योत्स्नाहासोल्लसद्य इवान्तरद्वयः ।
आगते शशिनि निमज्जत्सरभ्रद्भ्रान्तसलिलै रुदन्त्वनी ॥ ५४ ॥
सौधमौलिनिहितासि कैरवस्तोमहासरविन्दवदया ।
पदप कैरवकुड्मलभञ्जिकयां मन्दमन्दमयमेति चन्द्रमाः ॥ ५५ ॥
क्षीरनीरनिधिनीरदः शशी स्फारतारककदम्बबुद्बुदम् ।
भूरिवृष्टिभरचुम्बिताम्बरं कौमुदीमयनदीप्रपलयः ॥ ५६ ॥
रस रस वनावलाभे भग्नदम्भलुदति कैरवाणि माम् ।
भ्रान्तमिल्लालिकुलध्वानादतं क्रन्दतीव परितः कुमुद्वतीम् ॥ ५७ ॥
पीतमानसमधुः सुधारुचेरेष मत्त इव कान्तिसंचयः ।
उत्पतन्नभि भूतले पतताशु हासयति शिशिरसिनी ॥ ५८ ॥
ओषधीततिरियं तमोमयं लोहपिण्डमिव निःसरचदन् ।
[शशिदीपघनिमाक्षुण्णाहात्कि न रौप्यमयमेव निर्ममे ॥ ५९ ॥
शीतरश्मिनमोरिदं पयोदुर्मसोभिरभितोऽपि भूतलम् ।
कौमुदीपयसार्थसीधिकल्पायमण्डलमिषेर्विनिर्ममे ॥ ६० ॥

---

१. अभिषेः. २. विधुः पूर्वमेव रञ्जितनभेव हिमं पूर्णचन्द्रसीरो चैतालिको कपः-
स्तुवन्नेव कस्यच. ३. 'पूर्ण' क. ४. 'कनक' ग.

काचिदेत्य परिरम्भिणि प्रिये मानिनी प्रसृतपाणिनीरजा ।
कोपनैव लसदश्रुकम्पना स्पष्टतां न खलु मानमानयत् ॥ १०० ॥
कापि चाटु परिरम्भणैः प्रियं छेकमेकनिपुणापि नावृणोत् ।
कोपगोपनकलासु कृत्रिमं भावमक्षिणि निधातुमक्षमा ॥ १०१ ॥
संमुखोत्थितविकृतो नतभ्रुवः शुभ्रभामि मनसि स्मरः स्फुरन् ।
अग्रमागतवतो हृदीशितुर्देहबिम्बमिव व्यराजत ॥ १०२ ॥
तया स्वयं प्राणसमे समागते पुरः परस्याः प्रससार लोचनम् ।
कुशेशयं कर्णवतंसितं यथासितं तदेकावयवच्छविं दधौ ॥ १०३ ॥
प्रिये समायाति समुत्सुकायाः कस्याश्चिदभ्युत्थितिभासुरायाः ।
मुदेव सांराविणमङ्गकानि विभूषणानां रणितेन तेनुः ॥ १०४ ॥
आगसां निधिरधिष्ठितमानं कान्तयावगणितो वल्लभानः ।
यासि तां पुनरिति द्रुतमेकः कृष्टमूर्धजमपात्यत तल्पे ॥ १०५ ॥
नयनं स्रुतमश्रुवारिभिर्वत सादेन शरीरसंभ्रमः ।
रसदर्शनसंमुखोत्थितीर्मनसैव व्यदधन्प्रिये स्त्रियः ॥ १०६ ॥
एकासनेषु विविशुः सुदृशः प्रियैस्ताः
पर्यस्तमानमुपमानवियोगरम्याः ।
एतानि वीक्ष्य मिथुनानि रतिप्रदत्त-
नेत्रोऽजनि स्मरविकारपरः स्मरोऽपि ॥ १०७ ॥
चञ्चच्चन्द्ररुचिप्रपञ्चनिगलन्मानान्धकारश्रिय
साटोपस्मरवीरमार्गणगणव्यस्तत्रपासंपदः ।
एवं दंपतयस्तदा रतरसप्रारम्भसंरम्भिण-
प्रागल्भ्याय मदाय मध्यरमनन्वेष्याभिरन्मार्जिताः ॥ १०८ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महा-
काव्ये द्वितीये आदिपर्वणि चन्द्रोदयवर्णनो नाम नवमः सर्गः ॥

१. छेको विदग्धः. २. 'स्फुरन्' इति टीकाकृत् पाठः.

दशमः सर्गः ।

दुष्टकर्मकणिदष्टजनालीदोषमोषकृतयेऽङ्कमिषेण ।
यः सुधास्विपि विवेश सुधार्थं स श्रिये भवतु भारतकारः ॥ १ ॥
जातमन्मथमयो मदिराक्षीलोचनानि परिचुम्ब्य युवानः ।
तत्क्षणात्तरुचयो मधुरासु स्वं मनो विदधिरे मदिरासु ॥ २ ॥
स्त्रीजने धृतमदे मदनाज्ञापालनाक्रमणनूतनदूत्या ।
हुंकृतं कृतमहुंकृतिहेलालोलयेव सुरयालिरवेण ॥ ३ ॥
हाल्ययालिकुलकूजितगीतैरुत्सवं नवमिव प्रथयन्त्या ।
आददे मदभिदे प्रमदानां कामदेवपृतनाधिपतित्वम् ॥ ४ ॥
लोलदृष्टदकनीनिकमक्ष्णा शोणता कलयता क्रमयेन ।
वीक्षिता इव रुषा मदिराभिर्धीरतो मुमुचिरे मदमन्तः ॥ ५ ॥
काप्युदस्य कुसुमानि रसेन प्रेक्ष्य बिम्बि च मुखं मधुपात्रे ।
भ्रान्तिमत्यपि परेऽम्बुजबुद्ध्या गृह्णती यदि हृदैव ललज्जे ॥ ६ ॥
सीधुसंनिहितवामसरोजं नो तथा रसनलोभनमासीत् ।
रागिणां निभृतरागभराणां बिम्बितैरपि यथा मुखपद्मैः ॥ ७ ॥
बिम्बनाद्विधुरियाय सुरायां वासवारिजमिवाशु विजेतुम् ।
किं जडः सहजवैरवशान्यो नाङ्गनामुखमिहैव ददर्श ॥ ८ ॥
माधुरीं दधतु निर्भरमामामाननाब्जकलनाभिरिमानि ।
इत्युपायिभिरपायिषत प्राग्रहभैनैरमधूनि मृगाक्ष्यः ॥ ९ ॥
अर्धनिमत्तराभिरत्रापि प्रेयसा मधु नवं मदनं यत् ।
लोचनोऽन्तरमदं रमनाग्रां तन्मुखार्पितमपीति न पीतम् ॥ १० ॥
प्रेमतः खलु नदार्पिन पूनाविष्यमेव मनसोरिव तन्वोः ।
अक्षसंधिगुनिरागाग्मैर्मिर्मीलितनान्यत इतोऽपि यदासन् ॥ ११ ॥
प्रेम निष्कपटमस्ति न यूनां गृह्णतां सुगुणमप्यगुणेन ।
त्वं प्रदाय कुमुदेषु निषण्णे त्राणपुरेषु दयितानाम् ॥ १२ ॥
ददृशे मधुमय सुरभिस्त्रगुणि मृगदृशामपाङ्ग ।
[illegible]

अहृत्यान्तर्विरोधिनि नेत्रे मधुरिमा मुखं प्रमुग्धी ।
तत्र पश्यति पुनर्वदनाब्जं त्यक्तुरीव [illegible] ॥ ३९ ॥
आननं [illegible] पुनर्नीलाञ्चलेन ।
[illegible] ॥ ४० ॥
अहर्वे [illegible] मग्नं [illegible] ।
[illegible] ॥ ४१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४७ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ४८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४९ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ५० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५१ ॥

स्पर्शनानि [illegible] विशेषितवत्यः ।
[illegible] प्रतिदिनं [illegible] ॥ ६५ ॥
[illegible] कान्ते ।
[illegible] विवेश ॥ ६६ ॥
[illegible] न [illegible] ।
ते [illegible] ॥ ६७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६८ ॥
[illegible] ।
नृत्यते स्म [illegible] ॥ ६९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७१ ॥
[illegible] ।
इत्यभीष्टम् [illegible] ॥ ७२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७६ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] सर्गः ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ५ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥

भुरि मधुरिमधाम्नो कौमुदी [illegible]
 [illegible] पुनरपि [illegible] ।
इति [illegible] संसदं [illegible]
 [illegible] धेनुदुग्धस्तनीव ॥ १४ ॥
अमनि [illegible]
 [illegible] ।
इह [illegible]
 [illegible] ॥ १५ ॥
[illegible]
 [illegible] ।
अथ [illegible]
 [illegible] ॥ १६ ॥
अभि[illegible]
 [illegible] ।
अरणि [illegible]
 [illegible] ॥ १८ ॥
[illegible]
 [illegible] ।
[illegible]
 [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
 [illegible] ।
[illegible]
 [illegible] ॥ १९ ॥

[illegible]
२. [illegible]

सकृदपसृतपश्चात्पन्तरम्यन्तरीय-
स्परिमलमिलितालिश्रेणिकामण्डलानि।
उदयिनि हृदयेशे कङ्कणानीव पङ्के-
रुहमुकुलकराग्रैर्भेजिरेऽम्भोरुहिण्यः॥ १९॥
रुचिनिचयमनुष्यत्तारकानक्रवालं
विधुरपि विधुरत्वं प्राप शूरागमेऽस्मिन्।
इति चकित इवोच्चैः कम्पितो दंपतीनां
रतिगृहकुहरान्तर्दुर्गदीप्तोऽपि दीपः॥ २०॥
सपदि पदमशेषद्वीपदीपायमान-
द्युमणिकिरणवीथीनक्रवालप्रणुन्नैः।
भृशमुपशमधूमैरोषधीनामिवोर्वी-
धरनिवहगुहान्तर्ध्वान्तमारैरकारि॥ २१॥
विलसनसदनेभ्यो जग्मुराश्लिष्टकान्ता-
स्तनघनघुसृणाङ्कद्वन्द्वदम्भेन सद्यः।
स्फुरदुरसि युवानो मन्मथक्ष्मापलीला-
रथ इव पृथुशोभे चक्रयुग्मं दधानाः॥ २२॥
उदितमुदितकान्ताश्लेषपीयूषवीची-
चकित इव कृशानुश्चित्ततश्चक्रनाम्नाम्।
गुरुतरगिरिशृङ्गोत्सङ्गदुर्गेषु मङ्क्षु
द्युमणिमणिगणोष्मच्छद्मना सद्म चक्रे॥ २३॥
प्रियविरहितकोकीदत्तपयोवाहिनीभिः
सह शममगुरिन्दुग्रावनिःस्पन्दनद्यः।
किमपि कलितमौनस्तद्वियोगादिव द्रा-

[illegible]
[illegible] ॥ ३५ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३६ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३७ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३८ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ३९ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ४० ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ४१ ॥

त्रिभुवनभवनान्तर्दीपिकां मदान्ध-
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २० ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २३ ॥
[illegible]
[illegible] ।

१. [illegible]

[illegible]

अतिलौल्यतः कवलयन्मलिनद्युति काननं किमपि दावशिखी ।
पटुभक्षणेन शितिधूममिषात्तनुते स्म भोजनबहूद्गिरणम् ॥ २१ ॥
अवलोक्य दावदहनं तमहो परितापितत्रिभुवनं गहने ।
अपि पार्थकेतनकपिर्निदधौ स्वयमद्भुतं हुतपलाद्पुरः ॥ २२ ॥
अपि तापधूम्रकृतिकृतां वदनोद्गमितस्वभावशिखिहेतिमिषात् ।
घनरसतां व्यधित गर्भशिखी विशतोऽन्तरभ्युपगमं शिखिनः ॥ २३ ॥
उपरि प्रपत्य पिदधुः स्वशिशून्मृगयोषितोऽवगणितात्मरुजः ।
अथ तासु पातनरलाः शुनरामसहन्त हन्त विरहं न मृगाः ॥ २४ ॥
प्रणयक्रुधा विरहितानि चिरं वनशालिलोकमिथुनानि तदा ।
ज्वलनाकुलान्यपि परिक्रमणे सुरतनिर्व्यपं पुलकितान्यमिलन् ॥ २५ ॥
भयसंभ्रमेऽपि परिरभ्य तथा शुशमाप तद्वनजुषां मिथुनम् ।
म्रियमाणमग्निपतनेन यथा नहि जीवितव्यमपि वेद पुरा ॥ २६ ॥
हिमतागुणादभिमतं मरणं वरमेव वारिणि न दीप्तदवे ।
गलवद्बालनिवहा न्यपतन्वनसुभ्रुवो नदनदीषु ततः ॥ २७ ॥
दहनो दहेज्जननि हा सुत हा दयिते हहा हृदयनाथ हहा ।
हहहा सगर्भ हहहा भगिनीत्युदितं तदा वनजनेन मिथः ॥ २८ ॥
दवदह्यमानहरिहस्तिमहोरगमुख्यजीवरवकम्पुकितः ।
गुरुभूधरस्फुटनभूर्निनदो द्युसदां ददौ भुवनभङ्गभयम् ॥ २९ ॥
अथ खाण्डवप्रसभरक्षणधीः क्षणधीरिताब्दपटलो वज्रभित् ।
मुसलप्रमाणसरलैः सलिलैः प्रववर्ष पत्त्रिभिरिवास्य सुतः ॥ ३० ॥
अतिदीप्ततद्दवशिखाशिखरैः खलु दह्यमानमिदमब्दजलम् ।
गगनेऽप्यवाप वडवाग्निहतोदधिवासदुःखमिति विद्मि यतिम् ॥ ३१ ॥
अथ पार्थमार्गणगणोऽर्णवयञ्ज्वलचारिणी वियति कुट्टिमताम् ।
अतिवेगसंचरणपन्नभवत्पवनैरभिज्वलदहो ज्वलनः ॥ ३२ ॥

१. भस्मीकृतलक्षणार्थे. २ 'धूरहति' क-ख। 'पूरहति' इति क-पुस्तकस्थः शोधितः पाठः. ३ 'नमृगा' ग. ४ '-ईहतीति-' क. ५. मेघमण्डिन्द्र ६ 'भाग-णवत्' क-ग. ७ 'उज्ज्वलनम्' ख-ग.

सपदि सिषमनुदितं जलदाश्रयसंपदा सह सहस्रदृशः ।
अदिदीपदैन्द्रवनं जवनं नरतेजसा सममयी पवनः ॥ ४५ ॥
निहते विरोधिनि घने पवनैर्हरिनाशनः शिखिशिखा मुदिताः ।
हविबन्धुमम्बुरुहबन्धुमपि द्रुतमस्तदाविदिवि हसन्महसम् ॥ ४६ ॥
यदवारि वारिदगणैर्जितिना विपति स्वयं विजयिना नयिना ।
तदविश्रुधा दिवि दधार पवि मघवाभिरम्य निशादं रंदिनम् ॥ ४७ ॥
अथ सम्भ्रमभ्रमितनिर्भयसत्त्वौ पवनप्रपातकुपिते सुपर्णौ ।
जितदर्पभीतं निमनिभालसनाद्रिः कन्दिना किरीटिकेलिकेशिकृते ॥ ४८ ॥
खननप्रतापभवदुःसहवाकुललोकनिःश्वसितधूमभरैः ।
भुवनक्रमाक्रमिभिरतीव शिरोर्नि स दधार दण्डमिव दण्डधरः ॥ ४९ ॥
परिपिण्ड्य दस्तमिव धूर्जटिना जगदन्तकारि दहनास्त्रिमहः ।
द्विषदस्त्रजं स खलु रुद्रगणः समये हिरण्मयगदास्त्रमघात् ॥ ५० ॥
दलेनुन्द्रकीर्णितरला धन्विनो न पदात्पदं ददति यद्भयतः ।
तनुरीचकार वरुणस्तरलद्रुमणिद्युति सपदि पाशमपि ॥ ५१ ॥
इति शासनिम्नृनरमा सहसा सह धामनेन दिविषत्परिषत् ।
दधदिन्दिदवसमर्परुचिः प्रचचाल पार्थसमरार्थमसौ ॥ ५२ ॥
अथ ज्वलितश्च गुरुगर्वभृतः क्षणनामतृष्टिकन्तिनोच्छ्वसिताः ।
युधि पक्षराक्षसखगेन्द्रमणिप्रमुखा रुषा विजयिने विपिनात् ॥ ५३ ॥
युधि पक्षराजिरसिराजिकरा विकरालतां निदधतां परितः ।
स्फुटशोपनाभ्ररविरम्यचन्द्रवहोर्निपद्भिरिव धूमयुजा ॥ ५४ ॥
विविधास्त्रधारणकरालकराः कृतहुंकृतो विकृतभालभुवः ।
रभनाथजज्वलदुरुज्वलना रजनीचरा विदधुरुद्गुरुताम् ॥ ५५ ॥
अतिचण्डतुण्डनखराः खगैः पवनं छदैर्न्यपथयन्गरुडाः ।
ननु सोऽपि दीपकलिकेव दवः शमनोन्मुखे सपदि येन कृतः ॥ ५६ ॥
मणिशापिजम्बवदनेकफणाङ्गुलिशालिनस्तरला दधनः ।
परितः प्रसप्तुरसिनस्तनयो युधि मृत्युराज भुजवद्भुजगाः ॥ ५७ ॥

---

१. ऐरावतम्. २. फणिः कलह गुह्णीति पाठः.

परितप्तदीर्णचलितस्खलितप्रतिशङ्खराशिभिरथोग्रतरैः ।
नरमार्गणैर्विधुरिता युधि ते ययुरिन्द्रमेव शरणं त्रिदशाः ॥ ७१ ॥
अथ विक्रमेण तनयस्य तदा मुदितो विशेषबलदर्शनधीः ।
बलसूदनः कृतककोपकणः क्षणमश्मवृष्टिमसृजज्जभसः ॥ ७२ ॥
शरजालकं किमपि संभ्रमतो विजयी ववर्ष तदमर्षनिधिः ।
अपिपत्पतत्रपवनेन शिलाः परमाणुवत्क्वचन चिक्षिपिरे ॥ ७३ ॥
अथ मेरुशृङ्गमुरु पार्थभिदे मुमुचे रुषेव नमुचेर्द्विपता ।
दिवि लोहगोलकमिव ज्वलितोज्ज्वलदन्तरं तरलितत्रिजगत् ॥ ७४ ॥
अथ पार्थबाणततिभिः पतिते द्यवसीम्नि तत्र शिखरे महति ।
अपि कल्पशाखिभिरपूरि नहि स्वमनःप्रकल्पितमिवै श्वसनम् ॥ ७५ ॥
बलशत्रुरम्बरगिरानुभवैरपि दुर्जयौ नरहरी कलयन् ।
अथ मुक्तसंगररसप्रसरस्त्रिदशैः समं त्रिदिवसीम्नि ययौ ॥ ७६ ॥
निरपायमग्निरथ संज्वलितो नरविक्रमस्मरणकम्पिशिराः ।
मरुदध्वमूर्ध्नि विललास रणापसृतं विलोकयितुमिन्द्रमिव ॥ ७७ ॥
जितशक्रयोर्मुरजिदर्जुनयोर्ज्वलित. स कश्चन महोदहनः ।
यशसातयोर्विशदितो हिमवानिव यत्पुरो दवशिखी स बभौ ॥ ७८ ॥
दृढदावपावकभवानि बभुर्मलिनानि धूमवलयान्यभितः ।
दिवि मूर्तिमन्ति समिति प्रसतो नवदुर्यशांसि सुरभर्तुरिव ॥ ७९ ॥
यदुपार्जि जम्भमुखदैत्यजयाद्दिवि वासवेन हिमहारि यशः ।
इषुभिर्नरेण दलितस्य कणैरिव तस्य तारकगणैः शुशुभे ॥ ८० ॥
मदसिंहनादमथ तौ दधतुर्नरकेशवौ जयरसेन तथा ।
अनुसंगतौ किमु रणाय भवाविति शङ्कितं दिवि यथा विबुधैः ॥८१॥
वनजीवनिर्गमनिषेधकृते स्थितयोस्तयोरथ रथस्थितयोः ।
दिवि मूर्तिमान्हुतवहो जटिलः प्रमदी जगर्ज च वैशाम्ब पपौ ॥ ८२ ॥

---

१. 'भति' क. २. 'वनजीवि-' क. ३. 'वमाथ' इति पाठः सार्वत्रिकः. यथा क्रम.

कैलासधात्रीधरमुत्तरेण मैनाकशैलं प्रति यत्प्रतीतम् ।
पूर्वोत्तरस्यां दिशि हेमरत्नैरलंकृतं बिन्दुसरः सरोऽस्ति ॥ १३ ॥
न्यासीकृतं तत्र पुरा गरीयस्त्वरोऽथ गत्वा स्वयमानिनाय ।
वस्तुत्रयं विस्मयकारि शङ्खगदासभाभाण्डमयं मयोऽपि ॥ १४ ॥
मूर्छा यदापू रणशब्दपूरे दूरेण देवद्विरदोऽपि याति ।
तं फाल्गुनायाथ स देवदत्तमदत्त सख्ये वरुणस्य शङ्खम् ॥ १५ ॥
समीरजन्याभिधभूमिजानेर्गदामदान्मारुतनन्दनाय ।
क्षुभ्यन्ति यद्भ्रान्तिरवैर्जगन्ति कल्पान्तशङ्कार्तसुरासुराणि ॥ १६ ॥
मयाभिधानां वृषपर्वदैत्यप्रभोः सभां हस्तसहस्रमात्राम् ।
ददौ प्रह्लसामृतुनाधिकेन वर्षेण हर्षी स युधिष्ठिराय ॥ १७ ॥
विनिर्मितायां स्फटिकाश्मसार्थैः पार्थस्य कीर्त्यामिव मूर्तिमत्याम् ।
यस्यां सहस्राणि वितेनुरष्टौ रक्षांसि रक्षां मयवाक्यशानि ॥ १८ ॥
यस्यामदृश्ये स्फटिकस्य वप्रे कल्याणक्लृप्ता कपिशीर्षमाला ।
व्योमापगायाः पुलिने निलीना रथाङ्गराजीव विरोजति स्म ॥ १९ ॥
यत्पीठबन्धस्फटिकावनीषु मयूखलुप्ताः स्म विभान्ति सत्यः ।
हंसीरुतैः पद्मविहारिपद्मामञ्जीररावैरिव केलिवाप्यः ॥ २० ॥
वैडूर्यपत्राः सितपद्मरागपद्मालयो मञ्जुलरत्नमालाः ।
आमुक्तमुक्तामयबिन्दुवृन्दा वापीषु यस्या व्यलसन्नलिन्यः ॥ २१ ॥
अच्छेन क्लृप्तं स्फटिकेन भित्तिस्तम्भार्धदृश्यं स्खलनस्य हेतुम् ।
यस्यां वलन्तः प्रतिबिम्बितेन पुरो निजेनैव जना व्यजानन् ॥ २२ ॥
यत्रेन्दुकान्तग्रथितालवालपालीषु तन्वन्नमृतप्रणालीः ।
लीलावनीनामवनीरुहेषु बभौ वनीपाल इवामृतांशुः ॥ २३ ॥
सूर्याश्मभूमीषु निवेदय कुम्भीर्यशो हसद्भिर्नलभूभुजोऽपि ।
यत्रार्कपाका रसवत्यपश्यं किं कापि नाक्लृप्यन्त सूपकारैः ॥ २४ ॥
यस्याः शिरःसीम्नि वियद्विचित्रं नानामणीनां रमणीयभाभिः ।
तादृक्सुधर्मादिसभाजयेन धाम्ना कृतं जैत्रमिवातपत्रम् ॥ २५ ॥

१. 'पाषजन्याभिध—' क. २. 'विराजते' ग. ३. 'वैडूर्य' ग. ४. '—अदर्शन्' ग.

त्वत्पालनादाश्रममेदिनीषु सुखं यदापुर्मुनयो महान्तः ।
जानन्ति नूनं फलनोन्मुखीनां मुक्तेर्मुदामग्रयणं तदेव ॥ ६३ ॥
युक्त्वा तरन्तीमिति तावकीने सद्धर्मसिन्धौ धरणीं फणीन्द्रः ।
शृणोति कीर्तिं भवतो भुजंगीगीतेषु मौलीनधुना धुनानः ॥ ६४ ॥
भवत्पुरीवासविलासभास्वन्मनोरथाविष्टहृदः सदैव ।
देवा दिवं मोक्तुममी न शक्ताः कः स्यात्क्षमः कर्मनियोगभङ्गे ॥६५॥
एतां परित्यज्य पुरीं पुरोऽस्तु क्व ते रतिः स्वर्गमुपागतस्य ।
त्रिशङ्कुसूनोर्नयसपायं न राजसूयं तनुषे मखं चेत् ॥ ६६ ॥
यतो जयी राजसु राजसूययज्ञैकयाजी सुकृतैकभाजी ।
हसत्यसावत्र विभूत्वभूत्या हरिं हरिश्चन्द्रमहीमहेन्द्रः ॥ ६७ ॥
योग्यो जयश्रीचतुरैश्चतुर्भिस्त्वं सोदरैरीदृशराज्यसंपत् ।
नयज्ञ यज्ञं जनयेस्तुपेत्य मैत्रीपरो राजतु देवराजः ॥ ६८ ॥
संदिष्टमेतत्तव याम्यतोऽहं देवेशसंदेशकृते मुरारिम् ।
इदं निगद्याशु मुनिस्तिरोभूद्दिद्योतयन्विद्युदिवांशुभिर्धाम् ॥ ६९ ॥
अथाह्वयद्दुर्वहराजसूयमन्त्राय नारायणमेकमित्रम् ।
धनाधिपोऽयं गुरुकार्यभारे यन्मन्यते वामधुरीणमेनम् ॥ ७० ॥
श्रीपाण्डुसंदिष्टमखाय मन्त्रं युधिष्ठिरेणायमुपांशु पृष्टः ।
नारायणः संगतराजनीतिपारायणं सारमिदं जगाद ॥ ७१ ॥[1]
सर्वैर्गुणैरर्हसि राजसूयं राजन्पुनस्तस्य महाक्रतोस्य ।
वधं जरासंधधराधवस्य विना न निर्वाहमखो मखोऽयम् ॥ ७२ ॥
मर्गाय भूमीधवमेधयज्ञं संकल्प्य यस्मिन्बलिनां जयाय ।
समुद्यते केऽपि नताः पदान्ते नेशुः परे केचन कान्दिशीकाः ॥ ७३ ॥

---

१. '–ह्रत्यसु ते' ग; 'समन्ते' क. २. एतदग्रे क.-पुस्तके 'निवोध भूपालसमुद्भवोऽस्य वृद्धस्यशतनिपस्य पत्न्यौ । गुरोरयातां यमिनाधमं नो(!) विभज्य यामं गुरदसमासाम् ॥ दशान्त एते सहदे निरस्ते दिया वहिर्योज्य खतो जरारक्षा । गुरुरसंगमतः कुमारं राक्षेऽर्पयद्हलमिदं पलादी ॥' इति श्लोकद्वयमधिकं वर्तते.

ये ये पुनः शौर्यबलावलेपात्तत्संमुखा भूपतयो बभूवुः ।
विजित्य ते ते समरैर्निरुद्धा गिरिव्रजान्तः षडशीतिसंख्याः ॥ ७४ ॥
राज्ञोऽधुनावध्यचतुर्दशैव शतेन तेषां मखमीहतेऽसौ ।
यस्मान्कृती मोचयति प्रबद्धान्सम्राट् स भूमौ निपतत्यनर्घम् ॥ ७५ ॥
सम्राणपुर्दोर्विजने यदि स्याज्जेयो हरेणापि रणे त्वजेयः ।
अहं निजे दुर्पंशसीव सिन्धौ पलायितस्तन्महसा वसामि ॥ ७६ ॥
भीमो भुजस्तम्भबलाद्भुतश्रीर्जम्भारिजन्मा जगदेकजेता ।
अहं महानीतिरिति त्रयोऽपि युक्ता जरासंधवधाय यामः ॥ ७७ ॥
इत्युक्तमन्त्रोच्छ्वसितस्य राज्ञः समाज्ञया शौरिररिव्ययाय ।
भीमार्जुनाभ्यां सह शुक्रसौम्यरम्योपकण्ठोऽर्क इव प्रतस्थे ॥ ७८ ॥
क्रमाययुः प्राग्दिशि पञ्चसंख्यैर्विहारमुख्यैर्गिरिभिः परीतम् ।
त्रयोऽपि धीरा मगधाधिपस्य गिरिव्रजाख्यं नगरं गरीयः ॥ ७९ ॥
निहत्य यस्मिन्वृषभासुरेन्द्रं तच्चर्मसंनद्धतदस्थिदक्का ।
[illegible] नरगेयनृपेण क्षता नन्दन्ति चैत्यद्रुमपुष्पकाणाम् ॥ ८० ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

इत्यत्र भीमोऽवनाथि [illegible] ।
तत्कर्णयुग्मार्पितमवाप्तनीलमूर्ते [illegible] ॥ ८७ ॥
रघुः सत्क्रियाः पार्थिव बाहुवीर्यां [illegible] च [illegible] ।
येनापि [illegible] गृहानुपेत्य रिपोर्गृहान्नि [illegible] ॥ ८८ ॥
अपूर्वमत्तः [illegible] भुवनेन धर्मार्थितृष्णेन ।
वस्तु करिष्यन्मगधेशा धर्मस्याचरणा [illegible] ॥ ८९ ॥
यथाय [illegible] मा मा ।
युधिष्ठिरादेशवशादुपेताः [illegible] ॥ ९० ॥
अहं स हत्वा दनुजाधवर्गं [illegible] ।
अर्थं पुनः खाण्डवदाह [illegible] ॥ ९१ ॥
रामसिंगुणान्वयापि राजगृहं निर्गतेन धर्मगुणेन तेन ।
भवाम्य यते यदुद्वोऽयुद्धो मा भीमत्व यते भव भीमवारो ॥ ९२ ॥
(युग्मम्.)

आकर्ण्य कर्णद्वय [illegible] ।
आरभ्यता [illegible] बाहुं [illegible] ॥ ९३ ॥
रे रे दासाभिजात [illegible] ।
आयुधिष्ठिर [illegible] स भीमो [illegible] ॥ ९४ ॥
दो [illegible] ।
[illegible] ॥ ९५ ॥
तदा तयोरुद्धतपाद [illegible] ।
[illegible] ॥ ९६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९८ ॥

१ [illegible]

द्वितीयः सर्गः ।

[illegible] ।
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥
[illegible] ।
[illegible] इव [illegible] ॥ ३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥

१. [illegible] २. [illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ ५४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६० ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६६ ॥

[illegible]
[illegible]

बलाम्बुध बली भीमो ममार्दुद्रपिंगरौ ।
शिशिरश्चित्रमसङ्गम्यपूर्वपूर्वदिशोऽदिशत् ॥ ५७ ॥
नयव्दलीविवाशार्दितीं [illegible] ।
भीमोऽथैन्द्र [illegible] ॥ ५८ ॥
अथ प्रातः प्रयाणेऽप्यपुर [illegible] पूर्वीद्र ।
भीमो विजयव [illegible] ॥ ५९ ॥
पुण्ड्रोषि: स [illegible] ।
भीमान [illegible] ॥ ६० ॥
पूर्वदिग्विजये पूर्वीव पूर्वीदृश्वग्दा ।
तामसापीडितः [illegible] ॥ ६१ ॥
भुजगी [illegible] ।
एकुमारो [illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
विदेहान्विदेहान्मुक्ता [illegible] ॥ ६३ ॥
निराशुधे शुभा [illegible] ।
स [illegible] ॥ ६४ ॥
प्रयान तत्र [illegible] ।
[illegible] ॥ ६५ ॥
एवं सेनापति श्रुत्वा [illegible] ।
सोऽप्योधेय [illegible] ॥ ६६ ॥
शुभ्रपाशु [illegible] ।
कलिङ्ग [illegible] ॥ ६७ ॥
[illegible] ।
अ [illegible] ॥ ६८ ॥

१. 'कुद्दुदं' [illegible]
[illegible]

श्रोणिमन्तं कुमारेषु कोशलेषु बृहद्बलम् ।
विनिर्जित्य स तेजस्वी ययावुत्तरकोशलान् ॥ ५९ ॥
संगरामङ्कुरैरीशैः सर्वदा तत्र गर्विताम् ।
अलज्जयदयोध्यां स दीर्घप्रज्ञं नृपं जयन् ॥ ६० ॥
सरयूसरिता तत्र तद्दन्तिमदमिश्रया ।
स्वर्धुनी प्राप संभेदं कालिन्द्येव द्वितीयया ॥ ६१ ॥
गोपालकच्छराजादिराजराजीवचन्द्रमाः ।
जगामोद्दानसंग्रामरसी वाराणसीमसौ ॥ ६२ ॥
जित्वा सुमन्तुनामानमुद्दामानमिलापतिम् ।
कीर्तिः प्रतेने तेनेह द्वितीयेव झुवाहिनी ॥ ६३ ॥
सोऽत्र विश्वेश्वरं नत्वा प्रतापयशसी दधौ ।
तद्भालनेत्रबालेन्दुप्रभयेवाद्भुतप्रभे ॥ ६४ ॥
तेन तेजोऽग्निभिर्मत्स्यदेशादिक्षितिपेन्धनैः ।
चिरं देहे विदेहेषु जनको मिथिलाधिपः ॥ ६५ ॥
कृष्टोग्रधन्वनो जाग्रज्जनके मिथिलापुरे ।
रामस्येवाभवत्तस्य करग्रहमहोत्सवः ॥ ६६ ॥
अथेन्द्रपर्वते सुह्मान्प्राच्यसुह्मान्सुपक्षकान् ।
जिगाय मागधान्दण्डदण्डधारधराधवौ ॥ ६७ ॥
गिरिव्रजे जरासंधसुतं कृत्वा करप्रदम् ।
स तैरेव वृतः सर्वगौडदेशानुपाद्रवत् ॥ ६८ ॥
कम्पयन्भूभृतः सैन्यैः स्थावराञ्जङ्गमानपि ।
ततः प्राप्य गौडेषु चम्पां निष्कम्पसंपदम् ॥ ६९ ॥
तं वीक्ष्य प्राप्तविषयं विषमायुधविग्रहम् ।
अशोक इव चम्पायाः कम्पाने पार्थिवोऽभवत् ॥ ७० ॥

---

१. 'नम्र' क.

[illegible] ।
[illegible] ॥ ७१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७७ ॥
[illegible] ।

इति पू[illegible] ।

[illegible]

वृन्दावनाधिदेव्यस्तत्कुम्भिकुम्भैस्तदास्मरन् ।
कृष्णालोकोच्छ्वसद्गोपीपीनवक्षोजविभ्रमान् ॥ ८३ ॥
तस्य द्विपमदैः श्यामैः शत्रुस्त्रीमाञ्जनाश्रुभिः ।
पृथक्प्रवाहिभिरत्र त्रिस्रोता यमुनाप्यभूत् ॥ ८४ ॥
मत्स्यराजाहिराजादिदेशक्लेशोपदेशकः ।
चर्मण्वतीनदीतीरभूपभोजाब्जकुञ्जरः ॥ ८५ ॥
अथायमुच्छलद्धूलिच्छायासुप्तचलद्बलः ।
ययाववन्तिदेशाय वह्निदेशीयविक्रमः ॥ ८६ ॥ (युग्मम्)
विन्दानुविन्दराजेन्द्रद्वयीजयमयीमिह ।
स सिप्रापुलिनोत्सङ्गरङ्गे कीर्तिमनर्तयत् ॥ ८७ ॥
अयमुज्जयनीवारनारीनेत्रोत्पलार्चितः ।
तत्रानर्च महाकालं चयद्रोमाञ्चकञ्चुकः ॥ ८८ ॥
माहिष्मत्यां ततो नीलनृपेण कलयन्कलिम् ।
स व्यधाद्रुधिरै रेवामपि कोपारुणामिव ॥ ८९ ॥
नीलस्य पूर्वजप्रत्तवरबद्धोऽग्निरज्वलत् ।
साहाय्यायाय माद्रेयपृतनान्तः प्रतापवान् ॥ ९० ॥
स्वं त्रिलोत्रयानलज्वालामालाभिर्विह्वलं बलम् ।
सहदेवः शुचिर्भूत्वाब्रवीदिति हुताशनम् ॥ ९१ ॥
समारम्भस्त्वदर्थोऽयं स्वाहाप्रिय नमोऽस्तु ते ।
मुखं त्वमेव देवाना यज्ञविघ्नाय नार्हसि ॥ ९२ ॥
इत्यादिस्तुतिभिस्तस्य प्रशान्ते हव्यवाहने ।
मौलिना नीलभूपालः पालयामास शासनम् ॥ ९३ ॥
त्रैपुरं करदं कृत्वानधर पौरवेश्वरम् ।
कैरातादीन्वशीकृत्य सुराष्ट्राया ततोऽगमत् ॥ ९४ ॥
सुराष्ट्रेशमतोऽसैपीलृप पोतकटे पुरे ।

कुम्भिकुम्भैस्तदास्मरत्' ख. २. 'शिविकादिप्रवाहिभिः' ख ग.

[illegible] ॥ ९५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०२ ॥
([illegible])

निःस्वाननिबिडस्वानस्रस्तसानुतटिच्छलात् ।
कलिङ्गेषु महेन्द्राद्रिस्तं तुङ्गत्वजितोऽनमत् ॥ १२० ॥
तस्मिन्नाराचधाराभिः कलिङ्गेशः सुरेशवत् ।
चिरं ववर्ष विस्तार्य गर्जतो दिवि वारिदान् ॥ १२१ ॥
करवालेन कुंभिभ्यः कृष्ट्वा मुक्ताफलान्यथ ।
बीजानीव यशोवल्लेरुप्तवान्भुवि पाण्डवः ॥ १२२ ॥
धाराद्वयप्रभिन्नेभकुम्भमुक्तावलिच्छलात् ।
जयश्रीस्तत्कृपाणस्य वरमालामिवाक्षिपत् ॥ १२३ ॥
पदपद्मद्वयं तस्य लक्ष्मीसद्म स्वयं ततः ।
मुक्त्वा कलिं कलिङ्गेशो नतः केशैरमार्जयत् ॥ १२४ ॥
तत्र नीरधितीरासपूगाभोगिलतादलैः ।
सद्वीरैः किंचिदस्पारि नालिकेरीकलेक्षणात् ॥ १२५ ॥
जित्वा रोमान्यवनरुरुकच्छादिभूपतीन् ।
दिदीपे सिंहलद्वीपे स महोभिर्महाबलः ॥ १२६ ॥
तत्र द्विपरदापातकम्पमानर्महावपुः ।
तस्मै भियेव भूरीणि ददौ रत्नानि रोहणः ॥ १२७ ॥
द्विरदोद्दलकर्पूरतरुजीर्णाभिरावृतम् ।
तत्र कर्पूरपारीभिस्तत्कीर्तिभिरिवाम्बरम् ॥ १२८ ॥
श्रीरोहणाश्रमागस्त्यसेवार्थं तत्र संस्थितः ।
सिंहलेन्द्रार्चितः प्रैषील्लङ्कां प्रति घटोत्कचम् ॥ १२९ ॥
श्रीरामविक्रमचमत्कारविस्तारणै रणैः ।
अक्षोभितः स रक्षोभिर्ददर्शाङ्के विभीषणम् ॥ १३० ॥
युधिष्ठिरजयस्तम्भसमारोपवशादसौ ।
त्रिकूटमपि शैलेन्द्रं धनुष्कूटमिव व्यधात् ॥ १३१ ॥
लङ्कावरचन्द्रकल्याणैस्ताडितस्तोऽम्बुदा इव ।

१. 'निस्वान' ख. २. 'विस्तीर्य' ग. ३. 'कुम्भेभ्यः' ख. ४. 'रक्षसः' ग. ५. 'रोमाध' ग. ६. 'महारसः' ख.

यशो यत्त्म्भोत्राद्री नगभूरननीनराः ॥ १३२ ॥
इत्थं नगजुषा तेन समरेण समन्वितः ।
भाति कलगन्धीनिमर्जुनामर्जुनानुनः ॥ १३३ ॥

इति दक्षिणदिग्विजयः ॥

नतु तस्य महीपालकुलस्य नतराक्रमः ।
प्रायश्चभ्रमूर्तीनां प्रतीनीर्माभिर्मोलिनान ॥ १३४ ॥
परिभ्रमद्यशा पृथ्वा महेन्द्र प्रमदेन ।
कम्पमानकिरे तेन के न भूपाभुजङ्गा ॥ १३५ ॥
अन्याना मैन्यधूलीभिर्विगाणा न भिर्भि ।
निःशङ्कं द्विषता लक्ष्मी स्मार्शमममार तम् ॥ १३६ ॥
विपक्षपक्ष्मलाक्षीणां क्षीणां कुर्वन्मनोरतिम् ।
श्रीकार्तिकेयभवनं रोहीतकमुपाद्रवत् ॥ १३७ ॥
दिग्हाराभयशोरोहीं रोहीतकपुरस्पृशाम् ।
शूराणां द्रावयन्मत्तमयूराणां रणोत्सवम् ॥ १३८ ॥
चैमूभरनमद्भूमिदूरोन्नतकुलाचलः ।
महाग्रहकृतावेशं मरुदेशं विवेश सः ॥ १३९ ॥ (युग्मम्)
वसिष्ठाश्रमनैर्वृक्षैरर्बुदाद्रौ सदाफलैः ।
तत्सैन्यालापमयुचन्वहिरन्तश्च मार्गजम् ॥ १४० ॥
स वसिष्ठमखोत्थाना विश्वामित्रजितामपि ।
तत्र धात्रीभृतामन्यैरुच्छिष्टं पपौ यशः ॥ १४१ ॥
तस्य सैन्येभदानार्द्रे हतवीराश्रपङ्किले ।
द्विपत्कान्ताश्रुभिर्नद्यो जाङ्गलेऽपि स्थलेऽवहन् ॥ १४२ ॥
शैरीपकाञ्शिवीन्हैमांस्त्रिगर्तांश्चष्टमालवान् ।

---

१. 'दिग्दारा' क; 'दिग्धाराभ' ग. २. 'चमूनर' ख. ३. 'शिरीषाश्चाशिवी' क; 'शैरीपका' ग. ४. 'नष्टे' ग.

पंच कर्पटकान्वाटधानस्थानान्द्विजाञ्जयन् ॥ १४३ ॥
अपि भीष्मज्वलद्दावपावकोग्रमहः सहः ।
पुष्करारण्यलोकोऽथ प्रतापैस्तेन तापितः ॥ १४४ ॥ (युग्मम्)
तद्बलाम्भोनिधेर्लोकलङ्घनाय प्रसर्पतः ।
मेनेऽम्भोनिधिरेवाग्रे मर्यादावल्लिवैभवम् ॥ १४५ ॥
दहता कुलभूपालान्क्रान्तस्तत्तेजसार्णवः ।
मेनेऽग्निर्मौर्वं सर्वाङ्गव्यापिनं स्वजयोत्थितम् ॥ १४६ ॥ (युग्मम्)
तत्र तालासवोन्मत्ताश्चलत्यविचलभ्रमात् ।
वीरा निम्भिन्नसैन्याशु सागरोर्मिषु धाविताः ॥ १४७ ॥
अथैष मत्तदन्तीव भूरुहानिव भूभुजः ।
सरस्वतीसरित्कूलबद्धमूलान्व्यमूलयत् ॥ १४८ ॥
गर्वं पार्वतिकेषु सर्वमकृत प्रापच्चयत्पच्यता-
सैषां पञ्चनदेशितुर्व्यनयत द्रागुत्तरज्योतिषान् ।
दर्पणामरपर्पटक्षितिपतिं व्यक्षेपयन्निर्ममे
खेदं चेदिकैटाधिपस्य रैमठाञ्जिर्लोठयामास सः ॥ १४९ ॥
दोर्भारानथ हारहूणनृपतेर्भङ्क्त्वा प्रभासाभिध-
क्षेत्रालंकृततीर्थसार्थनमनैः कृत्वा कृतार्थं वपुः ।
देवं द्वारवतीपतिं प्रियवचःस्तोमातुलं मातुलं
शल्यं मद्रनरेन्द्रमार्द्रमनसौ स प्रेमभिर्निर्ममे ॥ १५० ॥
म्लेच्छानुच्छिद्य कृत्स्नार्भमरगिरिवरान्वल्लवेन्द्राय दत्त्वा
दारिद्र्यं बर्बरेशोपशमनसुमनाः पूर्णदिग्जैत्रयात्रः ।
अप्येतस्यां प्रतीच्यामयमुदयगिरिः स्तीयतेमोयशःश्री-
भानुप्रालेयभासोरजनयत यशस्तम्भमम्भोधितीरे ॥ १५१ ॥

इति पश्चिमदिग्विजयः ॥

---

१. 'पञ्चकर्णान्वाटधानस्थानद्विजान्क्रमाञ्जयन्' ख; 'पञ्चकर्वटकान्मध्यवाटधानद्विजाञ्जयन्' ग. २. मूल्यानमूल्यत्' ख-ग. ३. 'सूनो' क. ४. 'दिव्यकट' ग. ५. 'रसवान्' ग. ६. 'नगर' क. ७. 'पञ्चे' क. ८. 'उदयगिरितुल्यो नउदः' इति क-पुस्तकटिप्पणी.

ख्यातया जगदिन त्वदाज्ञया लम्भितो मणिकदम्बदम्भतः ।
आजगाम मम धाम मानिनां नाम धामदहनो महीभुजाम् ॥ ७ ॥
यैर्विलासगिरिभिर्जयश्रियां जिग्यिरे चकितदिग्गजा दिशः ।
तान्मम व्यदधत क्ष्माभृतः प्राभृतं भूधरसंनिभानिभान् ॥ ८ ॥
येऽश्ववारमनसा समं नभस्युल्लसन्ति समरे समन्ततः ।
युक्तमेव मयि तान्ददुर्नृपाश्रितसेवितमदङ्घ्रयो हयान् ॥ ९ ॥
इत्यमी मम परोपकारितामासुराशय विभूतिराशयः ।
त्वत्प्रसादवशतः परस्परात्क्ष्माभुजङ्गजयपोनयोऽभवन् ॥ १० ॥
तदिश त्रिदशशर्मकर्मणे यत्करोमि समयज्ञ संप्रति ।
त्वं सुमित्रमसि मे सुमन्त्रिते सद्गुरुः सदुपदेशसंपदि ॥ ११ ॥
सन्ति संततमपि त्वदीक्षणाद्भ्रातरूग्रमत्तराजयोऽपि मे ।
किं तु तातवचनादिह स्पृहा सापि हि त्वदनुबन्धबान्धवी ॥ १२ ॥
मङ्क्षु मामनुमनुष्व तत्क्रतौ गच्छ मेऽद्भुतमहाः सहायताम् ।
दीक्षितो भवतु वा भवान्भवद्भारतीभरपरो भवाम्यहम् ॥ १३ ॥
इत्युदीरितवति प्रभौ भुवः सम्यगभ्यधित विष्टपाधिपः ।
लोकदृक्कुमुदवृन्दसंमदद्योतमानदशनेन्दुमण्डलः ॥ १४ ॥
त्वं क्रतुं कुरु कृतिन्भवत्कृते मत्कृतेऽपि न च किंचिदन्तरम् ।
एकमेव हि यशोऽब्जबोधने भात्यहर्पतिमहःसमूहयोः ॥ १५ ॥
दिग्जितस्त्वदनुजास्त्वदुत्सवे निर्विशेषमतिरेष तेष्वहम् ।
इत्यमी ददतु पद्म पद्मता तस्य यस्त्वयि न कर्मकृन्नृपः ॥ १६ ॥
एवमुक्तवति देवकीसुते सेवकीकृतसमस्तराजकः ।
सैष धौम्यमुनिना गुणीनृपः सोदरैरपि नृपानजूहवत् ॥ १७ ॥
सिद्धसिन्धुसुतमुख्यबन्धुभिर्बन्धुरैरनुमतोऽनुबन्धतः ।
सोममूर्तिरयमष्टमूर्तिभृन्मूर्तितामधित दीक्षितो नृपः ॥ १८ ॥
धौम्यदिष्टनकुलाग्रजद्विजस्तोमसंस्तुतसमस्तवस्तुनि ।
यज्ञकर्मणि पृथात्मजो यथौचित्यमादिशदथावनीधवान् ॥ १९ ॥

गमनेऽग्रहा भीतमीकितातीतमनसा मुनीन्द्रनूतः ।
भूमिदेवताभिनिषद्ये मासेऽअर्ति कुशीनूतः ॥ २० ॥
पूतर्माने ननगनमोहारो गतमनिर् मार गतनः ।
कृत्वाभुजि मनो पुनीतनिरोपगोऽनि पातिकेऽस्फुट् ॥ २१ ॥
दीक्षितान्नमनि दीक्षाः क्रामनस्तोमीति विदुषेण यामिकम् ।
अर्हमग्रहणीयं नृपः कोऽपोऽभवत् मनोभुजाम् ॥ २२ ॥
नारदादिमुनिभिर्मिलितो केशवादिकनिमोगोतां ।
मध्यमार्णव तत्र मथ्यागजनविवरणरीति करो ॥ २३ ॥
यत्नोदिमनुरोधकृतानुशास्त्रार्थिभिस्तो नमोमिगम् ।
आनयाम सह राजकैर्मा राजपूगमनमानदा हर ॥ २४ ॥
सा मनायमननीरागाननी नूनमागमनि परिचयाकुलं ।
तस्यई त्रिशगाम्यगादनूपानपकगुणितानगीमनी ॥ २५ ॥
मानसोरपमतो स्मितामी मन्त्रपूतमुपहूतदेवताः ।
जुह्वति स्म वत यद्वसि द्विजा द्रव्यमव्ययमपण्डवात्मनः ॥ २६ ॥
पाउनीयनतूनीयपाण्डरप्रततमाण्डरमौघर्नीरुना ।
पावकेन पपिरे परम्पराः सर्पिषामिह वपुःसमुद्भवे ॥ २७ ॥
हूयमानमुपहूय सञ्चिता वीक्ष्य हव्यममरा हविर्भुजि ।
आननोत्थमरुतं मुहुर्मुहुः सावहित्थमहतस्पृहाः पपुः ॥ २८ ॥
उद्गतेऽपि सति धूमसंचये लोचनैरनिमिषैर्निरीक्षितम् ।
गृह्णते स्म हविराहुतं द्रुतं पावके निमनदेव देवताः ॥ २९ ॥
नीरसाभिरमृतेऽमृतद्युतेः किं च नीलविभिरम्परोऽधरे ।
तत्र कश्चन सुधाचयत्रयक्षिशना त्रिदशकोटिभिः पपे ॥ ३० ॥
तत्र वेल्लनरसाय[1] मल्लता संततं शुपतिना वियोगिनी ।
धौरराजत मखाग्निकेतनश्रेणिदम्भकृतवेणिबन्धना ॥ ३१ ॥
दानवारिधुतदानवैर्यथास्वादितेव विबुधैः सुखं सुधा ।
धौम्यधूतलघुजातिभिस्तथाभुज्यतामृतं द्विजातिभिः ॥ ३२ ॥

1. 'वल्लभरसाय' क-ख.

पार्श्वकैकमुखदुःखमोचनात्तृप्तिरापि नियतं न देवतैः ।
तत्र ते रसवतीरसामृतं पातुमित्यमति भूमिदैवतैः ॥ ५३ ॥
सौम्भैरवभृत्यकमङ्गलैः संगतस्त्रिजगतः प्रियंकरः ।
बन्धुबन्धुरितसंनिधिर्व्यधाद्दानकर्मणि मनो जनाधिपः ॥ ५४ ॥
स्वस्वनामतनु रत्नमण्डलं दानदैनुबगुणा न वर्धनाम् ।
इत्ययं द्विजवरेषु कल्पनावारि वारिनिधिदीपकं ददौ ॥ ५५ ॥
अत्र दानरसिके रसावनी १गायनायमरभाजि यैः ययम् ।
इत्यभावि भुवि कल्पपादपैरस्य दानजललेशकोऽपि न ॥ ५६ ॥
भूमिदैवतकुलाय भूमिकां दातुमेव दधतो निजे भुजे ।
रुद्धभूरितरभूमयो घृणां कुर्वते स्म हृदि तस्य भूभृतः ॥ ५७ ॥
भूमिदेवनिवहाय भूरिभिर्भूरदायि वसुभिः सहामुना ।
इत्यसौ वसुमतीति नूतनं नाम नूनमवनिर्विलिप्ये ॥ ५८ ॥
राजधानि मणिदीपया भुवा स्वल्पयाप्यगमपूर्वयया ।
तानि तां ननु नितान्तधारिणीं मौलिभिर्दुतमगृह्णतानतैः ॥ ५९ ॥
आश्रितो यदमुयदृतं वसु क्ष्माधवैस्तदुपदाहृतं मुदा ।
आददे स बहुमौनतः कृती मार्गणेषु तृणवद्ददौ पुनः ॥ ६० ॥
पूर्णतामुपदया मम कतु स्पर्धयेति यदवुर्धनं नृपाः ।
तद्बभूव खलु तस्य भूपतेरेव मार्गणकदानवर्णिता ॥ ६१ ॥
दातुमिष्टमजनिष्ट तस्य यत्तदविचिन्ति मनसापि नार्थिभिः ।
चिन्तितं न स्वनाम्नधारितं किं तु दानमर्थिने प्रदर्शितम् ॥ ६२ ॥
याचको यदिह याचतेऽर्थिनां तत्रवारीदीप जगाद विस्तरात् ।
दानकृत्यवर्मनदत्त्वया नादिदाम्यतु महार्थिनः ॥ ६३ ॥
अर्थिनः प्रथितवार्धसन्निभं गृहमेऽप्यविक्रमस्य दर्शनः ।
मारुते ननु ददाति स्वस्वर्ह यदेव पूर्ण चैव मारुपर् ॥ ६४ ॥

१. 'रसवेद' क, 'रसपदेह' ख. २ 'वन्दत' ख. ३ 'देन' ख, ४. 'कन्दु-स्वी' ग. ५. 'वैरिल' ख, 'वैरि' ग

सन्त्वपि द्रुपदकुम्भसंभवव्यासवृद्धगुरुमुख्यक्षितिकेषु किम् ।
पूजितः कुरुपते हरिस्त्वया नेक्षमप्यधिप तेषु यो गुणम् ॥ ५७ ॥
पूज्य एव यदि वा स एष वल्लवाः किमुपहूय वर्धिताः ।
धर्मसूनुरिति चात्मनः कुतो नाम नाम निबिडं विडम्बितम् ॥ ५८ ॥
इत्युदीर्य समसूत्थितो नृपैर्गन्तुमिच्छुरवनीभृता धृतः ।
बोधितोऽपि मुनिभिर्मान्यवचोक्तिभिर्भीषणमित्ययमुवाच कोपनः ॥ ५९ ॥
नो गतिर्भवति युद्धवर्जिते तेन नूनमगतिर्दुर्नीतिभिः ।
छेत्तुमेष भवतोऽपि[1] सद्गतिं बुद्धिदोऽमति जनार्दनार्चने ॥ ६० ॥
उक्षवाहशकटाहिगुल्मभिद्विक्रमालितमनाखिलविक्रमः ।
भूयसोऽपि परिभूय भूपतीनद्भुतानयमपूजि धिक्कृया ॥ ६१ ॥
यः स्त्रियं बत जघान पूतनां नूतनाङ्कुरितपुण्यकन्दलः ।
ईदृशि क्रतुमहोत्सवे महाराज युक्तमयमच्युतोऽर्चितः ॥ ६२ ॥
कनवादयमभर्मरा जरासंधबन्धननिधौ धियं व्यधात् ।
तच्छलङ्गभरभागभागसि स्तुत्य इत्युचितमच्युतस्तव ॥ ६३ ॥
एतदुक्तवति तत्र कोपतस्तद्वधाय युधि भीममुत्थितम् ।
संनिरुध्य सहसा भुजोरसा शान्तनिस्तिमिति शान्तये अगौ ॥ ६४ ॥
प्रागिह त्रिनयने चतुर्भुजे जातवत्यशुभरासभध्वनौ ।
तन्मातृपितृभीतिपारदा भारतीति गगनोद्भवाभवत् ॥ ६५ ॥
स्थिम एव धृतिना जगत्त्रयी मृत्युरस्य स पुनर्भविष्यति ।
यात्यनोऽधिकदृशा सम यदुत्सङ्गसङ्गवशतोऽधिकौ भुजौ ॥ ६६ ॥
इत्यमुष्य जननी धनश्रवा कस्य नैनमकृताङ्कवर्तिनम् ।
विष्णुमस्यामिव भानुमानय प्राप्य नष्टकरदर्शनोऽभवत् ॥ ६७ ॥
भ्रातृजं निजमथाह सा हरिं सापराधमपि मा वधीरमुम् ।
इत्यदादभयद वरं तदा विष्णुरस्य शतनावधि सुधीः ॥ ६८ ॥
एनमप्रियशतायुषं ततो विष्णुरङ्गपशुमत्र भावयी ।
इत्यवेत्य शममाप मारुतिः कोपमाप्य न जगाद चेदिपः ॥ ६९ ॥

१. 'समुपस्थितो' क. २ आप्य ३ 'हि' ख. ४ 'तस्या' क. 'धिक्रिया' ख.

नूयमानमहिमांशुदुःसहं हर्षिभिः सुरमहर्षिभिर्महः ।
सात्वतीसुतकबन्धतोऽसितात्केशवे वपुषि वीक्षितं न कैः ॥ ८२ ॥
संप्रधार्य निजमातृबान्धवीनन्दनस्य दहनक्रियां कृती ।
धृष्टकेतुमभिषिच्य तत्सुतं तत्पदेऽथ सदनमनयन्नृपः ॥ ८३ ॥

इत्थं मुरारिपरिपालितपूर्णयज्ञः
साम्राज्यमाप्य विरराज स राजराजः ।
पूर्णं यशोमयपयःप्रचयैश्च चक्रे
यज्ञान्तपूर्तमिव शाश्वतमन्तरिक्षम् ॥ ८४ ॥
जगद्वितयपूजितोज्ज्वलचरित्रभाजा स्वयं
नृपेण परिपूजिता मुदमुदित्वरीं बिभ्रतः ।
स्मितैरनुगता वृकोदरकिरीटिमाद्रीसुतै-
स्ततो निजनिजं पदं सपदि विश्ववीरा ययुः ॥ ८५ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के सभापर्वणि राजसूयवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

ज्ञानप्रदीपपात्राणां सर्वेषामुपरि स्फुरन् ।
पायाद्द्वैपायनो विश्वजनमञ्जनमञ्जुलः ॥ १ ॥
अथेन्द्रप्रस्थसौन्दर्यं पश्यन्दुर्योधनोऽशुचत् ।
पुरंदरपुरीजैत्रस्वपुरीचारुतामदम् ॥ २ ॥
कदापि कौतुकाविष्टः प्रविष्टस्तामसौ सभाम् ।
द्रष्टुं ग्रामटिको राजधानीमिव ससंभ्रमः ॥ ३ ॥
स्फाटिकोर्व्याममौ चीरमुत्क्षिपन्नीरसंभ्रमात् ।
रसादहासि दासैर्विलक्षवदनः क्षणम् ॥ ४ ॥
पद्मरागमयीं पश्यन्नन्तरा पद्मिनीमयम् ।
आकाशभूमितर्केण लीलावापीजलेऽपतत् ॥ ५ ॥

१. 'स्तूयमान' ख. २. 'सान्ता अप्यहन्ताः' इत्यधिकमेकम्. 'स दयां नय' ख. ३. 'ग्रामणिको' क. ४. 'स पराग' क. ५. 'मयीम्' क. ६. 'अकाशभूमि' ख, 'आकाशभूमि' ग.

अहासि न तदा तस्मिन्निस्तेजसि जलस्थिते ।
अचिरपातिनि मार्तण्डे कैरवैरिव कौरवैः ॥ ६ ॥
हसत्सु सह दासेरैर्भीमार्जुनयमादिषु ।
अहस्यत प्रतिध्वानैः सभाभित्तिभिरप्यसौ ॥ ७ ॥
धिग्जातासि सैमग्रक्ष्मापतिक्षयनिमित्तकम् ।
इत्यन्तःपतिते तत्र चकम्पे केलिवापिका ॥ ८ ॥
बाष्पालवालमध्येऽसौ विरोधद्रुरिवाङ्कवान् ।
बभौ फलाय कस्मैचिद्विलक्षस्मितपुष्पितः ॥ ९ ॥
तापवानुत्थितः सोऽयं तोयोद्भूतनवांशुकः ।
निश्चितक्षत्रनक्षत्रक्षयो रविरिवार्णवात् ॥ १० ॥
तस्याग्रे स्फाटिकीं भित्तिमच्छामनवगच्छतः ।
गच्छतः स्फुटिते मौलौ ते पुनर्जहसुर्जनाः ॥ ११ ॥
इत्येष रोषवैलक्ष्यावहित्थकृतसंमदः ।
पतसः पुत्रमापृच्छ्य प्रपेदे हस्तिनापुरम् ॥ १२ ॥
तादृशीं क्ष्माभृतो लक्ष्मीं स्मारं स्मारं पदे पदे ।
न रतिं क्वापि स प्राप मग्नो तम इव द्विपः ॥ १३ ॥
अमान्तीरिव चित्तान्तर्दुःसहसंतापवीचिकाः ।
तप्तनिश्वासरूपेण मुहुरुद्वमति स्म सः ॥ १४ ॥
कृतकार्श्यपरिष्वङ्गास्तदङ्गावयवाः क्रमात् ।
प्रभावित्त्वममुञ्चन्त हेमन्तदिवसा इव ॥ १५ ॥
अथालोच्य मिथस्तेन प्रगुणः सौबलो नृपः ।
प्रज्ञापथुपमुर्धांशो विमनस्कं व्यजिज्ञपत् ॥ १६ ॥
रत्नैरिद्धोऽपि कान्ताभिः सेव्यमानोऽपि सद्गुणः ।
कुतोऽपि कृशतामेति प्रावृषेण्य इवार्णवः ॥ १७ ॥

१. 'विवराणां' ख, 'विगतां' ग. २. 'स्यो क्ष्मापतये' ख. ३. 'द्विप' क.
४. 'स्मारेरे' क-ग.

स मत्वेर्ष्यमथाहूय नृपतिः सुतमब्रवीत् ।
आश्रयोऽपि श्रियो वत्स किमिन्दुरिव सीदसि ॥ १८ ॥
दूरनिर्मुक्तकौन्तेयाः समुच्चेयाः पदे पदे ।
किं तात रमयन्ति त्वां नैताः पैतामहश्रियः ॥ १९ ॥
वचोनासीरतानीतस्फीतनिश्वसितानिलः ।
गान्धारीनन्दनो दैन्यमगद्गदमथावदत् ॥ २० ॥
कौन्तेया इव नूयन्ते क्षत्रियाः स्वार्जितश्रियः ।
श्रीमुदे वणिजां पैतामही तात महीयसी ॥ २१ ॥
पाण्डवैः खाण्डवप्रस्थमर्जिताभिर्विभूतिभिः ।
तथाभूषि यथेहाभूद्वस्तुं वास्तोष्पतेः स्पृहा ॥ २२ ॥
स्फुरन्ति स्फाटिकस्तत्र प्राकारो रक्षितुं निधीन् ।
कुण्डलीन्द्र इव स्वभ्रात्परिखापयनिर्गतः ॥ २३ ॥
गुरुणा यस्य वप्रेण दत्तेव जपमालिका ।
माणिक्यकपिशीर्षालिर्व्योम्नाधारि तमोभिदे ॥ २४ ॥
नभोमरकतादर्शे भान्ति यत्परिखोर्मयः ।
सङ्क्रान्ता इव वप्रान्तचलत्केतनकैतवात् ॥ २५ ॥
प्रवेशेनैव यद्भ्रमे स्खलितस्य नभस्वतः ।
सफलं मेनिरे मारविवराणा (!) जनुर्जनाः ॥ २६ ॥
चतुर्भिस्तोरणागुच्छमुक्तासन्दर्शनैर्मुखैः ।
चतुर्दिग्लोकपालानां पुराणि हसतीव यत् ॥ २७ ॥
अपराह्णे नभश्चर्कैस्तर्क्यते यद्बहिर्जनैः ।
वप्राग्रस्तसमानीकमाणिक्यकपिशीर्षवत् ॥ २८ ॥
वसन्तमन्तर्दिवस रत्नवेश्मविभानिभात् ।
यत्रारामयो वप्रो बहिर्ध्वान्तं सदारुधत् ॥ २९ ॥
न मामसावसौ वेत्ति वेत्तीह युवमध्यगम् ।
हरः सोऽपीति निर्भीतिर्यत्रानङ्गोऽपि रङ्गति ॥ ३० ॥

१ 'स्तव' ग. २. 'सूयन्ते' क. ३. 'स्फुरितः' क.

[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] भुजङ्ग[illegible]
कुम्भाः कार्तिवनुः [illegible] ॥ [illegible] ॥
मान्ति यत्रोदरीभीषु [illegible] ।
साम्राज्यदीक्षितंस्थापनेन [illegible] ॥ [illegible] ॥
जडैर्यत्कोटिशार्दीना स्यान्दोनमभास्मवाप्ताव
सुधाकुण्डसपर्धी नूनं नाना [illegible] ॥ [illegible] ॥
दानदीक्षागुरूणां यत्रनाना मणिपादुका ।
नूनं कल्पद्रुमा मूर्ध्नि वहन्ते पल्लवच्छलात् ।
कवीनां रसनाल्लोलदोलाकेलिसमन्ततः ।
वाग्देव्या यत्र दासीव श्रीः पुरः स्फुरति स्फुटम् ॥ [illegible] ॥
शेषोऽपि द्विसहस्राक्षरसनन्तपुरश्रियम् ।
वीक्ष्य वीक्ष्य स्वयं वक्तुं शक्तो भवति वा न वा ॥ ४२ ॥
वसंस्तत्र मणिश्रेणिनद्धसौधास्ततामसे ।
रवेरुदयमस्तं वा न वेत्ति सुखितो जनः ॥ ४३ ॥

दीक्षितस्यास्य जैयत्कीर्ति' क.

स्वयंकृतस्य कौन्तेयैः पत्तनस्यास्य दूरगा ।
पूर्वं पैतामही काण्डकरपाटकवद्बभौ ॥ ४४ ॥
सहजद्विषतामेषामेषा लक्ष्मीः पुरस्य माम् ।
स्पर्धमाना दुनोत्यन्तर्योगिनमिव भिया ॥ ४५ ॥
धनुर्भुजेन द्विनेत्रः सोदरैश्च वृतः कृती ।
श्रियं धामाश्रयद्धर्मसूनुः क्लिश्नाति सानि माम् ॥ ४६ ॥
समर्थैर्वसुभिः स्वस्वदेशभैर्निखिभूभुजः ।
दर्शनानन्दमन्यच्छन्ये बलिनोऽपि तम् ॥ ४७ ॥
श्रीचन्दनरसं शातकुम्भकुम्भैरढौकयत् ।
यशः स्वमिव तेजःस्थं पाण्ड्यो मलयपार्थिवः ॥ ४८ ॥
स्नातं रावणगङ्गायां पद्मरागमणिव्रजम् ।
भक्त्या स्फुटीकृतं मूर्तमनुरागमिवात्मनः ॥ ४९ ॥
अब्धिगीरोद्भवानिन्द्रनीलमौक्तिकसंचयान् ।
स्वराज्यश्रीतिनिक्षेपकृत्यक्षसलवकानिव ॥ ५० ॥
सिंहलेशो यशोवल्लीवृन्दकन्दानिवोज्ज्वलान् ।
अदत्त दक्षिणावर्तशङ्खानपि सहस्रशः ॥ ५१ ॥

(विशेषकम्)

अव्यर्पिता नु पुष्पाली सभृङ्गास्तज्जुषे श्रिये ।
मुक्ता मरकतैर्युक्ता ददौ बर्बरदेशपः ॥ ५२ ॥
महर्द्धीम्न्व मुण्डानि वेदस्तस्या कचानिव ।
वैदूर्याणि पुरोऽमुष्यन्नौड्ढ चोलिकदेशपः ॥ ५३ ॥
शङ्खमत्स्यमुखोन्मुक्तमुक्तापङ्क्तिद्वयी सिता ।
प्रवालकन्दलश्रेणीनवीनरविपाटला ॥ ५४ ॥
नदीपद्वीपभूमीपा ददुर्यास्ताभिराबभौ ।
ओष्ठपर्यन्तदन्तालिद्वयच्छायेव तत्सभा ॥ ५५ ॥

(युग्मम्)

'भिया लक्ष्मा राजन पुरस्य' क. २ 'कृशाश्रीतरत्नौ' क. ३. 'वर्हस्तस्या'
'रवि' ख.

वीरवादितमल्लकम्बूनां निनदैस्तदा ।
मयान्यैरपि भूपालैर्मूर्च्छितैः पतितं भुवि ॥ ८१ ॥
कृष्णपाण्डवशैनेयधृष्टद्युम्नैरमूर्च्छितैः ।
हसितोऽहं भजन्मोहं यत्तैस्तन्नैति विस्मृतिम् ॥ ८२ ॥
आसीत्कृष्णार्चनात्पुष्पवृष्टिर्या नकुलाग्रजे ।
सा मां दुनोति चेदीन्द्रमृत्यूत्पातोडुपातवत् ॥ ८३ ॥
वाष्पन्तः पतितं कृष्णा यन्मां स्त्रीभिः सहाहसत् ।
स्खलत्यद्यापि तत्तात चित्ते निशितशल्यवत् ॥ ८४ ॥
इत्यादिस्मरणोत्पन्नचिन्ताभारभियेव मे ।
स्थितिमेकत्र कुत्रापि स्थाने न कुरुते मनः ॥ ८५ ॥
अपूर्यमाणवाञ्छस्य तादृक्परिभवोदये ।
मृत्युरेवाद्य मे श्लाघ्यो न तु दुःखविडम्बनम् ॥ ८६ ॥
इत्यवेत्य व्यथां सूनोर्वाचमूचेऽम्बिकासुतः ।
वत्स कापुरुषस्यैव वैराग्याय पराभवः ॥ ८७ ॥
पुरीं कुरु नयारम्भैर्जृम्भमाणश्रियं स्वयम् ।
सभां तादृक्समां नानारत्नैर्यत्नेन कारय ॥ ८८ ॥
गौतमाङ्गपतिद्रोणद्रौणिभिः ककुभो जय ।
सप्ततन्तुं कुरुष्व त्वं मोदेरे राजसूयवत् ॥ ८९ ॥
वत्स निर्वेदभूमर्भूः कीर्तिमर्जय विक्रमात् ।
त्वज्ज्येष्ठो यत्पृथासूनुः श्रीमान्सोऽप्युन्मत्तवत् ॥ ९० ॥
अथाकिरद्गिर दैन्यच्छन्नकोशा सुयोधन ।
सा श्री पुरे चिरेण स्यात्प्रतिभ कोऽस्ति नीचिने ॥ ९१ ॥
सभा क भाविनी तात तादृगनुसरतेका ।
पाण्डवैः पीतमत्तम्या क स्वार्थी नयना दिशः ॥ ९२ ॥
राजसूय विना न स्या सम्राट् कि ममनन्तुना ।
यज्ञे तद्विश्वपातीषु समासनानसरीतनु ॥ ९३ ॥

१ स. १ नं' म. १ मधाशु' म

ज्येष्ठः के मे तपःसूनुरद्यापि यत्त्रपाभवत् ।
भीष्मादिषु महार्येषु सभान्तःस्खलिते मयि ॥ ९४ ॥
गौतमादिभिराक्रम्य तत्पार्थान्वैरिणो रणे ।
गृहे पुरं सभानोऽपि द्विजयोस्तां न संपदम् ॥ ९५ ॥
मन्येऽत्र तत्र दुर्मन्त्रं धृतराष्ट्रे विश्वसति ।
स्वकीयं प्रति गान्धारधरणीविभुरभ्यधात् ॥ ९६ ॥
पुरः स्फुरन्मुरारातिभीमार्जुनयमो युधि ।
क्रोधे द्रष्टुं क्षमो विश्वं केन जेयो युधिष्ठिरः ॥ ९७ ॥
तं तु हन्तुमनानन्तमाहूतमनिवर्तिनम् ।
सारिद्यूतेन जित्वाहं ग्रहीष्ये सर्वमप्यदः ॥ ९८ ॥
तद्भूप कारितस्फारसभालोकच्छलादमुम् ।
इहानीय ततः सर्वं ग्रहीष्येऽहं धियानया ॥ ९९ ॥
ऊचेऽथ व्यथमानोऽन्तः स प्रज्ञानयनो नृपः ।
धिक्पुत्र वः स धर्मात्मा जेतव्यः कैतवादिभिः ॥ १०० ॥
कर्मण्यस्मिन्क्व सा धर्मप्रतापयशसां कथा ।
किं तु पापमसामर्थ्यमयशश्च प्रकाशितम् ॥ १०१ ॥
इत्युक्ते व्यक्तकोपोऽन्धः स्वभावान्धसुतोऽवदत् ।
धर्मात्मा वा विधर्मा वा कैषा द्विषि विचारणा ॥ १०२ ॥
शक्त्या जेतुमशक्योऽरिः संसाध्यः कैतवादपि ।
छलाद्बलाग्रजोऽभ्रंशाद्धर्मज्ञं बलिनं बलिम् ॥ १०३ ॥
तत्कुरूपक्रमं तूर्णमेनाञ्जेतुं विरोधिनः ।
न चेद्द्रोणिरिवाब्धिस्थैस्तरून्मूलयितास्महे ॥ १०४ ॥
कार्येऽस्मिन्पाण्डुपक्षीयैर्विदुराद्यैर्निषिध्यसे ।
तैस्त्वं तात चिरं नन्देर्मरणं शरणं तु मे ॥ १०५ ॥

---

१. 'कामं' ख. २ 'शालीनस्त' ख. ३. 'क्रोधाद्द्रष्टुं' ख. ४. 'नयन शरसर्व' ख. ५. 'पान्थस्वभावो' ख. ६. 'मेनं जेतुं विरोधिनम्' ग. ७. 'न त्वं तात' क. 'त्वं च तात' ख.

इति गुणमणिनिपुणेन ज्ञानवति कुलगिरिनिभागमपुणेन ।
नृपतिरपि तयेन्दुजाग कम्न भ्रमति पुत्रकरामर्षो न निशम् ॥१०६॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते बालभारतनाम्नि महाकाव्ये श्रीगङ्के सभापर्वणि ... नाम चतुर्थः सर्गः ।

पञ्चमः सर्गः ।

शितिद्युतिः सत्यगिरानुगः पुनातु सूर्येन्दुविलोचनो वः ।
धर्मो महाभारतशब्दनाम्ना गुणेन संशिममिवाम्बरं यः ॥ १ ॥
अथो पृथाग्नुमुमाविभूतिस्पर्धामुत्पादितराजकेन ।
च्युता सुधर्मेव दिवः पृथिव्यां शुभा सभाकारि सुयोधनेन ॥ २ ॥
धुनीतनूजे मयि च स्थितेऽन्तर्नैगानयः स्यादिति संप्रबोध्य ।
दुरोदरार्थं विदुरो निषेधरूपेण पार्थानयने नियुक्तः ॥ ३ ॥
हरित्वरापीतमरुत्पथेन रथेन धीमान्व्यथमानचेताः ।
तत्खाण्डवप्रस्थपुरं सहस्तिपुराज्जवेनोपपुरादिवाप ॥ ४ ॥
कृत्वा सुहृद्द्यूतकृते कुरूणां प्रभुः समामाह्वयते द्रुतं त्वाम् ।
इत्युक्तवन्तं विदुरं प्रपूज्य हसन्निवाचष्ट तपस्तनूजः ॥ ५ ॥
वशंवदद्यूतगुणेन वेद्मि छलेन सानन्यत सौबलेन ।
युद्धैरजय्योऽपि तथापि जेयो यथा रिपुः स्यादिति साधु तद्धीः ॥६॥
जयाजयाख्याजुषि संयतीव द्यूतेऽपि हूतो न निवर्तते य ।
स क्षत्रगोत्रैकपतिस्ततोऽहमेष्यामि तस्यां पुरि यद्भविष्य. ॥ ७ ॥
इत्येव निश्चित्य सहानुयातैः कृष्णापुरोगैरनुजैश्चतुर्भिः ।
रथस्थितो हस्तिपुरं प्रतस्थे श्रीहानये भानुरिवापराब्धिम् ॥ ८ ॥
पितामहद्रोणविचित्रवीर्यपुत्रादिपूजाकृतकृत्यमेतम् ।
दुर्योधनः पूजयति स्म वाहमेधकृतोर्वाहमिवाक्वनाशम् ॥ ९ ॥
अथापरेद्युर्धृतराष्ट्रभीष्मसुख्यैर्वृतायामभितः सभायाम् ।
दुर्योधनो धर्मसुतेन सारि रन्तुं शकुन्यन्तरितः प्रवृत्त ॥ १० ॥

१ 'छद्मतरातन्यत' क. ग. २. 'हि तथापि' क.; 'हि यथा तथापि' ग. ३. 'मेव' ख. ४. 'धृताया' ख.

अष्टापदाष्टापदमूर्ध्नि पात्यमानौ समुत्पाट्य मुहुस्तदाक्षौ ।
युधिष्ठिरश्रीहरणे प्रवृत्तौ वृत्तौ स्वनै सेनतुरट्टहासम् ॥ ११ ॥
गृहान्तरारोपणसौरभुप्रशात्त्वाऽभारमतिशब्ददम्भान् ।
भविष्यदात्मप्रभुभृत्यदुःखाचकार हाकारमहो सभापि ॥ १२ ॥
सारा दधुः केऽपि कुभूपमृत्युध्यानैकतानाः किल कालिमानम् ।
भेजुः पृथापुत्रविभूतिकृष्टिध्यानेन मन्येऽरुणरूपमन्ये ॥ १३ ॥
उत्थापितारोपितवद्धगुच्छैः श्यामैश्च रक्तैश्च नृपैरिवैतौ ।
सारैर्विचित्रीऽनुरेकचित्तौ गमं परेऽप्याददधनावलक्षम् ॥ १४ ॥
हाकारधिक्कारपरेषु धर्मपुष्टेषु दुष्टेषु च हर्षितेषु ।
यथातथा भूः पणतां निनाय जिगाय तत्तच्छकुनिर्दुरुद्धः ॥ १५ ॥
पराजिनीभूतसमस्तराज्यभरोऽप्यसंभावितरोपदोषः ।
पणेन बन्धूनपि हारयित्वा स्वं हारयामास स धर्मसूनुः ॥ १६ ॥
सा विद्यतेऽद्यापि तवैव कृष्णा द्यूतं तया क्लृप्तपणं विधेहि ।
अपीति पार्थं प्रति धार्तराष्ट्रे वदत्यमर्षी विदुरो जगाद ॥ १७ ॥
रे रेऽन्धसूनोऽन्यविवेक केयं क्रूरा कुलोच्छेदकरी मतिस्ते ।
स्वमृत्यवे केसरिणोऽङ्घ्रिघातैरमूनिमुत्थापयसि प्रसुप्तान् ॥ १८ ॥
“ जन्मक्षणोत्पक्षतमास्थिवृष्ट्या ज्ञातोऽसि पापान्धतमेन पित्रा ।
न जातमात्रोऽपि हतोऽसि हा धिक्शशाङ्कवंशैकघुणस्त्वमेकः ॥१९॥
कालत्रयज्ञः स्वकुले भवन्तं मत्वा भविष्यन्तमतिप्रमत्तम् ।
जगत्त्रयप्रीतिकरो बभार प्रागेव देवः कलुषत्वमन्तः ॥ २० ॥
रे कौरवाः क्रूरविपाकमन्तर्दुष्टव्रणं वो मरणाय जातम् ।
उन्मूलयतामेष विशेषशस्त्रकर्मप्रगल्भैर्यदि जीवितेच्छा ॥ २१ ॥
इत्यालपत्यालमिवाल्पमसिन्हसन्निवोनन्दवशंवदात्मा ।
पणीकृता धर्मसुतेन कृष्णा जितेयमेवं शकुनिर्बभाषे ॥ २२ ॥
दासीयमासीदिति धार्तराष्ट्रः स्वं प्रातिकामाख्यमयुङ्क्त सूतम् ।
आनेतुमेतां द्रुपदस्य पुत्रीं कुलक्षयायेव विषस्य वल्लिम् ॥ २३ ॥

---

१. 'समुन्नन' क. २. 'साधु' क. ३. 'वाचट' ख-ग.

निवेद्य वृत्तान्तमथानुनेयमाहूयमानेति जगाद कृष्णा ।
स्वं हारयित्वा पणितां नृपेण जेता जयेत्तामिति पृच्छ सभ्यान् ॥२४॥
इत्युक्तिमागत्य वदत्यमुष्मिन्दुर्योधनो द्रागनुजं न्ययुङ्क्त ।
समानयैनामजयं जयं वा सभ्यास्स्वयं पृच्छतु संसदीति ॥ २५ ॥
एह्येहि दासी त्वमसीति कोपाद्दुःशासने जल्पति तत्र याते ।
अन्तःपुरान्तः कुरुपुंगवस्य गन्तुं प्रवृत्तातिभयेन कृष्णा ॥ २६ ॥
क यासि दासि त्वमिति क्रुधान्धो वदन्ननूत्पत्य कचे गृहीत्वा ।
चकर्ष कृष्णामधमोऽयमात्मद्रोही स्वकानामिव कालरात्रिम् ॥ २७ ॥
स्त्रीधर्मनिर्मापितपारवश्यां मा मेति कर्षति शनैर्वदन्तीम् ।
इमां विशेषात्स चकर्ष हर्षपरः किमुद्भ्रान्तहृदामकृत्यम् ॥ २८ ॥
गृहीतदुर्योधनशासनेन दुःशासनेन प्रसभेन कृष्टाम् ।
आलोक्य तां तत्कुलकालवह्निधूम्यामिवाकम्पत राजलोकः ॥ २९ ॥
देवव्रतद्रोणकृपेषु कोऽपि स्वेदः कुलैकक्षयसूचकोऽभूत् ।
समाजनः किं च चकार हाहाकारस्वरैकार्णवमन्तरिक्षम् ॥ ३० ॥
अधोमुखो निःश्वसितप्रवाहसंस्राव्यमानोद्गमरागि ।
तत्कर्म पश्यन्विदुरो दुरन्तं शिरो धुनीते स्म धृतं कराभ्याम् ॥ ३१ ॥
इह क्षणेऽप्यस्फुटितं स्फुटाश्मरूपं स्मरन्तः स्वमुरो नरेन्द्राः ।
दुःखानलैस्तुष्टमतीव चूर्णीकर्तुं नलैर्दृग्गलितैरसिञ्चन् ॥ ३२ ॥
महीभुजां कौरवसभायां मुखेभ्यरागन्न महाहहाम ।
आमग्नसभाविनिर्गाविनिर्ग्यत्प्रयाणभेरिप्रणदप्रकाशाः ॥ ३३ ॥
ना वीक्ष्य भीमः कुपितो बभाषे युधिष्ठिर द्यूतकरौ करौ ते ।
धक्ष्यामि साक्षात्सहदेव वह्निं यच्छेति कोपे सति को विवेकः ॥ ३४ ॥
ऐन्द्रिस्तदा तं निरवद्विवेकनिधेर्वियम्ने विगुरग्रजन्मे ।
अन्वग्रिभुः सम्यगुपश्रयो यद्दारापवर्गमिव यदप्यरं तत् ॥ ३५ ॥
इत्यर्जुनोक्त्या शमयन्ति भीमं दुःशासनः संसदमाजगाम ।
तां यज्ञसेनीं प्रथमार्तदीनां ... कृष्टां कुरूणाम् ॥ ३६ ॥

१. 'ददौ' क-ग. २. 'सर्वा' ... 'मर्दयन्' क. ... 'ना' ग.

रजस्वला संसदमेकवासा विकृष्य कानेन शठेन नीता ।
सरोषरूक्षं कृपणं च चक्षुरपानतेषु न्यधित प्रियेषु ॥ ३७ ॥
जितासि किं दासि विलोकसेऽमूं दुर्योधने निक्षिप मङ्क्षु चक्षुः ।
दुःशासनेनेत्यभिलोडितासौ सती नमस्कृत्य गुरूनभाषे ॥ ३८ ॥
विष्णोः सखीं पार्षतभूपपुत्रीं पाण्डोर्धरित्रीकमितुर्वधूटीम् ।
दासीति किं मामयमाह धर्मं विचार्य वाच्यः कुमतिर्भवद्भिः ॥ ३९ ॥
भीष्मो बभाषेऽथ तवाभिभूत्या कुलक्षयं चेतसि चिन्तयन्तः ।
धत्से वयं मूढहृदो न विद्मस्त्वत्प्रश्नमप्याहृतधर्मदाराः ॥ ४० ॥
द्यूते जितास्माभिरसौ न वेत्ति दुर्योधने पृच्छति धर्मतत्त्वम् ।
सभ्येषु भीत्या खलु यद्वदेषु प्रोचे विकर्णो धृतराष्ट्रसूनुः ॥ ४१ ॥
सभ्या भयं किं भवतां विभाव्य धर्मक्रमं ब्रूत यथार्थमेव ।
जितेन राज्ञा पणिता जितासौ न स्वाङ्गवं पञ्चवशा हि कृष्णा ॥४२॥
इत्यस्य वाक्यं निरमन्यनन्दन्सभ्या नृपः किं नु रुषाभ्यधत्त ।
विकर्ण नो वेत्सि जितैव कृष्णा प्राक्तस्य सर्वस्वपणेन साकम् ॥ ४३ ॥
अस्त्राणि वस्त्राणि च पाण्डवानां जितानि च स्वीकुरु को विलम्बः ।
पञ्चप्रियायाः प्रसभादसत्या गृहाण वासश्च विचित्रमस्याः ॥ ४४ ॥
अनेकभार्यापि महत्त्वपात्रं या गीयते गौरिव राजतेऽसौ ।
वासस्तदस्या रभसेन कर्ष गावोऽधिकं भान्ति विनांशुकेन ॥ ४५ ॥
इत्यस्य वाक्यादपि पाण्डुपुत्रा मुक्तोत्तरीयाः सदसि व्यराजन् ।
समुज्झिता शारदवारिदौघैः कराः खरांशोरिव विस्फुरन्तः ॥ ४६ ॥
विचित्रवीर्याङ्गजनिर्विरोधं सभाजने तत्क्षणमीलिताक्षे ।
दुःशासनः शासनतोऽग्रभर्तुर्व्यकर्ष चीरं द्रुपदाङ्गनायाः ॥ ४७ ॥
कुतूहलोत्तानदृशाननैर्धरपूर्णभाण्डे रिपुभिर्व्यलोकि ।
आविर्भवन्नूतनमेव वासस्तद्रूपमाच्छादितरूपमस्याः ॥ ४८ ॥
यथा यथासौ वसनं चकर्ष तथा तथा गुरुवर्णमाविरासीत् ।
नवं नवं तत्र गुरूपभाजि जवेन बाष्पानिव वारि हारि ॥ ४९ ॥

१. 'लम्पान्' क.

अनुज्ञया चीवरकर्षणस्य मुहुर्मुहुः कम्पि शिरः कुरूणाम् ।
अस्त्राधिदेवैरिव पाण्डवीयैः प्रारब्धमुन्मूलयितुं रराज ॥ ५० ॥
अतिप्रकर्षेऽशुककर्षणानाममर्षतोऽभाषत भीमसेनः ।
अनध्वनीनां श्रवणध्वनीनां मम प्रतिज्ञां शृणुत क्षितीशाः ॥ ५१ ॥
दुःशासनस्यास्य विदार्य वक्षः पिबामि नासृक्चलुकत्रयं चेत् ।
लिप्ये तदस्यैव दुराशयस्य पापेन साध्वीपरितापजेन ॥ ५२ ॥
देव्या मणीभासुरदिव्यवासोराशिस्तदा संसदि कृष्टमुक्तः ।
बभौ महीयान्धृतराष्ट्रवंशदाहाय दावाग्निरिव स्वयंभूः ॥ ५३ ॥
दुःशासने चीवरकर्षखिन्ने ह्रिया निषण्णेऽथ वधूः पृथायाः ।
अनाथवन्नाथवतीं सतीं मामयं हहाकर्षदिति व्यलापीत् ॥ ५४ ॥
सूतात्मजस्तामथ भाषते स्म क्व ते सतीत्वं प्रचुरप्रियायाः ।
जितेत्यनाथासि तदाशु नाथवती भवैकं वृणु कौरवेषु ॥ ५५ ॥
वदत्यदः सूतसुते मदान्धः पापाधिपस्त्रोपविशेति जल्पन् ।
मूर्खो मुमूर्षुर्द्रुपदाङ्गजाया दुर्योधनोऽदर्शयदूरुदेशम् ॥ ५६ ॥
क्रुधोच्छ्वसत्कर्णमुखादिरन्ध्रकीर्णाग्निकीलोऽभ्यधिताथ भीमः ।
विनिर्यदौर्वाग्निशिखो युगान्तविमुक्तमर्याद इवाम्बुराशिः ॥ ५७ ॥
आस्फाल्यचीरमपोह्य य रे प्रदर्शयन्ममार्दि यज्ञजायाः ।
दुर्योधनाजौ गदयानयाह ते वाममरू तव चूर्णयिष्ये ॥ ५८ ॥
इत्युक्तवन्तं दृढकोपपिष्टदन्तं निरूप्य प्रमथं नदन्तम् ।
कम्पं दधुः केचन विष्टरेभ्यः पेतुः परे मर्दनमापुरन्ये ॥ ५९ ॥
अद्यैव वा श्वोऽप्ययवाय[illegible] कृष्णा कुमतेर्गुरूणाम् ।
एवं बभूवुर्विदुरापगेयशारद्वतद्रोणमुखेषु वाचः ॥ ६० ॥
मुग्धेन मूर्धा [illegible] शिरोऽपि नर्दन्निव [illegible] ।
तदाग्निहोत्रे कुरुपार्थिवस्य [illegible] स्वरसनादः ॥ ६१ ॥
मत्वेत्यरिष्टं विदुरा[illegible] पार्थोस्वनीतिनसूनि ।
वर्दायितस्यान्तपदानिशब्दैर्दुर्योधनं नीतिगतो जगाद ॥ ६२ ॥

१. 'मुद्दण्डमस्तक' ख. २. [illegible]

ज्येष्ठस्य बन्धोर्दयिता स्नुषेव मातेव वन्द्येव यथा तथास्तु ।
सतीव्रतमुत्पदं मदोऽन्तरिमां किमित्थं नु वदस्यबुद्धे ॥ ६३ ॥
त्वं तेजसा स्वेन सतीमयेन वत्से जगद्भस्मयितुं समर्था ।
न दुर्नयेऽस्मिन्नपि कोपनासि तुष्टोऽस्मि पाञ्चालि वरं वृणीष्व ॥ ६४ ॥
अथावदत्पाण्डवधर्मपत्नी तत्र श्रुतौ भूमिभुजः समस्ताः ।
यस्या ययुः कर्मसु किंकरत्वमकिंकरः सोऽस्तु तपस्तनूजः ॥ ६५ ॥
वृणु द्वितीयं वरमित्यमुत्र गुरौ पुनर्जल्पति सा जगाद ।
अमी महास्त्रा रथिनः परेऽपि भवन्त्वदासा नृप पाण्डुपुत्राः ॥ ६६ ॥
निमज्जतामापदि पाण्डवानामसौ भृशं नौरजनिष्ट कृष्णा ।
इत्युक्तयः सम्पदनस्य भीमक्रोधकृशानोर्दधुरिन्धनत्वम् ॥ ६७ ॥
स्त्री नौः किमस्मासु विपत्पयोधिं वयं तरामो भुजलीलयैव ।
एष द्विषो हन्मि रुषेति जल्पन्गदामुदस्योत्थित एव भीमः ॥ ६८ ॥
तं वीक्ष्य दुर्योधनकर्णदुःशासनाद्यैर्द्विषिषु कम्पितेषु ।
धृत्वा भुजे धर्मसुतस्तमेन वैधान्तराय स्वर्थांचकार ॥ ६९ ॥
द्राक्सुयोधनवोढानुजक्रोधरोषमधुरं युधिष्ठिरे ।
भारतामय । अंचिनन्दनश्चन्दनद्रवनिभामभाषत ॥ ७० ॥
तम मन्मथिषु दुष्कुर्गाधिनसुदुर्वचनेषु वल्गिषु ।
निष्पाने मपि दस्युमीश्वर को न नुष्यति महामहायवान् ॥ ७१ ॥
मध्वनीन्द्रमाणस्यहो महापर्षणेन नमति स्फुलिङ्गवान् ।
उद्धोपशमस्याकस्येतमः कस्तवोपमितमेनु हेनुभि ॥ ७२ ॥
मोदर सह सहस्रशीलिस्पर्धिवर्तिनमहामहोत्पमे ।
आदियस्य निजराज्यमुद्धतं पातनी कुरु नृपाद्यनामिमाम् ॥ ७३ ॥
सद्गृहस्तमिव निजत्न वर्तिनोऽपकारमवनारयन्त्यहो ।
अविदत्तमिव वित्तमुत्तमा न स्मरन्त्यपकृतं परैः कृतम् ॥ ७४ ॥
समहन्त्व कुलस्य गुणोपेन स्वानुजे व्रज निजां पुरीमपि ।
मा मृषापि च सर्वद्विषोगना केशलेशविवशा भविष्यति ॥ ७५ ॥

१ 'क्षमा' क-ख, २ 'पथमानाग'क, ३ 'स्वामयमवाद्'क ग.

तूर्णमित्ययमनुज्ञया पितुः स्वं पुरं प्रति चचाल धर्मसूः ।
सोदरैः सह मुहुर्मुहुर्महामर्षनिश्वसितहर्षितायुधैः ॥ ७६ ॥
रोपदोपकलुषाः प्रयान्त्यमी तात मृत्युरयमात्मनः कुले ।
तैः समं समरकर्म दुष्करं द्यूतमेतदिह वर्ततां पुनः ॥ ७७ ॥
द्वादशैव शरदो वनावनीं ते व्रजन्त्वजिनवाससो जिताः ।
खञ्जना इव शुचौ त्रयोदशे गुप्तमेव विचरन्तु वत्सरे ॥ ७८ ॥
इत्यजेयसमरो भवामि तैर्द्वादशाब्दवल्कबद्धलोचयः ।
एवमङ्गजगिरा कुरूद्वहो धर्मनन्दनमजूहवत्पुनः ॥ ७९ ॥

(विशेषकम्)

क्षत्रधर्ममधिकृत्य धर्मसूर्यद्भविष्यहृदयः सभां गतः ।
निर्जितः शकुनिना दुरोदरे सोदरैः सह वनाय चेलिवान् ॥ ८० ॥
दत्तराज्यविभवः सुयोधने कृत्तिचीवरधरो युधिष्ठिरः ।
शैलकाननविलासमानसः शंकरश्रियमशिश्रियत्तदा ॥ ८१ ॥
पाण्डवाननुयतीमथावदद्द्रौपदीमिति सुयोधनानुज ।
मुञ्च पञ्च दयितानकिंचनानेकमेव वृणु कौरवेश्वरम् ॥ ८२ ॥
पावनिस्तमवदच्चतुर्दशे वत्सरे निबिडमत्सरैरिन ।
क्षुण्णकौरवशतार्पितक्रमः कौरवेशमुकुटे नटाम्यहम् ॥ ८३ ॥
कृत्तिवेष्टितवपुः किमत्र गौर्गौरियं वदति काननोचितः ।
एवमुद्गिरि सुयोधनानुजेऽहासि कर्णशकुनिक्षितीश्वरैः ॥ ८४ ॥
हन्तुमुग्रतरमन्तुकारिणः कर्णसौबलकदोषभूपतीन् ।
...न्यमानन धृतकुधस्वयस्तेऽपि संसदि वृकोदरानुजाः ॥ ८५ ॥
...स्य कानपि विनम्य कानपि स्वान्तचिन्तिततदङ्गमङ्गलान् ।
...महस्य विदुरस्य मन्दिरे ते विमुच्य जननीमथाचलन् ॥ ८६ ॥
अभिवाद्य पदद्वयं वधूं चलितां कृच्छ्रमथावदत्पृथा ।
कुसुमास्त्रभृन्तमीरु ते भविताङ्गं सवि कर्करातिथिः ॥ ८७ ॥

---

१. 'पूर्ण' क. २. 'मन्न' क. ३. 'हास' क.

सुकुमारतया न याश्रयद्दृषदं मौक्तिकमण्डलानि च ।
रविधाम सहिष्यते कथं भवती खेदकरीश्च सा वने ॥ ८८ ॥
जगदेकजितोऽपि यान्त्यमी सति सत्यमनुपालिनो वनम् ।
प्रतिपालय मामिहेति किं किमु वत्से त्वमपीति मुह्यसि ॥ ८९ ॥
भवदीयमुखेन्दुना विना विकसत्कोमलकान्तिनामुना ।
नकुल क कुलैककैरवप्रतिमं मेऽक्षि विकाशमेष्यति ॥ ९० ॥
यदि सत्यमपालि सोदरैर्नियतं पालितमेव तत्त्वया ।
त्वमिहैव कृतस्थितिः शुचः सहदेव प्रियपुत्र पाहि माम् ॥ ९१ ॥
सकृपः कृतदुर्नयेऽप्यरौ विजयी यः समभूः सभाभुवि ।
अकृपः स कथं स्थितोऽधुना रुदतीं मां न दृशापि पश्यसि ॥ ९२ ॥
जतुमन्दिरतो विकृष्य मां निजपृष्ठेन वहन्नहर्निशम् ।
किमु भीम गतस्तदा निद्रां यदिदानीं रुदतीं विमुञ्चसि ॥ ९३ ॥
निजमौलिमणीगणोन्मृजा शुचिशोभेषु नमत्सहर्गुरे ।
मम पादनखेषु को युधिष्ठिर कर्ता वदनावलोकनम् ॥ ९४ ॥
उपलानपि सा विलापिनीत्यवशारोदयदत्र नाद्भुतम् ।
यदशोच्यत तैस्तदा सुयोधनदुःशासनकर्णसौबलैः ॥ ९५ ॥
अधिपाः किमु यान्त्यमी हहा वनभूमीमिति नागरो जनः ।
सकलोऽपि रुरोद रोदसीदरदूरोदरपूरणादरः ॥ ९६ ॥

मार्गे दृशा कुपितया धृतराष्ट्रदार-
पापाय भुवमिति दम्भगृहीतराज्यः ।
इत्येव धीरविहितास्त्रविभासिभूत-
जीमूतगोपितविधुः प्रचचार रामा ॥ ९७ ॥
कालेन कालकवलीकृतवैरिवार-
मेतेन वीरवपुषं कलहोत्कटेन ।

१. 'कुलैककुलैककैरव' क. २. 'मरुत' ख. ३. 'विमर्शि' ख, 'विदरो' ग.

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम यतीन्द्रः कृती ।
तत्कीर्त्योंकसि बालभारतमहाकाव्ये द्वितीयं सभा-
पर्वैतत्कविगर्वपर्वतपविः प्राप्तं समाप्तेः पदम् ॥ १०५ ॥
अमुष्मिन्पञ्चभिः सर्गैः सभापर्वण्यनुष्टुभाम् ।
जातानि ष्यधिकाशीतिसंयुतानि शतानि षट् ॥ १०६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के सभापर्वणि पाण्डवप्रवासो नाम पञ्चमः सर्गः ।

इति सभापर्व समाप्तम् ।

वनपर्व ।

प्रथम सर्गः ।

रामादपि श्लाघ्यगुणः श्रियेऽस्तु व्यासो मुनिः श्रीदयितावतारः ।
विनिर्मितो येन परार्थमेव भवार्णवे भारतसेतुबन्धः ॥ १ ॥
अथेन्द्रसेनादिभिरिन्द्रसेनाजयेऽप्युदारैः सहचारिदारैः ।
भक्तैश्चतुर्भिर्द्विशभिश्च पार्थो वीरैः रथस्थैः पथि पर्यवारि ॥ २ ॥
वैचित्रिणा नु प्रहितं निचित्रं ग्यादिमल्काम्मवाप्य पार्थाः ।
संबोध्य संमान्य विवर्त्य पौरान्नचित्तचौरा ययुरभ्युदीचीम् ॥ ३ ॥
योगेद्धया धर्मसुतोऽनुगामिद्विजव्रजाप्रेमदर्शनकोत्तया ।
शुचि निशायाममुचत्रिमार्गातटे प्रयागस्य वटे स्थितोऽसौ ॥ ४ ॥
श्रीविप्रयुक्तेन च भूरिविप्रयुक्तेन च क्षोणिभुजा विमाने ।
अक्षय्यरूपा रसवत्यवापि धौम्योपदिष्टेन रवे स्तवेन ॥ ५ ॥
सरस्वतीमुख्यसरस्वतीभिः श्लाघ्यं कुरुक्षेत्रमुपास्य भूपः ।
दुरोदरं दूरतरं प्रशंसन्स जग्मिवान्काम्यककाननाय ॥ ६ ॥
आस्थाय पन्थानमिह प्रथीयान्स्थितो निशीथे बकदैत्यबन्धुः ।
किर्मीरवीरः समवर्तिसख्यवर्ती रणेऽकारि बकारिणाशु ॥ ७ ॥
निन्द्योऽवनिं द्योतयिता कथं ते सूनुः कुरेश इति त्यजामुम् ।
इत्यादिवादी विदुरो निरस्तः प्रज्ञादृशा प्राप वनेऽत्र पार्थान् ॥ ८ ॥
संमानितो बन्धुवियोगतप्तधीदृष्टिदिष्टेन स सञ्जयेन ।
पुनः पुरेऽगाद्विदुरोऽन्धपुत्रकुमन्त्रबोधार्थमपीष्टपार्थः ॥ ९ ॥
धात्या विसैन्या रिपवोऽधुनेति कर्णोक्तिभिः पार्थवधाय यान्न् ।
[illegible] किमु मज्जसीति व्यासेन रुद्धोऽथ सुयोधनो द्राक् ॥ १० ॥
[illegible] कराहतोरुं निरादरं संसदि कौरवेन्द्रम् ।
[illegible] दारत [illegible] परुन्द्रगदाक्षतोरुर्भवसंयतीनि ॥ ११ ॥
[illegible] दमया [illegible] स्य मित्राणि धात्रीपतयः समीयुः ।
[illegible] तेषु [illegible] त्वादृणा गुणानामिव गौरवाय ॥ १२ ॥

[illegible] नाभि

यो राजसूयावभृथार्द्रमौलिर्यो धर्मसूर्यो मतधर्मतत्त्वः ।
शुचां शुचीनामिव तत्प्रसङ्गाद्भागं गृहीत्वा क्षितिपैर्गतं तैः ॥ १३ ॥
[आसीन्महान्मे सह संपरायः सौभेन शाल्वेन हरिर्जगाद ।
भवादृशान्वारयितुं यतोऽह्नान्द्यूते मया नागतमास्तवैरे ॥ १४ ॥]
देशाय सुशुद्धुपदस्य साकं कृष्णासुतैः पञ्चभिरुच्चति स ।
तदा यदूनां च विभुः सुभद्राभिमन्युयुक्तोऽगमदुग्रमन्युः ॥ १५ ॥
प्रमोदवल्लीं द्विपदुमदावदग्धां प्ररोहाभिमुखीं प्रतन्वन् ।
कृष्णो मुनिर्मेघ इवैत्य पार्थे प्रतिश्रुतिं नाम ववर्ष विद्याम् ॥ १६ ॥
सरस्वतीसद्मसदापवित्रं गतास्ततः काम्यककाननं ते ।
प्रतिश्रुतिं साधयितुं किरीटी जगाम जाग्रन्महिमा हिमाद्रिम् ॥ १७ ॥
ददाह संक्रन्दननन्दनस्य दिनैश्च कैश्चिद्दववद्वियोगः ।
मनो वनोर्व्यां विततानि तेषां श्रीशोषशोकद्रुमकाननानि ॥ १८ ॥
इहान्तरे शान्तरसः शरीरी श्रीलोमशो नाम दिवोऽवतीर्णः ।
ववर्ष देवर्षिवरः कृतार्थे कर्णानुजे कर्णरसायनं गाम् ॥ १९ ॥
त्वं वर्धसे धर्मतनूज दिष्ट्या धन्योऽसि मन्यस्व जितानरातीन् ।
जगत्रयीजित्रभुजस्य भीमानुजस्य राजन्नमरास्त्रलाभैः ॥ २० ॥
गतो हिमाद्रेस्तटमिन्द्रकीलमिन्द्रेण विप्राकृतिना तपोर्थे ।
विमोचितोऽप्यत्रमसाश्रमुञ्चन्स्तुत्यात्मनाभापि शिवं भजेति ॥ २१ ॥
तपोवनं चारु ततो गतोऽसौ तपःस्थितो वासविरेकमासम् ।
दिनत्रयानन्तरपारणानि चकार कारुण्यकलः फलानि ॥ २२ ॥
परं तपस्तत्र ततः प्रतन्वन्परं तपः किंचिदचिन्तनीयम् ।
प्रकाशयामास स माससमात्रं पड्वासरीपारणकं फलानि ॥ २३ ॥
सृजन्नपो मासमुदासवृत्तिर्वपुष्यपि क्षीणयशास्तपांसि ।
बभक्ष पक्षान्तरितानि शीर्णपर्णान्यपर्णापतिदत्तचित्तः ॥ २४ ॥
स्वयं मरुद्भिः पुरतः स्फुरद्भिः कृताहुतिर्भासि तनश्चतुर्थे ।
निष्कम्पमूर्ध्वं दधदङ्गमङ्गीचकार ताराणि तपांसि पार्थः ॥ २५ ॥

१. अयं श्लोकः केवलं क-पुस्तक एव दृश्यते. २. 'मन्ये त्वमि' ख. ३. 'मूर्धो' क.

हते कृपालेऽप्यकृपाणिपाणिपातैः क्षिपन्मङ्क्षु शिलाकुलानि ।
भीमानुभूरेष पुरो रुरोध क्रोधैकवीरः प्रधनेऽन्धकारिम् ॥ ३९ ॥

क्षीणद्रुपाषाणगणायुधोऽथ प्रफुल्लमल्लत्वविधिः स धीरः ।
करेण धृत्वा चरणे स्मरारिमनिभ्रमज्जैत्रपटीमिवाजौ ॥ ४० ॥

चूडागलद्गाङ्गजलः कपाली शूली जटालः स्फुटबालचन्द्रः ।
प्रत्यक्षतां तस्य गतस्त्रिनेत्रः क्षणेऽत्र सत्त्वप्रसरेण तुष्टः ॥ ४१ ॥

तृपाभवाय प्रथितलवाय ततः प्रभुः पाशुपतास्त्रमस्मै ।
अमानवस्येप्यमदान्मदान्धसुरासुरश्रेणिजयोज्ज्वलश्रीः ॥ ४२ ॥

दास्यत्यसौ नः सुपतीनितीव देवीभिरभ्यार्चि स पुष्पवृष्ट्या ।
तदा शुलक्ष्मीमदगर्जितामो नभोऽन्तरा दुन्दुभिरुन्ननाद ॥ ४३ ॥

एष प्रसत्तैरथ पर्यवारि वृन्दारकैरिन्द्र इवेन्द्रसूनुः ।
ददत्युदात्ते सुमनस्त्वभाजः प्रभोः सुतेऽपि प्रभुवत्प्रभुत्वम् ॥ ४४ ॥

प्रस्वापनास्त्रं धनदः प्रचेताः पाशान्ददौ दण्डधरश्च दण्डम् ।
जगज्जयाशीर्भिरुदारवीरमुदीरयन्तः स्वयमित्यमुष्मै ॥ ४५ ॥

धन्योऽधुना मातलिसारथौ तं रथेऽधिरोप्य प्रथमानमानम् ।
द्विषन्निकायद्रुमसूदनाय द्युनायकः स्वर्भुवनं निनाय ॥ ४६ ॥

[तत्रोर्वशी वासवनन्दनेन निराकृता मातरिति प्रजल्पन् ।
पण्डो भवेति प्रशशाप शार्ङ्गि भग्नाभिलाषा वसतिं जगाम ॥ ४७ ॥

अबोधयद्देवपतिस्तनूजं दुःखातुरं पार्थं त्रयोदशेऽब्दे ।
शापोऽपि वो गुप्तविहारचर्या(!) मत्स्याधिवासे वरवद्धि भावि ॥४८॥]

अर्धासने तं विनिवेश्य शक्रः किमेतदेतत्परिपृच्छतो मे ।
साक्षात्कराख्यानयुतं समस्तमिदं चरित्रं कथयांचकार ॥ ४९ ॥

सगद्गदस्तेरसुरे सहर्षं दृग्बद्धबाष्पाम्भसि हृष्टरोम्णि ।
ईदृक्चरित्रश्रवणामृतौघमग्नाशये भूभुजि सानुजेऽपि ॥ ५० ॥

पुनर्मुनीन्द्रुर्निजगाद राजन्भूतीर्थयात्रासु मयि प्रवृत्ते ।
इदं मदीयेन मुखेन पार्थः कृतप्रणामस्तव सन्दिदेश ॥ ५१ ॥
(युग्मम्)

---

१. 'चूडाचञ्च' क-ख. २. इमौ श्लोकौ केवलं क-पुस्तक एव दृश्येते.

उशीनरस्याश्रममत्र तस्य दत्त्वामिषं स्वं शरणागतं यः ।
वह्निं कपोताकृतिनं ररक्ष शक्राय श्येनाकृतमायिनेश ॥ ८९ ॥
एण्या विभाण्डकाच्च्युतवीर्यमत्तं तस्यामृषिशृङ्ग इति प्रयत्ते ।
नीतः स्वदेशोऽप्सरसा विलोभ्य वृष्ट्यर्थिना लोमपदेन राज्ञा ॥ ९० ॥
पुत्री प्रदत्ता ऋषये नृपेण भीतो मरुत्वानिततान वृष्टिम् ।
तस्योटजं पश्य तमोविभूतेः शिष्यैर्वृतं चाध्ययनप्रगल्भैः ॥ ९१ ॥
अथागतोऽसौ च्यवनाश्रमान्ते श्रीलोमशेनानगदे नृपाभूः ।
पुरा सुकन्यास्य मुनेश्च नेत्रं सर्यातिपुत्रीरभिदत्कुशेन ॥ ९२ ॥
महर्षयेऽस्मै प्रददौ सुकन्यां प्रसाद्य सर्यातिरगादगारे ।
नासत्यदस्रौ(!) ह्रदमाविगाह्य चकात(!) एनं निजरूपसाम्यम् ॥९३॥
ताभ्यामदादध्वरदेवभागं तुष्टो मुनिर्मन्युवता प्रनुन्नम् ।
निर्यासुकामेन पुरंदरेण पतत्सु कुण्ठं कुलिशं विजिग्ये ॥ ९४ ॥
विलोकयैनां वसतिं सुपुण्यां मांधातृराजर्षिवरस्य धार्मे ।
पुत्रेष्टिसंभूतजलातिपाननाताङ्गसंभेदविनिर्गतस्य ॥ ९५ ॥
तां यज्ञभूमिं प्रन सोमकस्य राज्ञोऽथ यस्यां सुतमानिहत्य ।
एकं सुतान्प्राप बहून्स यज्ञे यो याजकं स्वं निरयादरक्षत् ॥ ९६ ॥
अथापरं कौरव कुम्भयोनेरिहाश्रमं विद्धि समागमेऽस्य ।
पयांसि कालुष्यमपि त्यजन्ति शुचिर्नरः स्यात्र किमत्र चित्रम् ॥९७॥
विधाय वातापिमजाकृतिं स्वं पुत्रं विपच्य द्विजपुंगवेभ्यः ।
अभोजयद्येल्वलदेववैरिः कुक्षिं विनिर्भिद्य तथैति सासुः ॥ ९८ ॥
अजारिवातापिरनेन सोऽपि विन्ध्यस्य भास्वद्गतिरोधबुद्धेः ।
वृद्धिः सुरेशादिभिरार्थितेन भूयोऽगमच्छ्रगिरा निषिद्धाः ॥ ९९ ॥
सुरैर्विरञ्चिप्रहितैर्दधीचेर्विधाय वज्रं बहु याचितस्य ।
खण्डास्थिना दुर्जयकालिकेया विनाशिता वज्रधरेण पूर्वम् ॥ १०० ॥
लीना भयात्केचन सिन्धुराजे तदर्थिनोऽसावपिबत्पयोधिम् ।
नीता विनाशं रिपवोऽपि देवैरेवंविधः कुम्भभवो महर्षिः ॥ १०१ ॥

ददत्यतिपदं मुदा द्विजजनाय दानान्ययं
नयं च जनयञ्जनैर्जगति धर्मवीरोत्तमः ।
उपास्य परितोऽप्युदक्ककुभि सर्वतीर्थावलीः
सुबाहुपुरमाससादत्तदनु मेदिनीकामुकः ॥ ११४ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के आरण्यके पर्वणि तीर्थागमनो नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

कनीनिकीभवद्ध्यानदृशि दर्शयतां सताम् ।
संसारपारावारस्य पारं पाराशरो मुनिः ॥ १ ॥
[आससादाम्बिकेयस्य सभां वैचित्रिणार्चितः ।
व्यासः पृष्टः पृथापुत्रवृत्तजिज्ञासुनावदत् ॥ २ ॥
पाण्डवानां प्रियो विष्णुर्हरेः प्रियतमा इमे ।
युष्माभिर्विदितं सर्वं कृष्णायाश्चीरकर्षणे ॥ ३ ॥
शिपिविष्टभवा विष्णोः कराग्रक्षतजा धनम् ।
धृतचीराञ्चलेन स्नाक्सत्सु स्त्रीयेषु हाकरोत् ॥ ४ ॥
चित्रार्थेनद्धिचित्राणि समक्षं सर्वभूभुजाम् ।
वासास्यापूरि कृष्णेन कृष्णायास्तन्तुसंख्यया ॥ ५ ॥
केन जेयोऽर्जुनः सख्ये दिव्यास्त्रकृतसाधनः ।
प्रायेणाप्यसुहा भोगी किं पुनर्विषपानतः ॥ ६ ॥]
व्यासादासाद्य तत्कर्णविषं पार्थत्रैयामिषम् ।
दिनानि तानि गान्धारीजानिर्दुःखादवाहयत् ॥ ७ ॥
ततश्चरणचारेण वैचित्रितनयास्तु ते ।
परिमुक्तरथायुक्तं चेलुर्भूभृद्द्विभुं प्रति ॥ ८ ॥
भूधराधिपविभानिभालनोत्तालभालतललम्बि लोचनम् ।
लोमशस्तदनु सोमवंशजं चित्तवल्लभमभापत क्षितेः ॥ ९ ॥

---

१. 'वीरो मनः' क-ख. २. धनुश्चिह्नान्तर्गतपाठः ख-ग-पुस्तकयोस्त्रुटितः. ३. 'कथानकम्' ख-ग.

पश्यन्नगस्त्याश्रमदुर्गेयादितीर्थान्यथो पार्थिवपुंगवोऽसौ।
पुरातनानां चरितानि शृण्वञ्जगाम गङ्गान्वितसागराय ॥ १०२ ॥
तस्मिन्कृती पञ्चनदीशतेषु स्नातो गतः पुण्यकलः कलिङ्गान्।
अद्वैतधीर्वैतरणीं स्रवन्तीमुत्तीर्य तेने पितृतर्पणानि ॥ १०३ ॥
उत्पन्नमत्राखिललोकवृत्तविलोकनज्ञानममुष्य राज्ञः।
तथाशृणोत्पर्षिसहस्रगव्यूत्यन्तर्गतानां यमिनां जपं सः ॥ १०४ ॥
[ततो महेन्द्राद्रिगतः सबन्धू रामाश्रमालोकनचित्तवृत्तिः।
सलोमशो भूपतिसत्कृतेनाकृतव्रणेनाभिदधे नरेन्द्रः ॥ १०५ ॥
यो जीवयन्मातरमाशु हत्वा भूपान्भूल्या हृतयोगधर्माम्।
आदेशभङ्गक्रुधतातशापनष्टांश्च बन्धूञ्जनकप्रणुन्नः ॥ १०६ ॥
यः कार्तवीर्यं च कथावशेषं तातान्तकं गोमवदुःखतप्तम्।
अथाकरोत्पार्थिववंशदाहं सोऽप्यागमिष्यत्यचिरेण रामः ॥ १०७ ॥]
दानं ददद्भार्गवसंगमाय गिरा मुनीन्द्रोरकृतव्रणस्य।
अथ स्थितः कश्यपवेदिकायां चतुर्दशीं यावदसौ नरेशः ॥ १०८ ॥
नत्वाथ भास्वन्महसं महेन्द्रे महाद्रिमौलौ भृगुनन्दनर्षिम्।
क्षोणीशमुख्यो दिशि दक्षिणस्यां पैरिक्षितीं नाम नदीं जगाम॥ १०९॥
गोदावरीस्नाननवीकृतश्रीरगस्त्यतीर्थे द्रविडेषु नत्वा।
पराक्रमं शक्रसुतस्य नारीतीर्थेषु मत्वा स ययौ प्रभासम् ॥ ११० ॥
आनन्दसंवादविशारदाभ्यां रामाच्युताभ्यां परिपूजितेन।
तत्र स्थितं भूमिभुजा समीरपयोभुजा द्वादशवासराणि ॥ १११ ॥
ततो विदर्भेषु गतः स तेने स्नानं पयोष्णीसरितः पयोभिः।
तत्र स्थितः शक्रसहासनस्थं ज्ञानेन दृष्ट्वार्जुनमुन्मदोऽभूत् ॥ ११२ ॥
आननं द्रुपदराजसुतायाः सर्वतीर्थविहितस्नपनायाः।
येद्वयन्त्योकि कमलैः क तदेषां प्रीतये भवतु शीतमरीचिः ॥ ११३ ॥

---

१. 'दुर्गेश' क-ख. २. धनुश्चिह्नान्तर्गतश्लोकाः ग-घ-पुस्तकयोर्न सन्ति. ३. 'परिपूर्ण' ग. ४. 'कृपी' ग. ५. 'यदुक्तिः' क.

प्राचीमञ्चति चण्डरोचिषि चिरं प्राप्ते प्रतीचीं प्रति
प्रातः शीतकरे करैरुपयतो गाङ्गेयमद्रोज्ज्वलः ।
हैमं कुण्डलमेकतः कलयतः कापालमन्यत्र्यतो
भूतेशस्य वधूविमिश्रवपुषः सैष श्रियं पुष्यति ॥ २१ ॥
स्वच्छन्दमन्धुरतपोवशदर्शितात्मा
जामातृसंगमसुखानि चिरादवाप ।
अभ्यापतन्तमयमित्यधुना भवन्तं
लोलाभिराह्वयति शाखिशिखाङ्गुलीभिः ॥ २२ ॥
इति लोमशोक्तिभिरयं नृपतिः कुतुकी विलोकयितुमेनमगम् ।
अकृत द्रुतामपि गतिं धन यां श्रद्धधाति मापि धरलापतिभिः ॥ २३ ॥
पुरश्चरद्भीमपदान्तपातसमीकृतोत्क्षेपुटोत्करेण ।
पथारुरोहाय धराधरं तं धरापवोऽन्यैरनुगम्यमानः ॥ २४ ॥
गन्धमादनवनान्तयायिनो वायुवर्धितरजोऽभ्युपृष्टिकम् ।
घ्नन्ति विभ्रमगुञ्जपुञ्जिता ध्यानरुद्धमुनिचेतसः स ते ॥ २५ ॥
आकुले हिमकुले पथि चण्डा पातभाजि नकुलेन धृतायाम् ।
अस्मरच्च मनसाथ मरुद्भूराजगाम च घटोत्कचवीरः ॥ २६ ॥
व्योमाक्रमणाभ्रमरलोमदार्शितेन
मार्गेण मेघपरिरब्धनदीहलनाभा ।
ऊढा घटोत्कचनगूढभटोच्चयेन
शैलेन्द्रमूर्ध्नि वपुर्वदर्शिवंते ते ॥ २७ ॥
पतिभ्यो निर्विशेषाया कृष्णायाः सुखदुःखयो ।
सत्या ध्यानेन गङ्गा स्वं तत्र पुण्यममन्यत ॥ २८ ॥
कृष्णा तत्र कृतानल्पाकल्पा बिन्दुसरोऽम्बुभिः ।
मुदा मुमुदयामास कैलासस्य गिरेः शिरः ॥ २९ ॥

१. 'पर' स्व. २. 'दम्य' स्व. ३ 'स्पृष्टी' स्व-ग. ४ 'रूप' स्व-
ख्य' स्व.

सारङ्गाणामधिपतिरपि प्रत्यहं हन्ति जातं
मातङ्गानां न हि गुरुरयं संनिधात्प्यशङ्कम् ॥ २४ ॥
केरिपरिणतदन्ताभ्यासंभ्रमभृङ्ग-
च्युतमणिचयमिश्रैरस्य पूरैर्नदीनाम् ।
अपि मृगमृगनाभिभ्राजमानान्तरालै-
रुदधिरजनि रत्नस्थानकं मेचकश्च ॥ २५ ॥
धूमायमान इव लोलपयोदजालैः
कीलानुविद्ध इव रत्नशिलासमूहैः ।
स्फारस्फुलिङ्ग इव कान्तिपिशङ्गपक्षि
व्यूहैरयं वियदुदन्वति वाडवाग्निः ॥ २६ ॥
अस्मिन्महीभृति महाकटकाभिरामे
तुङ्गा विभान्ति शिखराः किल धीरवीराः ।
मौलिस्थितद्रुममिषेण धृतातपत्राः
क्रीडद्भुजङ्गकपटप्रचलत्कृपाणाः ॥ २७ ॥
गोप्रसङ्गोज्ज्वलच्छायो हरिच्छविपरिच्छदः ।
एष भूमीधरो भाति जगत्त्रितयवस्तुवत् ॥ २८ ॥
(अनन्तार्थोऽयं श्लोकः)
लसनीलग्रावच्छविभरविनीलेऽम्बरतले
सदा वर्षाहर्षादिह तटवनेषु क्षितिभृतः ।
समारप्राग्भारप्रहतनिपतन्निर्झरकणे-
र्मयूरा नृत्यन्ति स्फुरति परितश्चातकचयः ॥ २९ ॥
चूलाचञ्चन्मणिगणविभाकृष्टकोदण्डकेलिः
क्रीडालोलस्फुरदुरुतडिद्दम्भदम्भोलिशोभी ।
कालेनाद्यच्छलनवभवत्पक्षपक्षोऽयमद्रि-
र्जैत्रं शत्रुं हरिमिव पराजित्य जग्राह शखे ॥ ३० ॥

रिणतकरिदन्ता' ख. २ 'शिरः' ग. ३. 'पत्रो' क. ४. 'भयत्पक्षपक्षो' ख.

प्राचीमश्नति चण्डरोचिषि चिरं भासे प्रतीचीं प्रति
प्रातः शीनकरे करैरुभयतो गाङ्गेयमङ्गोज्ज्वलः ।
हैमं कुण्डलमेकतः कलयतः कापालमप्यन्यतो
भूतेशस्य वधूविभक्तवपुषः सैष श्रियं पुष्यति ॥ २१ ॥

त्वद्बन्धुबन्धुरतपोवशदर्शितात्मा
जामातृसंगमसुखानि चिरादवाप ।
अभ्यापतन्तमयमित्यधुना भवन्तं
लोल्याभिराद्रयति शाखिशिखाग्रहस्तैः ॥ २२ ॥

इति लोमशोक्तिभिरयं नृपतिः कुतुकी विलोकयितुमेनमगम् ।
अकृत द्रुतामपि गतिं बत यां श्रद्धापि सापि परलापतिभिः ॥ २३

पुरश्चरन्तीमपदान्तपातसमीकृतोरुस्थपुटोपलेन ।
पथारुरोहाथ धराधरं तं धराधवोऽन्यैरनुगम्यमानः ॥ २४ ॥

गन्धमादनवनान्तयायिनो वायुवर्षितरजोऽम्बुवृष्टिजम् ।
घ्नन्ति विभ्रमगकुञ्जपुञ्जिता ध्यानशुद्धमुनिचेतसः स्म ते ॥ २

आकुले द्विजकुले पथि कृष्णां पातभाजि नकुलेन धृतायाम्
अस्मरच्च मनसाथ मरुद्भूराजगाम च घटोत्कचवीरः ॥ २६

व्योमाङ्गणाप्रसरलोमशदर्शितेन
मार्गेण मेघपरिरब्धतडिल्लताभा ।
ऊढा घटोत्कचचमूसुभटाश्रयेण
शैलेन्द्रमूर्धनि ययुर्वसतिं वनं ते ॥ २७ ॥

पतिभ्यो निर्विशेषाया कृष्णाया सुखदुःखयोः ।
सत्या स्नानेन गङ्गा स्म यत्र पुण्यममन्यत ॥ २८ ॥

कृष्णा तत्र कृतानल्पाकल्पा बिन्दुसरोऽम्बुजे ।
मुदा मुकुरयामास कैलासस्य गिरिं शिला ॥ २९ ॥

१. 'वा' पा. २ 'स्वप' पा. ३ 'स्वर' पा ग ४ 'मद' पा
तम्' पा.

मर्त्योऽस्म्यमर्त्यदेशोऽयं निर्वर्तस्व किमत्र ते ।
सुखं निद्रां करोम्येष सुखं जीवन्तु जन्तवः ॥ ५२ ॥
निजं कुलं च कार्यं च प्रथयित्वा पृथासुतः ।
ययाचे वैरिमन्यानः पन्थानमथ वानरम् ॥ ५३ ॥
ऊचे कपिरपि स्वात्मज्ञानाच्चेन्मां न लङ्घसे ।
तद्गच्छ पुच्छमुत्क्षिप्य रुग्णोऽहं चलनाक्षमः ॥ ५४ ॥
नात्मवांछनीयः स्यादस्य पुच्छमुदस्य तत् ।
इतो यामीति भीमस्तदुत्क्षेप्तुमकरोत्करौ ॥ ५५ ॥
अक्षमः स तदुत्क्षेप्तुमहं दृष्टोऽसि केनचित् ।
इति दिक्षु क्षिपन्नसि कपिना तेन भाषितः ॥ ५६ ॥
लेज्जया मास्म साशंके यदहं भवदग्रजः ।
वैत्स त्वद्दर्शनोत्कण्ठी प्राप्तः श्रीरामकिंकरः ॥ ५७ ॥
अपानन्दपरिस्पन्दस्यन्दमानस्वमानसः ।
मरुत्सुतः शिरसि न्यस्य पाणी वाणीमिमां जगौ ॥ ५८ ॥
मायालघुमपि प्रेक्ष्य त्वां प्रीतोऽस्मि दृढं प्रभो ।
अतिप्रीणय मामङ्घ्रिजयोमस्फूर्तिमूर्तिभृत् ॥ ५९ ॥
कल्पान्तक्रमवर्धितानलभयभ्रान्तग्रहानवं
लग्नच्छलशिरःकिरीटतिलकश्रीवामणिद्योमणि ।
रामस्तोमशिलातिलङ्घितनगं निःसीम भीमस्तदा-
प्युत्कण्ठातुरवातरेण मनसा तद्वर्धमानं वपुः ॥ ६० ॥
नासाध्मानवशोदरागतमुहुर्घ्राणोद्भवानो गुरु-
श्वासव्यासनैर्गमोत्सर्जितभूमिघ्यभोगग्रामणी. ।
अभ्यासिममासमभुवनो नाङ्गणापि वसस्पुन-
स्वेदार्णं कणवर्णमर्णवमभावसिष्ट त्रि लङ्घताम् ॥ ६१ ॥
तत्पुच्छाहतिविनिपभूतल्पथं पाथोभरस्सरगा-
लाच्छ्रामा जज्ञेऽर्णविरिव ह्रमोर्मोभिन्न समार्णवः ।

१ 'तमना' ग. २ 'वन' ग. ३ [illegible]

सप्तमेऽहनि कैलाशतटे स्मुरितबिम्बवत्।
पूर्वोत्तरमुरुत्कृष्टं कृष्णा हेमाब्जमैक्षत ॥ ४० ॥
अब्जानि मह्यमीदृंशि यच्छेति प्रेरितस्तया।
मारुतिः पितृभक्त्येव मरुतः संमुखोऽचलत् ॥ ४१ ॥
गन्धमादनमारुह्य मुह्यद्गन्धर्वगुह्यकम्।
सशङ्खनादं नादं स चक्रे चकितदिग्गजम् ॥ ४२ ॥
वसन्निह वने हेमकदलीखण्डमण्डने।
तद्ध्वानजाग्रदुत्तानसंभ्रमो हनुमानभूत् ॥ ४३ ॥
पुच्छास्फोटेन स पविप्रहारं स्मारयन्गिरिम्।
उत्तस्थौ कुम्भकर्णादीन्नाकस्थानपि कम्पयन् ॥ ४४ ॥
मत्वा यान्तमथ ज्ञानाद्भ्रातरं गान्धवाहिना।
तस्थौ तस्य प्रियं कर्तुं संकटे पथि सुप्तवत् ॥ ४५ ॥
खिन्नो भीमस्तु संरम्भाद्धेमरम्भावनाध्वनि।
क्वापि तापं सरस्यौज्झत्पानस्नानैर्द्विपेन्द्रवत् ॥ ४६ ॥
गच्छन्पुरः कपीन्द्रं तमथ रुद्धमहापथम्।
स हेमाद्रिमिवाद्रीन्द्रं सेवायातमलोकत ॥ ४७ ॥
अपसर्पत्वसौ मार्गादिति मारुतिरुन्नदन्।
तूर्णं घूर्णन्पतन्मुह्यन्क्लीबजीवमगं व्यधात् ॥ ४८ ॥
अथोन्मील्य दृशौ किंचित्किंचिदाकुञ्च्य कन्धराम्।
मन्दं मन्दमिवोवाच वानरोऽयं नरोक्तिभिः ॥ ४९ ॥
महात्मन इवाकारस्तवाचारस्तु नीचवत्।
यथा वृथा व्ययापात्रं जीवाज्जनयसि स्वनैः ॥ ५० ॥
निद्रासुखक्षणक्षीणरोगेभोगपृथुव्ययम्।
किं मां जागरयन्मूढ कृतवान्सुकृतं भवान् ॥ ५१ ॥

---

१. 'पुच्छच्छोटेन' ख; 'पुच्छाच्छोटेन' ग. २. 'तस्थौ' ख-ग. ३. 'सुप्तवान्' क. ४. 'स्तव वाच' क. ५. 'रोगभोग' ख-ग. ६. 'महत्' ख.

मर्त्योऽस्म्यमर्त्यदेशोऽयं निवर्तस्व किमत्र ते ।
सुखं निद्रां करोम्येष सुखं जीवन्तु जन्तवः ॥ ५२ ॥
निजं कुलं च कार्यं च प्रथयित्वा पृथासुतः ।
ययाचे वैरिमन्थानः पन्थानमथ वानरम् ॥ ५३ ॥
ऊचे कपिरपि स्थामज्ञानार्थेमां न लङ्घसे ।
तद्गच्छ पुच्छमुत्क्षिप्य रुग्णोऽहं चलनाक्षमः ॥ ५४ ॥
नात्मवाँल्लङ्घनीयः स्यादस्य पुच्छमुदस्य तत् ।
इतो यामीति भीमस्तदुत्क्षेप्तुमकरोत्करौ ॥ ५५ ॥
अक्षमः स तदुत्क्षेप्तुमहं दृष्टोऽस्मि केनचित् ।
इति दिक्षु क्षिपन्नक्षि कपिना तेन भाषितः ॥ ५६ ॥
लज्जया मास्तु सा वीर यदहं भवदग्रजः ।
वत्स त्वद्दर्शनोत्कण्ठी प्राप्तः श्रीरामकिंकरः ॥ ५७ ॥
अथानन्दपरिस्पन्दस्यन्दमानस्वमानसः ।
बकारिः शिरसि न्यस्य पाणी वाणीमिमां जगौ ॥ ५८ ॥
मायालघुमपि प्रेक्ष्य त्वां प्रीतोऽस्मि दृढं प्रभो ।
अतिप्रीणय मामब्धिलङ्घनोत्स्फूर्तिमूर्तिभृत् ॥ ५९ ॥
कल्पान्तक्रमवर्धितानलमयभ्रान्तप्रसह्यावर्त
रूक्षच्छेकशिरःकिरीटतिलकग्रीवामणिद्योमणि ।
रामस्तोमशिखातिखर्वितनगं निःसीम भीमस्तदा-
पश्यद्भ्रातुरकातरेण मनसा तद्वर्धमानं वपुः ॥ ६० ॥
नासाश्वासवशोदरागतमुहुर्यातोद्भ्रमातो गुरु-
श्वासव्यासनगोत्रसलिलधिप्रविष्टभोरगग्रामणीः ।
आङ्गव्याप्तिसमाप्तसप्तभुवनो नारुणापि वसन्नुन-
स्वेदार्णःकणवर्णमर्णवमभावेक्षिष्ट किं लङ्घताम् ॥ ६१ ॥
तत्पुच्छाहतिनिर्गतभूतनपथं वायोर्भवक्षिप्तगा-
लघ्वासा जलधेर्गैरिव इतोर्णोमिव समार्णवाः ।

१. 'लभतां' ग. २. 'वर्ने' ग. ३. 'ऊर्ध्व' क.-ग. ४. 'तत्रे' क., ५. 'वर्णनां' ग.

तत्फूत्कारबलात्तदा स्फुटितवत्यद्रीन्द्रवृन्दे गुहा-
विद्धे व्योमनि तत्तनूरुहमुखैश्छिद्राणि कस्तच्छशान् ॥ ६२ ॥
कृतं तत्तेजोभिः किमपि रयपृष्ठे मनुमरं
रविम्बिस्य छायावलयमवलोक्य श्रुतिपतिः।
असन्राहुभ्रान्त्या समुपहसितो दूरगतिना
मृगाङ्केण स्वाभिः सह सहचरीभिः खलु तदा ॥ ६३ ॥
कर्णनासाननच्छिद्रैः पद्मप्रामीकृताम्बरः।
स बभौ ब्रह्मचारीन्द्रः कपीन्द्रो महतां मुदे ॥ ६४ ॥
अदर्शि दर्शनीयं ते रूपं कपिकुलोत्तम।
भाति यद्वर्णने दीना मुनीनामपि कापि वाक् ॥ ६५ ॥
मानहीनस्तवाकारप्रासादः स्वर्धुनीध्वजः।
तमेकादशरुद्र द्रागमुष्य चम्र सतां हृदि ॥ ६६ ॥
कौन्तेयमिति जल्पन्तं द्रागल्पितवपुः कपिः।
आलिलिङ्ग च सानन्दबाष्पो मूर्ध्नि चुचुम्ब च ॥ ६७ ॥
ऊचे च त्वमभीतो मद्रूपं मतेन्द्रमैक्षथाः।
उत्तारणीयमात्मानं स्वैर्वैर्यस्योदधेर्मुदा ॥ ६८ ॥
अद्यापि सिंहनादस्ते मन्नादेन विमिश्रितः।
भविता वैरिमर्मविद्विपल्लिस्तशरो यथा ॥ ६९ ॥
स्वयं रणक्षणे स्फूर्जन्नर्जुनस्यन्दनध्वजे।
करिष्ये बाढफूत्कारैर्गतबोधान्विरोधिनः ॥ ७० ॥
इत्युक्त्वासिन्नदर्शनत्वं हनूमति गते सति।
भीमस्याभूत्तदा दुःखप्रमोदरससंकरः ॥ ७१ ॥
ततो निशातधीः शातकुम्भरम्भावनावनौ।
हेमपद्मनदीयोगि सोऽगात्सौगन्धिकं वनम् ॥ ७२ ॥

१. 'तद्दृक्कार' ख; 'तद्गुत्कार' ग. २ 'मदना' ग. ३. 'स्वाग' क. ४. 'स्वैर्वीर्यम्भा' ग. ५. 'दधे मुदा' ग. ६. 'धूत्कारै' ख; 'पूत्कारै' ग. ७. 'सम्मोदरस' ख.

तत्रैलविलशैलाग्रवननिर्झरसंभवाम् ।
सुवर्णपद्मिनीं रक्षोरक्षितामयमैक्षत ॥ ७३ ॥
तस्यां पद्मानि कान्तास्यश्रीसद्मानि निरीक्ष्य सः ।
प्रियामनोरथोऽपूरि मयेत्युत्पुलकोऽभवत् ॥ ७४ ॥
भविष्यद्वल्लभापाणिस्पर्शात्पुलकिते करे ।
[1]भीमोऽब्जिनीं स जग्राह रक्षारक्षःक्षयक्षमः ॥ ७५ ॥
मिलद्भिः पलभुग्योधैररोधि क्रोधिभिः पुनः ।
उपद्भिर्विपदमे स मशकैरिव कुञ्जरः ॥ ७६ ॥
उग्रभ्रमित्वराटोपचक्राकारविडम्बिनीम् ।
स गदां भ्रामयामास मूर्ध्नि दैत्यभयंकरीम् ॥ ७७ ॥
तस्मिन्याति तदा तेनुः शिलावर्षाणि राक्षसाः ।
तान्यस्मिन्पतन्कान्तामुक्तलीलारविन्दवत् ॥ ७८ ॥
अथोत्पातेषु जातेषु कृष्णादिष्टेन वर्त्मना ।
राजा घटोत्कचव्यूढस्तत्रागात्सपरिच्छदः ॥ ७९ ॥
[2]विबोध्य द्वेषिरक्षांसि भीमं भूमिपतिः स्वगम् ।
समाश्लिष्यत्तसंतप्तं चक्रे रविमिवाम्बुदः ॥ ८० ॥
कल्याणकदलीखण्डमारुतामोहितास्ततः ।
तत्रैवास्थुरमी राज्यसंपद्यपि निरादराः ॥ ८१ ॥
शंसन्भास्करशिष्यं स्वं जटाशाली जटासुरः ।
विप्रवेषी छलान्वेषी समुपेत्येह सन्धिवान् ॥ ८२ ॥
घटोत्कचान्विते भीमे मृगयायां गतेऽन्यदा ।
युग्मद्वयवियुक्तेव रेजे यौधिष्ठिरी चमूः ॥ ८३ ॥
ऐधिष्यन्निव कोपाग्नेः प्राग्भृत्वास्त्राणि मायया ।
क्षणेऽस्मिन्पाण्डवान्कृष्णामुपाजह्रे जटासुरः ॥ ८४ ॥

१. 'तामब्जिनीं' ग. २. 'प्रबोध्य' ख-ग. ३. 'स्वसु' ग. ४. 'एधिष्यन्तीमनोरामैः' ख.

संलम्भितगतिं राज्ञामाद्रैगशोभिनं च तम् ।
नक्रे यमपुरीपान्थं द्रुतमन्वेत्य मालिनि: ॥ ८५ ॥
अमी पुनः समागत्य नरनारायणाश्रमम् ।
श्वेताश्वदत्तसंकेताश्चतुर्वर्षीमपूरयन् ॥ ८६ ॥
ते मृगीकण्ठकण्डूभिर्मृगारातिनखाङ्कुरम् ।
ततोऽगमन्समीपं तेराश्रमं वृषपर्वणः ॥ ८७ ॥
स्थित्वा नृपोऽत्र सप्ताहं सत्कृतो वृषपर्वणा ।
भास्वानिव महस्वान्तेऽचलत्प्रत्युत्तरां दिशम् ॥ ८८ ॥
ततः किरीटिसंपर्कमनोरथमिवोज्ज्वलम् ।
श्वेताद्रिमारुरोहाह्नि चतुर्थे पार्थपार्थिवः ॥ ८९ ॥
अथ गौरीनवोद्वाहप्रसन्नशिवसेवितम् ।
ते ययुः कृतमेरुश्रीसोनन्दं गन्धमादनम् ॥ ९० ॥
[3]कीरोक्तिमग्नसंदेहे पठद्बटुकमण्डले ।
महर्षेरार्ष्टिसेनस्य तत्र ते तस्थुराश्रमे ॥ ९१ ॥
पञ्चवर्णदलैः पुष्पैः समीरणसमीरितैः ।
कृष्णाथ लोभिता भीमं प्रैषीत्तद्ग्रहणेच्छया ॥ ९२ ॥
अथाधिरुह्य शैलाग्रमालोक्याग्रेऽलकां पुरीम् ।
स नादक्षोभितोदन्वदम्बुः कम्बुमवादयत् ॥ ९३ ॥
तदा तदाननं तादृक्कम्बुचुम्बितवैभवम् ।
मरालभ्राजिराजीवभ्रमतः शिश्रिये श्रिया ॥ ९४ ॥
त्रुट्यत्ताराततिश्वस्यदर्काश्वस्तस्य कम्बुभूः ।
नादो विघटमानेन्दुकलासंधिरवर्धत ॥ ९५ ॥
नादस्तत्कम्बुभूर्भूभृद्गुहानद्धप्रतिस्वनः ।
दिशि क्वासौ बभूवेति निश्चिकाय न कश्चन ॥ ९६ ॥

---

१. 'दमिपतेः' क-ग. २. 'नन्दन' ग. ३. अयं श्लोकः ख-पुस्तके त्रुटितः. ४ 'गुहोद्भूत' ग.

तासु प्रतिध्वनत्कम्बुध्मानचूलासु बिम्बितः ।
प्रीतो भीमप्रियादेशात्कोटिमूर्तिरिवाभवत् ॥ ९७ ॥
हनूमन्नादमिश्रेण सिंहनादेन मोहयन् ।
गन्धर्वान्पुष्पपङ्क्तिं तां सोऽग्रहीद्गन्धमादनात् ॥ ९८ ॥
गन्धमादनवनाधिपालकः क्रोधमाप्य मणिमान्महाबलः ।
भीमदक्षिणकरव्यथाकरक्षिप्तशक्तिरमरैरनूयत ॥ ९९ ॥
सव्यथाहतरचेव बाहुना दक्षिणेन हेटदक्षिणेन सः ।
चित्रगुप्तकरमार्जिताभिधं तं व्यधादथ समीरनन्दनः ॥ १०० ॥
आर्ष्टिषेणमुनिसद्मनि कृष्णां न्यस्य बन्धुभिरसावथ वने ।
आययौ हतपदाद्युक्रोधक्रोधेनः स धनदः प्रधनाय ॥ १०१ ॥
प्रेक्ष्य पाण्डवमपोह्य च रोषं गुह्यकाधिपतिरित्यवोचत् ।
पुण्यमस्ति मयि नूनमुपेतो यत्स्वयं त्वमिह धर्मतनूजः ॥ १०२ ॥
भूतकराम मम केलिवनान्यमूनि
नित्यं कृतार्थय यथासुखखेलनेन ।
अत्रैव ते निवसतो मधुरैकमेक-
मासेन दास्यति दशोत्रिदशेन्द्रगन्तुः ॥ १०३ ॥
इत्युक्त्वा स्वपदं गते सति धनाधीशे धराधीश्वरो
भीम वीररसैकनिर्मितमिवाश्लिष्य प्रसादिन नयन् ।
संप्राप्त पुनरार्ष्टिषेणसविधेर्मासावधि तन्मना-
ध्यानोऽथ निरवाहयद्धरिसुतप्रेमाक्षणोत्कण्ठितः ॥ १०४

इति श्रीअमरचन्द्रसूरिविरचितधामरमरचन्द्राङ्किते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये
आरण्यके पर्वणि हिमवद्विरोहणो नाम द्वितीयः सर्गः ।

तृतीयः सर्गः ।

सूत्रधार इव मुक्तिपुरीकृद्भारभारतकृतां कृतकृत्य ।
धौम्योऽस्तु स मुनिर्महनीये व्याससद्मनि सुखेन निषण्ण.

१. 'हिमवद्वैः' ख-ग. २ 'बहुरप्रेम' क-ख.३. 'बोधन' ग.

तां निरीक्षितुमिहाद्गुणेनः पाण्डुमन्दनमिदं किल मत्तम् ।
काननेषु मधुपीमधुरोक्तिव्याजतामपि ननाम वसन्तः ॥ ३९ ॥
निश्चितं मधुदिनैः परितस्तव व्यलिखाः शिशिरदीर्घरजन्यः ।
गाढमा. पतिनमत्तगुणदानीव रेणुरद्रुमपण्डलपुष्पाः ॥ ४० ॥
गूणपल्लिवल्पो मृदुभाषी गीतिमान्मलयवायुनटोऽयम् ।
मानिनीमनविडम्बननोत्ते नाटकान्मदयति स्म जगन्ति ॥ ४१ ॥
त्वं कुटुम्बमरविन्दकदम्बं कुमरचमपल्लोपय मकोपः ।
अन्तुं किल हिमानि हिमाद्रि प्रत्यगात्तरणिरुद्धतेजाः ॥ ४२ ॥
यः क्षणः प्रियतमानभिमन्तुं व्याधिनीमिति नितान्तमसाध्वीम् ।
वीचिकः किल मुहुरिति वाचा भावविद्भिमवरो निजगाद ॥ ४३ ॥
दीक्षितानु मन्त्रं पुरुषभ्या गन्धमादनशिलामपरासु ।
स्पर्धधूपु विधुवंशभवश्चैः प्रापि पद्मरागपरागत्वम् ॥ ४४ ॥
यन्मर्थां तरणिमम्बुधि किमिरश्रीदिमानमननिष्ट दिनश्रीः ।
निर्भरं तरणिरेव विदीपात्तत्क्रुधेव परितापमवाप ॥ ४५ ॥
क्वापि गन्धरि मध्यौ कुसुमान्तीमण्डलेषु शिथिलीकृतभावाः ।
वल्लयः शुशुभिरे विरहाग्निग्लाविना इव विपाकपिशाङ्गयः ॥ ४६ ॥
उच्छलज्जलधिवुद्धतरङ्गध्वानमन्दजलमृदङ्गनिनादः ।
आययावथ विनिन्द्य वसन्तं ग्रीष्मभूविभुरुदग्रमतेजाः ॥ ४७ ॥
ग्रीष्मतापचकितः कुसुमेषुर्बाणपुष्पमधुभिः स्वगृहाणि ।
सिञ्चति स्म हृदयानि वधूनामन्यथा कथमिमानि हिमानि ॥ ४८ ॥
तद्विधात्रनिहितानि पयांसि श्याममेघमहिषीकुलनानि ।
आपिबद्भिरमितोऽपि विवस्वन्नन्दनैरिव दिनैः समवर्धि ॥ ४९ ॥
अद्भुतद्युमणिदीधितिभीतैः क्ष्मा प्रविश्य जगतोऽथ जलौघैः ।
आश्रितो बिलपथान्ननु नाथः पाथसामिति दधातु समृद्धिम् ॥ ५० ॥
पाटलाविषकितद्रुमपुष्पैरर्पितश्रुतिनिनि मल्लभदन्तैः ।
नो शिरीषकुसुमैः स्वसमानश्रीर्युपि द्रुपदजावपुषि श्रीः ॥ ५१ ॥

१. 'नृत्त' ग. २. 'मघो' ग. ३. 'रिति नितान्तममाध्वी' ख-ग. ४. 'वृद्धिम्' ग. ५. 'पुषि' ख.

२६

दानुमदपटलान्दुर्दिनाद्वल्पनाम्न्यपि मुक्तैः ।
सञ्जगन्धवि सयानद्वाप शुभ्रतां शुचिमतोऽभिदिशायाम् ॥ ६४ ॥
संगतामलनिबद्धवराम्भः काननेषु शरदं परिरभ्य ।
नागणाद्दपि पलायन भृण्वन्नागहंसजननिस्वननिनादानि ॥ ६५ ॥
चन्द्रचापवदना भृतभाम्बद्दर्पणा गुरुमनुर्गुरुदात्या ।
हंसहाररचिता च नदीपयोधनवनुपुरवा शरदागात् ॥ ६६ ॥
पुष्पबाणहमनेन समस्तान्पाययनीयमपदीति मुदाभिः ।
उद्दने षट्पदि स्फुटमन्दैः कपिनोऽपि भृदमुत्पुतनाति स्म ॥ ६७ ॥
लोचनैरिव निमेषविधुर्गैरम्बुमे रमभृतो भृदमाप ।
पुष्पनामपगयन्ति विमुद्रा मार्गमेव निरादम्बरदपूनाम् ॥ ६८ ॥
एन्न भास्करकरामगनानां प्रान्तरे विरमतां विहरेण ।
श्यामतां गमवनः शुचामूर्त्तैः कर्दमस्य हृदयेन विदीर्णम् ॥ ६९ ॥
जीविनैः किमु तैः समयोऽसौ साहसादिव देवेषु पतितः ।
बर्हिणां छदभरैः पदमापि स्वाथनागुपगतैर्नृपमूर्ध्नि ॥ ७० ॥
प्रीतिनिश्चलमृगाः करवोलकणद्गुणकणपल्लायितशीराः ।
गीतनृत्तविधिनेव वितेनुः पालनानि नवशालिषु गोप्यः ॥ ७१ ॥
स्फारितामृतकलामृतकुण्डेनाङ्किता गगवनी जगतीयम् ।
माधुर्यगुणधुरीणधृतांशुः कासि कासमहसा हसति स्म ॥ ७२ ॥
गद्वनीषु चलरञ्जननेत्रा सर्वतः शारदश्रीः विललास ।
तद्बभार भुवि तत्पदलेखाविभ्रमं स्थलरुहोत्पलवीथी ॥ ७३ ॥
षट्पदो मुहुरसुरच्छदपुष्पं सेवते स्म गजदानसुगन्धि ।
शङ्कितश्रवणतालनिपातस्तद्दलादपि चलादतिविभ्यत् ॥ ७४ ॥
बाणपद्मनयनेऽसनपुष्पस्वर्णधामनि मुखे शरदोऽस्याः ।
कुङ्कुमस्तबकमण्डललक्ष्मीं बन्धुजीवकुसुमानि समीयुः ॥ ७५ ॥
षट्पदोऽधरतले दयितायाः सपनञ्जनयेति विलोलः ।
पद्मभिश्चलकरैः कुरुवीरैः शक्यते स्म निनिवारयितुं न ॥ ७६ ॥

१. 'दृष्टिः' क. २. 'विहरेषु' ख-ग. ३. 'स यः' ख-ग. ४. 'हेतु' ख-ग.
५. 'दले' ग.

जानती मधुनिधानसरोजश्रीरिवाभिरपराभपरं स्वम् ।
उत्थिते मधुविरोधिनि जाता भूरिभीरिव शरद्रमनेच्छुः ॥ ७७ ॥
यामिनीं गुरुतरां रमणीनां सोष्म च स्तनयुगं तुहिनेऽपि ।
कल्पयन्नथ सहःसमयोऽभूत्कामिनां सुकृतपाकवशेन ॥ ७८ ॥
चिन्तयन्हृदि जपामनुरक्तां षट्पदोऽधिन पद्दं न फलिन्याम् ।
रोध्ररेणुमसितेन सिताङ्गस्तद्वनेऽभ्रमत सैष तपस्वी ॥ ७९ ॥
भास्करोऽपि हिमरुग्ण इव द्योः सङ्गकोणपथ एव चचार ।
वीक्ष्य भानुमिति भानुमणिभ्यः पावकोऽपि हि बहिर्न बभूव ॥ ८० ॥
स क्रियावहि पराभवपात्रं मा हिमैरहमयं च समेतौ ।
इत्यवाप्य हृदि मैत्रमचालीत्पावकस्य हरिते खरतेजाः ॥ ८१ ॥
इन्दुरम्बरतलेऽम्बुनि पद्मं म्लानिमापतुरतीव तुषारैः ।
एतयोर्द्युतिरलोकि विलीना पाण्डवैर्द्रुपदजामुख एव ॥ ८२ ॥
उद्यतेन जगदेव मयेदं दूनमित्यनुशयीव सहस्यः ।
संस्मृतागततपःसमयोऽसौ वार्धके सति परिव्रजति स्म ॥ ८३ ॥
अनिललोलनवाङ्कुरलोमरच्छलसुकोमलकेशलवाञ्चितः ।
शिथिलपद्मपदः शिशिरः शिशुर्नवसमुद्गतकुन्दरदोऽभवत् ॥ ८४ ॥
निशि खलु द्युमणिः फणिविष्टपे व्रजति तच्चिरसङ्गवशादिव ।
उदकमन्धुषु तापगुणं हिमे भजति शैत्यमिहापरथा तपे ॥ ८५ ॥
हिमभयादुषसि स्फुटमात्मना ह्युदनलो वपुरन्तरदीप्यत ।
अजनि तज्ज्वलनिधूमशिखा मुखे तनुमतामतिबाष्पततिस्तदा ॥ ८६ ॥
हिमगुणैरजयज्जगदप्यदः समय एष कुचौ न तु योषिताम् ।
इति तयोस्तनुमानिव कुङ्कुमस्तबकमूर्निरदीपि महाशिखी ॥ ८७ ॥
शिखिधिया कपिभिर्नवकुष्णलामसुदयोऽनुपदं परिपुञ्जित ।
नैवमहीभिरपि स्फुटकुङ्कुमस्तबकवत्कलितस्तुहिनागमे ॥ ८८ ॥

१. 'तरुणीनां' ग. २. 'रमेन' क. ३. 'मन्द' क. ४. 'परमलो' ग. ५. 'मर्भा' ग. ६. 'महः' ग. ७. 'वन' ग.

अहह द्युतिवृद्धेषु कर्पूरपरिमितमसामहोत्पलना अपि ।
सुरतादपि यामिनि यामिनी सुरभुजोऽपि हिमैः स्म सुता इव ॥ ८९॥
हिमभयात्मदनोऽपि एकान्तिकामकृत सद्मनि पद्मदेशो हृदि ।
अपरथा कथमूष्म मनोरमं प्रियमुखाय तदीयकुचद्वयम् ॥ ९० ॥
द्रौपदी हिमगिरौ शिशिरान्तं वीक्ष्य पाण्डुषु महीपतिमालाम् ।
भीमविहारविधाविवनन्तीं पर्यहासि दयितैरनुवेलम् ॥ ९१ ॥
हिमदग्धपुष्पजनिहेतुवनीवनखण्डिपद्मनिहन्तुः शिशिरः ।
कुसुमाकरस्य ऋतुभर्तुरथागमनं विभाव्य चकितश्चलितः ॥ ९२ ॥
पाञ्चाल्या चापि पुंस्कोकिलकलगिरि तद्रोमपङ्क्तौ शिरीषे
तत्केशान्ते कलापिच्छदनमहसि तल्लोचने खञ्जरीटे ।
तद्वास्ये रोधपुष्पोल्लसितरदनमसि तद्दन्तपङ्क्तौ च कुन्द-
स्तोमे च प्राप्तहर्षैः कुरुभिरिति चतुर्वार्षिका तत्र निन्ये ॥ ९३ ॥
मत्वा द्यूतदिनाद्वर्षा दशसमवाप्तीति समापृच्छ्य तं
शैलेन्द्रं बदरीवनाश्रममहीमासाद्य मासं स्थिताः ।
उत्तीर्णास्तदतः सुबाहुनगरन्यस्तान्गृहीत्वा रथा-
न्भैमी प्रेष्य च यामुनाचलतटीं ते पञ्चवीरा ययुः ॥ ९४ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीअमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के आरण्यके पर्वणि अर्जुनसमागमो नाम तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

दशोराधाय यत्कायकान्तिसिद्धाञ्जनं जनः ।
द्राक्त्रिलोकीविलोकी स्यात्तं सेवे कृष्णयोगिनम् ॥ १ ॥
मिथो लीलास्मितज्योत्स्नालसत्कुसुमसंपदम् ।
खेलैः सफलतां निन्युस्ते यामुनवनावलिम् ॥ २ ॥
तत्र तेषु तलं प्राप्य तन्वानेषु मिथः कथाः ।
कृतार्थं मेनिरे धाम महौषध्यो निजं निशि ॥ ३ ॥

१. 'दशो' ग. २. 'छदमहसि च' ग.

गरीयसो गुरोरात्मसमाने धर्मभावना ।
कीर्तिश्च भुजगोऽप्येवमङ्गनिकेतनः ॥ १७ ॥
भीताः सर्वेऽपि मद्दर्पं नाभिगताप्रतापवान् ।
बद्धो भवेत मद्वंशेन दुर्ब्राह्मणापेहनः ॥ १८ ॥
एनाप्येवेन जीवेन नाहं नृपः पुराभवम् ।
अद्यागुनाभिकायेन दीप्ये तु शिमरिः शाणम् ॥ १९ ॥
अमुं ददामि वा तस्मै स्वभक्ष्यं पारितोषिकम् ।
धर्म्युत्तरबुद्धिर्मत्प्रश्नानामुत्तरेषु यः ॥ २० ॥
अथोचन्ध धर्मान्त्तुरिमं यदि तदुच्यताम् ।
कुर्वं दर्वीश्वर प्रश्नगर्वं गर्वमहं तव ॥ २१ ॥
किं विषादपि पीयूषं स्यादिति भ्रान्तिदं वचः ।
अथ भूपं प्रति व्याजपतिराज्ञपति स्म सः ॥ २२ ॥

को विप्रः किल कः शूद्रः किं मित्रं कश्च शात्रवः ।
कः सुधीः कश्च वैधेयः कः शूरः कश्च कातरः ॥ २३ ॥
किं सत्यं किमसत्यं च को धर्मः किं च पातकम् ।
किं सुखं किमु दुःखं च का मुक्तिः का च संसृतिः ॥ २४ ॥
द्विजिह्वस्यादिति प्रश्नद्वितयीरिति पृच्छति ।
तस्मिन्भुजङ्गमे धीमानभ्यधत्त सिताननः ॥ २५ ॥
तं जानामि द्विजं नाग यस्य निष्कपटं तपः ।
तपोभिर्द्विजतां याति शूद्रोऽप्युन्नतसंयमः ॥ २६ ॥
विद्धि भोगीन्द्र तं शूद्रं यो रौद्रश्चण्डवृत्तयुक् ।
दुर्वृत्ता यान्ति शूद्रत्वं त्रिवेदीवेदिनोऽपि हि ॥ २७ ॥
श्लाघ्यकर्मोद्यमो मित्रं प्रमादः परमो रिपुः ।
धीमान्भवेद्धिरक्तात्मा वैधेयो नास्तिकः परः ॥ २८ ॥
स्वकीयेन्द्रियसंकेतादपि प्रविशतोऽन्तरा ।
यः शत्रून्हन्ति कामादीन्स शूर इति मे मतिः ॥ २९ ॥

१. 'भगात्' ग. २. 'कश्च शात्रवः' ख-ग. ३. 'चण्डवृत्तमुक्' ग. ४. 'पुनः' ग.

भीरूणामपि नेत्रान्तललितालोकनेन यः ।
कम्पते नाग निर्मुक्तधैर्यैः स खलु कातरः ॥ ३० ॥
सत्यं तच्च हितं जन्तोरसत्यमपि यद्वचः ।
असत्यमेव तत्सत्यमपि यत्परदुःखकृत् ॥ ३१ ॥
देवे परेषामद्वेषो रागो वंशक्रमागते ।
सुपात्रदुःस्थयोर्दानं क्षान्तिर्धर्मोऽयमुत्तमः ॥ ३२ ॥
उपकारिण्यपि द्रोहः सुविश्वस्तेऽपि वञ्चना ।
पूज्येऽपि प्रभुतादर्पः सर्वं तद्विद्धि पातकम् ॥ ३३ ॥
सुखं सर्वत्र माध्यस्थ्यं दुःखं मिथ्या विजृम्भणम् ।
मुक्तिश्चित्तात्मनोरैक्यं संसृतिर्द्वैपरागधीः ॥ ३४ ॥
नरेन्द्रोऽयमिति प्रश्नोत्तरैर्मन्त्राक्षरैरिव ।
अपश्यन्मुक्तमेवाग्रे भीमं न तु भुजङ्गमम् ॥ ३५ ॥
राजञ्जय जयेत्युक्त्वा मुक्त्वा पुष्पाणि मूर्धनि ।
सुरः कोऽपि विमानस्थः स्वस्थं भूपमथावदत् ॥ ३६ ॥
रागद्वेषोग्रकान्तारव्यवरातग्रन्थिविसंष्ठुले ।
वत्स त्वमेक एवास्मद्वंशे मुक्तामणीयसे ॥ ३७ ॥
अहं स नहुषो नाम नृपस्तव पूर्वजः ।
तपोभिरर्जयामास वासवश्रियमुज्ज्वलाम् ॥ ३८ ॥
ऊढेन सर्वगन्धर्वसुपर्वपरमर्षिभिः ।
चलितोऽस्मि विमानेन शचीसंगमसंस्पृहः ॥ ३९ ॥
अथाशु सर्प सर्पेति मयोक्तः कुम्भजो मुनिः ।
सर्पो भवेति मां रोषमत्र शशापवानसौ ॥ ४० ॥
अथ मयाराद्धः स मुनिर्यं तदा ददौ ।
मंगु ...अङ्गिरेव प्रत्ययो मम मुक्तिदं ॥ ४१ ॥
स ते प्रार्थं ... विनयस्य च ।
...कश्लोक नहुषनिर्मल ॥ ४२ ॥

१ देवीम गए... पा. २. 'म विराजमान' पा. ३ '...' पा.

इति तथरितानन्दमण्डनाः पाण्डुनन्दनाः ।
काम्यकं वनदेवीभिराद्दृष्टकुशला ययुः ॥ ४३ ॥
हरिनारदमार्कण्डेयागत्य कथान्तिम् ।
कथयित्वा चिरं तेषां गतमेभिर्यथा गतम् ॥ ४४ ॥
पितरं घोषगोवीक्षाच्छलेनापृच्छ्य कौरवः ।
तद्दर्पणाय कर्णोक्त्या सैन्यैर्द्वैतवनं ययौ ॥ ४५ ॥
स च द्वैतसरस्तीरे निवासेच्छुर्निवारितः ।
तत्क्रीडाबन्धुगन्धर्वचित्रसेनानुचारिभिः ॥ ४६ ॥
द्रागिरय्याधिरथ्यादीनथ तत्करणे रणे ।
सानुजं भुभुजं चित्रसेनः सेनामनोऽहरत् ॥ ४७ ॥
पार्थैरामथ राजर्षियज्ञे तद्दिनदीक्षितम् ।
आश्रित्य द्वैतवनगं चक्रन्दुः कौरवप्रियाः ॥ ४८ ॥
अथासौ तत्कथां श्रुत्वा हास्यमुन्मोच्य मारुतिम् ।
आदिशत्कुल्यमोक्षाय धनंजययमान्वितम् ॥ ४९ ॥
भीमार्जुनयमैः शत्रुवमैरथ दिवं प्रति ।
वृष्टं नाराचधाराभिर्विपरीताम्बुदैरिव ॥ ५० ॥
तद्भियाभूद्गतापोऽर्कः स्वैरेव स्वेदबिन्दुभिः ।
सारथिस्तद्रथात्रस्तमनाः पङ्गुः करोतु किम् ॥ ५१ ॥
घ्नन्ति त्वद्वंशजाः स्वामिमिति वक्तुमिवोडुपम् ।
तुल्यमध्यायि नक्षत्रैर्गन्तुं मेरोः परां तटीम् ॥ ५२ ॥
धावत्क्षोधान्धगन्धर्वसैन्यदैन्यकरान्शरान् ।
खण्डयन्पाण्डुपुत्राणां चित्रसेनोऽस्थैर्यवर्तन ॥ ५३ ॥
निर्मृष्य पावकास्त्रेण शत्रुमायामयं तमः ।
अब्रवीद्दशगन्धर्वलक्ष्मीं मघवतः सुतः ॥ ५४ ॥

१. 'रुकरणे' ग. २. 'तत्र सेनः' ख. ३. 'चारिभिः' ग. ४. 'गन्धर्व' ग. ५. 'न्यत्र' ग. ६. 'विशाज्य' ग.

चित्रसेनं गदाचित्रगतिं मित्रमथार्जुनः ।
पुष्पश्लक्ष्णैरपि शरैश्चक्रे काम इवाकुलम् ॥ ५५ ॥
ऊचेऽथ चित्रसेनस्तं पार्थं स्वार्थेऽपि मा मुहः ।
हन्त कर्षति हन्तव्यं सर्पं कः पङ्कतः कृती ॥ ५६ ॥
श्रीमानप्यप्रियो युष्माद्व्यकर्तुं रिपुरापतत् ।
मया शक्राज्ञया जह्रे तन्मुक्त्यै किमु ताम्यसि ॥ ५७ ॥
किं च युष्मासु यन्मूलः प्रतिकूलत्वपादपः ।
नालभिः स तदास्माभिः कर्णस्तूर्णं पलायितः ॥ ५८ ॥
पार्थोऽप्यूचे जितं नान्यैः सहन्तेऽरिं जिगीषवः ।
निजं भोजनमुच्छिष्टीकृतमन्यैः क्षमेत कः ॥ ५९ ॥
परस्परापराधेषु वयं पञ्चशतं च ते ।
अपरैः परिभूतासु प्रयामः कागमेकताम् ॥ ६० ॥
किं वा बहुक्तिभङ्गीभिरङ्गीकृतमिदं मया ।
राज्ञः कृपापयोराशेराज्ञया तद्विमोचनम् ॥ ६१ ॥
मुक्तोऽथ चित्रसेनेन यज्ञोर्व्यां सानुजो नृपः ।
नतास्यो मयि तिष्ठेति त्रपामनुनयन्निव ॥ ६२ ॥
द्यां गते चित्रसेनेऽथ वीरान्पार्थहतान्हरिः ।
अजीजिवद्दवप्लुष्टानिव वृष्टामृतं तरून् ॥ ६३ ॥
वत्स नेदृक्पुनः कृत्यमित्युक्तो धर्मसूनुना ।
दुर्योधनो ह्रिया दीर्यमाणहृद्यतिमानतः ॥ ६४ ॥
द्वित्रिभिर्युग्भिनोऽभीति मानी मृत्युमुखः पथि ।
स्थितोऽसौ निर्भरं दर्भास्तरणेऽनशनेप्सितः ॥ ६५ ॥
कुतोऽप्यागत्य विज्ञातवृत्तेनादित्यसूनुना ।
दुःशासनशकुन्याद्यैर्बोधितोऽपि स नोत्थितः ॥ ६६ ॥
इत्यस्य हारयित्वाथ निशि निशितौजसः ।
नगदुर्गमदुर्गमादैत्यैर्[illegible] ॥ ६७ ॥

१ '[illegible]' क-ख.

मा भूर्विषादभूर्भूप रणाय प्रगुणाशयः ।
वयं ते हन्त गन्तारो विग्रहाय सहायताम् ॥ ६८ ॥
इत्युदीर्य ज्वलद्वीर्यैः प्रहितस्त्रिदशाहितैः ।
संपरायपरायत्तचित्तः पुरिं ययौ नृपः ॥ ६९ ॥
तं भीष्मोऽप सदस्यूचे दिष्टासि कुशली नृप ।
दृष्टस्त्वया स्वयं तादृग्विक्रमः कर्णपार्थयोः ॥ ७० ॥
ततोऽधुनापि संधत्स्व विभागं देहि भोगिषु ।
विरोधक्रोधकल्माषैर्मा कुलं व्याकुलं कृथाः ॥ ७१ ॥
इत्युक्तिमुक्तेऽवज्ञाते याते सिन्धुसुते नृपः ।
दैत्योक्तिस्मरणस्मेरवैरो वैरोचनिं जगौ ॥ ७२ ॥
दुरोदरजितो युद्धे जेतव्यो नीयतेऽधुना ।
राजसूयमलोत्थेन धर्मसूर्धर्मकर्मणा ॥ ७३ ॥
सर्वदिग्जैत्रयात्रस्त्वं भव भीमार्जुनादिवत् ।
कृतधर्मात्मजागूयं राजसूयं तनोम्यथ ॥ ७४ ॥
अथ प्रारब्धसंरब्धनिर्व्यूढप्रौढदिग्जये ।
राधेये राजसूयेच्छुं पुरोधा नृपमभ्यधात् ॥ ७५ ॥
एकस्मिन्सति सम्राजि नान्यः सम्राड् भवेदिति ।
तद्राजन्राजसूयस्य मा भूः कर्मणि कर्मठः ॥ ७६ ॥
परीतपुरुहूतार्थं हूतानागतपाण्डवम् ।
ततः प्रतेने राजासौ राजसूयसमं मखम् ॥ ७७ ॥
यज्ञान्ते तं जगौ कर्णो हते युधि युधिष्ठिरे ।
राजसूये त्वया प्राप्ते भविष्ये हृदि संमदम् ॥ ७८ ॥
करिष्ये पादशौचं तु नाहं हत्वार्जुनं रणे ।
श्रुत्वेति हृष्टः मूढो मेने दुर्योधनो जयम् ॥ ७९ ॥
इतश्च मृगयाक्षीणैर्विज्ञप्तः स्वप्नगैर्मृगैः ।
कृपालुः काम्यके पार्थस्तृणबिन्दुसरो ययौ ॥ ८० ॥

१. 'संधेहि' ग. २. अयं श्लोको ग-पुस्तकेऽधिकश्लोकात्परम्. ३. 'सूत' ग.

दशास्यपातनं रौद्रं हेलाहृतकान्ताविमोक्षणम् ।
विना रामं न कोऽप्यासीद्दुःखैरेतैर्न दीर्यते ॥ ९४ ॥
दुःखदुष्कृन्तने कुन्तो भवाकूपारनाविकः ।
कृष्णः कमलपत्राक्षो ध्येयो वै भवता हरिः ॥ ९५ ॥
एकार्णवजले भ्रान्तो बहुव्यामवरत्परा ।
आलोकि वटपत्रस्थं बालं बालरविच्छविम् ॥ ९६ ॥
अन्वगामुदरे तस्य नीतो नासाग्रवायुना ।
रक्षितो क्षयपर्यन्तमभवं पूर्ववत्ततः ॥ ९७ ॥
वैवस्वतमनुः पूर्वं मच्छ(त्स्य)रूपेण विष्णुना ।
सततं वर्धमानेन नावमारोप्य रक्षितः ॥ ९८ ॥
यूयं धर्मविदः कृष्णप्रियप्रेमपरायणाः ।
दुःखाब्धेरञ्जसा पारमपारस्य गमिष्यथ ॥ ९९ ॥
आसीत्पूर्वं तपोराशिः कौरव्यः कौशिको मुनिः ।
विण्मूत्रैर्दूषितो मूर्ध्नि द्रुमूलस्थो बलाकया ॥ १०० ॥
क्रुधा विलोकनेनैव प्रेषितो यमसादनम् ।
भ्रमन्नाहारकामेनासादितं कस्यचिद्गृहम् ॥ १०१ ॥
द्वारिस्थ कौशिक क्षिप्र कान्तया गृहिणोऽतिथिम् ।
नाचित स्वन्नपानाद्यैर्भर्तृशुश्रूषकामया ॥ १०२ ॥
पतिव्रता चिरायाता क्रुधाभ्यधत्त कौशिक ।
किं नोऽतिथिस्त्वया ज्ञातश्चिरोषितगृहाङ्गण· ॥ १०३ ॥
आवभाषे सती तात विलम्ब भर्तृकार्यतः ।
विधि(द्वि) नाहं बलाका मा त्वत्त पञ्चत्वमागता ॥ १०४ ॥
साश्चर्य प्राह मे वृत्त केन ज्ञात पतिव्रते ।
कथयिष्यति ते व्याधो मिथिलायां जगाद सा ॥ १०५ ॥
गतेनालोकि वैदेहा मांसविक्रयकारक ।
धर्मव्याधोऽपि त प्राह सतीनुन्नो भवानिति ॥ १०६ ॥

अत्याश्चर्यपरो व्याधमूचे यत्सर्वविद्भवान् ।
कस्मात्करोषि कर्मेदं सतीवृत्तं न मे वद ॥ १०७ ॥
त्रिकालज्ञा भवन्तीति स्त्रियो याः पतिदेवताः ।
कुलधर्महतो नापि सर्वज्ञोऽमरवन्दितः ॥ १०८ ॥
नृपोऽहममत्र पूर्वं मारिषं मृगयां गतः ।
मृगबुद्ध्या ऋषिं वीतं जनुषि मृगचर्मणा ॥ १०९ ॥
शप्तो व्याधो भवेतीति तेनेमां गमितो दशाम् ।
अनुनीतो मया पश्चात्तेनेदं ज्ञानमागतम् ॥ ११० ॥
इत्याकर्ण्य मुनिर्नत्वा निजाचारं गतभ्रमः ।
व्याधं विज्ञाप्य विधिवत्स्वमाश्रममयासदत् ॥ १११ ॥
बालोऽहमेकदा पित्रा ज्ञानवृत्तेन नोदितः ।
द्विजाद्विनमने नित्यं सप्ताहं जीविताववधिः ॥ ११२ ॥
न तं सनत्सुजातीयं कदाचित्पादपङ्कजम् ।
चिरं जीवेति तैरुक्तस्तान(?)भ्यधत्त मे पिता ॥ ११३ ॥
भवतां वाग्गतिर्देवैरन्योन्यमेकलक्षताम् ।
याति युष्माभिस्तत्कार्यमायुर्हीनोऽयमर्भकः ॥ ११४ ॥
सप्ताहं ब्रह्मणो दत्तं जीवितं मे महात्मभिः ।
आनर्भाद ह्यतो वन्द्या नृभिर्नित्यं धरासुरा ॥ ११५ ॥
एवं गतव्यथं कृत्वा दीर्घायु. सुकृताङ्गजम् ।
स्वपराभवसंतप्तामृतुजा प्रत्यबोधयन् ॥ ११६ ॥
त्वत्तो कृष्णे कुरुश्रेष्ठास्तरिष्यन्ति व्यथाम्बुधिम् ।
सावित्र्या रक्षितो भर्ता कीनाशवशगः पुरा ॥ ११७ ॥
आयुर्हीनं विदित्वापि वव्रे सत्याच सा पतिम् ।
वनेऽगमत्सहानेन प्राप्ते मृत्युदिने सती ॥ ११८ ॥
पितृनाथो व्रजन्मार्गे सावित्रीसत्यप्रीणितः ।
गृहीत्वा तं वरैः सार्धं पतिनर्त्यं प्रियं ददौ ॥ ११९ ॥

पतिनागाद्गृहं साध्वी सहैव मृतसंभवे ।
तथैव त्वं प्रियैः प्रासराज्यैः प्राप्तासि वैभवम् ॥ १२० ॥
इतोऽप्यूचे द्विजः कश्चिद्यामि द्वैतवनागतम् ।
एष शृङ्गाग्रलग्नां मे हरते हरिणोऽरणीम् ॥ १२१ ॥
अथाशु पाण्डवाश्चण्डचापास्तमनुगामिनः ।
नालोकन्त मृगं सौख्यमिव दुःस्वामिसेवकाः ॥ १२२ ॥
भूभृत्तटे वने क्वापि निश्रान्ता नकुलोऽम्भसे ।
गतश्चिरादनागच्छज्जन्वीये बन्धुभिः क्रमात् ॥ १२३ ॥
क्रमानुगो नृपस्तत्र सरस्तीरे चतुर्मितान् ।
पतितान्दिग्गजयलम्भानिव भ्रातॄनलोकत ॥ १२४ ॥
ततः किमेतदित्यस्य चिन्तासंतापिचेतसः ।
संभ्रमाय भुवो भर्तुर्भारती नभसोऽभवत् ॥ १२५ ॥
राजन्यक्षोऽस्मि मत्प्रश्नानभित्त्वेहाम्बुपायिनाम् ।
मृत्युः स्यादिति तान्भिन्धि पिब चाम्बु यदृच्छया ॥ १२६ ॥
राजोचे बान्धवध्वंसेऽधुना किममुनाम्बुना ।
तथापि त्वत्प्रियान्प्रश्नान्भेत्स्यामि स्वेच्छया वद ॥ १२७ ॥
इत्युक्ते सति राज्ञेति व्योम्नः[2] प्रश्नगिरोऽभवन् ।
तदुत्तरगिरश्चाशु[3] जगाद जगतीपतिः ॥ १२८ ॥
को देवः स्वीय एवात्मा सद्गुरुक्तिप्रकाशितः[4] ।
किं दैवं प्राक्तनं कर्म सुदुर्लङ्घ्यं सुरासुरैः[1] ॥ १२९ ॥
को धन्यः क्रियते दास्य यस्याक्षैर्विषयाधिपैः ।
कः शुचिः स्नाति यः शश्वत्सत्यवाग्जाह्नवीजलैः ॥ १३० ॥
को[5] मोक्षश्चित्तमेव स्वं सर्वबुद्धिवियोजिनम् ।
का लक्ष्मीः सर्वसंतोषः का विपद्विपुला स्पृहा ॥ १३१ ॥
प्रीतः प्रश्नोत्तरैरेभिरयं जीवतु मद्वरात् ।
तवैकः समतो भ्राता जाताथ व्योमवागियम् ॥ १३२ ॥

---

१. 'रिटे' ग. २. 'व्योम्नि' ख. ३. 'इत्युत्तर' ग. ४. 'प्रशासत' ग. ५. 'मोक्षः कश्चित्त' क-ग.

मृत्युधीर्बन्धुदुःखेन कुलत्राणनकाङ्क्षया ।
अथ भूपोऽभ्यधान्माद्रीपुत्रो जीवतु मत्प्रियः ॥ १३३ ॥
सोदर्यतोऽधिकप्रीतिं वैमात्रेयेऽथ पार्थिवम् ।
प्रीतः प्रत्यक्षतामेत्य धर्मो निर्मलगीर्जगौ ॥ १३४ ॥
धर्मोऽस्म्यहं सपुत्र तत्रास्थेन्दुत्विषा मयि ।
हतौ पाण्डव माण्डव्यशापतापतमश्रयौ ॥ १३५ ॥
अरणी हरिणीभूय मया त्वां वीक्षितुं हृता ।
सोदरेषु तथार्तेषु पिबन्तोऽम्बु हतास्त्वमी ॥ १३६ ॥
अनृशंस्यं स सत्त्वं च दृष्ट्वा तुष्टोऽस्मि तेऽधुना ।
अवाप्नुहि जयं धर्म्य जीवन्तु तव बान्धवाः ॥ १३७ ॥
वर्षं वस विराटेषु मत्प्रसादादलक्षितः ।
इत्युदीर्यारणीं तां च दत्त्वा धर्मस्तिरोदधे ॥ १३८ ॥
सहोदरैः[1] सहोत्थाय धर्मभूः[2] स्वाश्रमं ययौ ।
ब्राह्मणायारणीं तस्मै तज्जीवितमिवार्पयन् ॥ १३९ ॥
पूर्णां द्वादशवत्सरीमथ परिज्ञाय क्षमानायकः
सार्धं धौम्यमुदीर्य पार्षतपुरीत्रामाय वर्षावधि ।
किं च द्वारवतीपुराभिगमने तानिन्द्रसेनादिका-
न्वीराञ्शिक्षयति स्म कर्तुमुदितो गुप्तं विहारं क्वचित् ॥ १४० ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम व्रतीन्द्रः कृती ।
तल्लीलागिरि बालभारतमहाकाव्ये तृतीय मनो-
निर्वेदव्ययमेदुराश्रि निरगात्पर्वेदमारण्यकम् ॥ १४१ ॥
सर्गैश्चतुर्भिरेतस्मिन्पर्वण्यारण्यकाह्वये ।
चतुःशतीसप्तषष्टिविशिष्टासीदनुष्टुभाम् ॥ १४२ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के आरण्यके पर्वणि धर्मादेशो नाम चतुर्थः सर्गः ।

इत्यारण्यकपर्व समाप्तम् ।

---

१. 'सहोदरैः' ग. २. 'धर्मसूः' ग.

विराटपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

कर्ता जगत्पापविपाद्धतीनां स्तात्स श्रिये सत्यवतीसुतो वः ।
जगच्चमत्कारकमुज्जगार श्रीभारतं नाम सुधारसं यः ॥ १ ॥
पप्रच्छ पृथ्वीशमथो किरीटी कुर्वन्किरीटे करकुड्मलाग्रम् ।
छन्नः प्रभो स्थास्यति कैः प्रकारैरिहाब्दमारैर्नभसीव भानुः ॥ २ ॥
द्विजं सभास्तारमवेहि धर्मसुतस्य मां कङ्क इति प्रतीतम् ।
इत्युक्तिमात्रसंसदि मत्स्यभर्तुः स्याताहमित्याह महीमहेन्द्रः ॥ ३ ॥
भीमोऽप्यथादित्यप बल्लवाख्यः सूदो भविष्यामि नृपस्य तस्य ।
जयो जगौ राजसुतागुरुत्वं नृत्ये गमिष्यामि बृहन्नडाख्यः ॥ ४ ॥
स्थास्यामि गोस्वामितयात्र तन्तिपालाख्य एवं सहदेव ऊचे ।
अश्वाधिभूर्ग्रन्थिकसंज्ञयेह स्थानाहमित्थं नकुलोऽप्यजल्पत् ॥ ५ ॥
उवाच कृष्णाप्यथ मालिनीति सैरन्ध्र्यहं तत्र विराटपत्न्याः ।
ध्रुवं भविष्याम्यनवद्यकर्मकदम्बसंबद्धमिदं पदं हि ॥ ६ ॥
इत्थं मिथो मन्त्रकथेषु तेषु मुनीन्विनम्याम्युदितेषु गन्तुम् ।
धौम्यो धिया धाम सुधामयीभिरुवाच वाग्भिर्नयवागुराभिः ॥ ७ ॥
भवद्भिरद्भिन्ननयैर्विधेया ध्येया विधानैर्नरदेवसेवा ।
या मृत्यवे शैलशिरोधिरोहपद्येव सद्यः स्खलितक्रमाणाम् ॥ ८ ॥
अहो अहीनामपि खेलनेभ्यो दुःखानि दूरं नृपसेवनानि ।
एकोऽहिना दष्ट उपैति मृत्युं क्ष्मापेन दष्टस्तु सगोत्रमित्रः ॥ ९ ॥
आद्दौ मयैवायमदीपि नूनं न तद्दहेन्मामवलेहितोऽपि ।
इति भ्रमादङ्गुलिपर्वणापि स्पृशयेत नो दीप इवावनीपः ॥ १० ॥
सौरभ्यमेवाप्य सदाप्यहीनामानन्दनश्चन्दनपादपोऽभूत् ।
गुणेन केनापि न भूपतीनां सदा मुदे कोऽपि कथंचन स्यात्॥ ११ ॥
कुतोऽप्यनासादितजीवनस्य संदेहदोलागतजीवितस्य ।
तृष्णातिरेकोत्तरलस्य कूपझम्पेव सेवा जगतीपतीनाम् ॥ १२ ॥

---

१. सन्तिर्नाम पश्वादिबन्धनरज्जुः 'तन्त्रपाल' क-ख. २. 'प्रयोनत्' ख-ग.

सामुद्रिकोपैरखिलैः प्रधानस्त्रीलक्षणैर्लक्षितमूर्तिभङ्गिः ।
चक्रे खलु त्वां प्रतिकल्पलक्ष्मीशिल्पादनल्पाम्यसनो मनोज्ञाम् ॥२६॥
अलमभाणां प्रभवत्प्रभोपमयोग्यमुधैर्मणिमण्डनानाम् ।
यदत्यलंकारमनस्तयालंकारस्तयैनैव तवाङ्गमेतत् ॥ २७ ॥
त्वां वीक्ष्य पुंस्त्वं मनसा श्रयन्ति स्त्रियोऽपि तद्ध्यानतयैव देवी ।
शक्रः स्वयं विष्णुरभूल्ल लेभे त्वद्भर्तृतां तु क नु भाग्यमीदृक् ॥२८॥
न पापवृत्त्यै खलु रूपमीदृग्रूपास्ति तन्नूनमनूनशीला ।
ततः कथं स्यात्त्वसि भर्तृहीना श्रीमत्तमद्भर्तरि मद्गृहेऽस्मिन् ॥ २९ ॥
गन्धर्वदेवा नृपपत्नि पञ्च रक्षन्त्यलक्ष्याः पतयोऽन्वहं माम् ।
क्लिश्नाति तत्कोऽपि न तेषु सत्सु भास्वत्करेष्वम्बुजिनीमिवेन्दुः ॥ ३० ॥
इतीरितोक्तिं नरपालपत्नी तां मालिनीति प्रथिताभिधानाम् ।
चकार गन्धाधिकृतां कृतांह्रिप्रक्षालनोच्छिष्टनिषेधबन्धाम् ॥ ३१ ॥
(युग्मम्)

तत्रागतोऽन्येद्युरुदीर्णतन्तिपालाभिधानो नकुलाग्रजन्मा ।
परीक्ष्य दक्षो वृषलक्षणेषु क्षोणीभुजाकारि वृषाधिकारी ॥ ३२ ॥
आबद्धवेणिर्धृतकञ्चुकी स्त्रीजनोचितालंकरणः किरीटी ।
अन्येद्युराच्छाद्य किरीटमागाद्विराटसंसद्भुवि षण्ढवेषः ॥ ३३ ॥
बृहन्नडोऽस्मीति मदन्तुलोकगन्धर्वमैन्यासतदीयशिक्षः ।
मत्स्याधिनाथेन कृतः सुतायाः संगीतशिक्षागुरुरुत्तरायाः ॥ ३४ ॥
तमेत्य भूपं नकुलस्तुरंगकुलस्य तत्त्वे कैलिगावबोधः ।
अवाप वाहाधिकृतिं रथाना धन्ये सुधीर्ग्रन्थिकनामधेयः ॥ ३५ ॥
इत्येषु गुप्तेषु सुखं स्थितेषु गतेषु मासेषु चतुर्मितेषु ।
दिग्भ्योऽखिलाभ्यः पुरि तत्र यात्रामहोत्सवे मल्लभटाः समीयुः ॥३६॥
भटः प्रतापार्कयशःशशाङ्कगुणौघनक्षत्रपिधानहेतुः ।
जीमूत इत्यूर्जितगर्जितश्रीर्मल्लाधिपस्तेषु समुल्ललास ॥ ३७ ॥

१. 'धमा' ख. २. 'यतोऽन्यास' ख. ३. 'तत्रागतो' क-ख. ४.सद्देश. ५. 'कृत-भावबोधः' ख. ६. 'शशाङ्क' ग. ७ 'समुल्लास' क.

अबलापि बलवती त्वं यस्या भुजपञ्जरानुशरणरयः ।
विग्रहरिपुर्शूर्पकरिपुविशिखभयात्कीचकोऽप्यभवत् ॥ ७६ ॥
तव मुखमिति बत चुम्बति कमलं चक्रौ कुचाविति स्पृशति ।
कर इति कुमुदं दत्ते हृदि विकलः स किल वापीषु ॥ ७७ ॥
सैरन्ध्रीपदपदवीं दवीयसीं सपदि देवि परिमुञ्च ।
नमतु पदाम्बुजयोस्तव तदङ्गनावदनचन्द्रोऽपि ॥ ७८ ॥
परिरम्भदम्भनिभृतं रसय प्रेमामृतं समं तेन ।
त्रुटदमलहारविगलितमुक्तामिषमुक्तबिन्दुचयम् ॥ ७९ ॥
किशलयकमलकुलैरप्यगलितमुरुमुरसि तस्य परितापम् ।
स्पर्शगुणेन हरन्ती निरुपमपाणिर्न किं भवसि ॥ ८० ॥
अनुबन्धं रचय स्वयमयमर्थः सिद्धिमेष्यति मृगाक्षि ।
सोदरपरितापभिदाभ्युदितसुदेष्णावचोभिरपि ॥ ८१ ॥
स्मरशरनिकरव्यतिकरपरिताडनपीडितस्य तस्य भृशम् ।
यदि जीवितं भवत्कुचदुर्गमदुर्गाधिरोहेण ॥ ८२ ॥
अमृदितमलयजरसमिव राजतु तदुरो दृढेऽपि परिरम्भे ।
सुमुखि स्वेदलवार्दितविदलितनवहारचूर्णेन ॥ ८३ ॥
स्मरतापभेदनौषधपिण्डवदात्मीयकुचयुगं सुमुखि ।
तदुरसि बधान धन्ये पृष्ठदृढग्रन्थिभुजपाशम् ॥ ८४ ॥
ईदृक्तापमयं परिरम्भेऽपि न सुभ्रु तस्य कर्तव्यम् ।
स प्रथम त्वद्वेशास्वेदजलैर्यास्यति जडत्वम् ॥ ८५ ॥
गणयिष्यति न सुदेष्णा न महीपालं निषेधमपि न तव ।
अबले बलेन स बली ग्रहीष्यति स्वयमिदं रचय ॥ ८६ ॥
हारं तदुरसि रसिके परिरम्भनिषेधकं सखि द्वेषात् ।
अन्तः कठिनघनस्तनसंरम्भेण स्वयं दलय ॥ ८७ ॥
कण्ठोपकण्ठमधुना प्राणाः सुदति स्वयं समायाताः ।
अयि भवती कण्ठगता प्राणसमा भवतु तस्य जवात् ॥ ८८ ॥

---

१. शूर्पकः कामरिपू राक्षस

रोमाग्रद्विगुणतरौ तरसा बाहू तदा तदीयौ तौ ।
अदलयतां केयूरे किल दयिताश्लेषविघ्नभयात् ॥ १०१ ॥
तामवदन्मदनार्तः स सतीं क्षितिवलयमिलितनयनयुगाम् ।
मुग्धेहि समेहि समेहि त्यज लज्जां रचय परिरम्भम् ॥ १०२ ॥
अयमहमियं च संपत्परिजनजननेयमेनदपि सदनम् ।
उररीकुरु सकलमदकलमदर्शीली भवामि यथा ॥ १०३ ॥
इति निगदन्तमनन्तरमवलोक्य तमुत्सुकं प्रसह्याय ।
मणिभूषणकपिशार्तेमं शीलवतादवमसौ मेने ॥ १०४ ॥
दुरितद्विरदोन्मूलितमिव कीचकमंशुकातिकर्षेण ।
तं भुवि परिपात्य ययौ राजनिकेतान्तिरं कृष्णा ॥ १०५ ॥
अभिसृत्य कामकोपद्विगुणितनापः कचैरपाकृष्य ।
द्रुपदात्मजां पदासौ श्रियमिव मूर्तां जघान स्वाम् ॥ १०६ ॥
द्रुपदसुतादेहादथ रक्षारक्षस्तदाशु निर्गत्य ।
दुरितमिव तस्य मूर्तं गतचेष्टमपातयद्भुवि तम् ॥ १०७ ॥
इति नृपतिसभायां भीमसेनोऽप्य तिष्ठ-
न्परिभवमवलोक्य स्वप्रियायाः प्रवीरः ।
शमितसमयरोषो बोधयन्क्रोधवह्नि-
र्लघु सुकृतसुतेनारोधि संज्ञाज्ञयासौ ॥ १०८ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के विराटपर्वणि पाण्डवगुप्तिर्नाम प्रथमः सर्गः ।

— —

द्वितीयः सर्गः ।

स पराशरनन्दनो मुदे रिपुनारीनयनाञ्जना शनैः ।
असिभिर्न्तनीमनाजितैरिव यः कान्तिमिपाल्लिपेव्यते ॥ १ ॥
अथ पाण्डवजीवितेश्वरी द्रुतमुत्थाय कृतातुरस्वरा ।
रजसा वृतविग्रहा ययौ जगतीपालसभां स वल्लभाम् ॥ २ ॥

1. 'तरं' ख-ग.

इति बल्लभया स भाषितः स्मृतबन्धुप्रभवदुःखकम्पितः।
निजगाद तदा विनिःश्वसन्भुजयोरक्षियुगं मुहुः क्षिपन् ॥ १६ ॥
हृदयेश्वरि धर्मजन्मनः शममन्त्रेण दृढं नियन्त्रिताः।
उपलब्धिदशा इवाग्निणो अभिभूता किमु कुर्महे वयम् ॥ १७ ॥
सह तेन विलाससंविदं कुरु मिथ्या निशि नृत्यमण्डपे।
कमलाक्षि यथा क्षिपामि तं यमवक्त्रे परिपिण्डितं बलात् ॥ १८ ॥
इति भीमवचःसुधाचयच्युतदुःखौघविषा मखाङ्गभूः।
द्रुतमाट विराटवल्लभाभवनं शुभगतागतिर्मुदा ॥ १९ ॥
अपरेद्युरुपागतं गृहं रहसि स्नेहपरेव कीचकम्।
वचनैर्मधु धाम्रसादरैर्निजगाद द्रुपदस्य नन्दिनि ॥ २० ॥
सजने सुभग त्वया कथं पृथिवीमन्मथ भाषिता तथा।
विजने निशि नृत्यमण्डपे समुपेतव्यमहो मदिच्छया ॥ २१ ॥
इति तद्वचनैर्मुदं वहन्निदमूचे नरपालश्यालकः।
स्वपदागतमुख्यजीवितस्फुटकण्ठस्खलदक्षरोदयम् ॥ २२ ॥
सुकृतैः समवर्धि मामकैर्विनिपेते द्रुतमद्य पातकैः।
तृणितत्रिजगत्प्रभुत्वया स्मितया मां तु यदीक्ष्यसे दृशा ॥ २३ ॥
मदिराक्षि मदङ्गसंगमभ्रमविभ्राजितशुभ्रकान्तिनोः।
तव लोचनयोः पयोरुहां ततिमुत्तारणकं करोमि किम् ॥ २४ ॥
नयनप्रतिमा सरोरुहं वदनस्य प्रतिहस्तकः शशी।
चलचारुचकोरलोचने वदनं ते वद वर्णयामि किम् ॥ २५ ॥
अयमद्य सुधासहोदरः सुमुखि त्वन्मुखचन्द्रमा वदन्।
अभवद्विषसोदरोऽपि यः किमपि ह्यस्तनवासरे हहा ॥ २६ ॥
सफलं मम जन्म जीवितं विधुतारूपमहोमदोऽप्यभूत्।
अमृतप्लुतिवन्मयि त्वया वचनं लोचनमप्यरोचि यत् ॥ २७ ॥
हृदयं निचकास नैशिवान्परितापः प्रससार समदः।
परिरम्भगिरापि ते ततः परिरम्भे किमहो भविष्यति ॥ २८ ॥

१. 'महो महो' ग.

पदघातविशीर्णकीकसैः करघातध्वनदम्बरोदरः ।
चकितः शलभापरः परः समरोऽत्र तयोरजायत ॥ ४२ ॥
अथ भीमभुजामहार्गलप्रबलाघातवशेन कीचकः ।
रुधिरं वमति स्म दुर्जरं मनुजस्त्रीनिबिडानुरागवत् ॥ ४३ ॥
अभितोऽपि च कीचकानुजैः समरे भीमकरैरिवैर्दुतम् ।
हृदि घातमहो ददिरे प्रियपावनयामां समघातमुमुत्सुकैः ॥ ४४ ॥
सुरभीरतिमन्मथविस्मृतमनुपतापल्वलसेऽथ कीचकैः ।
दयितामभिभाष्य भारतीमुदितोऽगात्स महानसं गतः ॥ ४५ ॥
तदनु प्रहतं प्रहर्षितस्तनुमादित्यमवेक्ष्य कीचकम् ।
अभजत्प्र मनोऽधिरोहः शम्भुदितविषादविपादविलयः ॥ ४६ ॥
अथ तत्र समं सुदेष्णया सुहृदाम्नस्य सहोदराश्च ते ।
कृतहाहकृतिदुःसहस्वनाः सहसा नृत्यनिकेतने ययुः ॥ ४७ ॥
क्षतिजाब्दनिभेन देहिना निबिडाक्रन्दभरां पदे पदे ।
अपि कुट्टिमवेदिकासिचैरभिदत्ता वामभरैररूरुपन ॥ ४८ ॥
विजयिन्बलिनः सुरार्जुनः स्मरवीरप्रतिवीरविग्रहम् ।
अनिमेषकराम्बुलोचनाः सुरनार्यः स्पृहिताः किमद्य ते ॥ ४९ ॥
हरिणा स्वयमर्थितो यदि प्रिय जेतुं दिवि दानवान्भवान् ।
अथ तत्परिभाषणो यथावरपरीरम्भभरोऽपि नः कथम् ॥ ५० ॥
विलसन्तमनङ्गमङ्गिनं सुहृदास्त्वामिह मेनिरे भुवि ।
अधुना तमसोजितं प्रियं सुरधूल्यादरमेव मन्यताम् ॥ ५१ ॥
कृतमेतदहो शुचासिना मनसा सिद्धिमुपैति वाञ्छितम् ।
सुरभीरभिरन्यथा कथं त्वमकस्मात्परिरम्भसे प्रिय ॥ ५२ ॥
अनिमेषविलोचनासु चेत्तव रागः सुरकामिनीषु च ।
द्रुतमेहि महाशय स्वयं न निमेषो नयनेषु नः शुचा ॥ ५३ ॥
इति तस्य नितम्बिनीजनप्रबलाक्रन्दितगाढदुःस्वनः ।
स्फुटति स्म किल द्विधा नभः ककुभो भङ्गमिवाययुस्तदा ॥ ५४ ॥
(कलकम्)

भीष्मोऽप्ययत्त सुलभः शुभैकभूर्भूतण्डभूषणमणिर्युधिष्ठिरः ।
एभिश्चरैरमितिभिः स वीक्षितः सर्वत्र पर्वतधुनीवनादिषु ॥ ३ ॥
यत्रातिशुद्धविविधविप्रमण्डली धुष्टत्रयीप्रमुदितत्रयी तनुः ।
काले जलं च तुहिनं च शक्तिमान्धर्मं च मुञ्चति नृणामदुःखदम् ॥४॥
दुग्धैः सहर्षसुरभीस्तनच्युतैरामूलमद्भुतरसासु भूमिषु ।
वापीषु यत्र जलमुद्भवत्यहो पातालनिर्यदमृतौघसंनिभम् ॥ ५ ॥
सत्कर्मकान्तवपुषाद्भुताद्भुतश्रीलक्षणेन सुतवत्सलात्मना ।
धर्मेण सत्यशुचिनाहिंशान्वितो देशोऽस्ति तत्र खलु धर्मनन्दनः ॥६॥
ऊचे सुशर्मनृपतिस्त्रिगर्तभूनाथस्तदा कुरुपतिं कृताञ्जलिः ।
ख्यातं चरैर्मम समस्तभूमिभागदेशेषु मत्स्यविषयोऽथ वर्ण्यते ॥ ७ ॥
तन्निश्चितं चरति गुप्तचर्यया तत्रैव धर्मतनुजः सहानुजः ।
दृश्यश्च कैश्चन कदाप्युपक्रमैः स्यान्नैष वो हरिरयोगिनामिव ॥ ८ ॥
तन्मत्स्यराजनगराद्वरामहे वृन्दं गवां तदिह चेद्विपःस्थिताः ।
तद्गोपराभवरुषा गमिष्यति प्रत्यक्षतामसमयेऽपि फाल्गुनः ॥ ९ ॥
तत्रापि ते यदि भवन्ति न ध्रुवं वीरमकाण्ड तदपाण्डवं जगत् ।
तच्चादृगद्भुतविभूतिभूषणं मत्स्यादिभूर्ननु विगृह्य गृह्यते ॥ १० ॥
यो नाम धामचयधाम कीचकस्तस्यानिनि क्षितिपतेश्चमूपतिः ।
दैवाज्जगाम जगतां स दुर्जयो गन्धर्वकोपहुतभुक्पतङ्गताम् ॥ ११ ॥
तन्मत्स्यभूमिविभुरस्त्वकीचकोऽस्माकं स शल्यरहितेव शर्करा ।
आत्मप्रतापपरितापितात्मना तं वीर कीर्तिपयसा समं पिब ॥ १२ ॥
गोवर्द्धिषं सबलबन्धुमेकतो दूरेण गोहरणतो हरामि तम् ।
तत्पत्तनं विभवमत्तमन्यत स्वामिन्गृहाण विहितोद्यम स्वयम् ॥ १३ ॥
आदाय संविदमिमां सुशर्मणः प्रोत्साहितस्तपननन्दनादिभिः ।
राजा रजःकलुषकीर्तिसिन्धुना सैन्येन गोहृतिमितिस्ततोऽचरत् ॥१४॥
दिग्भ्यो यशः स्वमिव देहतः स्वतः पुण्यप्रतानमिव पावनं ततः ।
भर्ता त्रिगर्तविषयस्य याम्यदिङ्मुक्तविराटनगराज्जहार गाः ॥ १५ ॥

१ 'धर्म' ख-ग. २ 'भूति' ख.

शरपत्कृपाणनयोऽसिधेनुभिरन्द्रदितः प्रबलमुष्टिलीलया ।
तम्यामसाधिजुषि दन्तिवद्र्दस्तेनुन्नतोऽतिबलिनः कलि मन्नः ॥ २९ ॥
एवं बलेन बलिनः सुशर्मणग्रासं जवेन गमिते बले स्थितः ।
एको विराटजगतीपतिः प्रगे निशाकरकान्तिरिवौषधीपतिः ॥ ३० ॥
स्वस्याङ्गभूषणमणिप्रभाभरध्वस्तान्धकारविशदं महारसा ।
उत्पालकालचरणं रणोत्सवं मत्स्यत्रिगर्तनृपती वितेनतुः ॥ ३१ ॥
पर्वत्सपर्वजुषि बाणघोरणीः युद्धे त्रिगर्तनरभर्तरि क्षणम् ।
वृक्षाकुले गज इवाप संकुचन्कुदशां दशामधिप मत्स्यभूपतिः ॥ ३२ ॥
वर्षं यदीशमपि यद्यशोभिनो यूयं स्थिताः स किमुपेक्ष्यते युधि ।
इत्यात्मसंशयगिरान्कुरुद्वहान्वक्तुं कृतोद्यम इवेन्दुरुद्ययौ ॥ ३३ ॥
वीरेन्द्रमस्तकमणेः सुशर्मणो मूर्तेव कीर्तिरुदियाय चन्द्रमाः ।
प्रेम्णेव पर्वरभनैनमङ्कनव्याजादकीर्तिरपि मत्स्यभूपतेः ॥ ३४ ॥
बाणोत्करैर्विरथिताखिलरक्षकः स्वाङ्गादिवायससमैरपि क्षणात् ।
मल्लोऽपि मल्लकलया पुनः श्वसन्बद्धोऽथ मत्स्यनृपतिः सुशर्मणा॥३५॥
क्षिप्ता रथे तमथ याति वैरिणि व्याचष्ट मारुतसुतं तपःसुतः ।
अस्मासु सत्सु यदयं द्विषा जितस्तद्द्यौरिवेन्दुमहसा हसत्यहो॥ ३६ ॥
एवं निगद्य शरपद्धया द्विषं वीरान्सहस्रमनयद्युधिष्ठिरः ।
भीमः शतानि युधि सप्त तत्क्षणं माद्रीसुतौ दशशतीं सुशर्मणः॥३७॥
क्रुद्धस्य योद्धुमभिधावनस्ततो निर्मथ्य रथ्यरथसारथीन्गदा ।
मौलिं त्रिगर्तनृपतेरलोडयद्भीमो महेभ इव मूर्छितात्मनः ॥ ३८ ॥
मत्स्याधिनाथमभिमोच्य मारुतिः कारुण्यपुण्यसुकृतात्मनोक्तिभिः ।
वीरोऽमुचत्तमपि वैरिणं हसन्दासस्तवाहमिति दीनवादिनम् ॥ ३९ ॥
गृहीत राज्यमपि मे भवद्बलात्कीर्तौ च सपदि च सञ्चराम्यहम् ।
अस्माकमेतदिति मत्स्यभूपतेः कङ्कादिभिः सह मुदोक्तयोऽभवन्॥४०॥
एवं विमोच्य सुरभीर्मिलद्घमूहर्षसितोद्घमिषमूर्तकीर्तिभाक् ।
दूतैर्निदिश्य नगरे जयोत्सवं तत्रैव रात्रिमवसद्विराटराट् ॥ ४१ ॥

इति दक्षिणगोग्रहणसुशर्मपराजयः ।

एत्य प्रगेऽथ पुरि गोकुलाधिपः शुश्रुवान्वचनमित्युदीरितम् ।
व्याधिता पुरुषकारशीलिनः सूनुना कुरुसमाजसिन्धुर्गताः ॥ ४२ ॥
एकशोऽपि शिशिनैव मत्सुतेनाजिता कुरुभटैः कृता रणे ।
दीनतामुपगता न सा चमूः सा विराजितकदम्बमालिनी ॥ ४३ ॥
युद्धेऽन्यतमभागिनि तत्र भूमिभुजि भीष्मेऽप्यमीभिः ह्रीहतोऽभवत् ।
जानात्यसौ ननु कुमारमिह न त्वामत्र गोत्रमिति कथितोऽयम् ॥ ४४ ॥
नभुभुजापरिणयोर्मुहुः शिरस्तस्याशुभिर्विशदयन्मुहुः सभाम् ।
मातुः पुरः प्रणयिनीजनस्य च प्रोचेऽथ मत्सुतवचस्तनूजः ॥ ४५ ॥
तावत्कुतोऽहं भुवि नाम तु द्विषो यावन्न मे प्रतिनमन्ति सायकाः ।
स्वादय यद्यनुगुणं तु सारथिस्त्वामक्रोशमुदितपार्थदाक्षिणात् ॥ ४६ ॥
इत्थं धराधवभुवा धनंजयस्पर्धोद्धुर निगदिते वधूपुर ।
मन्यूद्भवा बहुलमन्युरमहीदन्तर्विहस्य वचन मनस्विनी ॥ ४७ ॥
ख्यातः क्षितीन्द्रभव यस्तव स्वसुर्नृत्ये गुरुस्त्वमवहद्बृहन्नडा ।
पूर्वं पुरंदरभवस्य खाण्डवक्षेपे स सारथिपदं प्रपेदिवान् ॥ ४८ ॥
यस्तस्य गाण्डिवविमण्डितद्विषा यन्ताजनिष्ट स न ते किमु क्षमः
सारथ्यमर्थयनरा तमुत्तरा संप्रेष्य तव यदि सा न मानयेत ॥ ४९ ॥
श्रुत्वेति तद्वचनमुत्तरोऽनुजां प्रेष्यानिनाय स्वधनो बृहन्नडाम् ।
तेनातियत्नमयमर्थितो जय: सारथ्यभारमुररीचकार तम् ॥ ५० ॥
अन्तःपुरेऽथ परितः कुमारिका मिथ्यानभिज्ञ इव कामयन्मुहु ।
पर्यादधार विविधैर्विचेष्टितैः सौवर्णवर्म शतमन्युनन्दन ॥ ५१ ॥
इत्युत्तराभ्यर्थित सस्मिताधरा न सज्जितध्वजपटे रथे स्थितम ।
संख्येऽशुकान्यसुहृदां बृहन्नडे हार्याणि सत्कृतकपुत्रिकाकृते ॥ ५२ ॥
इत्थं तदुक्तिमभिगम्य पाण्डुभूरारूढवत्यथ रथं तमुत्तरे ।
तारांस्तथैव तुरगानतत्वरत्क्ष्मामस्पृशन्त इव ते ययुर्यथा ॥ ५३ ॥

१. 'जाग्रति' क.

पृष्ठानुयायिभवनानिलत्वरासंभेरितैरपि निजाश्वपादजैः ।
अप्राप्त एव रजसां भरैरयं सूर्यं ययौ रिपुसमीपमुत्तरः ॥ ५४ ॥
अग्रे शमीतरुसमीपगः पुरीप्रान्तश्मशानभुवि मत्स्यभूपभूः ।
विद्वेषिणां भुवनभीषणारवं व्यालोकते स्म विपुलं बलार्णवम् ॥ ५५ ॥
निश्चान्तरालचरकालशर्वरी संध्यायमानकरिकुम्भवर्णकम् ।
रङ्गत्तुरङ्गखुरपातघातजक्षोणीरजःस्थपुटदिक्पुटस्थितिम् ॥ ५६ ॥
नद्यद्घोषयचलघनाघलप्रज्वालितप्रबलपौरुषानलम् ।
व्यात्तप्रमत्तयमकिङ्करावलीतुण्डाभकुण्डलितचापमण्डलम् ॥ ५७ ॥
दत्तं नदीजकृपकुम्भभूकृपीसंभूतसूतसुतकौरवेश्वरैः ।
सैन्यं निभाल्य पुरतो भयातुरः प्रोचे शचीवरतनूजमुत्तरः ॥ ५८ ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

एतां निरूप्य पृतनां दिनेशरुग्दीप्तासि दण्डनिबिडां बृहद्घटे ।
आकम्पतेऽद्य हृदयं भयाश्रयं व्यावर्तयान्तःपुरीपथाद्रथम् ॥ ५९ ॥
श्रुत्वेति तस्य वचनं धनंजयो व्याचष्ट तं भ्रमितभीरुलोचनम् ।
सङ्ग्रामकातरतया त्रपामहे क्षोणीमहेशसुत शूरसंसदि ॥ ६० ॥
कीर्तिर्युगान्तशतसाक्षिणी नृणां कायस्तु मत्तकरिकर्णचञ्चलः ।
धैर्यं भजस्व युधि भङ्गसंगमान्मा मा कुलं कुरु कलङ्कसंकुलम् ॥ ६१ ॥
आत्मायुधैर्युधि विशोधितो न चेत्सतामृतस्तुतिविलेपदायकः ।
स्वाघेन नन्दनवनान्तकेलिषु प्रेम्णार्पितोऽमरवधूजनाधरः ॥ ६२ ॥
मातुः स्वसुश्च दयिताततेश्च तां सेवां विधाय पुरतस्तथाविधाम् ।
धिग्विद्रवपलायनपरायणोऽधुना ह्रीमीनहीनमनसां जिजीविषा ॥ ६३ ॥
श्रुत्वेत्यभाषत सुतः क्षितीशितुर्विरसहस्तगधनुर्विहस्तधीः ।
पश्यन्पुरः कुरुपतेर्वरूथिनीं दृप्यद्द्वीपीन्द्रवरवैरवारवाम् ॥ ६४ ॥
या कीर्तिरुत्समति देहनाशनलां वेमरीसुनत्रुःमहोदरीम् ।
रम्भाफलोद्भवसवर्णिनीं जनः कां मूल्नाशनपरो परीप्सति ॥ ६५ ॥

१. 'स्तोक' ख; 'कपेषु' ग. २. 'हीना न हीन' क.

कीर्त्या तु किं च परलोकगामिनो या न स्फुटा श्रुतिपुटाश्रुती भवेत् ।
किं कण्ठपीठलुठितागतात्मनः पुंसः सुख सृजति हारवल्लरी ॥ ६६ ॥
के नाम वामनयनाजनाग्रतो न स्फोरयन्ति निजबाहुबाहुल्म् ।
शक्यं न निष्कृपकृपाणपाटनप्राणप्रहारकरणं रणं पुनः ॥ ६७ ॥
द्रोणापगेयकृपकर्णकौरवाः सर्वे स्फुरन्ति शरदन्तुराम्बराः ।
एकैकमेषु समरे सहेत कः स्याद्यदुपुरोऽशनिधरोऽप्यधीर्धीः ॥ ६८ ॥
उक्त्वेति शुष्यदधराननो रथादुत्प्लुत्य तूर्णपदपातमभ्रमत् ।
पृष्ठे शराहतिमिमौ श्लथीभवद्धम्मिल्लपुष्पततिपातनोऽविदत् ॥ ६९ ॥
तं पाण्डुभूरनुससार वेगतो व्याधूतवेणिलतिकारुणांशुकः ।
तं चित्ररूपमविचारगोचरं वीक्ष्यार्विग्रहमिषु कुरूद्वहाः ॥ ७० ॥
स्त्रीवेषगुप्ततनुरेष फाल्गुनो नून गजेन्द्रगमनो महाभुज ।
रोषं विमोक्षति रुषा शरोत्करैरित्यूचिरे गुरुकृपापगाङ्गजाः ॥ ७१ ॥
पश्चाद्गतेन रयतः किरीटिना केशैर्धृत कृपणमुत्तरो वदन् ।
मा मुञ्च मुञ्च रदिनो रथान्हयान्हेमानि रत्ननिचयं ददामि ते ॥ ७२ ॥
आक्रोशितानि शतमन्युसूनुना श्रुत्वास्य मामितीरित वच ।
मा भीतिमाश्रय हयांस्त्वया नियम्यन्ता [illegible] रणम् ॥ ७३
अस्मिञ्शमीतरुशिरस्य [illegible] पाण्डुसुतशस्त्रमण्डलं ।
अस्या शुभं मम भुजार्गलोपमं गाण्डीवमिन्द्रतनयास्त्रमर्पय ॥ ७४ ॥
शङ्का विलम्बिनि शरीरे च मा कृथा [illegible] मया ।
सर्वाभिपिक्ततनुज न [illegible] ॥ ७५ ॥
इत्यर्जुनोक्तिमवगाह्य [illegible] ।
तत्राभिमस्य [illegible] ॥ ७६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible]

श्रीमत्सुफाल्गुनकिरीटिजिष्णवः कृष्णार्जुनौ विजयसव्यसाचिनौ।
विश्वे धनंजयवलक्षवाहनावित्याह्वयान्दश दिशन्त्यहो मम॥ ७९॥
धैर्यं मजस्व विजयस्व वाजिनः पश्यार्दितां कुरुचमूं शरैर्मम।
इत्युक्तिभाजि विजये रथाश्रये हृष्टो हयान्नृपतिभूरचैरयत्॥ ८०॥
सार्कं ततोऽनुगतभूतपङ्क्तिभिः केतौ निकेतमकरोत्कपीश्वरः।
यस्यांशुभिर्भयशःश्रियो वियद्वैदूर्यपुण्ड्रमरुणाकरवयुक्॥ ८१॥
दिग्जृम्भिणो निभृतकर्णनालतां शैलान्प्रतिध्वनितकुञ्जपुञ्जताम्।
च्वभुःश्रुतीन्विधुरिताश्वनं नयन्शङ्ख तनौ युपविभूरपूरयत्॥ ८२॥
आश्वास्य शङ्खनिनदेन मूर्छितं मत्स्यक्षितीन्द्रतनयं किरीटिना।
दिव्यास्त्रदेवतनति जितात्मना ध्यात्वाधिरोपितमनुद्रुतं धनुः॥ ८३॥
विश्वे कुटुम्बयति कम्पमुत्कटैर्ज्याटंकृतिव्यतिकरैः किरीटिना।
उद्यत्तदातवकुनिमित्तकोटिभिर्भीतोऽभ्यभाषत गुरुः कुरूद्वहम्॥ ८४॥
यत्कौरवप्रवर विष्टपान्तरे दृष्ट्वाद्य माद्यति निमित्तमण्डली।
तल्लक्षयामि भटलक्षमांसभुग्गृध्रोगणभ्रमणभीषणं रणम्॥ ८५॥
दुर्योधनप्रपनकेलिकौतुकी पार्थः स एष कपिकेतुरीक्ष्यते।
कोपानले बहुलहेविहेलया कश्चीकरिष्यति कुरूत्तमानसौ॥ ८६॥
एते किरातरणकर्मसाक्षिणः क्षीवज्ञिवातकवचान्तकारिणः।
दृप्यद्धिरण्यपुरदैत्यदारणाः प्रेङ्खन्ति नो क्षितिप पार्थमार्गणाः॥८७॥
एतां गुरुक्तिमुपकर्ण्य कौरवोऽभाषिष्ट भीष्ममिति भूरिमन्युभूः।
मत्स्याधिपेन सह विग्रहोऽद्य नः कस्मात्प्रहर्तुमयमेति फाल्गुनः॥८८॥
विस्मृत्य सत्रवमुपैति चेत्ततः का नः क्षतिः स्फुरतु कानने पुनः।
किं तूच्यते गुरुरयं स्वयं रणारम्भे प्रगल्भयति यो रिपुस्तुतिम्॥८९॥
इत्थं प्रजल्पति नृपे नदीजनिः शृण्वन्नगौ नरशरासनस्वनम्।
कालो यथा नियमितः सहाधिकैर्मासैर्नरेश निरतारि पाण्डवैः॥ ९०॥
पार्थः स एष समितौ समुद्यतः प्रोद्भूतकेतुकविभीषणो रवः।
मन्यस्व संधिमधुनामुनाप्यहो भूयान्महोत्सवमयं जगत्त्रयम्॥ ९१॥

१. 'दारुणाः' क. २. 'ते' ग.

नैवं मयेदिति गिर तमब्रवीद्धि विरुद्धमरातुल्य विभुः ।
यत्ना भवन्तु सुभटा घटामहे येनामुना मनिति मध्यमानिना ॥ ९२
किं नु भवन्तु नगराय गोधनाः शीर्णाशमैत्यननुरक्षरक्षिताः ।
पूर्वं हि विग्रहनिमित्तमुन्नतः शर्मान्ति रक्षणाविन विचक्षणाः ॥ ९३
अन्येन गच्छतु वृतश्रमूननुमार्गेण नागनगर नरेश्वरः ।
येनैष एव विजयो रणक्षणे यत्स्वामिरक्षणविधिर्यथा तथा ॥ ९४
द्रोणादिभिस्तु सुभटैर्युतोऽर्जुन श्माभृद्गनागयमिवप यात्ये ।
इत्युक्तवत्यथ पितामहे तथा चक्रे प्रयानुगतया नृपो रयात् ॥ ९५
वेगाद्गतन्तमथ न पृष्ठतः प्रेक्ष्योत्तर प्रहसितोत्तर नगा ।
सगृह्य यानि सुरभी सभोरमा यानेऽत्र नेऽत्र समरेण किं फलम् ॥ ९६
एनं प्रति त्वरयतूत्तरगमान्दूर कुरङ्ग इव मापत्यापनाम् ।
श्रुत्वेत्यथ त्वरितमुत्तरो रिपु पक्षानिवारिव हयरूपाद्रवन् ॥ ९७ ॥
प्राप्तोऽथ सत्वरखुरैस्तुरंगमैर्वेगेन सगानमुपागते रथे ।
ते तत्र सन्तमिदमब्रवीदथो दुर्याधन हठचनो धनंजय ॥ ९८ ॥
भोस्तिष्ठ तिष्ठ निभृत भवादृश कुत्र कदङ्कनिगुर कृता बिधु ।
पूर्वं जहार सुरभीर्भवान्हठात् कृद्धो भवाव्यम ग गावनेऽद्युना ॥ ९९ ॥
चापं गृहाण विगृहाण विग्रहिन्स्माकं मया समय एष दूरेष ।
एकोऽस्मि समरनियुक्त समरो यय पुनः शतमिनो धनुषेग ॥ १००
निर्भर्त्सकैरिति गिरा भर स्यादुत्साहकरपि तदा कुरूद्वह ।
युद्धाय नैव वर्तते स्म तत्कृथा पाथा रयस्य रयतो गतोऽग्रत ॥ १०१
वामे विमुच्य पृतनामभिद्रुत दुर्योधनाय विनिमाल्य फाल्गुनः ।
भीष्मादिभिः सपदि पर्यवारि नैव्यावतानिनत्वरितवाहननैरः ॥ १०२ ॥
एकत्र तत्र मिलिता पताकिनी दृष्ट्वा प्रहृष्टहृदया धनंजय ।
आकम्पितसर्वमनद्भवदानव द्रावदवदनमथ पर्यपूरयत् ॥ १०३ ॥
ध्यानम्बरेण कपिवरस्य तत्पर्वावारप्रमननगभनर हरिः ।
नैदेवदर्शननरश्च निस्फुटब्रह्माण्डमण्डलमशाङ्गरिय ॥ १०४ ॥

1. नन' क. र आ ति' क-ग

आस्फालयंस्तदनु धन्वशिञ्जिनीं टंकारभारमननोत्तपार्जुनः ।
गावो यथा सपदि पुच्छदण्डिकामुद्यम्य मत्स्यपुरमाययुरुत्सुकाः॥ १०५॥
व्यावृत्तिमीयुषि गवां गणे द्विषां सैन्येषु तेषु निशितोत्करं क्षिपन् ।
तत्तत्प्रियापरिभवाद्दिदुःश्रवं वर्षन्नमर्षमिव शक्रभूर्बभौ ॥ १०६ ॥
एकेन मार्गणगणः किरीटिनां गाण्डवानमोचि पिहितार्कमण्डलः ।
ताश्च भूरिभिरपि द्विषां पञ्चैर्निवारिणा भृशमभिन्नशत्रुभिः॥ १०७॥
त्रस्ताखिलालसनमानुपेयुषस्तीव्रागतीनपरमार्गणान्नलान् ।
दत्तार्घचन्द्रवशतः प्रतापयन्किं वर्ण्यते स्वकुलमौलिरर्जुनः ॥ १०८ ॥
नाश्वः स कोऽपि न स कोऽपि वारणो वीरः स कोऽपि न रथः स कोऽपि न।
तेषां स कोऽप्यवयवोऽस्ति न द्विषां यत्रार्जुनस्य न शरा व्यधुर्व्यथाम् १०९
एकोऽपि सिंह इव केतुकैतवव्यालोलपुच्छवलयो महायतिः ।
आसीद्वनं नरपरस्तदा द्विपक्ष्मापालकुञ्जरमदैकशोषकृत् ॥ ११० ॥
साटोपरक्तमुकुट्योरमण्डलं दोलभ्रु भीषणकनीनिकेक्षणम् ।
आवेशादष्टदशनच्छदं शरैः शत्रुंतपस्य मुखमैन्द्रिरच्छिदत् ॥ १११ ॥
कौन्तेयकुन्तगणरुग्णविग्रहः संग्रामनिम्नपतितो विपस्वता ।
मत्पुत्रकर्णपितृभृत्सूतसूरित्यलशङ्कमयमङ्कगः कृतः ॥ ११२ ॥
तस्या विदग्धकृतनामृगीदृशः कर्णेऽवतंसनवपद्मवद्यशः ।
भीमानुजन्मकरपङ्कजोत्थितैस्तेने सितेनरतरं शिलीमुखैः ॥ ११३ ॥
शारद्वतोऽपि गुरुरिन्द्रनन्दने शिष्ये पुरः स्फुरति संगराङ्गणे ।
तत्सगमेच्छुरपि नो जयश्रिया संश्लिष्यते स्म किल सज्जलज्जया ११४
प्रौढप्रतापरविनाशनस्तमस्तोमे प्रसर्पति विरोधिना ध्रुतः ।
द्रोणो मलीमसतमाकृतिः क्षणादुड्डीनपक्षततिरातनोतु किम् ॥ ११५ ॥
युद्धाङ्गणे गुणनिबन्धनः क्षणाद्ग्रस्यतो मरणमेव काङ्क्षतः ।
चक्रे धनुर्धरधुरधरोऽङ्गजं द्रोणस्य लोचनमिवैकमाकुलम् ॥ ११६ ॥
सेनासरोरुहदृशो विभूषणं गाङ्गेयमुत्कटमहाक्षिनिर्मलम् ।
पार्थेन पौरुषमणौ हृते तदा विच्छायमेव जनता व्यलोकत ॥ ११७ ॥

---

१. 'मुत्पाद्य' ख-ग.

निद्राधिदैवतनवावतारतो व्याघूर्णयंश्च वदनं विरोधिनः ।
आलोकयंश्च निखिलाः पुनर्दिशो दृग्भिर्मुहूर्तधृतचेतना मुहुः ॥१३१॥
सुप्तेऽर्जुनेन शिशिरे सिषेविरे निद्रारसं सपदि वैरिणो रणे ।
मांसाशनव्यसनसङ्गसंगतप्रेतव्रणाशाकरघोरघोरिणः ॥ १३२ ॥
सुप्ताः परस्परशरीरसंभ्रमावष्टम्भवेदिगुरुशालिनो द्विपाः ।
तेषां च कुम्भयुगलोपरिस्थिताः प्राप्तप्रियोरसिजविभ्रमा भटाः ॥१३३॥
निद्रारसः सपत्ननिष्ट वाजिनां कश्चित्तदा स किल फाल्गुनार्पितः ।
अद्यापि येन गमनेऽपि तेऽन्वहं नो यान्ति जागरणकेलिकौतुकम्॥१३४॥
आसन्नघोषुरसनास्तुरंगिणः स्कन्धेषु वाहनिकरस्य निद्रया ।
वक्षःस्थितं विजयरत्नमर्जुनव्याकृष्यमाणमिव रक्षितुं जवात् ॥ १३५ ॥
निद्रावशेन रथिना करद्वयात्कर्णान्तनीतगुणमेव कार्मुकम् ।
भूमौ पपात विशिखैस्तु येष्वगौर्विधे निशा सफलता स दृश्यते ॥१३६॥
तत्कालमेकसमयं पदातिभिः प्रौढैः पतद्भिरवनीधरोद्धुरैः ।
दुर्वारभारनतभूमिपिञ्जितस्वाङ्गो बभौ कमठचक्रणीधरः ॥ १३७ ॥
स्मृत्वोत्तरावचनमर्जुनस्ततो मत्स्येन्द्रसूनुमिदमब्रवीन्मुदा ।
दुर्योधनस्य कदलीदलप्रभे कर्णस्य काञ्चनरुची दुकांशुके ॥ १३८ ॥
एतेषु न स्वपिति सिन्धुभूरसौ गुरुस्था तदेतमितरस्समाश्रयाम् ।
[1]रैरं विचित्रवसनान्युपाहरेत्युक्ते नरेण स तथाकरोद्द्रुतम् ॥ १३९ ॥
आत्तांशुकः श्वितरथोऽथ मत्स्यभूः पार्थाज्ञया तु तुरगानन्वरत् ।
भीष्मे शरैर्मुदति पृष्ठतः परावृत्तो निरस्य तुरगाङ्गपी ययौ ॥ १४० ॥
मुक्तो रिपुः किमिति कौरवो वदन्नुत्सोत्थितः स्वयमपुरन्दिकरः ।
ज्ञात्वांशुकान्यपहृतानि भीतिमान्भीष्मोदितैभिः सह चमूभिरभ्रमत् १४१
बाणैः किरीटशिखरं किरीटिना दुर्योधनस्य समहारि नरपतेः ।
तस्मिन्दार्भीमरपरेऽस्तमण्डलं मुखं तथैव वक्त्रे दुरं प्रति ॥ १४२ ॥

१'गुरुवर्गेभ्य. ।

---

१. 'अपी' क-ग.

केनापि दिव्यपुरुषेण पौरुषं पुण्येन मे निदधता जिता द्विषः ।
गन्ता दिनैः प्रकटतां स तु त्रिभिः श्रुत्वा सुतोत्तरमिति स्मितो नृपः १६

कामः काममयं करोति जगति क्रीडोत्सवानेकधा
रत्या साकमितीव पाकविषयप्रासरमूयारसैः ।
प्रीतिर्वीरकुमारवीरविजयश्रीसंभ्रमप्रेरिता
तां निष्कास्य तदा चकार सदनं चित्ते पुरीवासिनम् ॥१७॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के विराटपर्वणि दक्षिणोत्तरगोग्रहे पाण्डवजयो नाम तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

मुदेऽस्तु वः कृष्णमुनिर्यदीयभास्वद्वपुर्दन्तनखप्रभाभिः ।
विचित्ररत्नाभरणा न के के विमुक्तिकान्तासुभगीभवन्ति ॥ १ ॥
स्वयं तृतीयेऽथ दिने दिनादौ स्नातो विशुद्धाम्बरमाल्यधारी ।
धर्माङ्गजैः स्वैरनुजैश्चतुर्भिः सिंहासने मत्स्यविभोर्न्यवेशि ॥ २ ॥
वृत्तान्तमावेदितमुत्तरेण मत्वाथ सोपाधिविभुर्विराटः ।
आगत्य धर्मात्मजपादयुग्मे लग्नः क्षमस्वेति मुहुर्ब्रुवाणः ॥ ३ ॥
प्रसत्तदा धर्मतनूजपादनखप्रभावारिणि धीरमुख्यैः ।
ऊर्ध्वीकृतो भूमिपतिश्चतुर्भिर्भीमादिभिर्भूरिभुजप्रभावैः ॥ ४ ॥
करौ किरीटे नखरप्रभाभिर्विराजितौ हेमनिभौ निधाय ।
हार सुमन्त्रशति दन्तकान्त्या प्रति प्रभुं वाचमुवाच राजा ॥ ५ ॥
अहं च देशश्च पुरी च नाथ वर्तामहे स त्रिजगत्त्वदीयाः ।
त्वदीयसत्कारधुना सुतं मे पुनीहि कन्यां भविने ददामि ॥ ६ ॥
इत्येतया गोपविशेषसान्द्रो गिरा विराटस्य धराधिनाथ ।
दृशा भृशं दाक्षिमुखारविन्दे निवेश कोऽप्यमराभिरामाम् ॥ ७ ॥
ईदृ हवा प्रासुवरार्गौरी दसाम्बरस्वाम्बरमाप्नुमद्भि ।
शिविरभूर्लागवधूर्वभावे तिष्या सुनाक्षणवनि धारा ॥ ८ ॥

---

१. 'र्त' क. २ 'स न' क. ३. 'अर्भिमुखी' क. ४ 'रै' क.

आकर्ण्य मत्वाथ तथेति विष्णुर्दत्ताङ्गभूयं निससर्ज दूतम् ।
सौधं मनीनामभिमन्युशिक्षाकृते कृती मन्त्रिणमादिदेश ॥ २२ ॥
राज्ञस्तदाज्ञामधिगम्य सम्यग्विशुद्धधीरुद्धवमन्त्रिराजः ।
उवाच वाचः सितकान्तिकान्तिर्भद्राः सुभद्रातनये नवेच्छुः ॥ २३ ॥
मा विश्वसीर्विश्वमनीनशक्ते स्त्रियः श्रियो वा भृशचञ्चलायाः ।
ददाति गाढं व्यसनं जनानां रक्ता विरक्तापि पदे पदे या ॥ २४ ॥
यातो महात्मन्यपि लम्पटत्वमामन्यते लम्पटसंगमेन ।
लोलः शशाङ्कोऽपि विभाति तात वातप्रणुन्नाम्बुदमध्यवर्ती ॥ २५ ॥
कृतिक्षमास्येषु पुरातनेषु चिरं स्थिरा राजति राजलक्ष्मीः ।
यतः शरावेषु नवेषु वारि न्यस्तं समस्तं प्रलयं प्रयाति ॥ २६ ॥
ध्वस्ता समस्ता रिपवो मयेति निरुद्यमो धीरवरेण्य मा भूः ।
शुक्लोदये भास्वति भूरिशोऽपि भिन्नं तमोऽभ्येति पुनः कुतोऽपि ॥२७॥
तात प्रतापप्रसराय धीराः कुर्वन्ति धैर्यं न पुनर्धनाय ।
न केसरी मौक्तिकपङ्क्तिहेतोराहन्ति दन्तिप्रकरं कराग्रैः ॥ २८ ॥
दुरोदरारम्भकथां कथंचिद्धार्या न कार्यान्तरतोऽपि कुर्युः ।
दुरोदरस्य व्यसनेन पेतुर्विपत्पयोधौ पितरस्त्वदीयाः ॥ २९ ॥
प्रभुप्रवृत्तिप्रतिमं चरन्ति प्रजाश्चिरं चण्डतमं हिमं वा ।
सूर्योपला वह्निमुचः स्वकाले चन्द्रोपलाः पश्य सुधामुचः स्युः ॥ ३० ॥
अत्यर्थभावेन निषेव्यमाणमप्यार्य कार्यं व्यसनं वदन्ति ।
तन्वन्पितुर्वाचमवाप रामो वनं बलिर्न्यग्गमनं च दानात् ॥ ३१ ॥
इत्यादिभिर्मन्त्रिपतेर्वचोभिर्मत्वा विदग्धं भुवि भागिनेयम् ।
विधाय दिव्यास्त्रभरप्रवीणं हरिः पितुः सद्मनि तं न्ययुङ्क्त ॥ ३२ ॥
रिङ्खत्[1]तुरङ्गक्षतभूमिभागरजोभरच्छन्नदिनाधिपैः ।
कैश्चित्प्रयाणैरगमत्कुमारो विराटभूपालपुरोपकण्ठम् ॥ ३३ ॥
नदीप्रवाहप्रतिमस्य तस्य कुमारसैन्यस्य समागतस्य ।
विराटभूपालबलाम्बुराशिर्वेलाकुलः संमुखमाचचाल ॥ ३४ ॥

---

१. 'तुरङ्गक्षतभूमि' क., 'तुरङ्गक्षितिभूमि' ख.

यद्यामहः स्नेहविवृद्धिहेतोश्चिराद्विराटस्य चकास्ति चित्ते ।
सुताय दत्तामभिमन्यवे तत्सुतां मदीयाय सदम्बराय ॥ ९ ॥
आलोक्य निश्चित्य च कृत्यमेतच्चिरं हृषीकेशपुरे न्ययुङ्क्त ।
भूपः सुभद्रातनयस्य तूर्णमाकारणायाकृतिदर्पकस्य ॥ १० ॥
अथागतं द्वारि धनुर्विमुक्तबाणत्वराजित्वरनौत्सवेगम् ।
विज्ञापितो वेत्रिगिरा मुरारिरवीविशत्संसदि दूतमेनम् ॥ ११ ॥
कृतप्रणामस्तदयं जगाद चरः सभायां तिलकानि तन्वन् ।
द्विजन्मचञ्चत्करचन्दनेन मुरारितेजो मृगनाभिभाञ्जि ॥ १२ ॥
अयुङ्क्त मां युक्तमतेन राजा सहोदराणामिह धर्मसूनुः ।
प्रत्यक्षतां पूरितगोप्यकालस्तन्वन्विवस्वानिव तीव्रतेजाः ॥ १३ ॥
किरीटिने गोग्रहगाढगर्वदुर्योधनक्ष्मापनयोज्ज्वलाय ।
दातुं सुतां धर्मसुतांह्रियुग्मे लग्नो विराटः सह नन्दनेन ॥ १४ ॥
सुतेव शिष्येति धनंजयेन नैवादृता पार्थिवपुत्रिकेयम् ।
स्नुषा तु पुत्रीव सतां विभाति ततः सुतार्थं स्वयमर्थिता सा ॥ १५ ॥
ततस्तदाकारणकारणेन समागतोऽहं जगदेकनाथ ।
स्वामिन्सुभद्रातनयं नयज्ञं क्षणान्निजं प्रेषय भागिनेयम् ॥ १६ ॥
सखीसमक्षं मुकुरे मुखं या निरीक्षितुं चेतसि लज्जमाना ।
मुहुः कुमारी मणिकङ्कणेषु लीलाविलोकं क्षिपति स्म चक्षुः ॥ १७ ॥
उरःस्थले मन्मथपार्थिवस्य मत्वा निवासं कुचदूष्यचिह्नम् ।
विमुच्य यस्याः सरलप्रचारं कर्णान्तरे दृङ्मृगयुग्ममागात् ॥ १८ ॥
अन्तर्गता शैशवयौवनाभ्यां या पीड्यमानेव मुहुर्द्वयाभ्याम् ।
पर्याकुला वाञ्छति लोलदृष्टि कस्यापि पाणिग्रहणं कुमारी ॥ १९ ॥
कुतूहलात्काञ्चनकन्दुके च करं करोति श्रुतिमण्डले च ।
मुहुर्विभूषाजुषि या विनोदगेहे च देहे न करोति दृष्टिम् ॥ २० ॥
इमां कुमारीं परिणीय राजश्रियं कुमारो भुवने बिभर्तु ।
अभ्युन्नतः केतुरिवान्वयप्रासादमौलौ [illegible] ॥ २१ ॥

१. 'कुसमेन मदेन' ग.

आरब्धे मत्ताय तथेति विष्णुर्देशाद्दभूपं विमसमं द्रुतम् ।
सौधं मनीनामभिमन्युशिक्षाकृते कृती मन्त्रिणमादिदेश ॥ २२ ॥
राजराजानामधिगम्य सम्यग्विभुरुधीरुद्धवमभिरामः ।
उवाच वाचः सितकान्तिकान्तिनिर्भराः शुभ्रानने नवेन्दुः ॥ २३ ॥
मा विधर्मीविधमनीनदायां स्त्रियः श्रियो वा भृशापघलाग्राः ।
ददाति गाढं व्यसनं जनानां रक्ता विरक्तापि पदे पदे या ॥ २४ ॥
याती महात्मन्यपि लम्पटत्वमात्मन्यतो लम्पटसंगमेन ।
लोलः शशाङ्कोऽपि विभाति तात वातप्रगुणाम्बुदमध्यवर्ती ॥ २५ ॥
कृतिसमास्थेषु पुरातनेषु चिरं स्थिरा राजति राजलक्ष्मीः ।
यतः शरावेषु नवेषु वारि न्यस्तं समस्तं प्रलयं प्रयाति ॥ २६ ॥
ध्वस्ता समस्ता रिपवो ममेति निरुद्यमो धीरवरेण्य मा भूः ।
मुष्टोऽस्यै भास्वति भूरितोऽपि भिन्नं तमोऽभ्येति पुनः कुतोऽपि ॥२७॥
तात प्रतापप्रसराय धीराः कुर्वन्ति धैर्यं न पुनर्धनाय ।
न केसरी मौक्तिकसङ्ग्रहेतोराहन्ति दन्तिप्रकरं कराग्रैः ॥ २८ ॥
दुर्गेश्वरारम्भकथां कथंचिद्वार्यां न कार्यान्तरतोऽपि कुर्युः ।
दुर्गेश्वरस्य व्यसनेन येनुर्विपत्पयोधौ विनरस्त्वदीयाः ॥ २९ ॥
प्रभुप्रवृत्तिप्रतिम चरन्ति प्रजाश्चिर पण्डनमं हिम वा ।
गृणोपत्ना वहिमुच स्वकाले चन्द्रोपलाः पश्य सुधामुचः स्युः ॥ ३० ॥
अन्यर्थभावेन निषेव्यमाणमप्यार्य कार्य व्यसन वदन्ति ।
ननर्तिनिवृत्तिमवाप रामो वन बलिर्न्यगमन च दानात् ॥ ३१ ॥
इत्याद्रागमर्मान्त्रपतेर्नर्माधमंत्वा विसृज्य भुवि भागिनेयम् ।
विराग दिव्यास्त्रप्रवीण हरि पितु. मन्दिरं न न्ययुक्त ॥ ३२ ॥
रङ्गत्तरङ्गस्तनभूमिभागरम्भोभरच्छन्नदिनादिनाथः ।
वधिर्न्ययाणारगमत्कुमारो विराटभूपालपुरोपकण्ठम् ॥ ३३ ॥
नदीप्रवाहप्रतिमस्य तस्य कुमारसिन्धोस्स समागतस्य ।
विराटभूपालबलाम्बुराशिर्वलाकुलं समुत्समाजचाल ॥ ३४ ॥

१ 'नद्ध्वासनमम' क. २ 'रम्भि निमम' ख.

युधिष्ठिरं वीक्ष्य दृशा कृशानुतेजाः कुमारस्तुरगं विमुच्य ।
नमश्चकार क्षितिनम्रमौलिस्तथा च भीमप्रमुखान्क्रमेण ॥ ३५ ॥
न्यग्रहद्वपुः किंचिदुदग्रिनाङ्गभागेन सार्कं पुरपार्थिवेन ।
कटीतटन्यस्तकरश्चकार कुन्ती परिरम्भभरं विधिज्ञः ॥ ३६ ॥
समानरूपप्रतिपत्तिमेव विज्ञाय सङ्गं समसुत्तरेण ।
युधिष्ठिरादेशवशात्कुमारस्तुङ्गं तुरगं पुनरारुरोह ॥ ३७ ॥
प्रत्यालयद्वारविमुक्तमुक्ताकदम्बकः स्वस्तिककेतनेन ।
सर्वाङ्गमानन्दमनोरमश्रीः प्रस्वेदबिन्दुप्रकरानबभार ॥ ३८ ॥
परिस्फुरद्दाहमसहपादप्रयाणभिन्ना [illegible] ।
वातप्रणुन्ने [illegible] ॥ ३९ ॥
स देशदेशा [illegible] ।
वसुधराया परि [illegible] ॥
तत्कालमर्जीकृत [illegible] ।
मरीचिवीचीप्रसरेण [illegible] ॥ ४१ ॥
उच्चैःशिरः [illegible] ।
स्फीतप्रमोदोन्नयना [illegible] ॥
आयाति सौभाग्य [illegible]
द्वियाभरत्प्रमुखप [illegible]

क्षिप्रं श्रुतौ कुण्डलमेकमेव कस्याश्चिदास्यं दधदाबभासे ।
हेमप्रकर्षाद्भुतमाससाद द्रष्टुं कुमारं स रविः किमिन्दुः ॥ ४८ ॥
चचाल हारस्य पदे निवेश्य समुत्सुका काचन काञ्चिदाम ।
सकिङ्किणीध्वानमिदं वहन्ती सा मूर्तकामद्विपवद्बभासे ॥ ४९ ॥
चक्षुर्गवाक्षं सुदृशां मनोभूः स्वसद्मनां कौतुकतोऽधिरूढः ।
तदेकतानप्रविलोक्यमानकिरीटिशृङ्गं प्रति मानदम्भात् ॥ ५० ॥
आलोकयन्वंश्यममुं कुमारं भूरीणि रूपाणि विधुर्विधाय ।
सितेक्षणश्चन्द्रमुखीमुखानां मिषेण हर्षी न समाप तृप्तिम् ॥ ५१ ॥
निपीयमानः स्मरविह्वलाभिरेवं सुकेशीभिरसौ कुमारः ।
अन्तः प्रविश्याशु मनोऽपहृत्य तासां क्रमादप्रकटो बभूव ॥ ५२ ॥
निपीय नेत्राञ्जलिसंपुटेन क्षणेन सौन्दर्यरसं सुकेश्यः ।
चिरादतृप्ता इव नैव जग्मुः पुरोविभागाद्विगतेऽपि वीरे ॥ ५३ ॥
निर्निर्मितेनैव तनुप्रभाभिरयं स्वकीयप्रतिमाच्छलेन ।
स्मरेण संसेवितपादमूलः सौधान्तरं रत्नधरं विवेश ॥ ५४ ॥
बहुश्रुतः कुण्डलितं द्विजेन्द्रैर्निश्चित्य लग्नं शुभभावभूषि ।
पाणिग्रहारम्भमहोत्सवानां कृते नृपावुत्सुकतां प्रपन्नौ ॥ ५५ ॥
स्वामन्यमन्मप्रमदावदाताः स्वयं तदा तारतरस्वराभिः ।
मत्स्यावनीन्दोः पुरि विश्वभूपाः श्रीविश्वरूपप्रमुखाः समीयुः ॥ ५६ ॥
भ्रान्तभ्रुवो वन्दनमालिकाभिश्चलत्कराः केतनपक्षपालैः ।
महोत्सवेऽस्मिन्सदनश्रियोऽपि नृत्यं वितेनुर्घनरत्नभूषाः ॥ ५७ ॥
तनूनमुभ्रच्छदसाक्षवीभिः प्रतिप्रमाम्भोजमधुप्रणीभिः ।
तिथौ शुभायां द्रुतगुप्तरायां नितम्बिनीभिः प्रतिकर्म चक्रे ॥ ५८ ॥
साम्याङ्गभूषा सुभगा बभासे सिद्धार्थदूर्वाङ्कुरचर्चुराङ्गी ।
उपास्यमाना स्वमनोभिरेमनीलास्मचेतोभवचैत्यचार ॥ ५९ ॥
रोध्रेण निर्नाशितनैल्यमङ्गमाबिभ्रती कुङ्कुमपङ्कपङ्कम् ।
स्नानक्षणे सूर्यरवप्रमोदैः सा मूर्तरागप्रसरेव रेजे ॥ ६० ॥

---

१ 'र्त्यवद्दा' ख, 'र्दे प्रव' ग. २. 'तुमुष्टिप्रत्य' ग.

श्रियायुक्तो मुक्ताविशदगुणराशिर्गुरुमनं
नमश्चक्रे चक्रेतरहृदयवृत्तिर्द्विजगिरा ॥ ८५ ॥
धेने श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नामकवीन्द्रः कृती ।
पर्वाद्विराटनृपतेर्मदबुद्धिसिन्धुभावगा-
गुप्तोर्मिशिशिरि बालभारतमहाकाव्ये नृसिंह यशी ॥ ८६ ॥
सर्गेष्वमुष्मिन्स्वामीदृशाभिर्गणनानि ।
अनुष्टुभां पद्यशतानि षडशीतिश्च निश्चिता ॥ ८७ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीअमरचन्द्रविरचिते बालभारतनाम्नि महाकाव्ये
विराटपर्वणि विराटगोग्रहमन्युपातिघहणो नाम ४१ सर्गः ।

इति विराटपर्व समाप्तम् ।

हैरानद्विसुंन्गेपुरगोदाहरणोदिता ।
शिशिलीकृतमंगा नः संधानतींपि मतिः ॥ १२ ॥
दत्तां गुरुन्युष्माकं पथानां सामरयकम् ।
मोगमात्रं फलं गज्ञामपि क्लेशम्तोऽन्यिकः ॥ १३ ॥
का रतिर्भूरिमोग्यानां गणिकानामिव श्रियो ।
भाग्यहीनं पति त्यक्त्वा रज्यन्ते भाग्यभाजि या ॥ १४ ॥
श्रियं पुष्यन्तु नित्यं मद्राज्यरागेनै भुवां पयाः ।
पथानां कष्टतोऽस्माकं सन्तु ते गुणिनाः शतम् ॥ १५ ॥
अप वक्तुं समत्तृष्णे कृष्णे हर्षोज्ज्वले वचे ।
कोपानलस्फुलिङ्गाभवर्णः सात्यकिरुज्जगौ ॥ १६ ॥
नीतिशास्त्रान्धपट्टेन नियन्त्रितदृशां भृशम् ।
शूरः किरति गाण्डीपकृतो नालीकहेतुकाः ॥ १७ ॥
तथापि ब्रूमहे नीतिलतावनगतः सुखी ।
अस्फुरद्विक्रमः को न द्विपद्दावेन दह्यते ॥ १८ ॥
सौस्थ्ये नीतिक्रमोऽप्याखामपमाने तु विक्रमः ।
सुप्तं वेल्लत्कराग्रेण हतः स्यादुत्फणः फणी ॥ १९ ॥
चारु निश्चेतनं दारु यज्ज्वलत्येव घर्षणैः ।
अपमानेऽप्यनुद्युक्तान्वीक्ष्यापि क्षान्ति सात्त्विकाः ॥ २० ॥
न सत्त्वं नाभिमानश्च येषां तेषां द्विपद्भवे ।
पराभवेऽपि स्वस्थानां नीतिरुत्तरमुत्तरम् ॥ २१ ॥
नीतिश्चेद्वः प्रमाणं तत्कुलजः सहजो रिपुः ।
[illegible] क्रियते मृतेः ॥ २२ ॥
सहसा हन्ति नीतिज्ञोऽपि गुरूनपि ।
शामयन्त्यङ्गे किमग्निं नाग्निहोत्रिणः ॥ २३ ॥

. 'पुष्पेषु' क. ३. 'पादतः' क-ख. ४. 'विषये' ग
बान्धवाः' ग. ७. 'शिखी' ग. ८. 'सौस्थ्ये' ख; 'सौ

इति द्विड्भिः सुहृद्भिश्च निगार्य सुरतोऽनिनम् ।
कृत्यं कृत्यगुरोऽभिधानन्दि संदिग्धतां मयि ॥ ८५ ॥
इत्युक्तश्लेशसंदेशभृङ्गिरिङ्गितविक्रमः ।
सोऽपि सान्त्वबोधाय पुरोगाश्चतुरशिरत् ॥ ८६ ॥
जनितक्रूरप्रकृतिः सर्वैः स्यादिति स्पष्टतां नयन् ।
भेजे शुभ्रतरङ्गाभामथ गङ्गासुतो गिरम् ॥ ८७ ॥
दिष्ट्या बाहुबलोद्दामात्यूहव्यूहवीचयः ।
विपक्षीरनिधेस्तीरमीयुस्ते वीरसेनराः ॥ ८८ ॥
[3]ऐन्द्रिदोर्दण्डवीराणां दिष्ट्या तेषां शमार्थिना ।
दिष्ट्या प्रविष्टास्त्वत्कोपदहनं न महीभुजः ॥ ८९ ॥
इदं गदति गाङ्गेये भ्रूभङ्गाभोगभीमदृक् ।
तापनिस्तापनिर्बन्धविधुरं व्याहरद्गिरम् ॥ ९० ॥
रणत्रस्तहृदो दैन्यप्रार्थितैर्वीलिवानपि ।
भीष्म भीष्मानिवाख्यासि कस्मादस्मासु पाण्डवान् ॥ ९१ ॥
सन्त्येभ्यो वीरकोटीरा गुणकोटीभिरुत्तराः ।
तत्किं न पलितापीड व्रीडसे पाण्डवस्तवैः ॥ ९२ ॥
यद्वा सुतेष्वशक्तो यः स पितॄणां प्रियो भवेत् ।
निन्दां करोषि कुरुषु स्तुतिं पाण्डुसुतेषु यत् ॥ ९३ ॥
अथावदन्नदीसूनुः स्मितैः कुसुमितं वचः ।
पार्थस्तुतिषु राधेय बाधेयमिति किं तव ॥ ९४ ॥
गणयन्ति तृणं प्राणान्ये प्रवीरा रणाङ्गणे ।
चण्डैरुड्डापयन्ते तान्पाण्डवाः काण्डवायुभिः ॥ ९५ ॥
निरीक्ष्य गोग्रहे घोषविग्रहे च बलं तव ।
नेदानीं वेद्मि दैत्येन यदि ते दधते भयम् ॥ ९६ ॥

---

१. 'भृङ्गीरङ्कितविक्रमः' क. २. 'बलोद्दमध्वस्तप्रत्यूहवीचयः' ख. ३. 'ऐन्द्रैर्दो' ४. 'व्रीडमानोऽपि तत्स्तवैः' ख.

ततो विचिन्त्य पार्थानां धर्मं संग्रामधाम च ।
आर्तोऽम्बिकासुतस्तत्त्वविदुरं विदुरं जगौ ॥ १२३ ॥
यो नयी स नयीत्यत्र धर्मसूनुरुदाहृतिः ।
व्यावृत्तयुदाहृतिः किं तु भविष्यति सुतो मम ॥ १२४ ॥
किं करोमि क गच्छामि यत्नो मे दुर्नयाश्रयः ।
इदं तु व्यसनं कुल्यमाकुलयति मेन्मनः ॥ १२५ ॥
इति व्यथावर्ताभूतं भूपं बोधयितुं सुधीः ।
गिरास्यं विदुरो निन्ये दैशामामृत(!)कुण्डताम् ॥ १२६ ॥
मा विषादविषान्मोहं मग धैर्यं भज प्रभो ।
ते हि धीरा धरायां ये व्यसनेभ्यो न बिभ्यति ॥ १२७ ॥
सत्त्ववन्तो हि नात्मानं हापयन्ति विपद्गतम् ।
उड्डीना इव धावन्ति पक्षच्छेदेऽपि वाजिनः ॥ १२८ ॥
ज्ञानीव सेनस्तपसोर्गम्भुरुषः संपदापदोः ।
तमर्दयतु कामानां सुधा धीः कर्मणामपि ॥ १२९ ॥
यः संपदापदोर्भेदं न वेद ग्राम्ययोरिव ।
स सेव्यः स महातीर्थं स स्तुत्यः स तपःशुचिः ॥ १३० ॥
धीराणां व्यसनं वा कैः संपदार्पैत्कर्मः स किम् ।
पश्यत्यात्मानमिव यः संपदापन्मयं जगत् ॥ १३१ ॥
ते शूरा व्यसने दूराद्यान्ति सति विद्विषि ।
हसन्तो हर्षहीनाः संगुरीना भवन्ति ये ॥ १३२ ॥
श्रेये त एव विद्वांसो ये हर्षाद्विनवादिन. ।
व्यसनेन विभीयन्ते न दुःखाद्विनवादिना ॥ १३३ ॥
धीमान्स्व विविक्तात्मा प्राकपुण्यापक्षयोदयाम् ।
' मेति विपदं संपदं च यः ॥ १३४ ॥

' ग. १. 'दशामृत' ग. ४. 'संपदं' क;
' ग.

ततो विचिन्त्य पार्थानां धर्मं संग्रामवाम च ।
आर्तोऽम्बिकासुतस्तत्त्वविदुरं विदुरं जगौ ॥ १२३ ॥
यो नयी स जयीत्यत्र धर्मसूनुरुदाहृतिः ।
व्याघृत्युदाहृतिः किं तु भविष्यति सुतो मम ॥ १२४ ॥
किं करोमि क्व गच्छामि वत्सो मे दुर्नयाश्रयः ।
इदं तु व्यसनं कुल्यमाकुल्यकृत मेन्मनः ॥ १२५ ॥
इति व्याधवशीभूतं भूपं बोधयितुं सुधीः ।
गिरास्रं विदुरो निन्ये दैवमागत(!)कुण्ठनाम् ॥ १२६ ॥
मा विषादविषान्मोहं मन धैर्यं भज प्रभो ।
ते हि धीरा धरायां ये व्यसनेभ्यो न बिभ्यति ॥ १२७ ॥
सत्त्ववन्तो हि नात्मानं हापयन्ति विपद्गतम् ।
उद्दीपा इव धावन्ति पक्षच्छेदेऽपि वाजिनः ॥ १२८ ॥
ज्ञानीव तेजस्तपसोर्गमुल्यः संपदापदोः ।
तमर्दयन्तु वामाना मुग्धा धीः कर्मणामपि ॥ १२९ ॥
यः संपदापदोर्भेदं न वेद स्वान्ययोरिव ।
स संपदापदो[illegible] स तप [illegible] ॥ १३० ॥
स तेभ्यः स महार्णवे स कुल्यः स [illegible] ।
[illegible] सपदापे[illegible] ॥ १३१ ॥
पः[illegible] सपदापन्मय जगत् ॥ [illegible]
ते [illegible] [illegible] ।
[illegible] ॥ १३२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३४ ॥
[illegible]

[illegible]

किं चात्मायं न कस्यापि संबन्धी नास्य किं चन ।
मृषा ममायमस्याहमित्यतत्त्वविदां मतिः ॥ १३५ ॥
राजन्नात्मानमात्मीयमेवं त्वं विद्धि युक्तितः ।
पाण्डुपुत्रेण मत्पुत्रो जेतव्य इति मा मुहः ॥ १३६ ॥
इत्युक्त्वा विदुरेणान्तर्ध्यानादानीय दर्शितः ।
राज्ञे सनत्सुजातीयमुनिराध्यात्ममादिशत् ॥ १३७ ॥
तदुक्त्वाध्यात्मवाक्पूरदूरितान्तर्व्यथानलः ।
स तमां गमयामास वसुधावासवः सुधीः ॥ १३८ ॥
अथास्मिन्भूपतौ प्रातः सर्वैरुर्वीधवैर्वृते ।
यथोक्तं धार्मिकृष्णोक्तं समायां संजयोऽभ्यधात् ॥ १३
तत्र दुर्योधने राजन्यभिमान इवाङ्गिनि ।
पृथाभुवां च संदेशान्संदिदेश पृथक्पृथक् ॥ १४० ॥
वक्ति त्वां धर्मसूः प्रीतो गृहीते भूभरे त्वया ।
वयं तीर्थेषु विश्रान्तास्त्वमिव त्वं प्रियोऽसि नः ॥ १४
जातः खेदो यदि भ्रातश्चिरकालेन कोऽपि ते ।
तन्मुञ्च तं भरं पञ्च तद्वहप्रगुणा वयम् ॥ १४२ ॥
ऊचे भीमो न चेद्भारं मोक्तुं शक्तोऽसि ते स्वयम् ।
तदादिश भृशं बाहुबलादुत्तारयामि ते ॥ १४३ ॥
ब्रूतेऽर्जुनः स्पृहाद्यापि भूभारं धर्तुमस्ति चेत् ।
तद्विश्राममिषार्हं ते कर्णान्ते स्यात्तुर्माश्वरः ॥ १४४ ॥
अतिपूरयितुं कर्णाविवं तद्वचनोच्चयैः ।
मूर्धानमाधुनोद्धन्याः सूनुर्धर्मसुत स्तुवन् ॥ १४५ ॥
आचष्ट धृतराष्ट्रं च वचनैः कोपकल्मषैः ।
कटाक्षवीक्षिताशेषधराधीशो धुनीसुतः ॥ १४६ ॥
शक्ति धृतापमाने त्वल्लज्जयामज्जयन्न ते ।
न तु निर्व्रीड पीडा तेऽभूत्तेषु वनयायिषु ॥ १४७ ॥

'वात्मनो' ग. २ 'त्ता' स्वमिव' क-ख. ३ 'वच' ख-ग.

गुणत्यथापि मर्यादां न चेत्त्वद्धनुमाननः ।
यस्त्वं स पाण्डुर्यः पाण्डुः स त्वं तेषां सदा हृदि ॥ १४८ ॥
अद्यापि नीतिमद्भिस्तैः सार्धं संधिः स्वलङ्घितः ।
जीयन्ते केन ते पञ्चेन्द्रियाणीव जयश्रियः ॥ १४९ ॥
बध्यमाना गलन्माना भीमेन तव सूनवः ।
रसिष्यन्ते क्व कर्णाद्यैर्निर्विध्यानिलतूलकैः ॥ १५० ॥
इति विरचितवाचं भीष्ममाचष्ट कर्णो
रणभुवि कुरुवीरा रक्षणीयास्त्वयामी ।
त्वयि तु जयिशरालीतल्पयुक्ते तनोमि
प्रधनमहमितीर्ष्यातापितश्चापमौज्झत् ॥ १५१ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के उद्योगपर्वणि सैन्यसंवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

अप्रमेयमहिमा हिमाचलश्रीः पराशरसुतः श्रियेऽस्तु नः ।
यस्य विश्वकलैकपावनी स्वर्धुनीव विससार भारती ॥ १ ॥
संधिबन्धविधयेऽथ धार्मिणा धार्मिकेण दयया दयाधिपम् ।
मुरहरं दाशार्हेषु बन्धुषु प्रेषि बोधमधुरो मधो रिपु ॥ २ ॥
पद्मसद्मसुभगो महायुता सादिनो रथ महारथान्वहन् ।
कदाचिन्नरहित्र पुरं नन्दिनाकुरपुराभ्यागमत् ॥ ३ ॥
पुण्यवानहमहं महानीर भागमा त्रिभुवनाधित वन्दिते ।
इन्द्रपालिहृदारविन्दभो सुन्दरेण विदुरेण मान्दर ॥ ४ ॥
भक्तिनुद्गमनसां हरथान्यन्यान्तोऽथ विदुरा मदाकरम् । ... कृष्ण
अन्य मे स्वपि रात्र सभाव... ... ... मधुमाधवानुषङ्गर्ति ।
सम्भ्रमार्दभिगुरोन्नित जिन ... ... मद ॥ ५
आगमाद मदय ... ...

१ 'सरको' क-ग

[illegible] ।
[illegible] ॥ ७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
गोत्रज [illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥

१ 'तुल्यया' ख. [illegible]
[illegible]

विक्रमैर्निरुपमान्निरूपयन्भूपकुञ्जरचयानवज्ञया ।
सानुसिंह इव सिंहविष्टरं विष्टपप्रभुरभूपयत्ततः ॥ ७ ॥
माधवः सह महामहीधवैः संहतैरवहितेऽम्बिकासुते ।
पाण्डवीयकमुवाच वाचिकं वाचि कंचिदमृतद्रवं किरन् ॥ ८ ॥
के न पूर्वमभवन्भुवो धवा मेदिनी कमपि नेयमन्वगात् ।
व्रीडमप्यधृत नाग्रमर्तरि भ्रंशभाजि दधती नवं नवम् ॥ ९ ॥
नैतया कति पतित्वधारिणो मारिता बत परेषु सैंक्तया ।
रागिणो गुणनिधीन्यदृच्छया जीवतोऽपि कति नेयमत्यगात् ॥ १० ॥
एतदर्थमपि यः कदर्थयत्यर्थवादकणधी रिपूनपि ।
श्लाघ्यते न खलु सोऽपि यः पुनः कूल्यमस्यति नमस्य एव सैः ॥११॥
वैभवेऽपि भुवनस्य भोग्यतामेति तल्पमितमेव भूतलम् ।
श्रीभरेऽपि सति भोग्यतोऽधिकं स्वस्य किंचिदपि नोपकारकम् ॥१२॥
वैभवैर्भवति भोगतोऽधिकं संमदो यदि ममत्वमात्रतः ।
क्ष्मा ममेयमखिलाप्यदो वदन्प्रीयते नै तदकिंचनोऽपि किम् ॥ १३ ॥
मन्युखादिति तपःसुतो नृपस्त्वां प्रणम्य परिरम्य बान्धवान् ।
भोगमात्रफलमात्मपञ्चमो ग्रामपञ्चकमयाचत स्वयम् ॥ १४ ॥
तद्वनीवनबिलागसागरै रुद्धमस्ति न कियद्धरातलम् ।
भूलवोऽयमपि तद्वदुच्यतां मुच्यतां सह कुलेन विग्रहः ॥ १५ ॥
विग्रहः सह कुलेन नौचितीं यात्यरातिकुलकल्पपादपः ।
कश्चिरं रणभरेण सिंहयोः प्रीतिमेति न वने वनेचरः ॥ १६ ॥
गोत्रजः सहजशत्रुरित्यसौ नीतिरस्तु धनलोभदुर्धियाम् ।
वृद्धतुल्यलघुपुत्रवृतं जगद्धीधनस्य पितृमित्रपुत्रवत् ॥ १७ ॥
धारयन्ति धनलुब्धचेतसां बन्धवोऽपि निभृतं विरोधिताम् ।
दूनलोभमधुरस्य धीमतो बन्धुता स्पृशति विश्वमप्यदः ॥ १८ ॥

१. 'लुब्धया' ख. २. इतोऽग्रे 'त्रिभिर्विशेषकम्' इत्यधिकं ख. ३. 'भोग्यतो' क-ख. ४. 'न' ख-ग. ५ 'वृद्धिकुल्य' ग.

देहिनामहह लोभतः परः कश्चिदस्ति न परो भुवस्तले ।
आगमय्य निजपक्षतां क्षणाद्यो विपक्षयति बान्धवानपि ॥ १९ ॥
तद्वधं क्षितिभृतो भुजाभृतामालिभिः परिवृता इति स्मयात् ।
लोभतोऽवनिलवस्य विग्रहे मास्महोऽस्तु जयसंशये निजैः ॥ २० ॥
व्योममार्गभृदनेकमार्गणेष्वेकमार्गणवशां विरोधिषु ।
एवमेव गणयन्ति ये विदा भूरिभिर्हतमपि स्वमाहवे ॥ २१ ॥
नैकमप्यरिमनन्तपक्षयोऽप्याहवेऽवगणयन्ति धीधनाः ।
सत्सु तारकगणेषु राहुणा ग्रस्यते किमु न तारकाधिपः ॥ २२ ॥
आधिपत्यमपि न स्थिरं भुवः सुस्थिरं च यदि जीवितावधि ।
जीवितं च रणकारिणां नृणां चापमुक्तशरतुल्यचापलम् ॥ २३ ॥
तन्नृपाय बत मा त्रिधा श्रियं बन्धुभिः सममिता विलस्यताम् ।
धाम्नि भोज्यसमये समागतान्भोजयन्ति कृतिनो रिपूनपि ॥ २४ ॥
बन्धुवर्गमवधूय निष्ठुरो यो बलिं गिलति भूतलेऽन्यधीः ।
नित्यमुद्गतविरोधसंमदादेकदन्तिभिरपि स प्रहस्यते ॥ २५ ॥
हन्यमानवचसः पदे पदे बान्धवैरपि पराङ्मुखश्रियः ।
क्षमामटन्ति निजपक्षविद्विषः पण्डिता इव न पण्डिता नृपाः ॥ २६ ॥
यः स्वबान्धवगणस्य पृष्ठगो भोगकर्मणि रणोत्सवेऽग्रगः ।
न वियोगलवकातरो भवेत् मूर्ध्नि पालयन्ता ॥ २७ ॥
यो धुनाति निजबन्धुना निजस्तस्य कोऽस्तु पर तत्र यः पर ।
क्वापि यान्ति ... जल दीर्घ शान्ति मेहेव शुष्यन्ति ॥ २८ ॥
ये तु बन्धुपरिरम्भसम्भवप्रीतयो घनलवान्तसमदाः ।
ते हन्तन्दुस्तरा वयामणीर्यान्तनोऽनिर्मालना घना इव ॥ २९ ॥
बन्धुनातिरदुर्नापि मगध समद सृजन्ति ये न न मुना ।
सत्सुभाकरवंशेषु सत्सु न प्रीयतेऽन्यभूमि माम्फोऽम्बुजग ॥ ३० ॥
तेन बन्धुषु निजेषु सन्धये दानयता किमपि पद्मके पुराम् ।
सर्वथापि विपयऽत्र वो हितं सोऽहमप्युपकर्तास्म सम्मम. ॥ ३१ ॥

१ 'तु' ख ग २ 'स्वोन्नता' ग ३ 'धन्या' क.

विक्रमैर्निरुपमान्निरूपयन्भूपकुञ्जरनयानवद्यया ।
सानुसिंह इव सिंहविष्टरं विष्टपप्रभुरभूषयत्ततः ॥ ७ ॥
माधवः सह महामहौषधैः संहतैरवहितेऽम्बिकासुते ।
पाण्डवीयकमुवाच वाचिकं वाचि कंचिदमृतद्रवं किरन् ॥ ८ ॥
के न पूर्वमभवन्भुवो धवा मेदिनी कमपि नेयमन्वगात् ।
व्रीडमप्यधृत नाम्रभर्तरि भ्रंशभाजि दधती नवं नवम् ॥ ९ ॥
नैतया कति पतित्वधारिणो मारिता बत परेषु सक्तया ।
रागिणो गुणनिधीन्यदृच्छया जीवतोऽपि कति नेयमत्यगात् ॥ १० ॥
एतदर्थमपि यः कदर्थयत्यर्थवादकृपणधी रिपूनपि ।
श्लाघ्यते न खलु सोऽपि यः पुनः कूल्यमस्यति नमस्य एव सः ॥ ११ ॥
वैभवेऽपि भुवनस्य भोग्यतामेति तल्पमितमेव भूतलम् ।
श्रीभरेऽपि सति भोग्यतोऽधिकं स्वस्य किंचिदपि नोपकारकम् ॥ १२ ॥
वैभवैर्भवति भोगतोऽधिकं संमदो यदि ममत्वमात्रतः ।
क्ष्मा ममेयमखिलाप्यदो वदन्प्रीयते न तदकिंचनोऽपि किम् ॥ १३ ॥
मन्मुखादिति तपःसुतो नृपस्त्वां प्रणम्य परिरभ्य बान्धवान् ।
भोगमात्रफलमात्मपञ्चमो ग्रामपञ्चकमयाचत स्वयम् ॥ १४ ॥
तद्धनीवनविलासभागरै रुद्धमस्ति न कियद्धरातलम् ।
भूलवोऽयमपि तद्वदुच्यतां मुच्यता सह कुलेन विग्रहः ॥ १५ ॥
विग्रहः सह कुलेन नौचितीं यात्यरातिकुलकल्पपादपः ।
कश्चिरं रणभरेण सिंहयोः प्रीतिमेति न वने वनेचरः ॥ १६ ॥
गोत्रजः सहजशत्रुरित्यसौ नीतिरस्तु धनलोभदुर्धियाम् ।
वृद्धतुल्यलघुपुत्रतं जगद्धीधनस्य पितृमित्रपुत्रवत् ॥ १७ ॥
धारयन्ति धनलुब्धचेतसो बन्धवोऽपि निभृतं विरोधिताम् ।
लूनलोभमधुरस्य धीमतो बन्धुता स्पृशति विश्वमप्यदः ॥ १८ ॥

१. 'लुब्धधी' ग. २. इतोऽग्रे 'त्रिभिर्विशेषकम्' इत्यधिकं ख. ३. 'भोग्यतो' क-ख. ४. 'न' ख-ग. ५ 'वृद्धितुल्य' ग.

देहिनामहह लोभतः परः कश्चिदस्ति न परो भुवस्तले ।
आगमय्य निजपक्षतां क्षणाद्यो विपक्षयति बान्धवानपि ॥ १९ ॥
तद्द्वयं क्षितिभृतो भुजाभृतामालिभिः परिवृता इति भयात् ।
लोभतोऽवनिलवस्य विग्रहे माग्रहोऽस्तु जयसंशये निजैः ॥ २० ॥
व्योममार्गभृदनेकमार्गणेष्वेकमार्गणवशं विरोधिषु ।
एकमेव गणयन्ति को विदा भूरिभिर्हृतमपि स्वमाहवे ॥ २१ ॥
नैकमप्यरिमनन्तशक्तयोऽप्याहवेऽवगणयन्ति धीधनाः ।
सत्सु तारकगणेषु राहुणा ग्रस्यते किमु न तारकाधिपः ॥ २२ ॥
आधिपत्यमपि न स्थिरं भुवः सुस्थिरं न यदि जीविताबधि ।
जीवितं च रणकारिणां नृणां चापमुक्तशरतुल्यचापलम् ॥ २३ ॥
तन्निधाय बत मा निधा श्रियं बन्धुभिः सममिव्य विलस्यताम् ।
धाम्नि भोज्यसमये समागतान्भोजयन्ति कृतिनो रिपूनपि ॥ २४ ॥
बन्धुवर्गमवधूय निष्ठुरो यो बलिं गिलति भूतलेऽल्पधीः ।
नित्यमुद्दुरशिरोधरैर्मदादेकदृष्टिभिरपि स प्रहस्यते ॥ २५ ॥
हस्यमानवचसः पदे पदे काकिभीरपि पराप्तुतश्रियः ।
क्ष्मामटन्ति निजपक्षविद्विषः पण्डिता इव न पण्डिता नृपाः ॥ २६ ॥
यः स्वबान्धवगणस्य पृष्ठगो भोगकर्मणि रणोत्सवेऽग्रगः ।
तं वियोगलवकातरा धरा सेवते सुचरितं पतिव्रता ॥ २७ ॥
यो धुनाति निजबन्धुता निजलभ्य कोऽस्तु पर एव यः परः ।
क्वापि यान्त्यमलपक्षिणो जडे दीवलं क्षिति सदैव शुष्यति ॥ २८ ॥
ये तु बन्धुपरिरम्भसंभवप्रीतयो धनलवात्तसंमदाः ।
ते हृतेन्दुरवयो नयोपणीद्योतिनोऽतिमलिना घना इव ॥ २९ ॥
बन्धुनातिकटुनापि संगमः संमदं सृजति यं न तं सुधा ।
यत्सुधाकरकरेषु सत्सु न प्रीयतेऽस्तभृति भास्करेऽम्बुजम् ॥ ३० ॥
तेन बन्धुषु निजेषु संधये दीयतां किमपि पार्थकं पुरम् ।
सर्वथापि विषयेऽत्र यो हिते सोऽहमप्युपरमध्मि मध्यमः ॥ ३१ ॥

१. 'गु' इत ग. २. 'लगिता' ग. ३. 'रवसे' क.

प्राक्चरित्रनिचयैर्निवोधितो नारदादिभिरपि द्रुतागतैः ।
ऊचिवानथ हरिं प्रति क्रुधारव्यबोधनिधनः सुयोधनः ॥ ३२ ॥
सौहृदेन जयिनश्चट्टहि किं दैत्यबन्धन दधासि संशये ।
तान्महाप्रहरणान्रणावनीसीम्नि सज्जय लसज्जयश्रियः ॥ ३३ ॥
याच्यतेऽवनिलवोऽद्य धीधनैरेभिरूढदृढगूढमत्सरैः ।
तत्र रोपितपदा हि मचमूदाहि सैन्यमतिमेलयन्ति ते ॥ ३४ ॥
अद्य बान्धवमिषान्द्विषः कथं तान्महत्त्वमविरोपये पुनः ।
मृत्युदानपरमङ्गसंगतं कः प्रवर्धयति रोगमात्मनः ॥ ३५ ॥
एवमालपति कौरवे रवेः साम्यमिन्दुमपि लोचनं नयन् ।
भारतीममजदुल्लसद्भुजः क्रोधनः क्रमकटुं त्रिविक्रमः ॥ ३६ ॥
ऐन्द्रिरेव परमः सुहृन्मम त्यज्यते स्वमपि यत्कृते मया ।
सान्द्रमैन्द्रमपि तस्य निष्फलं यस्य न स्फुरति तादृशः सुहृत् ॥ ३७ ॥
सङ्गतोऽङ्गसुहृदां सुधा सुधेत्यादिशन्ति हृदयालवः सदा ।
यं रसाद्रसयतां मनीषिणां न प्रियाधररसेऽपि हि स्पृहा ॥ ३८ ॥
नो सुहृत्परिचयात्परं कचित्किंचिदस्त्यमृतमित्यहं ब्रुवे ।
यन्निपानघटमानदृष्टयो दृष्टयो दधति निर्निमेषताम् ॥ ३९ ॥
इत्यमिन्द्रसुतसौहृदादहं किं करोमि न विना चैद्रुक्तिभि ।
पूर्वकर्मवशगे शुभाशुभे नाटुकर्म कुरुते न कोविदः ॥ ४० ॥
युष्मदर्थमयमर्पितो मया सधिरस्तु यदि धीर्युधीप्सिता ।
भीमदोष्णि निहितेव तद्द्विषां कालरात्रिरिव सर्वदा गदा ॥ ४१ ॥
अस्तु पाण्डुतनुजन्मनां पुनः को विरोधिषु भवत्सु मत्सरः ।
मौलिदत्तचरणासु केसरी मक्षिकासु न कदापि कुप्यति ॥ ४२ ॥
कोऽभवत्परिभवाय पाण्डवैः सैनिकव्यतिकरः करिष्यते ।
वल्गदेणगणवर्गसेवणे सैन्यमानयति केसरी कियत् ॥ ४३ ॥

१. 'निति' क. २. 'मिषाद्रिप' ख. ३. 'मायनं' ख-ग. ४. 'स्वयुक्ति' ग. ५. 'चर्वणे' ख.

उत्तरार्धनतमौलिर्धीवरो मौलिनाम्महेन्द्रयामरान् ।
यो चमूरमदयत्पृथुतां मोमदे न विनयी जयाय वः ॥ ४४ ॥
पश्यतां निजभुजाभृतां द्रुपदद्रोणतनयकर्णभूभुजाम् ।
स्वां कथाद्रिव दर्पं कर्मोपवेशात्फाल्गुने मदपि विस्मृतं तव ॥ ४५ ॥
यन्तु दुष्टमनगुणगणिभिः साधुबन्धुवचनेषु रोषणः ।
स धुवं स्वमिव दुर्धरप्रधीः कौरवेन विधिना कृतासिनः ॥ ४६ ॥
यद्विदुः प्रकृतितो विरोधिनं मल्लुबोऽपि तदमन्यमेव ते ।
आ मनुःप्रकृति दृष्ट साधुतां नाधुनापि सुविदस्त पद्मपाः ॥ ४७ ॥
ते त्वया समविरोधिता यदि किं महत्तमममामुनिष्ठ्यवः ।
उर्णनाभयुवनालया स्मारोत्स्थीः क इव पाण्डुनि महम् ॥ ४८ ॥
किं च नीचगापि वारि तन्वतेः धीरवत्वमधिगम्य तां जडः ।
द्रागधो विगमिपुर्महोन्नतेः कोपि रोपयतु बान्धवान्वंदे ॥ ४९ ॥
निर्मलोऽपि मलिनीभवजनेऽरजनो भवति वैरिता निजे ।
धूमयोनिरिह धूमकेतनस्यानिदर्शितरसो निदर्शनम् ॥ ५० ॥
अमरणावधितकुलं न शाम्यति भीः महत् भुवममर्षजं महः ।
वेणुगुम्फघनपटजः शिखी सर्वतोऽपि विपिनं दहत्यहो ॥ ५१ ॥
तन्मुधा दधति संयये धियं माद्दशा इह भवादशो मुहुः ।
अस्तु वः सकलमप्यदः कुलं भीमदोर्विटपिभोगिनी गदा ॥ ५२ ॥
इत्युदारतरभारतीभरे वैरमद्विषि तदा बभौ सभा ।
कोपनः कपिशदीधितिर्गृशनिर्गतकटाक्षचयचुम्बिनेव सा ॥ ५३ ॥
क्रूरकोपकपिशः परिज्वलन्नांबरपद्मभुसुतप्रभाकरः ।
भ्रूपरिभ्रमणनिर्भरो बभौ क्षीबताण्डव इवाशुशुक्षणिः ॥ ५४ ॥
उरस्ताडन तथा सुयोधनः क्रोधनः करतलेन नादिना ।
तद्यदाङ्कन यथा विभुः स्वयं भीमसेनगदयाथ भङ्गुराम् ॥ ५५ ॥
स्वौ भुजावधित कोपकण्टकस्पृश्यदङ्गदसमुच्छलन्मणी ।
दुःसहोऽस्मदहनस्फुलिङ्गकस्फूर्जिनाविव सुयोधनानुजः ॥ ५६ ॥

१. 'दददृशा' ख-ग. २. 'कर्मा रोपयतु' क-ग. ३. 'पदमू' ख.

कोपवानवतरः सरद्विपस्तं स्मरस्य पितरं पुरः स्मरन्।
आदधे किल दृशं भृशं कृपीयोनिरुल्वणकृपीटयोनिकाम् ॥ ५७ ॥
विस्फुलिङ्गपटलीं मुखान्मियः कोपपिष्टरदराजिनां क्षिपन्।
इन्दुतो दहनवृष्टिमङ्गलं संसदि व्यधित कर्णनन्दनः ॥ ५८ ॥
इत्यलोक्यत कुतूहलोद्दसल्लोचनेन दनुनन्दनद्विषा।
रोषरूक्षरवसंभ्रमभ्रमद्भूरिभूरमणरासभा सभा ॥ ५९ ॥
स्वग्रहार्यमथ कौरवाग्रजं पाशपाणिमतिकोपिनं पुरः।
प्रेक्ष्य सात्यकिनिवेदितं तदा दिव्यरूपमधित क्रुधा विभुः ॥ ६० ॥
नाभिभागगतपद्मभूविभाभारभासुरनभाः समाचरैः।
मस्तकोपगतकोपपावकज्वाल इत्यपमशङ्कि शङ्किभिः ॥ ६१ ॥
हृद्विहारिहरहारहारिणा भीषणः फणभृतां गणेन सः।
बाहुदण्डनिवहानहो बहूकुर्वता क्षणबहूकृतानपि ॥ ६२ ॥
अस्त्रमुल्लसदभीशुभीषणं दोष्णि दोष्णि स दधौ नवं नवम्।
मारिभिर्नवनवाभिरेकको हन्तुकाम इव वैरिणः क्षणात् ॥ ६३ ॥
क्रूरकौरवचमूविमूलनस्फीतदुःसहमहःस्फुलानि च।
वृष्णिपार्थनिवहान्मुहुर्मुखादक्षिपत्सहचराशुशुक्षणीन् ॥ ६४ ॥
व्यात्तवक्त्रपटुकण्ठकन्दरस्पष्टदृष्टजठरत्रिविष्टपम्।
तं निरीक्ष्य भयभीतचक्षुषः कौरवा विधुरमारवं व्यधुः ॥ ६५ ॥
द्रोणभीष्मविदुरर्षिसंजयैरेव हर्षिभिरमौ निरीक्षित।
द्रागमर्षशमनाय नाकिभिर्नाकिनायकमुखैरिति न्नुत ॥ ६६ ॥
उद्धृतस्त्वदुदराद्विरञ्चनस्तत्सुता च वचसामधीश्वरी।
तत्प्रसादलवकोविदाकृतिर्वेत्तु वास्तवमपि स्त्वं क न ॥ ६७ ॥
गर्भितत्रिभुवनोऽपि वा यथा नाथ मत्वमसि नो मनोऽणुषु।
त्वं प्रसीदसि तथैव चेद्वचो गोचरीभवसि तन्मुदा नुमः ॥ ६८

१. 'धिक्किरदन' ग. २ 'स्मृत्वाप्रन' ख. ३. 'नुज' क. ४ 'मालभाग' ख-ग. ५ 'ज्वालमयमशङ्कि' ख-ग. ६ 'नाकिभि.' ख. ७ 'कोविदा कृते वेत्तु' क, 'कोविदा कृते विदा' ख. ८ 'स्तव कुत.' क, 'स्तव' कुत.' ख.

रोचते परकृताप्यहो सतां न स्तुतिः स्वमिह नौति कः स्वयम्।
शेमुषीं स्वमयविष्टपत्रयस्वस्त्यर्थमिति नः प्रयच्छसि ॥ ६९ ॥
किं तव स्तवगिरा प्रसीद नः श्रीतडिज्जलदभक्तिवत्सल।
मुष्णतु क्षुधमिमां भवान्भवामोगदुःखसुखतारतुन्दिलः ॥ ७० ॥
कौरवेष्वपकरोपि बाणदोःखण्डखण्डनकुठार किं रुषा।
वर्ज्यसे युधि य एव भालदग्दृष्टभाललिपिना पिनाकिना ॥ ७१ ॥
ज्वालयन्हुतभुगेकमालयं पत्तनस्य परितोऽपि भीतिदः।
एषु कुप्यसि भृशं वयं भयं मन्महे हृदि महेश मा कुपः ॥ ७२ ॥
एवमाशु गमितः शमं सुरैर्वज्रभृत्प्रभृतिभिः सुभक्तिभिः।
द्रोणभीष्मविदुरान्वितो ययौ संसदः स दनुसूनुसूदनः ॥ ७३ ॥
पृथामथामन्त्र्य हरिः पुरस्य बहिर्गतः प्रागुपहूय कर्णम्।
तदग्रतस्तज्जनिकिंवदन्तीमुवाच दन्ती दनुजद्रुमाणाम् ॥ ७४ ॥
अथ स्वजन्मप्रथया पृथायाः कौमार्यसूनुर्निजगाद कर्णी।
धिग्मां मयैवेदमकारि दुःखमभानता तेषु सहोदरेषु ॥ ७५ ॥
धिग्मां मया सापि तदा वधूटी दृष्टातिहृष्टेन कदर्थ्यमाना।
धिग्मां मया तान्परिहृत्य बन्धून्बन्धूकृतास्तत्परिपन्थिनोऽपि ॥ ७६ ॥
इत्यनुस्मरणकश्मलवर्णं कर्णमर्णवशयोऽनुशयार्तम्।
आन्तरप्रियगतीगतगङ्गावीचिचारुभिरुवाच वचोभिः ॥ ७७ ॥
कर्ण मा स्वमपवर्णय वृत्तं बन्धुवर्गमधुनापि भज स्वम्।
राज्यभाजमिह धर्मजमुख्यास्त्वा नमन्तु तव कोऽपि न मन्तुः ॥ ७८ ॥
अग्रजं विभुमवाप्य भवन्तं दुर्जयेषु खलु तेषु विपक्षैः।
वीर जीवदखिलात्मतनूजा प्रीतिमेतु जननी तव कुन्ती ॥ ७९ ॥
परस्परोन्मूलनमूलसंधा बन्धास्तिर्वैर्न त्वयि फाल्गुने च।
अविग्रहं वीर सहस्रदृष्टेः सहस्रभासा सह मैत्र्यमस्तु ॥ ८० ॥
इति वदति रिपौ दितेः सुतानां गिरमधिनोत्सदङ्गमङ्गराजः।
कथय कथमिवाश्रये स्वगर्भानहमधुना प्रधनावनारकाले ॥ ८१ ॥

१. 'एवं' ख. २. 'स्रग्' क.

तैः मार्गितः [illegible]
[illegible] गोः [illegible] ।
[illegible]
[illegible] मे [illegible] ॥ ८२ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ८३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८४ ॥
[illegible] ।
हा कः कस्य मनःशल्यदुःखोद्धारं करिष्यति ॥ ८५ ॥
इति कृतगिरमन्तर्धीशमीशप्रशमा-
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] प्रयाणम् ॥ ८६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीअमरचन्द्र [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible] ।
कुन्ती कुरुक्षेत्रममाय विष्णुना [illegible] ।
[illegible] ॥ १ ॥
वृकोदराद्याः सहसा मनस्विनः [illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥

विराटपाण्ड्यद्रुपदादयो नृपास्तमन्वगुर्धन्विशताभिभिर्युतैः ।
शिरोधिरोपितनिजीयपङ्क्तिभाधिरोपितभूमिश्चरिशोत्कटाः ॥ ४ ॥
निजां गिरां धर्मगिरि सुधार्द्रिनीनिर्मिलन्ती शिशुसोमकोमलाम् ।
विलस्य वेणुप्रतलाघवस्फुरल्लापनुर्वन्नादां भ्रमरालिनोऽमिलन् ॥ ५ ॥
शिलीमुखैः संमदभासुरैः सुरैः पुरश्चरोऽदर्शि सुदर्शनायुधः ।
द्विपक्षपक्षानमयो मदश्रयश्रमूमनूहल्य गतो नु पिण्डनाम् ॥ ६ ॥
ततोऽनु येनैव गुरौ सनेत्रयः परीघदानेन च गौरवेण च ।
ययौ पदेममरतां मघाडवोऽर्णवो समपक्षमुपुन्दरैकनयान् ॥ ७ ॥
जिते प्रतापैरिव दृग्गे रवौ स्वकुल्यहर्षादिव संमुखे विधौ ।
मयादिवामत्यमि राहुयोगिनीमुखे गते दक्षिणवामपक्षयोः ॥ ८ ॥
अदक्षिणस्तां रथमोऽथ नामरशदोप्तमं श्याममयेदय विष्णुना ।
अवादि शङ्खश्च सुमङ्गलोत्सवद्ध्वाति सूतेन रथश्च भूपतेः ॥ ९ ॥
तदा तु संपूरितहर्षितद्विजमनोज्ञयेद्ध्वजयनादवीचिभिः ।
प्रतिध्वनत्स्यन्दनकन्दरोदरो दधौ यथार्थामभिधां त्रयीतनुः ॥ १० ॥
पटुः प्रयाणे पटहस्य निस्वनः प्रविश्य कर्णद्विषतेषु दोष्मताम् ।
स निर्जगाम द्विगुणोदयः क्षणान्मुखेरकमार्गे मदराब्दकैतवः ॥ ११ ॥
धृतेभकुम्भस्तनयुग्मविभ्रमा चमूर्भ्रमत्स्यन्दनचक्रकुण्डला ।
चचाल भूपं परितोऽनुरागिणी प्रियेव पारिप्लवशोणिलोचना ॥ १२ ॥
विलुप्तविश्वावयवा सुनागरैः स्थिरैरपक्षप्रपुराट्टपङ्क्तिषु ।
नृपावरोधादनिमेषनां भृशं भजद्भिरभ्राणि नभश्चरैरिव ॥ १३ ॥
समुत्पतद्भिः स्तवलिनैर्महांसयोर्मुहुर्महामौक्तिकधूकरोर्मिभिः ।
अराजि लाजैः शुक्लोज्ज्वले नृपे निपर्वैरामरचामरैरिव ॥ १४ ॥
ययौ प्रतोलीपथसंकटाकुलः क्रमेण वप्रस्य बहिर्बलौघयः ।
महासरःपूर इवानिपूरणक्षमस्य सेनोर्बहुबाह्यविस्तृतिः ॥ १५ ॥
पुरोऽपि पश्चादपि विस्तृताकृतिर्निर्गतालका गोपुरमध्यवर्त्मनि ।
विनिःसरन्ती रिपुर्जीवितापहा चमूरियं शक्तिरिव व्यराजत ॥ १६ ॥

१ 'मन्वगु' ख-ग. २. 'तदास्वभं' ख-ग. ३ 'राजि' क.

शमीव तत्त्वं परमं तमुद्वहन्युधिष्ठिरं धर्ममयं चमूचयः।
अखण्डयन्पुंस्तरुखण्डशाखिनां शिखाग्रमप्येष शनैः शनैर्ययौ ॥
उदित्वरैर्वप्रगिरिप्रतोलिकागुहाशतेभ्यो गुरुवाहिनीगणैः।
अपूरि दूरादपि पूरविस्तृतैः स भूरिभिर्भूविभुसैन्यसागरः ॥ १८
गतेऽक्षिमार्गान्नृपताविियं वियोगिनीव शून्यत्वमवाप किंचन।
तदात्त्वभावतरद्विलोककप्रजामिषश्रंसिशिरोंशुका पुरी ॥ १९ ॥
समुल्लल्ङ्घे निगमः कियानिति प्रतिक्षणं ध्यानपरश्च भूमरः।
विलोचने वक्रितकन्धरं पुरीं प्रति प्रतेने च शनैश्चचाल च ॥ २०
मिथोऽपि त्रिम्बद्विगुणां रदद्वयीं मणिप्रणद्धां दधतो महोन्नताम्।
सुरासुरैरक्षुभिते बलाम्बुधौ विलेसुरैरावनवन्मतङ्गजाः ॥ २१ ॥
विपाणितां गर्जिभिरद्रिभेदिनां बले चले तत्रसुराशु दिग्गजाः।
भुजङ्गराजैककुकीलमौलिगस्ततो विलोलः क्षितिगोलकोऽभवत् ॥ २
अवाप्य सेकं करिणां मदोदकैर्मरुत्तरङ्गानपि कर्णवीजनैः।
सुयोधनक्रूरचरित्रमूर्छिताचिराद्धरा किंचिदचालयद्वपुः ॥ २३ ॥
मृतो मृतोऽसाविति भाषुके जने गृहीतमात्मानमपायुधः सुधीः।
गजेन शुण्डाङ्गुलिपर्वचर्वणादमूमुचत्कोऽपि चमूचमत्कृतः ॥ २४ ॥
समेत्य पश्चान्निभृतं धृतक्रुधा गजेन विस्तीर्णकरेण संधृतान्।
तदात्वकष्टच्छुरिकाग्रधारया विवर्ध्य बालान्द्रुतमच्छुटत्परः ॥ २५ ।
महाबलः कोऽपि करं करेणुना धृतं करेणात्मकराद्मोचयत्।
स तेन गाढग्रहतो धृते करे वराक एवैककरः करोतु किम् ॥ २६
समेतमासन्नमिभं विभीः परः पुरो वलन्दक्षिणगात्रलीलया।
पटेन शुण्डां परिमृज्य संभ्रमन्त्रिभ्रमत्पेचकसीम्नि जाङ्घिक ॥ २७ ।
न यावदुर्वी करिभारभङ्गुरा प्रयाति दर्वीकरमन्दिरोदरम्।
खुरक्षतोद्भूतरजस्तया रुधुं वितेनिरे तावदमूं चमूहयाः ॥ २८ ॥
स्थली पयोधिर्जलधिर्वसुंधरा भविष्यतीति त्रिदिवेऽप्यभूत्कथा।
स्फुरत्तुरङ्गप्रकरक्रमाहतिक्षणोच्छलद्धूलिभरावलोकनः ॥ २९ ॥

१. 'प्रलर' ख. २. 'मविभ्रमीकसीति' ग.

हरिः परिस्पर्धिनि वर्धितोद्यमस्तुरंगमे धावति वेगदुर्धरः ।
अदृष्टमूर्ध्वं पुरुषं परः परो व्यलङ्घताऽपीडितमेव फालया ॥ ३० ॥
परो हरिः कूपमपश्रुतं तृणैरलङ्घयमुल्लङ्घ्य विशालफालया ।
व्यथां न लेभे कशयापि ताडितो हृदि स्फुरन्धैर्यगुणं तुरङ्गिणः ॥ ३१ ॥
उदञ्चितक्रमलीलया त्रिभिः पदैस्तथा कोऽपि हतो गतिं व्यधात् ।
यथाभवच्चेतसि चित्रकारिणामपि क्षणं चित्रकृतौ चमत्कृतिः ॥ ३२ ॥
समं मया धावथ यूयमित्यहो भृशं दृशः कौतुकिनां विलोकिनाम् ।
विलुप्य पश्चात्पदधूतधूलिभिर्हरिः परोऽधावत वातजित्वरः ॥ ३३ ॥
हरिर्निषिद्धोऽप्यपराधतर्जितस्त्वरामसुञ्चन्न हि यः स तस्थिवान् ।
प्रपातिनः पादकरान्तरस्फुरत्पदस्य पीडां निजसादिनोऽदधत् ॥ ३४ ॥
विवर्धितस्पर्धमहो महोनिधी समं चलन्तौ त्वरया परौ हरी ।
पताकिनीलोलदृशो दृशोर्भृशं समानतामापतुरभ्रतो गतौ ॥ ३५ ॥
जितेऽपि वेगादितरे तुरंगमे न कोऽपि तत्याज रयं स्वयं हयः ।
निजं तनुच्छायमवेक्ष्य च क्षितौ निशाम्य पादध्वनितं च दुर्धरः ॥ ३६ ॥
हयाद्रिकुद्दालशतक्षतस्थलोच्छलद्रजःपूर्णनतेषु वर्त्मसु ।
अलब्धनेमिस्खलना मनागपि प्रसस्रुरभ्रान्ततुरंगमं रथाः ॥ ३७ ॥
रथाङ्गरेखानिवहैर्महीं रथा विभूषयन्तो नवहारहारिभिः ।
दिशा दिशान्तस्तिलकानिव ध्वजाग्रलैः किलातन्वत कामचारिताम् ३८
क्षुरप्रबाणेन विभिद्य दूरतः पतन्ति पक्वानि फलानि भूरुहाम् ।
अधोगतः कोऽपि रथाश्ववेगतो रथी करेणैव सहेलमग्रहीत् ॥ ३९ ॥
परो रथं सारथिरन्यसारथेर्जिगाय संतर्ज्य धुरीणवाजिनः ।
जवेन योक्त्रे त्रुटितेऽपि धीधनोऽधिरुह्य वंशास्तितरामदुद्रुवत् ॥ ४० ॥
च्युतेऽपि चक्रे चिरमेकपक्षतलदक्षमुत्तार्य करेण धारयन् ।
मरुत्त्वरांह्रिस्त्वरयन्रथे हयाञ्जिगाय यन्तापरसारथिं परः ॥ ४१ ॥
महाबलः कश्चन सारथिः पथि स्थितेषु खिन्नेषु निजेषु वाजिषु ।
जवेन यान्तं प्रतिवादिनो रथं करेण धृत्वैव हठादतिष्ठिपत् ॥ ४२ ॥

१. 'भग्न' क. २. 'प्रतापिन' ग, 'प्रपातिनः' क-ख.

सूरिर्भूरिभिरेत्य तत्पुरवरैः संमान्य मान्यः सतां
प्रीतिश्रीरसमावितैर्निजसमावर्तौ बभाषे द्विजैः ॥ २० ॥
गौरेका पतिता कथंचन मृता श्रीब्रह्मशालान्तरे
न म्लेच्छाः प्रविशन्ति तत्र न मृतं कर्षन्ति विप्राः पशुम्
धर्माधार कृपाधुरीण तरसा तस्मान्महाकश्मला-
दस्मादन्यपुरप्रवेशकलयैवोत्कर्षतः कर्ष तत् ॥ २१ ॥
मन्त्राकृष्टविशिष्टचेटकचयत्रातापि देहं त्यज-
न्स्वामी सोऽन्यपुरप्रवेशकमथ ध्यानं दधौ शुद्धधीः ।
सा गौरुच्छ्वसिता ततो जिनमतस्यापि प्रैदर्शयोन्नतिं
तस्माद्ब्रह्मगृहाद्बहिर्निरगमद्दुःखं द्विजानां हृदः ॥ २२ ॥
स्वस्थानस्थापितात्मा तदनु मुनिरसावुत्सवे न द्विजेन्द्रै-
रानिन्ये ब्रह्मशालामथ च पृथुमदैर्वायटादित्यदेवम् ।
हैमं यज्ञोपवीतं तदिह सह महास्थानवृन्देन दत्त्वा
जैनोऽपि ब्रह्ममुख्यस्त्वमसि शमनिधेऽस्माकमेवं जगे च ॥२

जलद इव तडित्वान्मेरुशृङ्गाश्मसेतु-
र्जलधिरिव करीवाबद्धकल्याणकक्षः ।
ध्वनिभरभृतदिक्को लब्धनिष्कोपवीत-
स्तदनु मुनिरकार्षीद्धर्मकर्मोपदेशम् ॥ २४ ॥
षट्पदमुदगायन्गायनस्तोमनृत्य-
न्नटपटलकजस्पद्बन्दिवृन्दोद्भवेन ।
मुदितजनमुदश्रु स्निग्धसान्द्रेण सूरिः
स्वमतमथ पथागाज्जागुरन्यैऽप्यथोकः ॥ २५ ॥
धनीन्द्रलस्यापोल्लसदसमशक्तेः परपुर-
प्रवेशावेशार्थिः परमनमनुत्कर्षमगमत् ।
अमुक्तस्वाङ्गोऽपि श्वसनमुमगस्यापि यदसा-
वनेकस्याप्येकः सममममपमेवान्तरविशात् ॥ २६ ॥

---

१. 'त्वात्ध्वर्धाटरैवि.' ग. २. 'प्रभावधमा सा धीर्थे' ग. ३. 'वर्धेन' ग. ४. 'कस्तय' ग. ५. 'छूटेन' ग.

अवाप्य दैन्यं खलु सैन्यभारतश्चिराच्छिरस्ता फणिकूर्मसूकरैः ।
महीयसां मूर्ध्नि मही महीभृतां समारुरोह च्छलतो रजस्ततेः ॥ ५६ ॥
तटेषु खातेषु तुरङ्गरङ्गणैरुन्नतेषु रजश्चयेषु च ।
स्फुटीभवन्मूलविवृद्धमौलयो गताः गिरीणां त्रिगुणोन्नता बभुः ॥ ५७ ॥
बलाभिपङ्गादधिकाधिकोत्थितै रजोभिरुच्चैर्दिवि सान्द्रतां गतैः ।
रथैरवष्टब्धखुरास्तुरंगमाश्चिरं महीचारसुखं सिषेविरे ॥ ५८ ॥
प्रपूरितानां परितो बलोद्धतै रजोभिरास्कन्धतलं महीरुहाम् ।
समुन्नतानामपि पाणिलीलया फलान्यगृह्णादपि वामनो जनः ॥ ५९ ॥
विधेः कृतं क्वापि न जायतेऽन्यथा तथा हि शून्यं गतयापि रेणुभिः ।
विभावरीवासररत्नगर्भया न किं भुवाभूयत रत्नगर्भया ॥ ६० ॥
इलातले पङ्किलतां प्रपेदुषि प्रभिन्नकुम्भीन्द्रमदाम्भसां भरैः ।
अधारयद्वृष्टिनिवृत्तनीरदप्रभां नभोऽन्तः प्रथमोत्थितं रजः ॥ ६१ ॥
नभःसरित्केतनभासुरे शिरःसुवर्णकुम्भायितभानुमण्डले ।
सुखं लसन्ती धृतनेह जङ्गमे नृपस्य धात्रीव रजस्यराजत ॥ ६२ ॥
रथं नयन्वर्त्मनि राजवाजिनं भुजिष्यभास्वत्पुटं शनैः शनैः ।
जगाद यन्ता कुतुकस्पृशा दृशा निरूपयन्तं नृपतिं पताकिनीम् ॥६३॥
अधीश पश्याश्र हयेऽनुपातिनी द्रुतं भिया वक्रितकन्धरा वधूः ।
व्यधाद्विलोलं नयनं तथा यथा स्थितो ह्यियेशायमभूत्समीपगः ॥ ६४ ॥
अयं मयस्यानुपतः स्वनं घनं निशम्य कोपाद्व्रले मृगद्विपः ।
निरीक्ष्य तद्वामे वधूकुचद्वयं प्रतीभकुम्भभ्रमतो भियात्रसत् ॥ ६५ ॥
तरोस्तलेऽसौ निद्रया निषेदिवान्नृपस्य वाचा प्रथमं समुत्थितः ।
तमप्यनालोच्य समायमग्रतोऽग्रसन्निरीक्ष्यागतमुन्मदं गजम् ॥ ६६ ॥
न हन्यथा हन्त कदापि गृह्यते करी परं पापशिला निषादिनाम् ।
इति प्रलापेषु जनस्य कुम्भिना व्यमोचि नारीयमनेन सादिना ॥ ६७ ॥
पुरो मुखस्य भ्रमयञ्छिखां तरोः प्रकोपयन्क्रोऽपि गजं कुतूहली ।
उदस्तहस्तं परिषद्य यात्यसौ पतुः पदाभ्यन्तरवर्त्मना मुहुः ॥ ६८ ॥

---

१. 'वर्त्म विनीतवाजिनम्' ख-ग. २ 'रथं पथि' ग. ३. 'सादिना' ग.

विलङ्घ्य लङ्घी त्वरया रथोच्चयं गतोऽग्रतोऽसीत्ययमुद्धुरो मदात् ।
पुरः करिश्वासवलन्मयद्द्वयः सहाससां राविणमीक्षितो बलैः ॥ ६९ ॥
अवेक्ष्य मार्गं शकटातिसङ्कटं रथी पथीह स्यपुटे मयात्ययम् ।
परिस्फुरच्चक्रविलोलवल्लभा मुहुः परिष्वङ्गसुखाभिलाषुकः ॥ ७० ॥
अयं दवीयःपदवीगतामिभीमिभभ्रमात्तूर्णमुपेत्य कोपनः ।
अमुं विनिश्चित्य ततः स्पृशत्यहो मुहुर्महेभस्तहस्तलीलया ॥ ७१ ॥
अयासनन्मा जननीवधादसौ ततः कृतोच्चैर्बहुभारवाहकः ।
शुचा गराश्चौ निजपूर्वपक्षकौ निरीक्ष्य तुल्यध्वनि रौति वेसरः ॥ ७२ ॥
इति प्रसक्तिप्रसरार्द्रया चमूं दृशाभिपिबन्निव धर्मनन्दनः ।
पदे पदे संमिलितैः कुतूहलाद्गवाक्षि लोकैः शतधापि वीक्षितः ॥ ७३ ॥
द्विपेन्द्रदानोदकनिर्झरच्छटाभिषेकमान्द्योभयपक्षधान्यया ।
अचल्यत ग्रामतटेषु सेनया निरन्तरक्षेत्रनिसङ्कटे पथि ॥ ७४ ॥
अमी महान्तः किरयो बृहत्तराः सृगालगैते प्रसभेन रक्षितुम् ।
अहो क दायया इति भीतचिन्तितैर्गजाश्वमालोक्य नव प्रगोपकैः ॥ ७५ ॥
अपि श्रियां भूमिरभूषितोज्ज्वला विलोकयन्त्यस्तासु गोपबालिकाः ।
स्वकामकेलीविनोदाय केनचो न शशवाय स्पृहयावभव किम ॥ ७६ ॥
इदं किमेतत्किमिति प्रिया तथा शिशोर्मुहुः पृच्छति दन्तिशामितम् ।
कृतोऽंशमूल्याकुलितः क्रियाविदन्दरी मरहामदिकोऽपि नोत्तरम् ॥ ७७ ॥
इतीदृशमागः क्षणकौतुकोत्तमद्विषोपनैर्ग्रामनिवासिभिर्मिन ।
चमूपथ शाननभृत्र भूरथी बभूव विम्रामसीदिदृशा ॥ ७८ ॥
पुरः शिशुना गलन्विना कतिचित्परिभ्रम्य मृगं पदवमन् ।
दशङ्कनानां कटकौतिनिभृशामपृश्चिमीना हृदि वाम्यवामवात् ॥ ७९ ॥
मुग्धं गमायाः शयनं सुखप्रदा विपद्य पिताः स्तनय स्तनया ।
दलितस्तवाचंय मुदुर्मयाभिदृत्त मामुसान प मातुरालि ॥ ८० ॥
दृशं करिण्यसुमना मुहुर्वंशं निवाय पूर्व रयणाविगाहन ।
मदन्तु निम्नग मुहुः कृत किनिननमकानय [illegible] ॥ ८१ ॥

---

१. [illegible] पा. २ [illegible]

हयोच्चयोद्धूतरजःपरम्पराविलुप्तवैषम्यसुखाधिरोहणाः ।
पथि प्रथीयःस्थललीलया रथाद्वलावलीभिर्गिरयो ललङ्घिरे ॥ ८२ ॥
विलङ्घ्य कुल्याममुकां पुरेऽमुकेः क्रमेण गन्तव्यमिति श्रुते पथि ।
पुरः पुराण्येव बलैर्निरुध्यिरे न सिन्धवो धूलितलिस्थलीकृताः ॥ ८३ ॥
पुरामुपान्तेषु तुरंगमक्रमप्रपातखातेषु निखातसंपदः ।
चमूचरैश्चञ्चलया लुलोकिरे दृशा रजोदर्शननिर्विशेषया ॥ ८४ ॥
पुरः स्त्रिया सैन्यलसद्दृशा रसाद्युवा निषादी सकटाक्षमीक्षितः ।
व्यधात्परीरम्भमिभेन्द्रकुम्भयोः सतद्गताक्षः पुलकान्यधत्त सा ॥ ८५ ॥
युवा तुरङ्गी लसदङ्गचङ्क्रिमा तुरङ्गमं चारुगतानि कारयन् ।
पुरः पुरस्त्रीभिरदर्शि सस्पृहं परस्परेर्ष्याकलुषेण चेतसा ॥ ८६ ॥
उदारशृङ्गारभृतां पदे पदे विलोकिनीनां पुरयोषितां पुरः ।
समुच्छतोपाङ्गविनम्रलोचनो मिथः स्खलन्मन्दपदं ययौ जनः ॥ ८७ ॥

इति ग्रामारण्यक्षितिधरसरित्पत्तनततीर्-
विलङ्घ्य प्रस्थानैः कतिभिरपि धर्मस्य तनयः ।
स्वयं स्थाने स्थाने मिलदतुलवीरोत्कटक-
कुरुक्षेत्रोपान्ते द्रुहिणदुहितुस्तीरमगमत् ॥ ८८ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये श्रीराङ्के उद्योगपर्वणि प्रयाणवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

अमृतवृष्टिरिवाजनि हृष्टिदा जगति यस्य पुराणपरम्परा ।
भवदवार्तिभिदे भवदच्युतिर्न किमिवास्तु स सत्यवतीसुतः ॥ १ ॥
लसदनेकपयोधरलम्भभा वैदुलपत्त्ररथा पृथुवाहभृत् ।
अथ चमूः क्षितिपस्य सरस्वतीमनुससार निवासविधित्सया ॥ २ ॥
गतिजितः पवनो निजकिंकरीकृत इवाम्बुजराम्बुजगन्धभृत् ।
अभिचमू प्रहितः सरिता तया सुहृतनन्दनमरकृतकर्मणि ॥ ३ ॥

१. 'मे दधिरे' ख. २. 'लाशो गति मम' ख ग. ३. 'मधुर' क. ४. 'सरिता' ख. ५. 'कर्मणि' क-ख.

अथ विजित्य तनूषु चमूभृतां सपदि घर्मजवारिलवव्रजम् ।
प्रसमरः पवनः स सरस्वतीजलकणप्रसरं प्रतितिष्ठति ॥ ४ ॥
नलिनरेणुलवैः कनकद्युतिः स्मरसौरभषट्पदगीतिभाक् ।
मधुरशीतगुणाम्बुकणैः सरिन्मरुदभूद्दयितो बलयोषिताम् ॥ ५ ॥
अपि सरित्परिरम्भभवं नवोदककलवं परिरभ्य समीरणम् ।
अजनि मीलितदृग्यदियं चमूस्तदबला खलु कामितकामिनी ॥ ६ ॥
मृदुसमीरविलाससविकम्पिनीं कुसुमसात्त्विकवारिकणैर्वृताम् ।
अभजदाशु रसेन सरस्वतीतटवनीमवनीशचमूचयः ॥ ७ ॥
जलनिधौ निहितो वडवानलः पविमचिक्षिपदेव मदाय नः ।
इति विरञ्चिसुतां परितो बलच्छलकुलाद्रिकुलानि मिषेविरे ॥ ८ ॥
अविदितोद्धतिरोपणकं नृपैः कथमपि सुपथेन किलागमम् ।
समवलोकि यथाक्रमरोपितं कुतुकिभिः स्थलमण्डलमग्रतः ॥ ९ ॥
सुकृतसूनुनिकेतनलब्धजाग्रभुजाकयितेष्विव वेश्मसु ।
विनिहितेषु यथाक्रममक्रमान्निजनिजेषु ययुर्जगतीभुजः ॥ १० ॥
कमपि सारथिरात्मनृपालयं पथिषु पृच्छति यावदविभ्रमः ।
निजगृहाङ्गणमेव रथो हयैः सपदि तावदनायि गतभ्रमैः ॥ ११ ॥
गजतुरङ्गनरत्रयपीठिकावलयिमल्लभुवः स्वकमन्दिराः ।
रुरुचिरे परितो नृपसेविनाः सुरगृहा इव दिग्विजयश्रियाम् ॥ १२ ॥
शिरसि ताडकुतोऽपि निषादिनः समधिरोपयति स्म यथा नमन् ।
इह तथैव रथादुदतीतरत्करिपतिर्महता नरिन नृपः ॥ १३ ॥
स्फुरितमपि स्वपल्ययनो हयः पथि यथा न निरस्तभरस्तथा ।
सहजसौम्यभृतो हि पराक्रमे सति महात्मि वहन्ति मनस्विनः ॥ १४ ॥
स्थिरपदा निजसारथिसंज्ञया रथिनि पार्श्वगते रथवाजिनः ।
बहुमहीगमनेऽप्यखिदस्तथा प्रथमयुक्तमिव स्वमबोधिषु ॥ १५ ॥
तमधिरोहति पत्रभरे यथा रथभरं रथणा विधुर व्यधुः ।
अवनरत्यपि हन्ते तथैव ते क मतिरूर्ध्वगुरस्य मन्दनिना ॥ १६ ॥

१. 'मणिशिखरेव' क.-ख. २. 'समवरोपितवक्त्र' क.

पुलकिभिर्मुकुलायितलोचना सरभसं कुचमूलमिलद्भुजैः ।
गलविलम्बिभुजद्वितया हयात्प्रियतमैरुदतारि[1] बत प्रिया ॥ १७ ॥
शिबिरभूम्न सत्यमसौ भुवि तदिह तत्र सतामुचिता हतिः ।
इति विचार्य भटैर्न मृगादयो ववधिरे विधुराश्चपलायिनः ॥ १८ ॥
पटमयानि विमन्य निकेतनान्यभिपतज्जनसत्कृतितत्पराः ।
स्खलगिरे वणिजो गणिका इवोत्तरलकङ्कणकुण्डलसद्रुचः ॥ १९ ॥
कणमलेन्धनवह्निविघृत्वया परिजने निखिलेऽपि गतेऽभितः ।
वसनवेश्मसु संमदमद्भुतं क्षणमधुः पतयो दयितासखाः ॥ २० ॥
पतितसैन्यरजःपटलं पटु भवति यावदुदात्तदिवाकरम् ।
सपदि तावदिदं विहितं वहूदितमहानसधूमचयैर्वियत् ॥ २१ ॥
विधियुताम्भसि सस्फुरलं मलं दलयितुं वहिरेव चमूचराः ।
मुमुचुरान्तरमप्यहह स्पृहाधिकदमेव हि सुप्रभुसेवनम् ॥ २२ ॥
सुमधुरं शिशिरं रसयन्पयो जनचयो मनसा समचिन्तयत् ।
सरिति वारिधिवज्जलभूरितां कलशयोनिवदात्मनि शक्तिताम् ॥ २३ ॥
तरलहस्तमहालहरीभरोच्छलितशीकररुद्धनभा ध्वनत् ।
तनुरुचेव तमांसि स्वर्धुनीमभिससार गजव्रजवारिधिः ॥ २४ ॥
प्रतिशरीरभृतः कति नो वनद्विपकपोलकषैर्मदगन्धिताः ।
श्रुतसरिल्लहरीध्वनितः क्रुधा मदकलः करटी विभिदे तटीः ॥ २५ ॥
पथि मलेद्वशोऽपि करी तरुं महतवान्वनदन्तिमदक्रुधा ।
अहह साहसिकस्य शिरस्यतः कुसुमवृष्टिरमुष्य दिवोऽपतत् ॥ २६ ॥
दलितमौक्तिककान्तिनि सैकते करिकुलस्य बभौ पदपद्धतिः ।
सुकृतसूनुयशःसमतार्थिनी शशिघटानुसृतेव[2] सरस्वती ॥ २७ ॥
करिघटामवलोक्य घनभ्रमाद्भयभृतैरथवा गतिनिर्मितैः ।
सुकृतसूनुयशोमलपल्वलं वियदभाजि सरिद्वरटावरैः ॥ २८ ॥
विविशुरम्भसि भूधरडिम्भकाः स्फुरितपक्षतया हरिभीरवः ।
प्रचलकर्णदलद्विपमण्डलच्छलभृतो विगलन्मदनिर्झराः ॥ २९ ॥

---

१. 'उदतारिषत प्रियाः' ग. २. 'नुसृतेव सारस्वतीम्' ग.

स्फुटतरामकरः परितोऽम्भसि मुदितवानुदमज्जदथ द्विपः ।
धुतमुखः कृतचीत्कृतिरम्बुजभ्रमपतन्मधुपाकुलपुष्करः ॥ १० ॥
उदयदान्तरशैत्यगुणौ परस्परभवत्परिरम्भविजृम्भणौः ।
वरसरित्करिणौ पतितः परां मुमुचतुः परितापपरम्पराम् ॥ ११ ॥
मधुपगीतगुणानि जलस्य यज्जलरुहाणि जहार महागजः ।
तदिदमप्यहरन्मुहुरूर्मिभिर्मदममुष्य विसृत्वरसीरमम् ॥ १२ ॥
तिमिविलोलदृशः सरितो मदैर्मृगमदैरिव पत्रलतातिम् ।
विरुटकुम्भयुगप्रतिबिम्बतस्तनततीषु ततान मतङ्गजः ॥ १३ ॥
उदितबुद्बुदवृन्दमृशाविदं बहु विलस्य नदीं नलिनाननाम् ।
पुनरदिव्यरदानवशीर्ष्टतः सहचरैरभिभिर्निरगाद्विभः ॥ १४ ॥
गजगणे गतवत्यथ तत्क्षणादभिगतासु कुतोऽपि सगीत्वित ।
अकथयद्दरटासु नदी मदाविलजलालिकैरिव सभ्रमात् ॥ १५ ॥
तरुतलेषु निषण्णमथो पथो गमनखिन्नमशक्तमितो गतो ।
जनमपास्य विनिश्वमदाननं द्विरदराजिरवप्यत सादिभि ॥ १६
कुसुमसंचयवृष्टमधुच्छटासुरभिवृष्टनिविष्टपदद्विपि ।
कुसुमैरिव मुक्तकुचैरपि द्रुमततेषु नदा [illegible] ॥ १७ ॥
न दृढसंहतितो नलवर्गेण तत्समुन्य भोगिशिति भृङ्गः ।
मधुकरैरिव मुक्तमदाम्बुभिर्गृहमिभैः समभिधि तमश्वपः ॥ १८ ॥
सुमनिमीलितदृग्मदनाधिगामि [illegible] विभ्रमम् ।
पदमनन्यत शाम्यतु [illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] परिचारका [illegible] ।
[illegible] परितः [illegible] ॥ २० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥

---

१. [illegible]

निर्यैरिवनिर्यैर्धुताङ्ग्रयः क्षणमतिमचलत्वभृतो हयाः ।
स्फटिकशुद्धिमकान्तिनि सैकते रवितुरङ्गमबिम्बनिभा बभुः ॥ ४३ ॥
चिरमोल्लुठनैर्मलिनं श्रियः सुतमपि द्रुतमङ्गमुपागतम् ।
स्वयमेमिमपदेव मरुत्वती स्व इव भाति परोऽपि सतां श्रितः ॥ ४४ ॥
अपि तनुषु न भेदमदीदशन्मधुरधीरगभीरमधुध्वनिम् ।
चपलकर्णपराः परिरेभिरे ह्हरयो हरयोऽपि परस्परम् ॥ ४५ ॥
अवतरन्तममुं सरितो हरिमकरमाशु निरुद्धितरोधसम् ।
हरिपूरमिवेक्षन दूरमधञ्जिनमुखमियं चकिता चमूः ॥ ४६ ॥
पुरुषमानपट्टकृतकल्पनिकरमपिनाजिनवद्धिषु ।
वैरयुगान्तरिता परितो हयावलिरबध्यत मल्लपालकैः ॥ ४७ ॥
प्रमदनादभृतां परिवल्गतामिव इतोऽपि खुरैः खनतां क्षितिम् ।
तृणमुखां वदनेष्वथ वाजिनां सपदि खाद्यमबध्यत किंकरैः ॥ ४८ ॥
अविरलोच्चदलोच्चयखादनैर्मयगणः क्षणतो धरणीरुहाम् ।
असृजदोर्दिशिरोवैपनोत्सवानिव स गीतिषु दिक्षु खगारवैः ॥ ४९ ॥
जीव क एष किमु नाम विलोकतेऽसा-
वुत्कंधरः प्रकुपितः पटुदीर्घदन्तः ।
३ एवं विलोक्य रवणं वनमेदिनीषु
दूरं पलायन भयाद्भिसूदनोऽपि ॥ ५० ॥
शीकरार्धतृणच्छन्नस्वेदरोमाञ्चकञ्चुकाम् ।
हर्षी वृषचयोऽचुम्बन्नदीतीरभुवं युवा ॥ ५१ ॥
यस्मै यद्यज्जनितमशनं तेन तेनातिखिन्ना-
न्पश्चात्पश्चादभिगतवतो भोजयामासुराशु ।
आसंध्यं ये स्वयमविदितक्षुद्दराः सत्त्ववीरा-
स्तेषां क्षीराकृतियश इव प्रोदगादिन्दुरोचिः ॥ ५२ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के उद्योगपर्वणि निवासनिवेशो नाम चतुर्थः सर्गः ।

---

१. 'विरचिर्ननयो' ख. २. 'मपि स्वर' क. ३. 'सुमहदन्तरतः' क-ख. ४. 'भक्ष' क. ५. 'वयवो' ग. ६. 'स्वरमि' ख-ग.

पञ्चमः सर्गः ।

सदा हृदन्तःस्फुरितस्य विष्णोर्विस्तारणीभिर्द्युतिधोरणीभिः ।
रोमावलीद्वारविनिःसृताभिरिवासितः सत्यवतीसुतोऽव्यात् ॥ १ ॥
इतो निषिद्धोऽपि नदीनमुख्यैर्दुर्योधनोऽधत्त धियं प्रयाणे ।
मतङ्गजस्तुङ्गनगेन्द्रशृङ्गात्पतँल्लताचैरपि रुध्यते किम् ॥ २ ॥
पथ्यं वचो बाल इवातुरोऽयं क्रूरो न गृह्णाति सुयोधनो नः ।
रणे प्रवृत्ते कुरुपाण्डवानां भूमिर्भविष्यत्यखिलापि नैषा ॥ ३ ॥
इति प्रणीतां विदुरेण वाणीमाकर्ण्य कुन्ती कलितोरुचिन्ता ।
ततस्त्रिमार्गापुलिने दिनेशसूनुं दिनेशस्तुतिलीनमागात् ॥ ४ ॥ (युग्मम्)
आपृष्ठतापादुदयन्तमर्कं राधेयमाराधयितुं प्रवृत्तम् ।
प्रतीक्षमाणा सुतवत्सलासौ तापार्तितान्यत्तनुरत्र तस्थौ ॥ ५ ॥
कर्णं जपान्तेऽथ पृथेत्यवोचत्कन्यात्वजातस्तनयोऽसि मे त्वम् ।
देवः सहस्रांशुरसौ पिता ते प्रभूतधाम्नो न पुनः स सूतः ॥ ६ ॥
देवेन साक्षाद्रविणाप्यमुष्मिन्ननूदिते तद्वचने दिवोऽन्तः ।
रोमाञ्चितस्तीर्थशतानि जानन्पदानि कर्णोऽथ ननाम मातुः ॥ ७ ॥
निजाङ्घ्रियुग्मानत मूर्ध्नि कर्णे द्राक्प्रस्नुवानास्तनयोः पयांसि ।
वत्स स्वमूर्धानमितो विधेहीत्युवाच कुन्ती सुतसंमदाश्रुः ॥ ८ ॥
जगाद कर्णः किमितः करोमि मातः शिरः स्वं यदि हा पतन्ति ।
जितद्युकुल्यास्त्रिजगत्यतुल्यास्त्वत्क्षीरधारा धुतपापभाराः ॥ ९ ॥
स्तन्यानि धन्यास्तव ते निपीय मत्सोदरा विश्वजितो बभूवुः ।
धन्योऽहमप्यद्य महाप्रभावैर्मातर्यदेतैरधुनाभिषिच्ये ॥ १० ॥
अथैकवारं यदि पायितः स्यां मातः पयस्तद्भुवि केन जीये ।
न पायितः साधु मृधे जयन्तु पश्चापि मत्पश्चतया कनिष्ठाः ॥ ११ ॥
इत्युक्तिभाजं नतमङ्गराजं कुन्ती कराभ्यां तमुदस्य सद्यः ।
दृगम्बुधौते परिचुम्ब्य मूर्ध्नि दीनाननं नन्दनमित्युवाच ॥ १२ ॥

---

१. 'धमनीभरीभिः' क. २ 'लतौघैः' ख.

धूर्धूर्तं त्वद्वत एव यो वः षण्णां विपक्षोऽस्त्वनु पचतां सः ।
ज्येष्ठस्य ते धर्मसुतादयोऽपि भवन्तु भूयश्च भुजिष्यरूपाः ॥ १३ ॥
त्वय्यागतेऽस्मासु बलेन कस्य युधं विधानापि सुयोधनोऽपि ।
इत्याप्य संधिं परिधाव वत्सास्त्वं च क्षितिं पञ्च च ते शतं च ॥१४॥
अथाङ्गजः स्माह रथाङ्गबन्धोर्मा मेति बोधः कुविचारमत्र ।
अत्रासमित्र मयि निरङ्कुशोऽयमीदृग्मनोऽकिरत लाञ्छनाय ॥ १५ ॥
मदेकविश्रम्भधनं विहाय दुर्योधनं युद्धधुरीणमद्य ।
सुते मयि द्विपरे न धत्तां शशीव दूरोऽपि कलङ्कपङ्कम् ॥ १६ ॥
मयात्र चाविष्कृतसोदरत्वात्कर्णः श्रितो युद्धभयेन पार्थान् ।
इत्युक्तिभिः कौतुकिनां जनानामवीरमूर्धा भव वीरमातः ॥ १७ ॥
युधिष्ठिरं सत्यगिरं प्रतिज्ञानिर्वाहबन्धूनपरांश्च बन्धून् ।
लज्जे श्रयन्संयति कौरवेभ्यः श्रियं ददामीति मृषाप्रतिज्ञः ॥ १८ ॥
तुङ्गाभिमानः कृपकुम्भयोनिपितामहद्रौणिमहासहायः ।
विनापि मां कोपनिधिः स धीरः पक्षद्वयेऽपि क्षयकृन्नरेन्द्रः ॥ १९ ॥
मातर्वयं किं तनयाः पुरेव न ते शतं किं तव देवि पुत्राः ।
मुक्त्वा स्वकुल्यव्यसने शतं तान्पञ्चाश्रयेऽहं किल को विवेकः ॥ २० ॥
इति प्रवीरमनधीरवाचमुवाच हृष्टा तनयं सतीयम् ।
साधूदितं त्वज्जनकः स कर्मसाक्षी जगच्चक्षुरितोऽस्तु तुष्ट ॥ २१ ॥
स्थिरप्रतिज्ञं श्रितवीरधर्मं याचे पुनः किंचिदहं मुहुस्त्वाम् ।
स्थिरस्थिर तिष्ठ सुहृत्सु वत्स यच्छाभयं किं तु निजानुजेषु ॥ २२ ॥
कृपामथावोचत भानुसूनुः कथं वृथा मामिति याचसेऽम्ब ।
त्वदङ्गजानामभयं भयं न प्रागेव दैवेन रणे प्रदत्तम् ॥ २३ ॥
मातर्महोत्पाततति: पुरे न. प्रतिक्षणं कौरवभेरवास्ति ।
ततो निशान्तुः कुरुपूर्वजः स्यात्क्रुधेव दुर्योधनदुर्नयस्य ॥ २४ ॥

---

१. 'अयास्त' ख. २ 'निर्दलो' ख. ३. 'शुरधारकमठे सूर्यं' इति विधात्ताल्व्यारि-णि सुरेशाची. ४. 'त्विमय' क. ५. 'त्वम्' ख-ग.

[उदेति शीतो मृतिसंमुखानामसादृशां भेदभियेव भानुः ।
विकम्पते भूरपि वीरशय्याशयालुदुर्योधनसंगमेच्छुः ॥ २५ ॥]
चण्डालभूतेष्विव दु[श्चरित्रै]र्घोषन्ति दूराद्रूपणा भपन्तः ।
काकाश्च मौलीनभि कौरवेषु मृतेष्विव क्रूररवाः पतन्ति ॥ २६ ॥
ह्रीणा इव स्वै]श्चरितैः स्वमास्यं स्वस्याप्यहो दर्शयितुं न शक्ताः ।
इतीव दिव्येषु विलोकयामः कबन्धमात्रं मुकुरेषु गात्रम् ॥ २७ ॥
प्रासादवृन्देऽसदभाग्यदुष्टभूतप्रहार्ता इव देवनार्चाः ।
खिद्यन्ति कम्पं दधते हसन्ति वमन्ति रक्तं निपतन्ति भूमौ ॥ २८
कुहूकलामस्मदकीर्तिलिप्तैरिवाश्रयत्कार्तिकपूर्णिमापि ।
चम्पन्ति चास्मत्क्षयकालरक्तः करालवक्राग्निशिखावदुल्काः ॥ २९
धातापि संमूढ इव क्षयेऽस्मिन्वृक्षेषु पुष्पाणि विपर्ययेण ।
करोत्यकालेऽधिकहीनगात्रान्डिम्भान्विजात्यानपि गर्भिणीनाम् ॥ ३०
एकाङ्गनायां बहुशोऽपि जाताः सद्योऽपि नृत्यन्ति हसन्ति कन्याः ।
प्रविष्टमात्रा इव विश्वरङ्गनद्योऽसदायुःक्षयनाटिकायाः ॥ ३१ ॥
आसन्नमृत्यून्मृतमस्तणेच्छुर्व्यालोलजिह्वानलयः कृशानुः ।
संध्याद्वये पश्यति नित्यमस्मान्दिग्दाहदम्भेन दिशोऽधिरुह्य ॥ ३२
स्वप्ने नु दृष्टा दिशि दक्षिणस्यां यान्तो मया प्रौडमयाधिरूढाः ।
स्वे शोणचीराभरणाः पितॄणां पत्युर्गृहं गन्तुमिवात्तवेगाः ॥ ३३ ॥
प्रासादमारुह्य सहस्रपत्रं स्वमूर्निभत्युग्रमिवोच्चमन्तः ।
स्वप्ने व्यलोकयन्न मया जयश्रीविश्रामभूमिनिजु निनादुमाप्ते ॥ ३४
धर्मात्मज धर्मभवोऽद्रिवर्ती भीमः किरीटी धृतचापमाशः ।
स्वप्ने मयैक्ष्यन्त यमौ गजस्थौ नृवाहनस्थौ हरिसात्यकी च ॥ ३५ ॥
युष्मद्दलेऽमी खलु सन्न दृष्टाः स्वप्ने विशुद्धाम्बरलेशमाल्याः ।
दौर्योधने तु प्रय एव सैन्ये द्वारः द्रुपभिः द्वजनैरिः

1. अत्र श्लोको ग-पुस्तके त्रुटित.
२. 'धर्मेन्' ख. ४. 'दभ्रन्' ख.

एवं दर्वीषाग्निरिसैन्ययुग्मतृणस्य मृत्योर्विवशीभवन्तः ।
क्षीणां क्षितौ क्षत्रियजातिमत्र समुद्धरिष्यन्ति पुनः प्रवीराः ॥ ३७ ॥
बिभीहि मा पञ्चसु पाण्डवेषु मृत्युर्भयेनैव न याति मातः ।
गन्ता स कौरव्यशतं बहूनां न पक्षपातं युधि कः करोति ॥ ३८ ॥
अथो पृथोवाच यदीदमस्ति तथाप्यभीति विनरानुजेषु ।
कल्याणलीनेऽपि सुते पितॄणामनर्थशङ्कीति न किं मनांसि ॥ ३९ ॥
अथाङ्गभर्ता गदति स्म मातर्बद्धप्रतिज्ञोऽस्मि वधेऽर्जुनस्य ।
तदेनमुन्मुच्य मया चतुर्णां वितीर्यते भीतेभियामभीतिः ॥ ४० ॥
राज्ञां समूहस्य समक्षमात्तां मुञ्चन्प्रतिज्ञां रणसीम्नि लज्जे ।
मा भूत्पुनर्भीर्निखिलेशोऽपि मातरयं मया न म्रियते किरीटी ॥ ४१ ॥
पुरायुधाभ्यासविधावहंयुरहं धृतस्पर्धमनेन सार्धम् ।
द्रोणं गुरुं भक्तिभरैरयाचं ब्रह्मास्त्रमस्मिन्निहितावतारम् ॥ ४२ ॥
नैवेदमज्ञातकुलस्य कल्प्यं कदाचिदित्यर्जुनपक्षपातात् ।
निराकृतोऽहं गुरुणा जगाम रामस्य धामाद्रिपतिं महेन्द्रम् ॥ ४३ ॥
क्षत्रैकदामुर्न महास्त्रदायी ममायमित्याहृतविप्रमायः ।
अहं महाभक्तिभरैर्गुरुं तं संतोष्य कां प्राप न चापविद्याम् ॥ ४४ ॥
गुरुप्रसादोत्सवदात्कदाचित्काचिन्मया मोहमयाशयेन ।
तपोवनान्तर्भ्रमता हता गौस्त्रस्तो भियेवाशु पृषत्कदेव ॥ ४५ ॥
अथाकुलं कश्चन तद्धनो मां शशाप विप्रः कटुकोपकम्पः ।
य जेतुमिच्छस्यसि तन्मृधे ते स्याद्वियुग्मं गिलतु क्ष्मेति ॥ ४६ ॥
मया स विप्रश्चटुचातुरीभिराराध्यमानोऽपि न कोपमौज्झत् ।
प्रज्वालितः शल्यवनेष्वदृश्या जलादिसेकैर्न निवर्ततेऽग्निः ॥ ४७ ॥
तच्छापशल्यस्खलनातुरोरःप्रक्षीणबुद्धेरपि मे क्रमेण ।
गुरुप्रसादात्तृणितार्जुनोऽभूद्ब्रह्मास्त्रमुख्यास्त्रसहस्रलाभः ॥ ४८ ॥
मूर्धानमाधाय ममाङ्कदेशे सुखेन सुष्वाप गुरुः कदाचित् ।
दुःख द्रदः शापमयं जयन्ती क्षणादभूद्दूरतलेऽतिपीडा ॥ ४९ ॥

---

१. 'क्षितिगुणमन्यतृणस्य' ख. २. 'वीर' ख. ३ 'तद्वने' ख-ग. ४. 'दृष्टा' ख.

गुरुर्न जागर्तु ममेत्यकम्प्रः केनं भयेनाकलयामि गात्रम् ।
विनिर्ययौ वज्रमुखोऽस्मदूरोरुत्तानितोरूर्मधुशर्कराटः ॥ १० ॥
गुरौ मदूरुस्थशिरोऽधिमज्जत्तन्द्रानुनिद्रेऽथ विनिद्रभावे ।
किमेतदित्याकलयन् स मामसृग्गात्रमगाददर्शि स वज्रतुण्डः ॥ ११ ॥
दृष्ट्वैव दृष्ट्या सहसा स कीटो भस्मीकृतस्तेन तपोधनेन ।
दिव्यां दधानस्तनुमस्तदोषः पुरो गुरोः कोऽपि नमन्नुवाच ॥ १२ ॥
दैत्योऽस्मि भस्मु(र्नु)र्भृगुनो महर्षेर्भृशापराधः खलु शापमाप ।
त्वद्दर्शनानुग्रहमुक्तकीटयोनिः स्फुरामीति तिरोदधेऽसौ ॥ १३ ॥
क्रुधाभ्यधान्मामथ कोपधामभ्याघामधामाधि दधन्मुनीन्द्रः ।
रे क्षत्रगोत्र क्षतितोऽप्यकम्पो विप्रोऽसि न त्वं क नु तस्य सत्त्वम्॥१४॥
निर्माय मायामिति कामितास्त्रविधानवश्या शठ हीं गृहीता ।
महाम्बुदे व्योमनि सौममूर्तिरिवोज्ज्वलापि त्वयि निष्फलास्तु ॥ १५ ॥
प्राप्तं त्वया ब्राह्मणमायया यद्ब्रह्मास्त्रमेतत्तदहो महाजौ ।
मृत्योर्दिने द्वेषिहतिप्रयुक्तं विनाशमेष्यत्यकृतार्थमेव ॥ १६ ॥
इत्यत्र तादृग्गुरुसेवयापि तापाय शापोऽजनि नास्त्रशक्तिः ।
अभाग्यभाजां व्यवसायकर्म महन्महत्से विपदे प्रदिष्टम् ॥ १७ ॥
किंचाटवीयायिषु पाण्डवेषु स्वप्ने सवित्रा निशि वारितोऽपि ।
इन्द्राय विप्रेन्द्रतयार्थिनेऽह्नि ते कुण्डले तत्कवचं ददेऽहम् ॥ १८ ॥
गलिष्यति क्ष्मा समरे रथाङ्गी शापात्तयास्त्रं प्रभविष्यति क ।
विद्वेषिणां संमुखभानुकल्पं तदम्ब ताटङ्कयुगं ययौ मे ॥ १९ ॥
गतं च तद्वर्म सकोपशक्रक्षिप्तेन नूनं पविनाप्यभेद्यम् ।
तत्कर्मणा केन मया स जिष्णुर्जेयो जितः संयति येन रुद्रः ॥ २० ॥
छित्त्वा श्रुती स्वे स्वतनुं च भित्त्वा तदा तु मे कुण्डलवर्मदातुः ।
सत्त्वेन तुष्टो हरिरेकवीरच्छिदं ददौ शक्तिमियं ममाशा ॥ २१ ॥
न सापि शक्तिः प्रभवत्यवश्यं पार्थे कृतार्थे हरिमन्त्रितेन ।
तत्सर्वथा सर्वजितोऽनुजा मे दशापि जेष्यन्ति भुजैर्दिशोऽमी ॥ २२ ॥

१. 'गोत्र' ख-ग.

प्रदीपनैस्तत्र तदात्वदीप्तैस्तापः पृथिव्या निबिडोऽमविष्यत् ।
न चेत्तदा संचलतां हयानामिहापतिष्यन्नयनोदकानि ॥ ७५ ॥
देवव्रतद्रोणकृपैर्महद्भिः समं चलद्भिः बहुशास्त्रलीनैः ।
पदे पदे दुःशकुनैरिवायं निवार्यमाणोऽपि चचाल मूढः ॥ ७६ ॥
विमग्नचक्राः परिभूतसूता विलीनयोक्ताश्च्युतरश्मयोऽपि ।
युद्धोद्धुरैर्भद्रयरौद्रनादत्रस्तैरकृष्यन्त रथास्तुरङ्गैः ॥ ७७ ॥
चेलुस्तदा निश्चितमृत्यवोऽग्रे मा यात पश्चाद्व्रजतेति मन्ये ।
संकेत्यमाना अपि संमुखीनमरुच्चलैः केतुपटैर्भटौघाः ॥ ७८ ॥
एवं बलैर्मानमिव ग्रहीतुं भोगोचितायां भुवि विस्तरद्भिः ।
आनन्द्यमानः स महाभिमानः प्रापत्कुरुक्षेत्रमही महीशः ॥ ७९ ॥
रङ्गत्तुरङ्गोर्मिरिमाब्दशोभीमन्थूलाद्रिशाली ज्वलितायुधौर्वः ।
भूभृद्बलौघोऽयमदृष्टपारस्तम्याव्कृपार इवेह गर्जन् ॥ ८० ॥
नोच्छेदनीया मम पाण्डुपुत्रा भेत्स्यामि योधानयुतं दिनेन ।
इदं वदन्सिन्धुसुतोऽभिषिक्तः सेनापतित्वेन सुयोधनेन ॥ ८१ ॥
शिनिप्रवीरो मगधेशधृष्टद्युम्नौ विराटद्रुपदौ शिखण्डी ।
चेदीश्वरश्चेति नप सुतेन स्वे मम सेनापतयोऽभिषिक्ताः ॥ ८२ ॥
लेभे हरिं स्वीकृतसारथित्वं प्रीतोऽर्जुनः सर्वचमूपतित्वम् ।
इत्यष्टभिः स्वैः स वृतो रराज मंद्रैर्महार्थीश इव क्षितीशः ॥ ८३ ॥
एवं रणोत्के बलयोर्द्वयेऽस्मिन्स्वेदं स्वकुल्यव्ययमनेन बिभ्रत् ।
धार्मि नदापृच्छ्य जगाम रामः सरस्वतीतीरगतीर्थवीथी ॥ ८४ ॥
[क्षैमाकमिश्रोर्मिलसागर न पत्तिनिपङ्गी कवची धनुष्मान् ।
अह्नीव कोपः प्रचल्योत्कचासो युगाद्रणोत्कण्डमनार्यि[illegible] ॥ ८५ ॥
अदृष्टपूर्वं रमणो रमाया विलोक्य न विस्मयमानचेता ।
जगाद वाचं विनयावनम्रा विलोकमानेषु सुतेषु पाण्डोः ॥ ८६ ॥

---

१ 'मंद्रैः' ख. २ शिनिप्रवीरो ख. ३ इत आरभ्य [illegible] ख-ग-पुस्तकयोस्त्रुटिता

संपृच्छमाने नृपतौ निवेद्यमानेषु भीष्मेण महारथेषु ।
उक्तोऽङ्गभर्तार्धरथीति कोपात्प्राचीं प्रतिज्ञां पुनराबबन्ध ॥ १०० ॥
उलूकनामाथ सुयोधनेन दूतो नियुक्तः समरोत्सुकेन ।
कोपाग्निकीलाकटुभिर्वचोभिः समागतं धर्मसुतं बभाषे ॥ १०१ ॥
राजन्रणं कस्य बलेन कर्तुमुत्कोऽसि सार्कं कुरुकुञ्जरेण ।
न द्यूतमेतद्विजितः क्षणेऽस्मिन्न यासि जीवन्सह बन्धुभिः स्वैः ॥१०२॥
जीवन्नथाशु त्यज युद्धबुद्धिं मिष्टान्नभोजी भव सर्वदापि ।
विराटभूपौकसि सूपकारभूतस्य भीमस्य करप्रसादात् ॥ १०३ ॥
किरीटिकोदण्डगुणाग्रधूततूलाळिसंपादितसूत्रजातिः ।
विप्राकृतेस्तत्र नवांशुकानि ददाति साध्वी विशदानि कृष्णा ॥१०४॥
निश्चिन्तमेवं कौशिपुस्तवास्ति मा मृत्युदूतीं भज राज्यचिन्ताम् ।
इमानपि श्रीपतिसात्वतादीन्किं कालभोज्यं कुरुषे विमूढ ॥ १०५ ॥
अथो रथाश्वेभनृवाहनाधिरोहस्पृहा काचन ते चकास्ति ।
तद्दासतामाशु सुयोधनस्य भज स्वयं सेवककामधेनोः ॥ १०६ ॥
इत्यस्य वाग्भिः स्फुटनिष्ठुराभिर्भुजाभृतां कोपकुटुम्बितानाम् ।
अक्ष्णां द्युतिः कौरवकालरात्रिसंध्येव मध्येजगदुद्दिदीपे ॥ १०७ ॥
क्रोधज्वलच्चक्षुरभीशुभिन्नाः कनीनिकाशुप्रकरा न केषाम् ।
दूतेऽत्र पेतुः प्रलयानलार्चिर्नटालकालायमदण्डचण्डाः ॥ १०८ ॥
हस्तेन चेदिक्षितिपः शतघ्नीमुद्दास घात्याः शतमित्यमर्षी ।
स्थाप्याश्च पश्चेति महीं महाङ्घ्रिघातेन चक्रेऽङ्गुलियातचिह्नाम् ॥१०९॥
यं धृष्टकेतुः स्फुटितस्फुलिङ्गं क्रुधा कृपाणं दशनैर्ददंश ।
उदैक्षि कर्णोऽस्य सभाभ्यवर्ती(?) हृद्दीप्तशौर्यानलधूमदण्डः ॥ ११० ॥
क्रोधात्तथा क्रौर्यमधत्त धृष्टद्युम्नो यथास्य प्रतिबिम्बदम्भात् ।
कृष्णाभिवर्ती पुरतो बभूव किं किं करोमीति यमोऽपि कंप्रः ॥१११॥
विवर्तयंश्चक्रमिवासितारामार्गापयेश्चापमिव भ्रुवं च ।
तुष्टा तदागाहत मानुलस्य पितुश्च मन्युप्रवणोऽभिमन्युः ॥ ११२ ॥

१. 'भूभरत ग' ख. २. 'कशिपुर्भक्ष्यादनशरीराच्छादनयोः पृथक्या पुंसि' इति मे- दिनी. ३. 'दैनास्य म नाभ्यवर्ती' ख-ग. ४. 'अशीम' ग. ५. 'शिप्र' ख.

पद्माङ्गुलीभिर्युधि केऽपि केऽपि कराङ्गुलीभिर्युधि चूर्णनीयाः ।
घात्या द्विपोऽमी शतमित्यमर्पात्कृष्णासुतैः पञ्चभिरप्यमापि ॥ ११३ ॥
स्वष्टं स्वयं शत्रुषु दीर्घमायुः क्षणादिवापूरयितुं प्रवृत्तः ।
बभुः क्रुधा विभ्रमदुग्रवेगादृशौ निदाघस्य विवर्तहेतू ॥ ११४ ॥
यथा प्रकोपेन जटासुरारिश्चपेटपाताडयदूरुमूरुम् ।
भियेव तद्ध्वानभुवा म्रियेरन्समीपगः स्युर्यदि धार्तराष्ट्राः ॥ ११५ ॥
निष्ठ्यूतलोऽराजत सञ्जयस्य किंचिद्द्विषक्षोः प्रश्वासलोलः ।
प्रत्युत्सुकः शत्रुकुलानि दग्धुं निर्यन्ह्रदो मूर्त इव प्रकोपः ॥ ११६ ॥
यमौ जगत्प्राणसमीरपानस्फीताविवोष्ठौ यमपन्नगस्य ।
प्रदर्शयामासतुराशु सक्तजिह्वाद्वयं धामिव लेलिहानम् ॥ ११७ ॥
भूमिं परां प्राप्यत फाल्गुनेन भ्रूभीलरम्भे प्रकटं नटन्ती ।
नटीव वैरिव्ययनाटकैकनटस्य गाण्डीवशरासनस्य ॥ ११८ ॥
तेषां प्रकोपस्य विकस्वरस्य द्विपद्वसेधक्रतुपावकस्य ।
ज्ञानस्फुलिङ्गः प्रथमाहुतिं स्वं प्रस्तो नृपभ्रूलवसंज्ञयैव ॥ ११९ ॥
द्वैपायनेप निमेषतोऽहमखिलां द्विट्संहतिं संहरे
प्राप्यैकस्य हरे रणोत्सवनवोत्साहाय साहायकम् ।
इत्यग्रे नृपपुङ्गवाभि विजयिन्यभ्युत्थिते निर्भरं
वीरेन्द्राः समनीनहन्समममी सेनां रसेनाधिता ॥ १२० ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थिते
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम मुनीन्दुः कृती ।
मोहद्रोहिणि बालभारतमहाकाव्ये शमं पञ्चम
तद्वोधाम्बुधिमौक्तिकम्लानि ययौ पर्वेदमौद्योगिकम् ॥ १२१ ॥
सर्गे. पञ्चमिहद्योगपर्वण्यस्मिन्ननुष्टुभाम् ।
पञ्चविंशतियुक्तानि निश्चितानि शतानि षट् ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीअमरचन्द्रविरचिते बालभारतनाम्नि महाकाव्ये
श्रीराङ्के उद्योगपर्वणि समरसमारम्भो नाम पञ्चमः सर्गः ।

इत्युद्योगपर्व समाप्तम् ॥

---

१. स्टम्भौ क.

भीष्मपर्व।

प्रथमः सर्गः।

यत्र भात्यनपवृत्तनिवेशः कालदेशपिहितोऽपि पदार्थः।
वैभवानि भुवि भारतकारज्ञानतत्त्वमुकुरः स करोतु ॥ १ ॥
पुण्यधाम्नि कुरुवर्षपृथिव्यां बालवृद्धपरिसेवितदिक्षु।
प्रोद्यतेष्वथ नृपेषु बभाषे श्रीपराशरसुतो धृतराष्ट्रम् ॥ २ ॥
दिव्यमक्षि वितरामि तवेदं पश्य युद्धमिति वाचि मुनीन्द्रे।
सौबलीपतिरुवाच कुलस्य प्रक्षयं न खलु वीक्षितुमीशे ॥ ३ ॥
संजयाय समरावधि दत्त्वा दिव्यमक्षि सहसाथ महर्षिः।
सर्वमेष कथयिष्यति तुभ्यं भूपतेरिति निवेद्य तिरोऽभूत् ॥ ४ ॥
संजयोऽथ रणसीमनि गत्वा गत्यखिन्नमनसः क्षितिभर्तुः।
मन्दिरोदरगतस्य पुरस्ताद्वक्तुमारभत वीरविनाशम् ॥ ५ ॥
राजराज शृणु यो विषमस्थः सगरादय गतः स न वध्यः।
संविदं मिथ इति प्रतिपद्य क्ष्माभृतो रणभराय विनेदुः ॥ ६ ॥
सेनयोस्तदुभयोरभयैकभ्राजमानमनस शिबिरेभ्यः।
प्राचलन्भुजभृतो युधि योधा भूमिमग्न इव विक्रमभेदाः ॥ ७ ॥
अद्भुतं रणरसे मधुरत्वं पश्य यस्य रसनाय समुत्काः।
नैकवेल्लसमृजन्तुपरुद्धाः सुभ्रुवामधरपानमभीष्टम् ॥ ८ ॥
युद्धतूर्यनिनदैरुच्चविद्भिर्दिशि जित्य [illegible]।
विस्मृतस्मररसो रणरौद्रः कश्चिदाशु चकृपे परवीरः ॥ ९ ॥
कोऽपि वीरमुकुटः परिरभ्य प्रेयसीमुरसि [illegible]।
संस्मृतप्रधनकुञ्जरकुम्भो मङ्क्षु वीररसमर्गलमार्गात् ॥ १० ॥
अस्मि वीररसमग्नमना [illegible]।
[illegible] ॥ ११ ॥

१. 'शिविर' क. २. 'भगमा' ख. ३. 'भुज' ' क. ग.

वल्लभासि मम चेत्करिकुम्भान्मत्कृते दलितरिपून्परिभिद्य ।
यच्छ मे' मणिगणानिति कान्तावर्जितो युधि ययौ द्रुतमेकः ॥ १२ ॥
कम्पिनः परसि पादयुगे मे' नेत्रकोणनिहतोऽपि भयार्तः ।
युध्यसे किमिषुभिः प्रिय भीरुं भावुकामिति हसंश्चलितोऽन्यः ॥ १३ ॥
काममुद्धुररसरागवशात्मा कोऽपि दोलितमना रुचिभाजम् ।
कम्पिनीमहह पाणिगृहीतां प्रेयसीमसिलतां न ददर्श ॥ १४ ॥
मा कृथा युधि पृथात्मजलक्ष्मं मां निधाय हृदये हृदयेश ।
साहसिन्निह परत्र च धन्ये त्वं गतिः मियमुवाच परैवम् ॥ १५ ॥
स्पर्धया लसदसिश्चलनेमिः कुम्भिकुम्भसुभगासुकुचश्रीः ।
हृत्परस्य सद्रिपुः सकटाक्षा लोलयत्परचमूश्च वधूश्च ॥ १६ ॥
अस्ति वीरतनया वरवीरप्रेयसी च कुरु वीरसवित्रीम् ।
अद्य हृष समरैरिति माता कंचिदाह तिलकाक्षतपूर्वम् ॥ १७ ॥
वप्तुरेव पुरतः सुतमेका स्माह साहसनिधेः समरोत्कम् ।
विक्रमं युधि तथा विदधीथा नो यथा भवति वत्स विकल्पः ॥ १८ ॥
उत्सुकासि तव संगुरपश्चाद्द्रातपङ्क्तिममृतैश्च विपैश्च ।
अर्जितैर्निजसतीमनशक्त्या सेक्तुमित्यवददङ्गजमन्या ॥ १९ ॥
आशिषं च तिलकं च जनन्या मन्यते स्म कवचाधिकमन्यः ।
येन संयति स एव भटानां विक्रमैः कवचतां प्रतिपेदे ॥ २० ॥
कोऽपि पाणिधृतकाष्ठकृपाणो बालकोऽप्यनुनयञ्जनकं स्वम् ।
हन्मि वीरतनयानिति जल्पन्भक्तिशक्तिभिरधारि जनन्या ॥ २१ ॥
जीवतां युधि यशांसि मृतानां यच्छतासि च सुरप्रमदाश्च ।
सत्यमित्यशकुनान्यपि वीरा मेनिरे सुशकुनानि चलन्तः ॥ २२ ॥
ध्वजसूचिमुखयोर्लटिनीभूशक्रभूघटितयोः सुभटैस्तैः ।
व्यूहयोरथ रथद्विपवाजिस्पादातिभिश्च पत्तिकैश्च 'विलेसे ॥ २३ ॥

१. 'मौक्तिकगणा' ख. २. 'कुम्भिकुम्भयोरिव सुभगा सुष्ठु कुचश्रीर्यस्याः' इति विग्रहपूर्वपदत्वाभावमुत्तरपदपरत्वाभावं वा मत्वास्य पुंवद्भावाभावः समर्थनीयः. ३ 'वरवीरसवित्री' ख; 'कुरुवीरसवित्री' ग. ४. 'निधिः' ख. ५. 'युधि वेदैः' ख. ६. 'सरन्' ख, 'परन्' ग. ७. 'वैरिकटका' ख. ८. 'विरेजे' ख.

व्यूहयुग्ममिदमद्भुततमातं तैर्भटैरभवदुद्भटघोरम्[1] ।
नूनमुल्लसितकेतुकराग्रैराहवाय मिथ आह्वयमानम् ॥ २४ ॥
हाटकीयपट्टकङ्कटपिङ्गे ते बले चलदुकूलपताके ।
रेजतुर्युगमिदेऽद्भुतजिह्वावीर्यरौद्रदहनाविव दीप्तौ ॥ २५ ॥
संभ्रमप्रसृतदृष्टिचलौघं हुंकृतीरकृत यद्भटवर्गः ।
तद्ध्रुवं मुहुररातिजयश्रीकृष्टिमन्त्रमिह गुप्तमपाठीत् ॥ २६ ॥
अग्रतो[3] रिपुषु विस्फुरितेषु क्रोधिनामिह वधोत्कभुजानाम् ।
शत्रुतः प्रभव एव भटानां भेजिरे मृधविधावदिशन्तः ॥ २७ ॥
तत्र राजतरथः सितवर्णोष्णीषवर्मतुरगः कुरुवृद्धः ।
हेमनद्धसितपक्षशिखाभृत्तालकेतुरभवन्मृधमूर्धा ॥ २८ ॥
अर्जुनो रिपुपक्षानथ पश्यन्संगरे गुरुपितामहबन्धून् ।
बाष्पपूरमुचलनयनाभ्यां शस्त्रमण्डलमथाशु कराभ्याम् ॥ २९ ॥
तं कृपामयमपास्तभयशक्तिर्मङ्क्षु वीक्ष्य चकितो हरिरूचे ।
आयुधंधर भेट स्मर योगं कोऽपि कस्यचिदपीह न किंचित् ॥ ३० ॥
इत्युदीर्य परमं निजरूपं विश्वरूपमयमेत्र मुरारिः ।
उद्भवप्रलयतत्परजन्तुव्रातसंकुलमदीदृशदस्मै ॥ ३१ ॥
वाग्निदर्शनवशादिति दैत्यद्वेषिणा विरचितप्रतिबोधः ।
ससमरत्वमिवारिपु वैरं चापमाप विजयी यमरौद्रः ॥ ३२ ॥
अर्जुने रणरसम्पृशि यावत्पाण्डवाः किलकिला कलयन्ति ।
तावदुज्झितशरासनवर्मा नर्मपूर्वमवतार रथान्तात् ॥ ३३ ॥
कायमायतभुजेषु परेषु क्रोधिषु व्रजति संप्रति राजा ।
विस्मयं ददृशि स्विमद्राना सोदरैः सह जगाम स भीष्मम् ॥ ३४ ॥
भीष्ममाप रिपुरेप शरण्य कौरवा जयरवानिति चक्रुः ।
आददौ क्षितिपतिस्तु नयश्रीलम्भकं शिरसि भीष्मपदाब्जम् ॥ ३५ ॥

१. 'घोरं' क. २. 'हृदतनया' क. ३. [illegible] 'समुद्गितेषु' क. ४. 'सितांशु' क. ५. 'नर' क. ६. 'अर्जुनेन रणसम्पृशि' क. ७. [illegible] 'रथ' क.

कौरेयाणि निशितविशिखाशनिभिः किमपि कम्बुनिनादाः ।
नूनमम्बरगुणो न दैवो गैः प्रत्युत व्यनिगुणो निनदाविः ॥ ४९ ॥
सौधकर्णनिलीन निशितैः भल्लैः न दृशो भुजगानाम् ।
कोनां न मदो नु न मानोऽन्योन्यभेदमितैः कपिभिः ॥ ५० ॥
निशितागतरणोऽपाङ्गस्थलीमगेनकृतनादागोरी ।
सुहृदोहमगाः पुमयानां दोर्दण्डैर्भुजैरमर्गा यामिः ॥ ५१ ॥
निष्कुटीभवितुमुत्सुकान्ताभिकमेण रथाभ्रमणाजा ।
निष्कुटद्विरिव मातृभिरभैः प्राप्तकुसुमपरोऽपि मतीराः ॥ ५२ ॥
सादिनं हयपरो रथमानं स्यन्दनी गजगतं न निषादी ।
पत्तिमप्यथ पदातिरवाप द्वन्द्वयुद्धमिति जातममीषाम् ॥ ५३ ॥
ममभ्यपदि नो रदयुग्मं कोऽपि संगति गजः प्रतिमाने ।
उत्थमूलमिषुभिर्निजमर्गो बिभ्रदाप गुरुमिन्दुरशोभाम् ॥ ५४ ॥
तादृशं रणविलासमनन्तन्नर्यनाडि शिरसि स्वस्वेदेन ।
कोपिनेव परकुञ्जरहस्ताभ्युद्धृतेन युधि कश्चन हस्ती ॥ ५५ ॥
कस्यचिद्विपिवरस्य न बाणा रक्तपानमुखमापुररीणाम् ।
तत्करस्फुटितघोरधनुर्ज्यात्रुटिनिष्पतितनश्यदसूनाम् ॥ ५६ ॥
सारसारथिजुषं तरलाश्वं स्यन्दनं हतपतिं निजपक्षे ।
कोऽपि मङ्क्षु विरथो रथमर्तारुह्य सपदि जघान निरुद्धम् ॥ ५७ ॥
सादिनौ सपदि कौचन युद्धेऽन्योन्यवक्रहृदाहितमल्लौ ।
निर्व्यथं पुरत एव मिलित्वा चक्रतुः प्रहतिं क्षुरिकाभ्याम् ॥ ५८ ॥
धावतः समितिहर्षितहेषं कश्चिदात्मतुरगस्य हृदेव ।
पातितेषु परसादिषु सद्यो न द्विपद्वयमहोत्सवमाप ॥ ५९ ॥
खण्डितैकचरणो विनिपातैः कोऽपि यान्तमहितं पदपातैः ।
धावितो युधि जघान मुहुर्भूस्थापितोद्धृतकरस्फुरकोटिः ॥ ६० ॥
अम्बरोत्पतनतः प्रपतन्तं वीरमुद्धसदसिर्युधि कंचित् ।
एकमप्युपरि वज्रशिलावन्मेनिरे भयपराः परवीराः ॥ ६१ ॥

१. 'रवीथैः' क.

मत्तदन्तिनिवहनासु पयोदश्रेणिकासु हिमकान्तिरिवैकः ।
प्राक्प्रविश्य परितः स्फुरिताङ्गः कौमुदीमिव यशांसि वितेने ॥ १२ ॥
भूतले निरवकाशतयाश्वश्रेणिमूर्धसु कृतक्रमपातः ।
उत्पतत्सरिकरेषु बलीयानसादिनः सपदि कोऽपि जघान ॥ १३ ॥
स्वैरमप्रहतसारथिरथ्याः क्षत्रधर्ममधुरेण परेण ।
चक्रिरे रिपुरथेषु रणाग्रसंस्थिता इव रथा रथिहीनाः ॥ १४ ॥
धैर्यधन्यसममर्मिनवत्योर्ध्यातमेकसुभटः गुरुवध्वोः ।
हेलया मन विभेद विचार्य तद्वधूः शिलिमुखेन सेनाग्रे ॥ १५ ॥
कापि वितरयितेऽप्युग मौलौ नृत्यति स्फुरमूर्तिर्मृगनेत्रा ।
तूणपाणिधृतकुण्डलताला तद्वशामरवधूर्विरमाभज ॥ १६ ॥
कोऽपि भग्नशतमैर्दक्षिणपक्षम्वर्गभीतरपि वीक्ष्य निमर्दीन ।
स्पर्द्धीनभ्यसलिनी स्वकमन्ये संगमं स्पृहयति स्म मगाम्मा ॥ १७ ॥
एवमेनमपरा वृणवानि स्वर्वधूरिति विचारपरा ।
वल्गितानि सहदैव चकारभिदाग्निना गदानिवारितवीरः ॥ १८ ॥
धीरवीरोऽपि [illegible] ।
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] ।
कोऽपि [illegible] ॥
[illegible] ।
कोऽपि [illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २३
[illegible] ।
[illegible] ॥ २४

१ [illegible]
२ [illegible]

तं बृहद्बलमखण्डबलश्रीर्मन्युमानभिययावभिमन्युः ।
आर्जुने रणसहायतयाथो कैकयक्षितिपतिः कृपमाप ॥ ७१ ॥
दन्तिनोरिव तदा कुरुपाण्डुव्यूहयोरुभयतो रदनाभान् ।
तान्प्रहारचतुरांश्चतुरोऽपि प्रैक्षत घ्नविनिमानमरौघः ॥ ७६ ॥
तन्मिथो विरथिनौ सकृपाणौ मङ्क्षु कैकयनृपश्च कृपश्च ।
तत्किमप्यसृजतां युधि येनालोकितौ रणमपास्य भटौघैः ॥ ७७ ॥
दुर्मुखस्य धृतराष्ट्रसुतस्य द्राग्बृहद्बलसहायपदस्य ।
सारथिं युधि शरेण सरोषो निर्जघान सहसा सहदेवः ॥ ७८ ॥
आर्जुनेर्विकिरतः शरवीर्थीं ज्यानिनादनिपतद्विपपङ्क्तेः ।
अच्छिनद्युधि बृहद्बलभूपो मार्गणैः सपदि सारथिकेतू ॥ ७९ ॥
तत्कृतप्रतिकृतः स कृतज्ञः कोपतः किमपि युद्धमधत्त ।
फाल्गुनिर्घनघनाघनसान्द्रैश्छादयन्गगनवर्त्म शरौघैः ॥ ८० ॥
एकमप्यनुलवीर्यमनेकं मेनिरे निजनिजाग्रविभागे ।
रोदसी दशदिशोऽपि शरौघैः प्लावयन्तमिव फाल्गुनिमन्ये ॥ ८१ ॥
अप्यमेयमुपलावलिवृष्ट्या मण्डपं दिवि विधाय स काण्डैः ।
अग्निवज्जनकमातुलगोत्यापाययद्रिपुवने निजनेन ॥ ८२ ॥
भिन्नमद्रगजराजमुखद्वानन्दनाग्रगणविक्रमणेन ।
इत्यभिद्रुतकुरुप्रकरेण [illegible] पाण्डवसैन्ये ॥ ८३ ॥
आहवान्त [illegible] स्यन्दनो भुवनभीषणवान् ।
[illegible] ॥ ८४ ॥
(युग्मम्)

[illegible] ।
[illegible] ॥ ८५ ॥
न [illegible] ।
[illegible] ॥ ८६ ॥

अस्थिरा युधि युधिष्ठिरसेना भीष्मभीष्मधनुरुद्धृतबाणैः ।
क्षुभ्यमानतनुरातनुते स्म व्याकुलैव सकलापि विलापम् ॥ ८७ ॥
सिन्धुजन्मनि जगत्त्रयरौद्रे मुञ्चति क्षयकरानिति बाणान् ।
आरुरोह परमं वियदर्कः कौतुकीव रणवीक्षणहेतोः ॥ ८८ ॥
आकुलान्यथ बलानि विलोक्य स्यन्दनी पितृपितामहमागात् ।
अन्यवीरसमरेण सुभद्रानन्दनः स्फुटमपूर्णविनोदः ॥ ८९ ॥
लक्ष्मणप्रमुरिपुणा हृदि विद्धस्तच्चमत्कृतिविकम्पितमौलिः ।
तादृशे समिति शान्तनवोऽपि व्याकुलः कुरुचमूभिरशङ्कि ॥ ९० ॥
भीष्मसीम्नि कृपः कृतवर्मा ते च दुर्मुखविविंशतिशल्याः ।
फाल्गुनेर्विशिखवल्गितकेन व्याहताः कमपि कम्पमवापुः ॥ ९१ ॥
ऐन्द्रिसूनुरभितः परिभिन्नः कोपनिर्जितयुगान्तकृतान्तः ।
आच्छिदत्सपदि दुर्मुखसूतं भीष्मकेतुमिषुभिः कृतचापम् ॥ ९२ ॥
केतुपातकुपिते युधि भीष्मे कालदण्डवदुदस्यति बाणान् ।
पाण्डुसैन्यरथिनो दश दीप्ता रक्षितुं नरसुतं परिवव्रुः ॥ ९३ ॥
आपतत्पतगराडिव भीमो भीष्मबाणगणपातितकेतुः ।
तत्किमप्यकृत संगरसङ्गी येन वीररस एव स मेने ॥ ९४ ॥
आत्मयुग्यगजघातितसूतस्यन्दनाश्वनिकराय सकोपः ।
उत्तराय तु विराटसुताय स्वर्णशक्तिममुचद्युधि शल्यः ॥ ९५ ॥
पर्वतादिव गजादथ तस्मादुत्तरस्तरलया युधि शक्त्या ।
विद्युतेव कृतगाढनिपातं पातितः शिखरदेश इवोर्व्याः ॥ ९६ ॥
खड्गभिन्नरिपुसिन्धुरशुण्डे तत्र राज्ञि कृतवर्मरथस्थे ।
भ्रातृमृत्युकुपितो युधि शङ्खः सिन्धुजेन रुरुधे परिधावन् ॥ ९७ ॥
शङ्खरक्षणधियाथ धुनीमं दुर्धरं लघु रुरोध किरीटी ।
तत्तयोः प्रलयविभ्रमदायी सायकै रणरसः प्रससार ॥ ९८ ॥
पादचारबलशल्यगदाप्रध्वस्तसारथिहयस्तु स शङ्खः ।
जीवितव्यमिव मङ्क्षु गृहीत्वा खड्गमर्जुनरथेऽधिरुरोह ॥ ९९ ॥

---

१. 'क्षुभ्यमान' ख-ग. २. रथी. 'स्यन्दनी' क.

सिन्धुसूनुरथ पाण्डुचमूषु त्यक्तफाल्गुनरथः प्रणनाद ।
कोपविस्तृतयमाननतुल्याकृष्टचापदशनायितबाणः ॥ १०० ॥
लोठयन्गजघटां भटचक्रं संहरन्विघटयन्रथवीथीम् ।
चूर्णयन्हयचयं युधि जातो वज्रपात इव शत्रुषु भीष्मः ॥ १०१ ॥
मार्गणेषु गगनं पिदधत्सु क्रुद्धभीष्मधनुरुल्लसितेषु ।
अस्तभूधरगुहान्तरमागात्सोऽपि भीतवदशीतमरीचिः ॥ १०२ ॥
इत्थं भीष्मेऽतिभीष्मे क्षयसमयसमुद्भूतधूमध्वजोग्र-
ज्वालाकल्लोललीढान्तरमिव तरसा कुर्वति व्योम बाणैः ।
यावद्युद्धाविपेक्षुं किल निजकुलजानेति पूर्वाद्रिमिन्दु-
स्तावत्ते मत्तवीराः स्वयमतनिषत व्रीडयेवावहारम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के भीष्मपर्वणि प्रथमदिनसङ्ग्रामवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

क्षीरोदचिरशायित्वात्पीयूषमिव संचितम् ।
स्फारयन्भारतं व्यासः श्रीकृष्णावतरः श्रिये ॥ १ ॥
से राजानमतिम्लानमथ भीष्मार्कतेजसा ।
गोभिरुल्लासयामास निशाकाले जनार्दनः ॥ २ ॥
निशान्तोद्घाटिते धीरमुक्तिद्वारे रवौ ततः ।
कौन्तेयाः कौरवाः क्रौञ्चव्यूहव्यूढास्ततोऽमिलन् ॥ ३ ॥
शिरांसि भूभुजामेते शरपातैरपातयन् ।
फलानि नालिकेराणामिव सिन्धुसुतस्ततः ॥ ४ ॥
राज्ञां भीष्मशरोत्क्षिप्ता मूर्धानो युधि नृत्यताम् ।
वरयित्रीं सुरवधूमिव द्रष्टुमगुर्दिवम् ॥ ५ ॥
सितानां नभसि क्ष्मापमूर्ध्नां स्पर्धिन्यपाणिनीः ।
रोचारुणा हसावस्यद्धीप्सः पुष्करकन्दयः ॥ ६ ॥

१. 'रेम' ग. २. 'राजानमहनि म्लान' ख-ग. ३. 'निशान्ते धीरे' ख. ४. 'व्यूहस्तो' ख-ग. ५. 'मेते' ग.

पुत्रीपुत्रशरोद्भूतैरन्धैरस्तां सकुन्तलैः ।
सर्वाङ्गमस्त्रव्योम सूर्येन्दुकलशादिव ॥ ७ ॥
इत्यस्य त्रिशिरापार्श्ववाणैरिव विश्लेषिताम् ।
विलोक्य वाहिनीं क्रोधादधावद्धनुमद्ध्वजः ॥ ८ ॥
मर्मनिर्भिद्भिर्या बाणैः वज्रांशैरिव गुप्तुरः ।
पुरतस्ताड्यमानोऽपि हृष्यत्येवापगात्मजः ॥ ९ ॥
स बाणविद्धसर्वाङ्गं गलद्धर्मं द्विपट्टलम् ।
मनसः पोषणस्य धारागृहमिव व्यधात् ॥ १० ॥
तमम्बराशङ्कुशोऽथ पुत्रीसूनुः शिलीमुखान् ।
संहर्षितात्पातालद्धनुषामारोपयन् ॥ ११ ॥
पार्थस्य पावकः सिन्धोर्गर्वोद्गत इवोर्मिभिः ।
शरैः प्रसरे कल्पद्रुमैर्वाणैरपूर्वैरपारितैः ॥ १२ ॥
विस्मेरयत्सत्यारप्सा तदा योऽपि तथाद्भुते ।
व्योमापि विशिखश्रेणीभि गोपायीव सर्वतः ॥ १३ ॥
एवमेकमेव मधुरमर्भिकारकारणम् ।
अन्येऽप्यपारिभिरे वीरा द्वन्द्वयुद्धपरायणम् ॥ १४ ॥
सात्यकिर्कृतवर्मा च शत्रुमर्दिनः समं रणे ।
रेमे च शिखण्डिन्यां भीष्मः सार्धं मधस्थिना ॥ १५ ॥
भीमसेनश्च रिपोर्दुःशासनेन सह संगरम् ।
तथाप्यभीतिमद्भावे दारुणं भीमसेना रणे ॥ १६ ॥
धृष्टद्युम्नश्च द्रोणस्य द्विरदं नीरदा इव ।
सात्यकिः शिखण्डिना सार्धं च विरथमकरोत् ॥ १७ ॥
भीमोऽथ भीष्मस्य देवं शत्रुमर्दी च कौरविम् ।
इत्युक्त्वा कृतेऽथ वीरो निजाम्बुधिकार्यं ययौ रणम् ॥ १८ ॥
ततो दुर्योधनस्यास्त्रमस्त्रैः द्रुपदेश्वरः ।
द्विनाम यो वर्षेण शरदश्चन्द्रमसा द्युता ॥ १९ ॥

कुम्भीन्द्रेणेव भीमेन यमलीलावने युधि।
ध्वस्तो वीररसस्येव प्रासादः केतुमान्नृपः ॥ २० ॥
अथ भीमास्त्रविरथस्तां चमूमत्यतापयन्।
मारुतिर्मारुतोद्धूतजीमूत इव भानुमान् ॥ २१ ॥
सौभद्रशरवीचीभिः कुमारः कुरुभूपतेः।
बालद्रुम इवाम्भोदधाराभिर्विधुरीकृतः ॥ २२ ॥
शराः सुयोधनादीनामितश्चेतश्च पातिनः।
व्यनयन्संयतिश्रान्तमार्जुनिं वाजमारुतैः ॥ २३ ॥
द्रुमाणां कुसुमानीव यशांसि क्ष्माभुजां क्षिपन्।
तत्रातित्वरया वायुरिवायात्कपिकेतनः ॥ २४ ॥
विपक्षविशिखासारक्षिप्तकिंचित्करतां ययुः।
नरेऽतिनीरसे नारीनिरीक्षणगुणा इव ॥ २५ ॥
कीनाशदासहस्ताभैरिव मलिनलोहकैः।
अमृत्कर्दु विपक्षेषु विश्वक्पेते शराशुगैः ॥ २६ ॥
कौन्तेयकृत्तैर्विन्द्रैर्विध्यमानः समन्ततः।
उद्विग्न इव तिग्मांशुर्मन्दात्मादिगुहां गतः ॥ २७ ॥
ततोऽवहारव्याहारभाजि भीष्मे भुजाभृतः।
ययुर्निजनिभं धाम धामनिहृतरश्मयः ॥ २८ ॥ (द्वितीयाहः)
अथोल्वणरणश्रद्धाः संनद्धा कौरवोऽभितः।
रथकूटकान्यौघैः क्षमाशेषे तयोऽक्षिपन् ॥ २९ ॥
भीष्मो व्यूहं धैर्याद्रिरिदर्शयदिव गारुडम्।
तद्रुपृतनदम्भार्थमर्धेन्द्रमर्जुनः ॥ ३० ॥
[illegible]।
[illegible] ॥ ३१ ॥
[illegible]।
[illegible] ॥ ३२ ॥

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible]

प्रविष्टौ कुरुसैन्येषु द्रुतं भीमघटोत्कचौ ।
मन्थेषु समभेव द्वौ बालकस्य करा[illegible] ॥ ३३ ॥

तथापयोः [illegible]र्गी गुरुर्गुरुर्भटाः ।
[illegible]सैर्हिसाम्नीरणैः काल[illegible]रिव ॥ ३४ ॥

रिपुराम[illegible]श्रेणिम्नयोरन्तरि निष्कान्त ।
पपात [illegible]मकृ[illegible]परार्णवयोरिव ॥ ३५ ॥

भीमसेनरृपत्येन हृदयान्तःप्रवेशिना ।
मूर्छां कौरवभूभर्तुर्गृहिनिद्रेव योगिना ॥ ३६ ॥

[illegible]मूर्छाभृति दैने मूलेन रणदीपिनि ।
कृष्णा[illegible] पवेः विर्वेशो विशारदभिः ॥ ३७ ॥

हृतपाहितपोदेन नृपेणोत्साहितन्ततः ।
पाति पीरस्मरयेव भीष्मः इष्टं धनुर्दधौ ॥ ३८ ॥

गुरुर्धैन्य धुनीमूलोः शरापातैर्निरन्तरम् ।
भटालिमर्वेणव्याप्त[illegible]पाणिरथम् ॥ ३९ ॥

ऐकैकश द्रुपद्मालस्थीभरविराणवे ।
तपार्वैरपरणश्च निमज्जन्ति गुरुतः ॥ ४० ॥

विशेषा[illegible] भीष्मस्य विशि[illegible]षु मज्जनात् ।
न कि भवार्णवोत्तारपोत पोतम्बोधि न ॥ ४१ ॥

[illegible]यामोऽन्तरमन्यान्[illegible] ।
[illegible] रणमार्जुनम् ॥ ४२ ॥ ([illegible])

[illegible]भीष्म[illegible] ।
[illegible]ः पाण्डवकाण्डानां [illegible] निवर्तिन ॥ ४३ ॥

रिपु[illegible]पक्षे [illegible] ।
प्राकार इव [illegible] ॥ ४४ ॥

---

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible] ४. [illegible] ५. [illegible] ६. [illegible]

इत्युधिष्ठिरे भक्त्या च चक्रासिरुहयापि च ।
नमन्मूर्धनि गाङ्गेये शुचिलक्ष्मीकटाक्षिते ॥ ५६ ॥
अनूत्पत्य समुत्थाप्योद्धृत्यारोप्य रथे हरिम् ।
महेऽर्जुनस्त्रिमगतीप्रेक्षणीयवपुः क्षणम् ॥ ५७ ॥ (युग्मम्)
विधेश कोऽयमारम्भः संरम्भस्त्यज्यतामयम् ।
प्रभावः प्रेक्ष्यतां प्रेक्षस्व एव मयि बिम्बितः ॥ ५८ ॥
इत्युक्त्वा हृष्टवैकुण्ठकम्बुनादैः कृतोद्यमाः ।
ज्यानादैराह्वयत्पार्थः सुरीवरवरोत्सुकाः ॥ ५९ ॥
भुजगीव भुजा तस्य कृष्टचापबिलाश्रया ।
अमूतेवाशुगान्सर्पाभरेन्द्रैरपि दुर्धरान् ॥ ६० ॥
तुल्यकालोच्छलच्छरैररोधि क्रोधनैरयम् ।
संभूय भूभुजा भीरैर्जम्भारिरसुरैरिव ॥ ६१ ॥
अपोरकृत्तद्विपदेहवाहनायुधकेतनम् ।
माहेन्द्रमस्त्रं माहेन्द्रिर्व्यधाद्विधक्षयक्षमम् ॥ ६२ ॥
कोऽप्यासीत्खण्ड्यमानानां पाण्डवास्त्रैर्विरोधिनाम् ।
धीवरैर्धूयमानानां शङ्खानामिव निःस्वनः ॥ ६३ ॥
पतन्त्येव बलाङ्गानि विखण्ड्याहर्तुमुत्सुकाः ।
विलसनरक्तकुल्यासु पिशाचास्तिमिरूपिणः ॥ ६४ ॥
धनंजयजयं वीरा बद्धम्यासभुजामदम् ।
रोधैरमुच्यन्नञ्चितरणं तारका इव ॥ ६५ ॥
क्षुण्णमैन्योत्थैरक्तसिक्त इवारुणः ।
प्रविवेशार्णवं तदा ध्यानमनोरथ. ॥ ६६ ॥
...तं रणाम्भोधौ सक्ते दिवसात्यये ।
तद्दिनि व्यथितं चक्रद्वय विघटितं तदा ॥ ६७ ॥ (तृतीयमह्)

'प्रेक्षणीय इव' ग २ 'वैकुण्ठ' क. ३ 'यमान्' क. ४ 'रसुकान्' क.
...रक्त' ख-ग
३०

पार्थेनाथ रथस्थेन पृषत्केन हृदि क्षतः ।
वर्णिकां मरणस्येव मूर्छामाप सुयोधनः ॥ ८१ ॥
सेनापतिसुषेणाख्यौ जलसंधसुलोचनौ ।
भीमभुजं भीमरथं भीमबाहुमलोलुपम् ॥ ८२ ॥
समं विवित्सुविकटौ दुर्मुखं दुष्प्रधर्षणम् ।
इमान्यमातिथीकृत्य तत्सुतांश्च चतुर्दश ॥ ८३ ॥
चतुर्दशसु विश्वेषु प्रमतां यशसामसौ ।
उच्चैः सहचरीचक्रे सिंहनादान्वृकोदरः ॥ ८४ ॥ (विशेषकम्)
विषमास्त्रप्रगल्भेऽथ भगदत्ते समेयुषि ।
संचुकोच नवीनेव रामा भीमपताकिनी ॥ ८५ ॥
भीमोऽमूर्छन्ध्वमालम्बी विद्धस्तद्रिपुणा हृदि ।
घूर्णन्वभौ स्तम्भबद्धो मदान्ध इव सिन्धुरः ॥ ८६ ॥
स्वभटारूढदिग्दन्तिपद्ये मायी घटोत्कचः ।
तमिभस्थं सुरेभस्थस्तत्स्मातकृष्यारुधत् ॥ ८७ ॥
तदस्त्रवृष्टिभिः शौर्यलताकन्दौ तदापतुः ।
उत्कर्षं भगदत्तश्च सुप्रतीकश्च तद्गजः ॥ ८८ ॥
प्रणादैर्भगदत्तस्य सुप्रतीकस्य चाद्भुतैः ।
द्यामरेन्द्रा गजेन्द्राश्च बभूवुर्विमदाशया ॥ ८९ ॥
समुज्झितेव दिङ्नागैर्घटोत्कचहतैरिव ।
तदा तैमीतमःक्रान्ता सिन्धुमग्नेव भूर्बभौ ॥ ९० ॥
मायिनां रणराज्याय रक्षसां दिवसो निशा ।
इति भैमिभिया भीष्मोऽवहारं व्याहरज्जवात् ॥ ९१ ॥
न मृतास्तावदद्येति ध्यायन्तः कौरवा ययुः ।
श्वोऽप्यमून्हन्म एवेति स्मरन्तः पाण्डवाः पुनः ॥ ९२ ॥ (चतुर्थसर्गः)

---

१. गमारक्षेऽप्यर्थः स्फुट एव. २. 'नैशतमः क्रान्ता' ख.

भिन्नभूपगुणाम्भोजैः कर्णान्तोत्थशिलीमुखैः ।
इभवल्लीमभीष्माद्यैर्भेगाहे वाहिनीद्वयम् ॥ १०६ ॥

ध्वनद्धन्वनदद्बाणं सत्त्वालंकारभासुरम् ।
सात्यकिः सुरनारीभ्यो रथिनामयुतं ददौ ॥ १०७ ॥

नीरन्ध्रधन्वारैः शत्रून्पलायनपरान्दिशः ।
तमरुद्ध ततो युद्धभूरिर्भूरिश्रवा नृपः ॥ १०८ ॥

युद्धाय धावतस्तत्र दश सात्यकिनन्दनान् ।
भूरिश्रवाः शौर्यश्रके दिक्पालेभ्यो बलीनिव ॥ १०९ ॥

ततः प्रवृद्धवेगौ[1] तौ वीरौ तरलितक्रुधौ ।
मिथः क्रियाभिर्विरथौ धृतासी समधावताम् ॥ ११० ॥

भुमाशा करिकूर्माहिवराहगिरितद्भरात् ।
तत्सत्यसत्त्वावष्टब्धं नामज्जद्भूतलं यदि ॥ १११ ॥

भीमदुर्योधनाभ्यां तौ स्वरथाभ्यामपान्यतः ।
द्रावीतो तत्तु मेनाते जीवनं निधनाधिकम् ॥ ११२ ॥

तदा तु सात्यकिसुतध्वंसक्रोधाद्धनंजयः ।
धनंजयोऽभवद्वाणा शूरः कौरवकानने ॥ ११३ ॥

अब्दादिव महाशब्दाद्याण्डकोदण्डतोऽर्जुनात् ।
भूभृन्मौलिषु संतापं व्यधुः शम्पा इवेषवः ॥ ११४ ॥

तद्बाणपातव्यथिता पिण्डीभूय भवचमूः ।
इतश्चेतश्च लुलितैर्गृत्यो कवलता ययौ ॥ ११५ ॥

इति निर्दम्भसरम्भात्तदा जम्भारिजन्मना ।
अहन्यन्त महस्राणि नृपाणां पञ्चविंशतिः ॥ ११६ ॥

ध्वजैः पल्लवितं रक्तैः पुष्पितं हारमौक्तिकैः ।
मौलिभिः फलितं राज्ञा तदा दुर्मन्त्रितं तव ॥ ११७ ॥

१ 'जवात्' ख-ग २. 'वीरौ' ख ३. भगुर ४ बलिः. ५

६ 'दृष्टि.' ख-ग.

भीमस्तद्बाणसंजातसर्वाङ्गीणव्रणो रणे।
गोर्पति कोपसंरक्तदेहसहस्र ईवैक्षत॥ १२० ॥
ततोऽशुप्रकरेणार्कः कौरैवप्रकरानिव।
कौरवान्मोहयामास मोहनास्त्रेण पार्षतः॥ १२१ ॥
मिथः पेषक्रपेष्यत्वं भेजिरे कौरवास्ततः।
तीव्रात्मानः प्ररोहन्तो डिम्भस्य दशना इव॥ १२२ ॥
मौढप्रज्ञास्त्रपातेन कौरवप्रकरं गुरुः।
तदाशु बोधयामास मोहविद्रोहकारकः॥ १२३ ॥
ततो युद्धे न जीवन्तमेनमद्येति मारुतिः।
विरथ्य कुरुपृथ्वीशं मूर्छयामास मार्गणैः॥ १२४ ॥
नृपे कृपेण रथिना कृष्टे हृष्टेऽथ पाण्डवे।
क्ष्वेडाभिः खण्डयत्यद्रींश्चकम्पे चकितेव भूः॥ १२५ ॥
उद्यते कुरुवृद्धेऽथ पाण्डवप्रेयसी चमूः।
शिरोनिखातैर्विशिखैः कुरङ्गीमिव निर्ममे॥ १२६ ॥
भीष्मो भुवनसंक्षोभी [5]भीरूणामथ भूभुजाम्।
संकीर्णीकृतकीनाशसदनं कदनं व्यधात्॥ १२७ ॥
स कोऽपि द्रौपदेयाना कौरवैरभवद्रण[6]।
येनाशु जगृहे चक्षुर्भीष्मादिभ्योऽपि नाकिनाम्॥ १२८ ॥
तदा तत्कदनाधिक्यमशक्त इव वीक्षितुम्।
गिरिगुप्ते रवौ चक्रुरवहारं महारथाः॥ १२९ ॥ (षष्ठमह)
भीमाभिभूतमाश्वास्य निशान्ते शान्तनिर्नृपम्।
उवाह मण्डलव्यूहं वज्रव्यूहं च धर्मजः॥ १४० ॥
ततश्छिन्नेव भानोर्भा वीरसिंहैर्महेषुभिः।
क्ष्मायामितस्ततोऽभ्राम्यद्विधुरा रुधिरच्छलात्॥ १४१

१. 'गोपति.' ख-ग. २. 'दन्तदन्त' क. ३. 'इवैक्षत' ख-ग ... इति भवेद. ५. 'ऽमृषत' ख ग. ६. 'भरीणा' ख ग

आकृष्टं लोहघातेन पक्षवातेन वीजितम् ।
यमस्य पेयतां निन्ये राज्ञां रक्तं नरेषुभिः ॥ १५४ ॥
तदा तयोरुदश्चद्भिस्तेजोभिरिव तापिते ।
गतेऽर्णवं रवौ चक्रुरवहारं महीभुजः ॥ १५५ ॥ (सप्तममहः)
सुते सागरगामिन्याः सागरव्यूहकारिणि ।
प्रगे शृङ्गाटकव्यूहं तेने द्रुपदनन्दनः ॥ १५६ ॥
अङ्गत्विट्पूर्णमध्यानि चापचक्राणि दोष्मताम् ।
भोजनाहूतकीनाशसैन्यभाजनतां ययुः ॥ १५७ ॥
रिपुबाणोच्छलद्रक्तधारासिक्तपुरोभुवः ।
अनुत्थितरजःपूराः सुखं शूराः प्रतस्थिरे ॥ १५८ ॥
क्षिपद्भिः क्ष्माभृतां मौलीन्नालिकेरीफलोपमान् ।
पराक्षिप्तुमारेभे वाहिनी भीष्मसायकैः ॥ १५९ ॥
तेन दीर्णोदरैश्छिन्नै रुण्डैर्मुण्डैश्च भूभुजाम् ।
कपर्दकन्दुकाकारै रेमिरे यमकिंकराः ॥ १६० ॥
दधतः प्रधनाधित्यं कुण्डलीकृतधन्वनः ।
अहो वृद्धस्य तस्याभूत्पार्थसेना पराङ्मुखी ॥ १६१ ॥
त्रस्तासु तासु सेनासु भीष्मः खेलन्यशोर्णवे ।
भीममेकं पुरोऽपश्यत्प्रतिबिम्बमिवात्मनः ॥ १६२ ॥
असृग्धारा बभुर्भीमहृदि भीष्मशराहते ।
रिपुदाहक्रियानिर्यत्क्रोपाग्निशिखा इव ॥ १६३ ॥
अथ भीमेशरग्रस्तसारथि[1] शान्तनो रथं ।
वाहैराहवतोऽकर्षि ददद्भिर्द्विषतां यशः ॥ १६४ ॥
बह्वाशिनं कुण्डधार विशालाक्षापराजितौ ।
महोदर पण्डितक सुनाभ चेति ते सुतान् ॥ १६५ ॥
निघ्नतः स्म भीमस्य प्रतापदहनस्तदा ।
समुच्छलद्भिः कीलालैः सस्फील इवाज्वलत् ॥ १६६ ॥

१ 'शरग्रस्त' ग

ताक्ष्यीभूयामुना भुज्यमानानां फणिनां मणीन् ।
पतनः कार्ष्णिरैक्षिष्ट दिवा नक्षत्रवृष्टिवत् ॥ १८० ॥
भुक्त्वाथ भोगिनो भूरीन्कृतभीमनिनाकृतिः ।
पक्षाद्यः प्रोत्ननाद द्राग्लोकत्रयभयंकरः ॥ १८१ ॥
पुरो मायामयीं मूर्तिं कृत्वा योद्धुं निशाचरः ।
खड्गेनापातयत्पश्चात्कार्ष्णेश्चलत्कुण्डलं शिरः ॥ १८२ ॥
दृष्ट्वा हतमिरावन्तं तं तुदन्तं द्विपक्षमूः ।
क्रुद्धोऽस्तैदिक्करिक्रीडां क्ष्वेडां चक्रे घटोत्कचः ॥ १८३ ॥
स राज्ञा पङ्करसास्वादसंभृतरससंकरैः ।
स्वभटान्प्रीणयन्मांसैर्मन्थारिवरूथिनीम् ॥ १८४ ॥
गर्जद्गुरुगजानीको मानी कोपारुणेक्षणः ।
तमभ्यधावद्वाग्मीशो मृत्युं यम इवोद्धतः ॥ १८५ ॥
घटोत्कचस्य चतुरश्चकर्त सुभटानयम् ।
शौर्यश्रीमन्दिरस्तम्भानिव जम्भारिविक्रमः ॥ १८६ ॥
शक्तिर्घटोत्कचेनाथ क्षिप्ता क्ष्मापतये रयात् ।
नागं वङ्गाधिपेनान्तर्नीतं विषरूपापिबत् ॥ १८७ ॥
रक्षश्चमूरङ्गेऽथ घटोत्कचबलेऽचले ।
उद्वेलार्णवतुल्येऽभूद्वाहिनीयं पराङ्मुखी ॥ १८८ ॥
नभस्स्पृशि भ्रमद्वारि क्षुभ्यदद्रि श्रमज्जगत् ।
तदाभूत्कोऽपि संमर्दः पलारभगदस्तयोः ॥ १८९ ॥
श्रुत्वा सुतवधं जिष्णुर्निमग्नमनयत्क्रुधा ।
चक्रे महीं महीन्द्राणां शीर्षैर्बद्धशोणिनीम् ॥ १९० ॥
अनाधृष्टिं कुण्डलिनं व्यूढोरस्कदीर्घलोचनौ ।
कुण्डभेदं दीर्घबाहुं सुबाहुं कनकध्वजम् ॥ १९१ ॥

---

१. 'देवानिव त्रिविष्टपम्' ख. २. 'मेघुमन्त' ख-ग ३. 'दत्तपदं' क. ४. 'ई...
...रुमीदं' ख.

वलीकृतमार्तण्डं तद्वोघैः प्रसृते तमः ।
सोमुसासिकीलाभिः स्फारोद्धारमिवाबभौ ॥ २०५ ॥
मोघकज्वलस्रेग्ररसोभिः सोभिते बले ।
आर्जुनिर्व्यतनोदस्त्रं तापनं स्वप्रतापवत् ॥ २०६ ॥
क यास्यतीदमित्यर्कैः सर्वतोऽभ्युदितैस्तदा ।
स्मायारछायामयमपि ध्वान्तमैग्रासि हासिभिः ॥ २०७ ॥
तमसि ग्रस्यमानेऽर्कैस्तमःश्यामं निजं वपुः ।
निभाल्येव भयार्तेन पक्षादेन पलायितम् ॥ २०८ ॥
प्रहारचण्डैर्नोचालि बाणालैर्वैरिणोऽप्यय ।
भीष्मादिभिः परिणतैः सौभद्रोऽद्रिरिव द्विपैः ॥ २०९ ॥
अथैन्द्रिः सुतसंघट्टकुपितः कपिकेतनः ।
अस्त्रं ससर्ज वायव्यं कार्यव्ययकृते द्विषाम् ॥ २१० ॥
लोठितानां भटेन्द्राणां यशांसीव समीरणाः ।
स्फलानुत्क्षिप्य मलिनीचक्रिरे धूतधूलयः ॥ २११ ॥
सिसाः शैलास्त्रतः शैला द्रोणेन स्खलितानिलाः ।
अथावसथरीकर्तुमिन्द्रवैरादिवेन्द्रजम् ॥ २१२ ॥
अथ पार्थेन नाराचसार्थेन कुलिशत्विषा ।
विकीर्य जालं शैलानामालभ्यत बलं द्विषाम् ॥ २१३ ॥
वातपुत्रगदाघातसमभग्नजातमाः ।
तत्रायासरितः सस्रुः प्रेतहासोच्चफेनिलाः ॥ २१४ ॥
शिरःकलिङ्गकं रुण्डकूष्माण्डैर्भुजभित्तिभिः ।
सिते राज्ञां व्यधाद्भीष्मः कान्ताकवनं शुभम् ॥ २१५ ॥
भीष्मबाणच्युते राज्ञां छत्रचामरसंयुते ।
वर्णो तयदामा दीर्घिगुत्केदारनारीन ॥ २१६ ॥
भीष्मो भाग्यविश्रान्तश्रमं दुरवापोर्मिभ ।
पुरुषैनात्मनारीभिर्दिशास्त्री प्राहरद्यम् ॥ २१७ ॥

---

१. 'स्मारविहारिभिः' क-ग. २. 'अथैरणुर' क ग । [illegible]

इति निश्चित्य कृष्णेन सोदरैश्च समं नृपः ।
गुप्तो गत्वा जयोपायं भीष्मं पप्रच्छ भक्तितः ॥ २३१ ॥
गाङ्गेयोऽथ जगौ युद्धाटोपे कोऽपि न मां जयेत् ।
तज्जेयोऽहमवध्येन स्त्रीपिण्डेन शिखण्डिना ॥ २३२ ॥
श्रुत्वेति भीतो राजानं नत्वा स्वशिबिरं ययौ ।
प्रातर्मानमहाव्यूहैर्वीरव्यूहरयोत्थितम् ॥ २३३ ॥
प्रवीरमुक्तैः शरौघैर्दिनि संघट्टिभिर्मिथः ।
चूर्णिता इव चण्डांशुकरा वह्निकणा बभुः ॥ २३४ ॥
वीरेषुपूरा वीरेषु ययुर्नीरा भुवा पुनः ।
तच्छायच्छद्मना कालकिंकराणां धराः समम् ॥ २३५ ॥
तनश्चलच्चमूत्खातक्षितिरेणुः फणीशितुः ।
रत्नभाम इवैक्ष्यन्त युद्धोत्थाः क्षतमौर्मयः ॥ २३६ ॥
आसन्नवीरलग्नोऽपि द्विड्बाणे स्त्रीगवधिनी ।
रैक्तं बालातपं भेदयामाधन्वीरा स्तनभ्रमात् ॥ २३७ ॥
धीरैः शिखण्डिगाण्डीवविमुक्तैर्विशुरीकृतम् ।
गौरगन्धौरवं मर्मं निचक्राम पितामहः ॥ २३८ ॥
ममज्जुर्वीरगात्रेषु तन्मुक्ता बाणपङ्क्तयः ।
यथा महत्पयोधीषु धारा धाराधरोज्झिताः ॥ २३९ ॥
भीष्मः शिरोभिर्भूपानां क्षुरप्रोत्क्षेपपातितैः ।
ममर्द द्विट्चमूं गन्धोपलगोलगुलैरिव ॥ २४० ॥
गोत्रकातरविभ्रमारिधन्व उवचोऽर्जुनं ।
कृतस्नान इवार्तस्य शिखण्डी तस्य संमुखः ॥ २४१ ॥
अथाभ्यधत्त तं भीष्मः कामं प्रहर हन्त माम् ।
कृपिणोऽर्थी इवायान्ति आगाति त्वयि मे शराः ॥ २४२ ॥

---

१. 'तत्र [illegible]' ख, 'तत्र [illegible]' ग. २. '[illegible]' [illegible].
३. '[illegible]' ग.

भीष्म प्रहर मा जीवञ्जीवन्यास्यसि नाद्य मत् ।
इत्युक्त्वा पार्थतः काण्डैस्तं बिभेदार्जुनेरितः ॥ २४३ ॥
रोमाग्रखण्डितोद्दण्डशिखण्डिविशिखेऽस्तु सः ।
रोषैरापूरयन्भीष्मो संजहार महारथान् ॥ २४४ ॥
नमन्नूस्फुटनोद्भ्रान्तखभ्रध्वान्तभरैरिव ।
रजोभिर्व्याप्तदिग्नद्धे संमर्दो विद्विषां मिथः ॥ २४५ ॥
उत्पातजातसंभ्रान्तद्रोणाज्ञात्वरितास्ततः ।
कुरुवीरा धुर्मीसूनोः प्राकाराकारतां ययुः ॥ २४६ ॥
भीष्मस्यास्त्रैर्मणीभूषा बभुः कूटीकृता नृपाः ।
मेरुणेव तमाह्वातुं प्रहिताः शिखरश्रियः ॥ २४७ ॥
दूरादेत्याथ घृणया भीष्मोऽभाषत धर्मजम् ।
खिन्नोऽसि कदनादस्मात्पुत्र पातय मामिति ॥ २४८ ॥
इत्युक्त्वा शिथिलास्त्रोऽपि स बहूनां क्षयोऽभवत् ।
क्रीडन्नपि करी मूलोन्मूलनं हि महीरुहाम् ॥ २४९ ॥
रक्ताब्धिमुडद्दीन्द्रतुङ्गमातङ्गपुंगवः ।
भीमो बभूव बीभत्सो शरव्यतिकरः परः ॥ २५० ॥
भीष्मो दीव्यास्त्रवान्धावन्मध्यमेत्य शिखण्डिना ।
निवारितोऽर्जुनध्वंसे सीधुनेवामृताहुनौ ॥ २५१ ॥
तं क्षणेऽस्मिन्रणे स्मेरमभ्येत्य वसवोऽभ्यधुः ।
कालोऽयं धन्य सन्यासहेतुस्तेऽस्माकमीहितः ॥ २५२ ॥
अथ भीष्मः श्लथारम्भः शिखण्डिविशिखव्रजैः ।
बानोत्थकुसुमस्तोमैरारामिक इवार्चितः ॥ २५३ ॥
पतर्च्छीर्णोच्छलद्रक्तच्छलनृत्यत्पराक्रमः ।
चक्रेऽरिचक्रं साक्रन्दं साक्रन्दनिरिपुव्रजैः ॥ २५४ ॥
भीष्मेणार्थं पृतं यथत्तदैन्द्रिम्नदाच्छिनत् ।
स्वीकृतं वादिना पक्षवितानमिव सन्मतिः ॥ २५५ ॥

१. 'शिशिखेतु सः' ख ग. २. 'हर्षो' ख, 'हर्षा' ग. ३. 'शिरः' ख.

यन्मुदादितबलो बलवत्तत्कोपतप्तनयनश्रुतिदीतम् ।
धारयन्धनुरपक्षपशूनां होमकुण्डमिव कुण्डलितं सः ॥ ११ ॥
स्पर्धमानमहसं पतिमद्राम्प्यहो शरभरैः पिदधानः ।
शिप्यमाणशरणो रणशिप्यैस्त्रासवद्भिरसुरैश्च सुरैश्च ॥ १२ ॥
उग्रवेगमितया खलु रेखारूपया तनुरुचाप्यनुयातः ।
मृत्युराक्षसमुखानलकीलेष्वाकुलेष्वरिकुलेषु पपात ॥ १३ ॥
(पञ्चभिः कुलक॰

उन्नदन्परिहसन्धनुरुच्चैर्ध्यानयन्प्रविकिरन्विशिखौघान् ।
लोष्ठपातचलकाककुलाभं तच्चकार बलमाशु कुमारः ॥ १४ ॥
तच्छरैर्गुरुभिराशु सुदूरादापतद्भिरपराधपरेषु ।
ताडिता च सहसा विरटन्ती क्रोडिता च शिशुवद्रिपुसेना ॥ १५ ॥
द्रोणसिन्धुनृपती पटुघट्टौ द्राक्कपाटपुटवद्विघटय्य ।
नागराज इव राजकुमारस्तद्बलं नगरवद्विजगाहे ॥ १६ ॥
पूर्वशर्ववरदुर्धरसिन्धुक्ष्मापनिर्जितधुतैः सबलेचैः ।
पाण्डवैः सहचरैरहितस्य श्रीशुशुम्भ वदनं नरसूनोः ॥ १७ ॥
उद्भटप्रतिभटक्षयसंधामुक्तवेणिरिव लोलपताकः ।
घोरघस्मररवोऽभवदस्य व्यूहवीरभयदो रथ एव ॥ १८ ॥
एत्यसावभिगतोऽयमदीनं हन्त हन्त्ययमनेन हता हा ।
लात लात हत रे हत रेऽमुं तं प्रतीत्यजनि राजगणोक्तिः ॥ १९ ॥
राजकस्य तदिपुक्षतधूता मौलयस्तरलकुण्डलपक्षाः ।
संगरे भटभुजाभुजगाग्रे हेमपक्षिपृथुका इव पेतुः ॥ २० ॥
रुण्डमुण्डमयमेव धरित्रीपीठमस्त्रमयमेव विहायः ।
रक्तबिन्दुमयमेव तदाशाचक्रवालमकृतैष भुजालः ॥ २१ ॥
तस्य पत्रिषु ततेषु विभिन्नैर्व्यक्तमौक्तिककरैः रदिकुम्भैः ।
स्वर्वधूकुचतटार्पितहस्तं स्वं निषादिभटवृन्दमहासि ॥ २२ ॥

१. 'महसा' क. २. 'भुजगोऽग्रे' क.

छेत्ते बाणगणैर्व्योम्नि द्रष्टुं तत्र रणं तयोः।
देवा इवाययुः पश्यदनिमेषभरच्छलात् ॥ १४९ ॥
कौन्तेये कर्णकोदण्डरथक्षोधानले तदा।
दुर्जयाख्यस्तव सुतो राजन्भेजे पतङ्गताम् ॥ १५० ॥
भीमेन भुवनक्षोभशोभमानशरोत्करः।
गदया विरथीचक्रे पुनराधि रथी रथी ॥ १५१ ॥
तदा त्वदङ्गजो राजन्धावन्भीमेन निर्ममे।
प्रेमपः स्वर्गसुमुखीमुखपद्मशिलीमुखः ॥ १५२ ॥
आरुह्य प्रेमपरथं ततोऽधिरथभूः शरान्।
यान्भीमस्य हृदि न्याम तैस्तत्कोपानलोऽज्वलत् ॥ १५३ ॥
ततो दृष्ट्वा प्रविष्टेषु श्वभ्रं भीमेषु भोगिषु।
कर्णो गुल्मं नरेन्द्राणां रथेन जैविनाविशत् ॥ १५४ ॥
तान्दुर्मर्षणदुर्मोहजयद्दुःशलदुःसहान्।
जघान त्वत्सुतान्पञ्च भीमः सत्याभिधस्तदा ॥ १५५ ॥
रुक्मन्तं पुनरङ्गेशं कृत्वा कृत्तरथायुधम्।
भीमे नदति भक्षयेव भियालोटि भटैर्भुवि ॥ १५६ ॥
ससाथ त्वत्सुताश्चित्रश्चित्रबाणः शरासनः।
चारुचित्रश्चित्राक्षो चित्रवर्मोपचित्रकौ ॥ १५७ ॥
कर्णत्राणधियो भीमबाणव्रातनिपातिताः।
युधि स्वपुत्रं पाहीति वक्तुं शङ्केऽर्कममजन् ॥ १५८ ॥ (युग्मम्)
मुहुर्जितोऽपि राधेयस्तांन्मृतान्वीक्ष्य बाष्पदृक्।
अनिर्वेदः श्रियो मूलमित्येनं पुनरापतत् ॥ १५९ ॥
भीमः क्षरदसृग्धारो राधेयविशिखैर्बभौ।
वीरश्रीस्नानशास्मीरारणनिर्झरदोलवत् ॥ १६० ॥

१. 'तयो' [illegible] २. 'कौन्तेयक' ख. ३. '[illegible]' ख. ४-५. 'दमद' क-ख. ६. [illegible] 'दुर्धे' ख-ग. ७. 'रथिनां' क. ८. 'दुर्धेर' ख ग. ९. तान्त [illegible] ख-ग. १०. 'सांऽस्मता' क; 'तान्[illegible]' ख.

सामीरिणा संयति भज्यमानं विभज्यमानं यमदासवृन्दैः ।
बलं तदालोक्य नृलोकमस्त्रमयं वितन्वन्प्रचचार कर्णः ॥ १३७ ॥
मिथः प्रमाथाकुलयोस्तदाभूत्कौन्तेययोः कश्चन काण्डपातः ।
यद्वातजातप्रसरैरिवासीत्सुरासुराणामपि मौलिकम्पः ॥ १३८ ॥
भीमेन भग्नप्रसरः शरौघैः कर्णस्तदा दीर्णरथायुधौघः ।
त्रस्तोऽपि वैरादिव रंहसैव तदीयतानं जयति स्म वातम् ॥ १३९ ॥
म्लानाननः कृपीकान्तं तदागत्य नृपोऽभ्यधात् ।
प्रियोऽर्जुनस्ते यन्मुक्तौ तस्मै सात्यकिमारुती ॥ १४० ॥
अहो नु मन्दभाग्यानां सामर्थ्यं किंचिदद्भुतम् ।
येनापि वज्रदुर्भेदा त्वत्प्रतिज्ञा श्लथीकृता ॥ १४१ ॥
ऊचे गुरुर्गुरुतरा किं युध्येयं चमूमिमाम् ।
किंवा तौ बाणपातौघचलाचलकुलाचलौ ॥ १४२ ॥
एकोऽपि वीर याम्येन समाप्यद्य चमूरम् ।
एकादशचमूर्वीरैस्त्व निवारय तत्रयम् ॥ १४३ ॥
इत्युक्त्वा गुरुणा गत्वा द्रुपदोर्वीशनन्दनौ ।
पार्थिवौ विरथौ चक्रे [illegible] ॥ १४४ ॥
इत्यन्तरे महा[illegible] [illegible] ।
[illegible]

छेन्ने बाणगणैर्व्योम्नि द्रष्टुं तत्र रणं तयोः ।
देवा इवाययुः पश्यदनिमेषमटच्छलात् ॥ १४९ ॥
कौन्तेये कर्णकोदण्डरथक्रोधानले तदा ।
दुर्जयाख्यस्तव सुतो राजन्भेजे पतङ्गताम् ॥ १५० ॥
भीमेन भुवनक्षोभक्षोभमानशरोत्करः ।
गदया विरथीचक्रे पुनराधि रथी रथी ॥ १५१ ॥
तदा त्वदङ्गजो राजन्धावन्भीमेन निर्ममे ।
प्रेमयः स्वर्गसुमुखीमुखपद्मशिलीमुखः ॥ १५२ ॥
आरुह्य प्रेमपरथं ततोऽधिरथभूः शरान् ।
यान्भीमस्य हृदि न्यास तैस्तत्कोपानलोऽज्वलत् ॥ १५३ ॥
ततो दृष्ट्वा प्रविष्टेषु श्वभ्रं भीमेषु भोगिषु ।
कर्णो गुल्मं नरेन्द्राणां रथेन जैविनाविशत् ॥ १५४ ॥
तान्दुर्मर्षणदुर्मोहजयद्दुःशलदुःसहान् ।
जघान त्वत्सुतान्पञ्च भीमः सत्याभिधस्तदा ॥ १५५ ॥
रङ्गन्तं पुनरङ्गेशं कृत्वा कृत्तरथायुधम् ।
भीमे नदति मत्तयेव भियालोटि भटैर्भुवि ॥ १५६ ॥
ससाप त्वत्सुताश्चित्रश्चित्रबाणः शरासनः ।
चारुचित्रकचित्राक्षो चित्रवर्मोपचित्रकौ ॥ १५७ ॥
कर्णत्राणधियो भीमबाणपातनिपातिताः ।
युधि स्वपुत्रं पाहीति वक्तुं शङ्केऽर्कमव्रजन् ॥ १५८ ॥ (युग्मम्)
मुहुर्जितोऽपि राधेयस्तांन्मृतान्वीक्ष्य बाष्पदृक् ।
अनिर्वेदः श्रियो मूलमित्येनं पुनरापतत् ॥ १५९ ॥
भीमः क्षरदसृग्धारो राधेयविशिखैर्बभौ ।
वीरश्रीस्नानकाश्मीररसनिर्झरशैलवत् ॥ १६० ॥

---

१. 'छन्नो' ख. २ 'कौन्तेयक' ख. ३. 'फेरवने' क. ४-५. 'प्रथम' क-ख. ६. 'गुर्वं' ख-ग. ७. 'रथिना' क. ८. 'दुर्धर' ख ग. ९. 'तान्पुत्र चित्रशरासनामनौ' ख-ग. १०. 'ताडिता' क; 'तानहना' ख.

तवः पत्रिप्रकरैः पराङ्मुखं विरच्य नाराचरुचा गुरोः सुतम् ।
अयुप्रभायम्त्रितसांध्यविभ्रमाञ्जवान संधानवनीभृतां नरः ॥ १७२ ॥
ईयांद्रिभूतानपि रक्तवाहिनीप्रभावबिन्दूनुदितान्पदे पदे ।
त्वरातिरेकादभिवग्रपन्ययौ जयद्रथेच्छोर्मयिनलदा रथः ॥ १७३ ॥
तदा हरीणामपि कृष्णयोरपि द्युतिस्त्वरादीर्वितैरैव मिश्रिता ।
मुदा भटैः सयवि जह्नुनन्दिनीकलिन्दजासङ्गनिभा व्यभाव्यत ॥ १७४ ॥

सव्यसाची रविरिव प्रत्यङ्गासशिलीमुखम् ।
इतस्ततः चीर्णदलं पद्मव्यूहमथ व्यधात् ॥ १७५ ॥
रिगाद्य वाहिनीं पद्मव्यूहोद्दलनलौलसे ।
नरे नाग इवोत्क्रान्ते राजहंसैः पलायितम् ॥ १७६ ॥
महारथवयगुप्तपाशस्थितनयद्रथम् ।
सव्यसाची ततः सूचीव्यूहं निचितमाविशत् ॥ १७७ ॥
उद्यत्कीलालकीलाढिशालिनं मारुतिस्तदा ।
आयुजवलगदाहस्तो ददाह स्तोममरिणाम् ॥ १७८ ॥
सात्यकेर्निघ्नतः शत्रून्मुहुर्धन्व नतोन्नतम् ।
निमेषोन्मेषभृन्मृत्योर्विलोचनमिवाबभौ ॥ १७९ ॥
धन्विना युयुधानेन युधानेन क्रुधार्दितम् ।
कौरवेन्द्रमहाचक्रं ह हा चक्रन्द तत्तदा ॥ १८० ॥
अर्ध वृषनृपस्येव खे निक्षेप शरैः शिरः ।
यद्विधुतुदवद्वीक्ष्य विप्रस्तं राजमण्डलम् ॥ १८१ ॥
अपात्यन्त शरैस्तेन वीरा पञ्चशतीमिताः ।
क्ष्मासमुना पतङ्गस्य करा इव दिवस्तदा ॥ १८२ ॥
नृपाङ्घ्रिपान्विमृद्नन्त यूथेशमिव केसरी ।
भूरिश्रवाः समभ्यायाद्भूपस्तं यूपकेतनः ॥ १८३ ॥

१. 'दृशा' ख. २. 'दृशा' ख. ३ 'तौरीति' क. ४ 'व्यभाव्यत' ग. ५. 'लाळसे' ख. ६ 'विनिघ्नन्त' ख. ७. 'भ्यागाद्' ख.

उद्गर्जितौ विविधरत्नविचित्रचापौ
    चञ्चत्तडित्तरलकाञ्चनकाण्डपातौ ।
ऐकाण्घिनीरररसनप्रसरद्विरोधौ
    धाराधराविव जवादभिजग्मतुस्तौ ॥ १८४ ॥
दोःशालिनां मृधमिष शिथिलादराणां
    तेजोमयान्यरुणितानि मनांसि नूनम् ।
अस्त्रौघघट्टजघनाग्निकणच्छलेन
    पेतुस्तयोरुपरि कौतुकतश्चलानि ॥ १८५ ॥
धिग्मा विभग्नविभवाञ्छितमद्य धिग्धि-
    ग्दिग्चक्रवालविदितं मम शायकत्वम् ।
यच्छायितो न रिपुरित्यभिशङ्कियैव
    भूमिं शरव्यसफलोऽपि तयोः शरौघः ॥ १८६ ॥
अन्योन्यबाणननिपातितसूतसप्ति-
    धन्वध्वजौ कठिनकायनवर्मतद्धौ ।
सेध्रे प्रचेलतुरथोग्रनिनम्रनाप-
    द्विड्दुर्यशोविशदविद्धनकराविवौ ॥ १८७ ॥
क्ष्वेडाभिः मह्लसाद्ध(द्रा)रैः स्फुलिङ्गगिरिभिर्भृशमिः ।
स्फुरद्दर्परयोरथ तौ जातौ प्रेक्षणक्षणौ ॥ १८८ ॥
अथाकृष्य कचेर्हरवा हृदि पादेन सात्यकिम् ।
सोमदत्तिः प्रार्थयेच्छिरश्छेत्तुं महासिना ॥ १८९ ॥
तदावदद्धरिः पार्थं शिष्यस्ते पतति सात्यकिः ।
भगवन्नेषापि किंश्वासमीमदुनिरदां गतः ॥ १९० ॥
श्रुत्वेति पत्रिणा पार्थः पाणिं भूरिश्रवो भुजम् ।
निरचैद् धारासिमुग्रं सात्यकिग्राहमुत्कटम् ॥ १९१ ॥

१. 'दर्शन' ग. २. 'मर्द' ख-ग. ३. 'शङ्गी.' ख-ग. ४. '[illegible]' ख-ग. ५. 'स्कर्दा' ग. अधिमन्त्रे [illegible] [illegible] ख-ग[illegible] '[illegible]' इति [illegible] पाठे [illegible].

स क्वणत्कङ्कणो मुक्त्वा मुद्रिकादन्ति दीप्तिभिः ।
हसन्निवैकं पार्थस्य पपात भुवि तद्भुजः ॥ १९२ ॥
च्युतेऽथ बाहौ सत्कर्मः सहाये सोमदत्तजः ।
पार्थं प्रोवाच भग्नेच्छो मुक्तसात्यकिमूर्धजः ॥ १९३ ॥
दर्शितं कूटयुद्धादि पुंसो मेऽल्पफलं हरेः ।
त्वयाद्य छिन्दतैवान्यरणसक्तस्य मे भुजः ॥ १९४ ॥
इत्युक्त्वा विरचय्येषु शय्यां वामकरेण सः ।
प्रायोपविष्टोऽविष्टोऽन्तः समं स्पर्शादि वृत्तिभिः ॥ १९५ ॥
प्राणान्प्राणानले तस्य जुह्वतो मूर्ध्नि निर्ययौ ।
किंचित्क्रान्तिः शिखा धूमस्तोमयन्ती नभस्तलम् ॥ १९६ ॥
अथोचे निन्दतः क्ष्मापान्पार्थः किं कृत्यमक्षिणाम् ।
रक्षन्ति वैरिवैपथ्ये मज्जन्तं स्वमनं न चेत् ॥ १९७ ॥
प्राणतुल्यसुहृद्रक्षाकारिणं किमु निन्दथ ।
सन्तो मूर्छितमीभद्रमृत्स्यूयत्पक्षिणोऽपि माम् ॥ १९८ ॥
इदं वदति कौन्तेये लब्धसंज्ञः शिनेः सुतः ।
अपरिज्ञातवृत्तान्तः कोपोद्भ्रान्तरत्वरोत्थितः ॥ १९९ ॥
कृष्णाभ्यां वार्यमाणोऽपि सुता हसदिषाभिनः ।
अच्छिनद्भूरिदत्तस्य प्रागुत्क्रान्तात्मनो मुखम् ॥ २०० ॥ (युग्मम्)
आनिशागममथो जयद्रथं रक्षितुं क्षितिभृतः कृतोद्यमाः ।
अर्जुनेन निहताः पतिं सुमां तूर्णमस्तनयनाय चिव्यधुः ॥ २०१ ॥
अम्बरे किमु विलम्बते न किं तूर्णमस्तमभियात्यमाविति ।
रोषरक्तनयनैरिवेक्षितः कौरवै रविरभूत्तदारुणः ॥ २०२ ॥
आदिगन्तपरिपातिभिस्तदा रुद्धमार्गमिव फाल्गुनेषुभिः ।
अम्बरान्तगतमप्यहो क्षणं बिम्बमम्बरमणेर्विलम्बत ॥ २०३ ॥
भाति सर्वजगतामपीक्षणं भूषणं च सुकृतैरसंगमश्च यः ।
अस्तमभ्युदयतोऽपि तस्य हा स्वार्थकाङ्क्षिभिरकाङ्क्षि कौरवैः ॥ २०४ ॥

---

१. 'वैरिवैषम्य' ख, 'वैरिवैपथ्ये' ग. २ 'द' ख. ३ 'कृतान्त' ख. ४. 'सुभद्र' ख-ग.

ततो विघटितव्यूहा बभ्राम कुरुवाहिनी ।
सर्वदिग्वीथिविद्राणशिवनक्रिचयेव सा ॥ २१४ ॥
ततः किरीटी विष्णुः कृपं च कृपीसुतं च त्वरया निरस्य ।
गुरोर्महाभल्लयुगैर्नृपाणामानर्च संध्यामिव पङ्क्तिभिः ॥ २१५ ॥
दारुक प्रमुखितं रथं हरेः सात्यकिः समधिरुह्य वर्णितम् ।
काण्डखण्डितनृपमौलिभिः संचचार रविरिवर्जयन् ॥ २१६ ॥
भीमाद्यपानकुपितः कुरुतोऽङ्गभर्तुः
संधां विधाय वृषसेनवधाय पार्थः ।
सर्वैः समं समरनित्यजयी जगाम
प्रीतिप्रणामकृतये गुरुभ्रातृमस्य ॥ २१७ ॥
अथैनं पुनरिनोऽथ रणप्रदोषां
चक्रुर्मिथः पवनपत्यवशात्सुखाः ।
कृष्णो नु संगरपरः परिरभ्य वीरौ
भूपो जुहाव हरिमेव जयस्य हेतुम् ॥ २१८ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीअमरचन्द्रविरचिते बालभारते ...
द्रोणपर्वणि चतुर्थे अद्रथवधो नाम चतुर्थः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

पेशाचस्तद्भूमीभृज्जिदुद्दीपयेव पिञ्जरम् ।
जटाजूट बहन्नाम पादाद्यन्तो हरे ॥ १ ॥
अथो जयद्रथो मेजे भवद्गणमयः सदम् ।
इत्यूचे कौरवान्तूर्णवर्णो पूर्णांशो गुरुम् ॥ २ ॥
अथ एवमथ ... सैन हैनाहमाद्ये ।
अद्य त्वमपि ... ॥ ३ ॥
एवमुक्तवति द्रोणे ... ।
आवेऽपि गुरो द्रोणा गुरुदेव ... ॥ ४ ॥

१ ... [illegible]
... [illegible]

[सोमदत्तसुतं भूरिश्रवसः [illegible] ।
उपाजहार [illegible] ॥ १७ ॥]
परिधिः [illegible] ।
द्रौणिबाणा[illegible] पुनर्दीप्त [illegible] ॥ १८ ॥
[illegible] ।
[illegible] इव द्रौणि [illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] ।
द्रौणि[illegible] ॥ २० ॥
[[illegible] ।
द्रौणि[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ।
[illegible] द्रौणिना [illegible] ॥ २२ ॥
द्रौणि[illegible] ।
[illegible] ॥ २३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ २८ ॥

१ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible]
५ [illegible].
४४

निष्कम्पः कम्पयन्नोष्ठं निश्चलश्चालयन्भुजम् ।
निर्व्यथो व्यथयन्मौर्वीं काण्डैः कर्णोऽपि तं [1]व्यधात् ॥ ६५ ॥
भैमेश्चक्रं सहस्रारं सहस्रांशुप्रहासकृत् ।
ज्वलद्द्योघि शरैः साधुसहस्रांशुसुतोऽच्छिनत् ॥ ६६ ॥
अथ युपथमाविश्य सरथः सैष पार्थभूः ।
हिंस्रः प्राणिसहस्राणि भूत्वा भूत्वापिपद्द्विपः ॥ ६७ ॥
जज्वालोर्वी शिखिज्वालैर्द्यौश्चकर्ष शिलोच्चयैः ।
दिशो मुधन्राक्षसौघाद्विद्सैन्ये भैमिमायया ॥ ६८ ॥
दिव्यास्त्रेणाथ तां मायां हत्वार्किः कर्कशैः शरैः ।
क्षिपन्राक्षसलक्षाणि दिद्युते रामविक्रमः ॥ ६९ ॥
या रुद्रेण स्वयं चक्रे सा चक्रैरष्टभिर्वृता ।
भैमिक्षिप्ताशनिः शीर्णरथमाधिरथिं व्यधात् ॥ ७० ॥
ततः कर्णशरक्षुण्णस्यन्दनः पिशिताशनः ।
खमुत्पपात तरसा पक्षीव क्षीणपञ्जरः ॥ ७१ ॥
मायाविनममायेन भूमिस्थेन नभःस्थितम् ।
प्रयुध्यमानं भीमेन पलादेन्द्रमलायुधम् ॥ ७२ ॥
बकस्य रक्षसो मित्रममित्रघ्नो घटोत्कचः ।
तदा प्रदारिताशाभिः क्ष्वेडाभिः संमुखं व्यधात् ॥ ७३ ॥
(युग्मम्)

ताद्दक्प्रतिभटालाभचण्डकण्डूविखण्डिनोः ।
तयोर्महाप्रहारोऽभूत्कृतान्तभुजयोरिव ॥ ७४ ॥
विशीर्णानि मिथोघातध्वानैर्व्योमस्थयोस्तयोः ।
गिरिशृङ्गाण्यपि तदा भीतानीव भुवं ययुः ॥ ७५ ॥
भैमिस्तत्तमथ द्वेषिमुण्डमुज्ज्वलकुण्डलम् ।
दिवः पविज्वलत्पक्षद्वयो गिरिरिवापतत् ॥ ७६ ॥

1 'व्यधात्' क-ख-ग.

अहो गजेषु वाहानां वाहेषु भुजवाहिनाम् ।
भुजवाहिषु चाद्रीणां तल्पमिच्छत्सु संश्रयम् ॥ ८९ ॥
कौरवाः करिघण्टाभिरुत्तमाङ्गकराक्षिणः ।
एत्य युद्धरसाधीनं दीनास्याः कर्णमूचिरे ॥ ९० ॥
(त्रिभिर्विशेषकम्)

अधुनाप्यमुनास्मासु हतासुषु नृपैस्त्वया ।
शक्त्या निधात्यः कस्मार्थे पार्थो वासवदत्तया ॥ ९१ ॥
इत्याकर्ण्यामुचत्कर्णस्तदस्त्रं वासवं ज्वलत् ।
सुसंकटाय कस्मैचिन्निधानमिव रक्षितम् ॥ ९२ ॥
मायावस्य पलादस्य मायास्थानं विदार्यहृत् ।
घ्नती तमोऽपि तन्मित्रं सा शक्तिस्त्रिदिवं ययौ ॥ ९३ ॥
विपन्नोऽपि हितं स्वेषां परेषामहितं सृजन् ।
संजहार महारक्षो विभुरक्षौहिणीं पतन् ॥ ९४ ॥
पतिते तत्र वीरेन्द्रे कौरवा ननृतुर्मुदा ।
कृष्णोऽपि जगदात्मत्वं ज्ञापयन्निव नृत्तवान् ॥ ९५ ॥
विष्वक्सेनविषादेऽपि कृत्ये नृत्येन भामि किम् ।
इत्यर्जुनेन्द्रिणा तदा पृष्टो नृत्यन्नेवाभ्यधात्प्रभुः ॥ ९६ ॥
तेजोमयवपुः कर्णः कुरूणां जीवितं परम् ।
शक्तिर्वासवदत्तेयमभूत्तस्यापि जीवितम् ॥ ९७ ॥
न त्वत्सूनुरघानीति हसन्तीवांशुभिर्मुदा ।
मकपुमातिनी शक्तिर्भीमिं हत्वा हरिं श्रिता ॥ ९८ ॥
गताया त्रिदिवं तस्याः मृतानन्तात्र वर्त्म किम् ।
गात्यायाति मुनेऽसीपा भाम वोऽग्रकायवत् ॥ ९९ ॥

१ अथो' ख. २ [illegible] गज' ख [illegible] [illegible] क-ख-ग-पुस्त[illegible] [illegible] कर्णवान्[illegible] [illegible] [illegible] दर्शनात् 'कृष्ण[illegible]' [illegible] 'जगदात्मत्व तत्त्व' क. ७ 'रथानीर' क [illegible] ५ 'वाप स' क. [illegible]
८. 'योरया' ग.

पार्थः पात्योऽयं शक्त्येति कौरवैः शिक्षितोऽन्वहम्।
तद्दत्तवह्निसस्मार युधि मन्मोहितो नृपा॥ १००॥
एकलव्यजरासंधशिशुपालादयो मया।
दुर्जया जघ्निरे युक्त्या मत्वैतत्प्रधनं पुरा॥ १०१॥
मत्संसाधितदुःसाधमित्यैतद्वैरिमण्डलम्।
अस्त्रास्त्रत्वक्पुटस्तोमं नारिकेलमिवाहर॥ १०२॥
इत्युक्ते शौरिणा सर्वे भूपभीमार्जुनादयः।
शोकाग्निं युधि रोपाग्नीकृत्य धीरा दधाविरे॥ १०३॥
युध्यस्व धर्मात्मा क्रुध्य चतुर्थेऽह्नि जयस्तव।
इत्यादिशत्तदा व्यासः क्षणदृष्टो युधिष्ठिरम्॥ १०४॥
अथोग्रे तमसि क्ष्वेडातुल्यकालं मिथः शराः।
पेतुर्वृकोदरेष्वेव योधानां शब्दवेधिनाम्॥ १०५॥
ध्वान्तेषूग्रेषु सैन्याङ्गं दीप्तं दीप्तं मणित्विषा।
द्विड्बाणा विव्यधुः कालनखाग्रेणेवे दर्शितम्॥ १०६॥
उत्पपातेव नाराचैर्नर्नर्तेवासिभिस्तदा।
निशीथे यौवनोन्मत्तं ननर्देव द्विपैस्तमः॥ १०७॥
इत्थं चिरप्रहारेण भूभृतस्तेऽपि शश्रमुः।
स्यान्न येषां श्रमांशोऽपि साब्धिशैलधरां धृतौ॥ १०८॥
अश्रान्तः करुणाक्रान्तमनाः संक्रन्दनात्मजः।
तदाचख्यौ कृती वीरान्क्षणं विश्रम्यतामिति॥ १०९॥
ततः पार्थं प्रशंसन्तस्ते दुःखोच्छेददैवतम्।
निद्रां हरिकरिस्कन्धस्थिता एव सिषेविरे॥ ११०॥
रेजतुर्युद्धसंनद्धे ते सेने स्वापनिश्चले।
यमीकश्चित्रवल्लानारत्नभूषांशुवर्णके॥ १११॥
अथोद्ययौ शशी सुधान्करैरमृतवर्षिभिः।
स्पृशन्निव प्रहारार्तान्कुरुवीरान्सहानुगैः॥ ११२॥

१. 'तद्वृत्त' ख. २. 'हृतः' क-ख-ग. ३. 'पेर' क-ख.

गण्डमूर्तं शिरोबिम्बं रणाङ्कुल्याशु दिशुते ।
कृत्तैरिव तनूगण्डैः कुलक्ष्मनसंयति ॥ ११३ ॥
अथ द्विजेश्वरकरक्रीडाकलितशान्तिके ।
विषदापि विशेषार्थैः कुर्वन्नसुमयीं महीम् ॥ ११४ ॥
गुरुः कुरुनरेन्द्रेण वाक्शल्यैः शल्यितान्तरः ।
क्रुद्धो विव्याध दिव्यास्त्रैरनस्त्रज्ञानानपि ॥ ११५ ॥
संपरायपरायत्ते धत्ते रिपुचमूपये ।
चकार कदनं ध्वान्तः कृतान्तरदनं गुरुः ॥ ११६ ॥
हिमकालक्षयोत्ताले भाल्यधुरिमक्षुपः ।
द्रोणपाणितले प्राणः प्राणिनश्छिरायेऽस्यपात् ॥ ११७ ॥
हस्त्युष्ट्रामण्डलीमण्डकाण्डमसलप्रमाथनम् ।
दीप्तं निरूप्य तथा तं खेचराः प्रोषिरे भयात् ॥ ११८ ॥
(युग्मम्)

पतत्सु द्रोणबाणेषु मर्मवर्मप्रहारिषु ।
रणाब्धि मज्जनेनैव ववने विबुधैर्भृशः ॥ ११९ ॥
शिलीमुखपरम्पराणामिन्दुबिन्दुरिवाननैः ।
द्रोणश्चकार रणोर्वी तदा कालोर्मिसंवराम् ॥ १२० ॥
द्रोणेऽसिलतासङ्गे हससङ्कटमद्दनी तत ।
विराटद्रुपदौ वीर्यद्विपदन्तौ निपेततुः ॥ १२१ ॥
अमिततेजो यथा पूर्वतालतुल्यमहोदयः ।
सुरमदनौ लक्ष्मीं राद्धुपमं गुरुर्दधाव ॥ १२२ ॥
आद्रवन्तो गुरुं भीमधृष्टद्युम्नादयस्तदा ।
गर्जैरिव गजाः वर्षासुल्याद्दर्गता द्वयि ॥ १२३ ॥
रज. चालजनुत्ते दिनमयवालडुर्वि ।
भृदिविष्टभरपरव सवत्सानुतेऽभवत् ॥ १२४ ॥

१. 'दवे' ख. २. 'दृष्टे' ग.

भिन्नेभकुम्भनिर्मुक्तामुक्तासिततिलास्ततः ।
तत्र प्रसस्रुरस्त्रौघस्रवन्त्यः पलपङ्किलाः ॥ १२५ ॥
सप्तलोकतमांसीव सप्तसप्तिर्दिवोदये ।
सप्तार्णवानिवौर्वाग्निर्द्रोणः सप्तार्दयच्चमूः ॥ १२६ ॥
ऊचे कृष्णोऽथ कौन्तेयानजेयोऽसौ धृतायुधः ।
अस्त्रं सुतमृतिश्रुत्या त्यजेन्नीत्या क्रियेत सा ॥ १२७ ॥
इत्याकर्ण्यार्जुने कर्णौ पिधायाधोमुखे स्थिते ।
कथंचिदभ्युपगमान्मूके शोकेन भूपतौ ॥ १२८ ॥
आलम्य मालवपतेरश्वत्थामाभिधं द्विपम् ।
अश्वत्थामा हत इति प्रोच्चैरूचे वृकोदरः ॥ १२९ ॥
लज्जामज्जन्मुखाद्भीमाद्गुरुः श्रुत्वेदमप्रियम् ।
जानन्नजेयतां सूनोस्तदश्रद्धाय युद्धवान् ॥ १३० ॥
वीरान्षष्टिसहस्रीं स पाञ्चालान्हन्तुमुद्यतान् ।
जघान कपिलः कोपी सगरस्य सुतानिव ॥ १३१ ॥
प्रयुतानि प्रवीराणां ब्रह्मास्त्रेणाथ निर्दहन् ।
चतुर्वर्षशतोऽप्येष युवेव व्यचरत्तराम् ॥ १३२ ॥
कर्म कुर्वन्नतिक्रूरं निषिद्धोऽथ सुरर्षिभिः ।
भीमोक्ति शङ्कितोऽपृच्छत्सत्यनिष्ठाद्युधिष्ठिरात् ॥ १३३ ॥
हरिणाभ्यर्थितो बाढं लोकप्रलयशान्तये ।
भीमोक्तिं धार्मिरप्युक्त्वा स्वैरं हस्तीत्यभाषत ॥ १३४ ॥
कृष्णकम्बुस्वनैर्हस्तीत्यनिशम्य नृपोदितम् ।
शैत्यितः सुतशोकेन क्षणं स्तब्धः स्थितो गुरुः ॥ १३५ ॥
अस्त्रशान्तो भृशं भूमिं तं भूपं येऽवहन्हयाः ।
ते भुवैव तदा चेरुर्बद्धपक्षा इवाण्डजाः ॥ १३६ ॥
धृष्टद्युम्नं प्रदीप्तास्त्रं कूटजिह्ममिवान्तकम् ।
जित्वा ततो जघानाशु दशावीरायुतीं गुरुः ॥ १३७ ॥

१. 'शङ्कितः' ग.

इति द्विड्मयदं भीमः समभ्येत्य तमभ्यधात् ।
सुते मृतेऽपि विप्रोऽपि पलाद इव हंसि धिक् ॥ १३८ ॥
इत्याकर्ण्य विमुच्यास्त्रं दत्तविश्राभयो गुरुः ।
योगीन्दुर्दशमद्वारनिष्क्रान्तार्चिरुपाविशत् ॥ १३९ ॥
प्रागुत्क्रान्तात्मनस्तस्य नभस्तोलरवेरिव ।
पार्षतः प्रविवेशाङ्गमन्धकार इवाधमः ॥ १४० ॥
क्रुद्धपार्थनिषिद्धोऽपि धिक्कृतोऽपि नृपैरयम् ।
कचैराकृष्य खड्गेन गुरोर्मूर्धानमच्छिनत् ॥ १४१ ॥
त्रस्तेऽथ कौरवबले किमेतदिति पृच्छतः ।
द्रौणेरास्त्यत्कृपः कृत्स्नमाशु दुर्योधनेरितः ॥ १४२ ॥
ततः पितृवधक्रोधी रुद्रांशो भालरौद्रदृक् ।
अश्वत्थामा दधौ रूपं कल्पान्तायेव भैरवम् ॥ १४३ ॥
पिबन्करं करेणायं कोपोष्मशोषितममनम् ।
ऊचे कोपानलोल्काभिः स्खलद्भिर्श्वासितैर्मुहुः ॥ १४४ ॥
श्रावयद्भिः पितुः कर्णौ मृतं मां हन्त तैरपि ।
मृत एवास्मि किं ध्यातो यत्केशैर्जगृहुर्गुरुम् ॥ १४५ ॥
आजन्मधृतसत्योऽथ धर्मजोऽपि गुरुव्यये ।
दधौ मृषोक्तिं जीवत्सु विश्वासः क्षत्रियेषु कः ॥ १४६ ॥
अद्य नारायणास्त्रेण पितृदत्तेन विष्टपम् ।
असौ करोम्यपाथाल्मपाण्डवमकेशवम् ॥ १४७ ॥
इत्युक्त्वा शुचिरादाय प्रकम्पितसुरासुरम् ।
अस्त्रं नारायणं द्रौणिर्भर्गगर्भोद्धतमूर्धजः ॥ १४८ ॥
बलमाकुलमालोक्य तत्पादेनेन्द्रनन्दनः ।
अनुतापपरः क्ष्मापमूचे भ्रूचेष्टयोत्कटः ॥ १४९ ॥
राजन्नाजन्मसत्योक्तौ त्वयि सप्रत्ययो गुरुः ।
जघ्ने निरस्त्रो यदि तेत्स्सदः केनैव तत्सुतः ॥ १५० ॥

---

१. 'तद्वाक्यः' ख.

अथ नारायणास्त्रोत्थैर्व्यथितां विविधायुधैः ।
सेनां प्रेक्ष्य नरं पश्यन्भूधवान्धार्मिरभ्यधात् ॥ १६३ ॥
सत्यजित्प्रमुखा येन हता हन्त महारथाः ।
दुग्धमुग्धमुखो येन सौभद्रश्छलतो हतः ॥ १६४ ॥
दुर्योधनाय दुर्भेदं दिव्यं यः कवचं ददौ ।
वधे तस्य गुरोः क्षुभ्यन्मध्यस्थोऽभून्मृधेऽर्जुनः ॥ १६५ ॥
(युग्मम्)

स्वस्त्यस्तु भोः पलायध्वं प्रवेक्ष्याम्येष पावकम् ।
केन शक्योऽधुना जेतुं कालकल्पः कृपीसुतः ॥ १६६ ॥
अथोद्बाहुश्चतुर्बाहुरूचे प्रज्वलितान्नृपान् ।
नास्त्रेणानेन दह्यन्ते त्यक्तायुधरथा युधि ॥ १६७ ॥
इति श्रुत्वाभ्यधाद्भीमो भो भो मा भैष्ट भूमिपाः ।
हन्म्येष पश्यत द्रौणिं निर्दयं गदयानया ॥ १६८ ॥
इत्युदीर्यैतिगर्जन्तं धाविनं पावनिं पुनः ।
मूढोऽयमित्युपहसन्द्रौणिर्बाणैरपूरयत् ॥ १६९ ॥
अथो रथायुधमुचां मुक्त्वा चैक्रं महीभुजाम् ।
एकीभूयास्त्रकीलालिर्द्विद्भीमं भीममासदत् ॥ १७० ॥
अस्त्रकीलाकलापेन वृतो भीमस्तदा बभौ ।
प्रतापभासुरो भानुर्यथा कल्पान्तवह्निना ॥ १७१ ॥
वारुणं मारुतिस्त्राणमस्त्रमैन्द्रिस्तदामुचत् ।
क्षणान्नारायणास्त्रेण तदप्यफलित बलात् ॥ १७२ ॥
अस्त्रेण ताप्यमानोऽपि युध्यमानो वृकोदरः ।
अभूच्चेनश्चमत्कारकारी दिविषदामपि ॥ १७३ ॥
मुक्त्वाथ मन्थरहयं रथमेत्यातिरंहसा ।
यानादाकृष्य कृष्णाभ्यां भीमोऽस्त्रं त्याजितो बलात् ॥ १७४ ॥

---

१. 'वं निजं तेजः' क. २. 'रथूजयद' क. ३. 'तेषां' क. ४. 'रिव' ख-ग.

सह पाण्डुचमूदुःखैः सह द्रौणिमनोरथैः।
सह विश्वोपतापैश्च ततोऽस्त्रं तद्ययौ शमम्॥ १७५॥
अस्त्रं पुनर्विमुञ्चेति द्रौणिर्दुर्योधनेरितः।
द्विः प्रयोज्यं न दिव्यास्त्रमित्युक्त्वाधावदुद्धतः॥ १७६॥
वज्रसारैः शरासारैर्जित्वा सात्यकिपार्षती।
भूपं सुदर्शनं निन्ये पौरवं यमपौरताम्॥ १७७॥
ग्रसन्तीं धर्मजचमूमनुधावन्नप क्रुधा।
रुद्धो धनंजयेनास्त्रमाग्नेयं द्रौणिरक्षिपत्॥ १७८॥
अस्त्रस्य तस्य कीलाभिः क्षिप्यमाणाश्चमूर्भटाः।
कालकिंकरजिह्वाभिर्दह्यमाना इवाबभुः॥ १७९॥
धूमोर्मिमन्दमार्तण्डदृश्यतारकमण्डलम्।
प्रदह्याक्षौहिणीं मङ्क्षु तदस्त्रं कृष्णमाद्रवत्॥ १८०॥
तत्कीलापटलालीढौ कृष्णौ प्रधनमूर्धनि।
तदा गर्भितनीलाश्महेमताडङ्कतां गतौ॥ १८१॥
अथ पार्थो बभौ क्षिप्तब्राह्मास्त्रशमितानलः।
तत्कालदहनोत्तीर्णसुवर्णवदतिद्युतिः॥ १८२॥
अपाण्डवामकृत्वापि महीं शान्तेऽस्त्रपावके।
दिव्यास्त्राणि तदा निन्दन्द्रौणिर्व्यासमलोकत॥ १८३॥
रथं मुक्त्वा मुनिं नत्वा ततोऽपृच्छत्कृपीसुतः।
विफलत्वं किमस्त्राणि कृष्णयोरगमन्मम॥ १८४॥
अथोवाच मुनिर्वत्स विद्धि बीभत्सुकेशवौ।
निमित्तमानवावेतौ नरनारायणावृषी॥ १८५॥
तपःषष्टिसहस्राब्दीं तप्त्वा नारायणो मुनिः।
लिङ्गार्चनव्रतः शर्वं सेवित्वा तत्समोऽभवत्॥ १८६॥

१. 'भस्मुरा' ख. २. 'घयाः' ख. ३. 'गर्भेण' ख. ४. 'भवास्तैं सेविता १ तमो' ख.

मूर्तिमेवापरः शंभोरस्त्वं तु ज्ञानदंशनाम् ।
विश्वरूपस्य रूपं हि लिङ्गमाद्यं तु तत्त्वतः ॥ १८७ ॥
तस्मा कृपाः पृथाग्रसुकृष्णयोर्षांसि विक्रियाम् ।
रुद्रांश समनं रुद्ररूपयोरेकरूपयोः ॥ १८८ ॥
इत्युक्तवानर्हिते व्यासे द्रौणिर्नत्वा हृदा हरम् ।
देवरूपौ स्वयं कृष्णौ शान्तमन्युरमन्यत ॥ १८९ ॥
ततो विरतसंहारेऽवहारे विहिते नृपैः ।
अभिसर्पन्निवाशायव्यासं पार्थविरैक्षत ॥ १९० ॥
नत्वाथ पप्रच्छ मुनिं पृथाभूर्हृष्टः पुमाञ्छूलकरो ममाग्रे ।
कुरूनहन्मूलभैवैरिलोकमासन्निजिहैरिव कश्चिच्छूलैः ॥ १९१ ॥
अथाददे वाचमयं मुनीन्दुः कृष्णप्रसादेन तव प्रसन्नः ।
स्वामी स कामी गिरिपुत्रिकाया जगत्त्रयीकाननकल्पवृक्षः ॥ १९२ ॥
तमात्मानमनात्मानं तमीश्वरमनीश्वरम् ।
पार्थ तं ज्ञानमज्ञानं ध्यायन्तं प्रियमप्रियम् ॥ १९३ ॥
इत्थं जगत्पतिमयैरनुगृह्य पार्थं
यातेऽ मुनौ निजनिजं शिबिरं प्रविश्य ।
वीराः शरीररुचिपूर्णदिना दिनान्ते
चक्रुः कथामविनयासु भटप्रथासु ॥ १९४ ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम यतीन्द्रः कृती ।
तद्वाक्कर्मणि बालभारतमहाकाव्ये कविप्रीतिदे
पीयूषद्रववर्षिणि सप्तममिदं द्रोणस्य पर्वाद्रवत् ॥ १९५ ॥
सर्गैश्चतुर्भिरप्यत्रानुष्टुभां द्रोणपर्वणि ।
अशीतिसनिकृष्टानि निर्दिष्टानि शतानि षट् ॥ १९६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के द्रोणपर्वणि पञ्चमदिवसयुद्धे द्रोणवधो नाम चतुर्थः सर्गः ।

द्रोणपर्व समाप्तम् ।

---

१. 'विश्वरूपस्वरूपं' ख-ग. २. 'रचित' ख-ग. ३. 'मं' क.

कर्णपर्व।

प्रथमः सर्गः।

अगोचरं वागधिदेवताया वाचामपि स्वं चरितप्रपञ्चम्।
वक्तुं जगत्तारणकारणेन व्यासीभवन्पातु स वो मुरारिः॥ १॥
पुनः कुरुक्षेत्रनिषण्णनेत्रः संग्राममुद्दामतमं निरूप्य।
गावल्गणिर्द्रोणवधाकुलाय न्यवेदयत्कौरवपुंगवाय॥ २॥
ततः कृपीसूनुमते कुरूणां सेनाधिपत्ये मुदितेन राज्ञा।
कर्णोऽभिषक्तस्तृणवत्त्रिलोकीं मेने दृशा क्रोधशिखित्विषेव॥ ३॥
स्मरानुकारो मकरक्रमेण बलं महद्व्यूह्य तदङ्गराजः।
राजङ्गजज्जैत्रपतत्रिपातः प्रकम्पयामास न कस्य चेतः॥ ४॥
विभूष्य भूमिं हरमूर्तिमर्धचन्द्रानुकारेण बलेन पार्थः।
जज्वाल भालाक्षिवदस्त्रजालज्वालाकरालो भयदस्तदग्रे॥ ५॥
अथास्त्रसंघट्टपरम्पराभिश्चूर्णीकृतानां तपनद्युतीनाम्।
लेशैरिव व्योमतलं स्फुलिङ्गैः शृङ्गारयन्तः सुभटाः प्रसस्रुः॥ ६॥
पक्षद्वयक्ष्मापपटुप्रतापस्विद्यज्जयश्रीयुगघर्मनीरैः।
इतस्ततोऽपि क्षतजच्छलेन काश्मीरमिश्रैरिव भूरभूषि॥ ७॥
रिपुक्षुरप्रोत्पतितप्रवीरताटङ्किवक्त्रौघनिभाद्विभाते।
अभ्युद्गमोऽकारि स कोकयुग्मैरिवाम्बुजैरम्बुजकोशबन्धोः॥ ८॥
गदाप्रपातोत्पतदस्रबिन्दुसिन्दूरिताशापनिकुम्भिकुम्भः।
मार्मारिणा मत्तकरिस्थितेन कुलूतराज मगजोऽपि नग्ने॥ ९॥
आच्छादिते रेणुभरेण भानौ नभःस्पृशा सपदि भानुसूनुः।
शरासनारिक्षनतीवगृष्ट्या निनिष्टरेणुं धरणीं चकार॥ १०॥
निपात्य संपत्तकमण्डलानि क्ष्माखण्डमाखण्डलसूनुरग्रे।
चकार कोपारुणदृष्टिधाम वृष्टिप्रपर्धैरिव पूर्णमागम्॥ ११॥

१. 'हरि' क. २. 'मेश्चीकृताना' क. ३. 'भूरभूषि' क.

पार्थप्रतापप्रहतौ प्रभूतप्रतापयाच्ञार्थमिव प्रयातौ ।
भूपौ सगर्भौ युधि दण्डधारो दण्डश्च चण्डद्युतिमण्डलाय ॥ १२ ॥
पाण्ड्यो नृपः पाण्डुचमूचञ्चरी चूडामणिः कौरवकालरुद्रः ।
विश्वाधिकंमन्यतयातिदर्पः ससर्प सर्पाधिपबन्धुबाहुः ॥ १३ ॥
कर्णाद्विजेतुर्युधि तस्य मौलिं द्रौणिक्षुरप्रोत्पतितं पतन्तम् ।
रत्नप्रभादीप्तदिशं निभाल्य भिया न भानौ नयनं दधौ कः ॥ १४ ॥
मौलिं महायुद्धसमुद्धतस्य छित्त्वोत्सुकैर्म्लेच्छबलाधिपस्य ।
भुवि प्रविष्टं बिलसङ्गिशङ्का घ्राणाय नूनं नकुलस्य काण्डैः ॥ १५ ॥
स्मरन्गिरं भ्रातुरनातुरात्मा कृती कृतारातिजयो जघान ।
अभ्यागतं वध्यदशां दशाशाविकीर्णकीर्तिर्नकुलं न कर्णः ॥ १६ ॥
इत्थं मिथः संगरसंगतानां धनुर्धराणां सफलैः शरौघैः ।
विध्वस्तवल्गौजनशङ्कयेव रथ्या रवेराशु ययुर्नभोन्तम् ॥ १७ ॥
प्रथमाहः ।

कृतावहारे निशि वीरवारे प्रातः प्रवृत्ते पुनराहवाय ।
रराज कर्णः कुरुराजकर्णसुधाधुनीपूरगिरिर्गिरैव ॥ १८ ॥
रोषज्वरामलयनोत्सवा ये भवत्प्रसादाः कृतसाधुमादाः ।
अद्यैव तेषामनृणीभवामि दहामि कामं जैवलिनोऽर्जुनस्य ॥ १९ ॥
शौर्यास्त्रवीर्यैरधिकोऽस्मि पार्थात्स सर्वथा सारथिनाधिको मत् ।
कृष्णाधिकं सारथिमद्य शल्यं यच्छाय यच्छामि जयश्रियं ते ॥ २० ॥
इत्युक्तिभिस्तस्य मुदा नृपेण शल्योऽर्थितस्तद्रथसारथित्वम् ।
क्रुद्धो जगौ विश्वजयक्षमस्य ददासि धिगसूतजसूनतां मे ॥ २१ ॥
नृपोऽथ तं प्रश्रयवानवादीन्मा वीरकोटीर कुरुष्व कोपम् ।
सारोत्तराः सारथयो रथिभ्य पथि प्रथिताः प्रथनस्य धेयाः ॥ २२ ॥
ततो हुताशस्य यथा समीरः पुरा त्रिपक्षस्य यथा विरञ्चिः ।
पृथातनूजस्य यथा मुकुन्दस्तथास्य सारथ्यमुरीकुरु त्वम् ॥ २३ ॥

१. 'वधि' ख-ग. २. 'भथा' क, 'अभ्यास' ग. ३. 'प्रायन' क. ४. 'प्रसर्गे' क.
५. 'रराज राज' क. ६. 'मधुरो' ख-ग. ७. 'ज्वलनो' ग. ८. 'दृ' ग. ९. 'स्मर्दि' क.

इत्युक्तिपूर्वैर्नृपतेः पृथ्वीमयम्र्मिंद्रार्गैः प्रणतः ।
मच्चन्द्रमाणि गतिनन्दनस्य पुनो धनानीति पुनो धनानि ॥ २
ततः पितोत्तीर्णपाणोऽश्वमणी त्वां तत्राश्वमहूननाचलम् ।
महेन्द्रगतं पूगपूनरत न इन्दिरकाशाचलमारोह ॥ २१ ॥
हस्तद्वेषु शानदीर्गशिषु पुष्पितनुः शल्यगुणान कर्णः ।
अथार्जुन तस्मि पतो मुरारिमतो नग स्वादिति वाञ्छतानु ॥ २
महेन्द्रपुत्रेऽथ तले कोन्द्र मेघागतागारिवसाम्रनद्रैः ।
लज्जांनिषाण्यपि दृशिमर्दिगमाभिराश्रेकरणां गुणानि ॥ २७ ॥
शल्य प न माह स्पन्यद्वन्द्वा मत्रागतः कर्ण न लज्जसे किम् ।
यो केन न ल्प प न हृष्यारो गन्धर्वयुद्धे च गवा ग्रहे च ॥ २८ ।
ददामि नैनोऽद्य पत्नेति शल्यं 'समाप्य कर्णोऽथ जगाद सत्यात् ।
सर्वेश्वता कान्ति जितेन्द्रकन्द पार्थस्तदर्थं विशिमा ममोत्का: ॥ २९ ॥
(यो दर्शयत्यर्जुनमद्य तस्मै ददामि ग्रामानि रणन्मणीनि ।
रामान्सुरगान्करिण: पुराणि माराणि यद्वा स्वयमीहते सः ॥ ३० ॥
उवाच शल्योऽथ हसन्नवैमि मत्तीभवत्कर्ण वचस्तवेदम् ।
यदर्जुनो दर्शयिता स्वय स्वनिष्टान्प्रहीना भवतस्ततोऽभूत् ॥ ३१ ॥
स्पर्धा मृधे मा कुरु भर्तृपिण्डपुष्टोऽद्य राज्याशभुनार्जुनेन ।
हसेन हेमाब्जभुना गृहस्थोच्छिष्टाहति काक इव पुयाने ॥ ३२ ॥
तावन्महान्त्यद्गमहीभुजग कुरङ्गवत्तुङ्गय रङ्गणान ।
मृगेन्द्रवद्यावदफल्गुपात न फाल्गुनो वल्गति वल्गुनेना ॥ ३३ ॥
कुद्धोऽथ कर्णो निजगाद वेद्मि तमर्जुन मा न स वेत्ति तत्त्वात् ।
शल्योपमे शल्य किमत्र शत्रुमित्रोपधिश्वासयसीव वाक्यै ॥ ३४ ॥
वदाथवा स्वैरमगम्यगन्तुरपेयपातुर्यदभक्ष्यभोक्तु ।
त्वं मद्रदेशैकनिवेशनस्य ततस्य नेतामि शुचि कुतोऽस्ति ॥ ३५ ॥

---

१ 'अथाह शल्य' ख-ग . . . मन्त्राण्य' ख-ग. ३ कापि' ख-ग. ४ धनु-
षिद्धान्तागत' श्लोको भ्रष्ट क-पुस्तकात

शल्योऽथ तं स्माह मुहुः किमित्थं मामात्थ नाथोऽसि यदङ्गभूमेः ।
विक्रेयतानीतकलत्रपुत्रैस्त्याज्या जनन्योऽपि जनैर्न यत्र ॥ ३६ ॥
क्रुधं विधत्सेऽभिहिते हितेऽपि राधेय युध्यस्व तदर्जुनेन ।
उक्त्वेति शल्यस्त्वरयांचकार हरीनरीणां जडयन्मनांसि ॥ ३७ ॥
महारथानामिषवोऽन्तरिक्षे तदा मिथः पातविलूनदेहाः ।
तेजोमयं प्राप्य शरीरमंशुच्छलेन मन्ये तपनं प्रविष्टाः ॥ ३८ ॥
सेनाहृदद्रुमार्गगलल्ललाटस्वेदोदबिन्दुर्दलयन्नपारीन् ।
अलिलिखिषत्वा निहते नियोगे रुदशिवाद्दर्शि दयालुरैन्द्रिः ॥ ३९ ॥
अथावदन्मद्रनृपोऽङ्गभूपं कुतूहलं सूतज पश्य पश्य ।
लीलालवः संयति योऽर्जुनस्य प्राणापहारः स महारथानाम् ॥ ४० ॥
मृत्यौ समासीदिति पश्य कर्ण कुरुश्रियाशुल्कटपार्थकानाम् ।
अपाति दन्तैरकाण्डलूननृपालिमौलिच्युतहारमूर्त्या ॥ ४१ ॥
पश्यैन्द्रिबाणा युधि सप्त सप्ताट द्विपः कर्ण निपात्य तुर्याः ।
ध्वान्ताविले यान्ति बिलेभिरन्तुं जयश्रियं चारुतरां गृहीत्वा ॥ ४२ ॥
इतस्ततः शैलततीस्ततान कोदण्डकोऽद्येव पुरा पृथुर्यत् ।
तत्कौतुकः शान्तमयुर्दिगन्तान्यकूपतोऽस्मिन्धृतचाप एव ॥ ४३ ॥
शारत्वराभारुनलुप्तखेदससुप्तसेसप्तकनकबाल ।
वृष क्षणादेषु बलेषु वल्गन्हरे सुतोऽयं वद केन मद्र. ॥ ४४ ॥
अद्य क यास्यत्यधुना मृधेऽसौ हतो मयेत्युद्धमदं शनुरत्वा ।
कर्ण शराकीर्णनभा नभस्वत्प्रभाततैरप्यदिनावकाशम ॥ ४५ ॥
शरोत्करैरर्जुनमस्त दिक्षु भित्तीभवद्भिः स्खलितेऽपि वाते ।
आव्यथ्यमाना बलिना भयेन वनीव पाण्डुध्वजिना चकम्पे ॥ ४६ ॥
काण्डैर्महामण्डपमन्तरिक्षे कृत्वाग्रजं भौमिर्यतु कृतान्तम् ।
शवालकूटान्पातितानपश्यपार्थ रणे सुरमुनम्लवान ॥ ४७ ॥
विद्धा मृधोर्वीषु सहस्ररश्मिसुतेन तेनाशुगमण्डलेयं ।
तदाशुगैर्विष्णुपुरात्मभिस्त रोषादिव व्योम्नि सहस्ररश्मिम् ॥ ४८ ॥

१. 'वेपथ' क-मा.

मुहुरीरस्य मधुनन्दनादीन्दशाङ्गुली प्रावृता निहन्त ।
नैदंमया धर्मसुतेन कौरवेश्वरेऽंशुमानकं इवार्कसोऽसि ॥ ४९ ॥
शीतांशुः शिशिरपोऽयं कृतार्था शशाङ्को हायकरशः ।
तुम्पुरश्रीपुरो धरित्रीगोऽथ बोधिष्ठरापकर्णे ॥ ५० ॥
गीर्वाणपुङ्गवेन यमं धुरीण जिताङ्गभुजः पितृपुरीकम् ।
कोपानलः पार्थिवाद्भुतैरैरावतस्तं किमु निरमत्र ॥ ५१ ॥
मन्दोपनन्दो हलधो गुणज्ञो पाशी धनुर्धारमहाभुजो च ।
निःशङ्कवीरविक्रमानवल्लिकाथा महारथ इति प्रतीताः ॥ ५२ ॥
गुणान्वकं द्वारका नगरेऽग्रे राजधानी पावनालयेन ।
गतो द्वा द्वारका नयनाभ्यन्तः कृष्णार्णवेऽतस्तुगामिनाम् ॥ ५३ ॥

(युग्मम्)

म[illegible]तरङ्गसुन्दरीवाणनायतनैः [illegible] सुनु ।
[illegible] नवानादानगा [illegible]कुम्भपुष्करार्णवेशुद्धः ॥ ५४ ॥
मुक्ताफलैर्मणिहारिताना कुम्भपयोधरैः करिणामपातः ।
[illegible] घनाना चर्मेन गेना मृगे[illegible] इव मगे ॥ ५५ ॥
[illegible] ददती [illegible] ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।

उत्तुङ्गमातङ्गतुरंगमुख्यप्राणिप्रमप्राणनिरासरौद्रः ।
विना स्वपक्षैः शरभेण केन प्रसह्य त्वां सिंह इवैव यावत् ॥ ६१ ॥
इत्युक्तिपारे वृषभध्वजिमित्रं निशम्य भीमाच्चिरप्रयाणम् ।
युधिष्ठिरं द्रष्टुमगादगाधबाधः क्रुद्धान्धः सहरिः किरीटी ॥ ६२ ॥
मर्दानिःशेषेण निपात्य कर्णमिमौ समेताविति जातबुद्धिः ।
निरीक्ष्य तौ क्षोणिपतिः क्षतौघक्षीणोऽपि हर्षाच्छयनादुदस्थात् ॥ ६३ ॥
नत्वा निषण्णौ तदनु क्षताधरीक्ष्याविषण्णौ नृपतिर्मुदा तौ ।
पप्रच्छ दिष्ट्याद्य स विष्टसैन्यः कथं हतः संयति रामशिष्यः ॥ ६४ ॥
पार्थस्ततः स्माह विभो कृपीभूजवधिया विभिन्नकर्णग्रहस्तु ।
भीमे भरं न्यस्य निरीक्षितुं त्वामेतोऽधुना हन्मि तवाज्ञया तम् ॥ ६५ ॥
क्रुद्धोऽथ धार्मिस्तमुवाच कुन्त्याः क्षत्राधम त्वं समरं विभाग्याः ।
धिग्मां त्वयि प्रासिनि येन दुःखे त्रयोदशाब्दीमगुहत्त्रपाता ॥ ६६ ॥
एकोऽद्य बन्धून्परिहृत्य कर्णात्त्रस्तोऽपि लुब्धादिव कृष्णसारः ।
ओजस्विनः कस्यचिदर्पयेदं गाण्डीवमस्त्रानवनि द्विषो यः ॥ ६७ ॥
इत्युक्तिभिः कोपकटाक्षभास्ति खड्गे क्षिपन्तं हरिरैन्द्रिमूचे ।
गाण्डीवमन्यस्य समर्पयेति प्रकुप्यसेऽसि प्रतिपन्नचित्तः ॥ ६८ ॥
ततः प्रतिज्ञाघटनाय शौरा मारात्मनोऽवित्यविवेचनेन ।
आकर्ण्य राज्ञो द्विजमात्र निन्दां गुरोरसार्वं वधमादिशन्ति ॥ ६९ ॥
इदं निशम्याह महेन्द्रसूनुर्युधिष्ठिरं धृष्टतरैर्वचोभिः ।
भयातिपूर्णः परमप्रमादी त्वमेव कृष्णा मघवान्प्रणीतः ॥ ७० ॥
इतीरितोऽपि दैन्यहतस्तहृद्यं तमाह कृष्णस्त्वम मूढ शस्त्रम् ।
त्वं ज्येष्ठनिन्दागुरुतापमुग्रं स्वयं कुरु स्वस्य मया न शत्रुः ॥ ७१ ॥
इदं विदित्वाह नरर्षिरेनं मानसार्थी पुरतोऽद्य कश्चित् ।
कलिप्रकर्षे कलिनोद्यतानां शरीरिणां शाश्वदहं धुरीणः ॥ ७२ ॥
अथैव मा निन्दति नीति च स्वर्निति सुधा स्वसुता नरेन्द्रम् ।
हरिर्जगौ भूप विचारयेन्द्रिस्त्व स्वयं स्वस्य वधार निन्दाम् ॥ ७३ ॥

१. 'मिथीत्व' क. २. 'दुप' ग.

इति मुरभूरसदाकापुमे मयुरगामास नरेण कृष्णः ।
भूतोऽपि तौ कर्णपथेऽभ्यपिधद्दिशतिनीरैः परिरभ्य हृष्टः ॥ ७४ ॥
रले परिणीरमणेन सार्कं पाकद्विषः गुरुरणामुपेत्य ।
हरापि राजप्रकाननकार्यीतरतो मुरां रागमगीमिचोमिम् ॥ ७५ ॥
गदाचतौरिधनानि भीममाद्य विभेदाय गता न भेदाः ।
इतापास कृतस्य पतीभुजंगशालाक्षमानकृतुरगमाणाम् ॥ ७६ ॥
[illegible] माधवपोतस्य पुरः स्फुरन्तम् ।
[illegible] स तत्र ननाह करेण केशम् ॥ ७७ ॥
[illegible] कृष्णाय नृप इति [illegible] ।
[illegible] ॥ ७८ ॥
[illegible] ।
[illegible] विशति ॥ ७९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८३ ॥
[illegible]

तयोरभूत्सारदनादहूतगीर्वाणगन्धर्वभृतान्तरिक्षम् ।
अभ्यस्तमाजन्ममनोरथानां परम्पराभिः समरं पराभिः ॥ ८७ ॥
सूर्येन्द्रयोः पुत्रजयोक्तिवादे द्विधा स्थितैः पूर्वममर्त्यवृन्दैः ।
पृष्टस्तदेशश्च विधिश्च यत्र कृष्णो जयस्तत्र सदेत्युवाच ॥ ८८ ॥
मिलच्चतुर्वार्धिमिथो महोर्मिसंघट्टघोषोग्रयुगान्तकल्पः ।
संरब्धकृष्णार्जुनशल्यकर्णशङ्खप्रणादः समयः स यज्ञे ॥ ८९ ॥
ततोऽतिसंरम्भिणि पार्थयुग्मे शल्योऽचलत्कृष्णकृतास्रविद्धः ।
हनूमतः पुच्छलवाभरोम्णा सा हस्तिकक्षा च हता चकम्पे ॥ ९० ॥
इन्द्राय धात्रा दनुजान्विजेतुमिन्द्रेण रामाय नृपान्विपेतुम् ।
रामेण दत्तं विजयाह्वमस्त्रे यथावदस्मार्किलदूयं चकर्ष ॥ ९१ ॥
द्वन्द्वैकयुद्धस्पृहया सहस्रचक्षुःसहस्रांशुतनूद्भवाभ्याम् ।
मिथः शरैः पार्श्वचरा नरेन्द्रा निजिघ्यिरे मङ्क्षु निजघ्निरे च ॥ ९२ ॥
अथार्कपुत्रेण वलक्षपक्षाः क्षिप्ता यशोङ्का इव कङ्कपत्राः ।
अपूरयन्पार्थचमूं रयेण मरालमाला इव नीलमभ्रम् ॥ ९३ ॥
जवाद्वैरोचनमेव विश्वं कर्तुं नरेण प्रहिताः पृषत्काः ।
भित्त्वा भृशं कर्णशरीरमुर्व्यास्तलं बलिं भेत्तुमिव प्रविष्टाः ॥ ९४ ॥
मुष्टिस्थितानेव चकर्त कर्णः शरानथैन्द्रेः कृतविश्वचित्रः ।
उत्पातुकामाँल्लघुमूल एव विद्वेषिणोऽर्थानिव बुद्धिकारः ॥ ९५ ॥
उक्तोऽर्जुनस्तद्गुणविस्मृताभ्यां भीमाच्युताभ्यां ननु दुर्जयोऽसौ ।
धीराधिकं खाण्डवकालिकेयकिरातयुद्धादिह संरभस्व ॥ ९६ ॥
श्रुत्वेति पार्थोऽभ्युदितेऽनुरूपे रणे रणत्कङ्कणकंकनेन ।
दोर्भ्यां हसद्भ्यामिव दूरमुक्तैः शरैः शरीरीव नभोऽप्यकार्षीत् ॥ ९७ ॥
पराक्रमं दर्शयितुं सुरेभ्य इवात्मनो मानधनस्तदार्किः ।
तद्भार्गवास्त्रेण किरीटिहस्तं प्रसाण्डवः काण्डवरं जहार ॥ ९८ ॥
विद्धारिसिद्धाङ्गानथ भीमकृष्णकिरीटिनः काण्डगणेन कर्णः ।
प्रातः पतङ्गांशुमहस्रशीर्षत्रिकूटकूटप्रतिमानकार्षीत् ॥ ९९ ॥

---

१. 'भयङ्करैः' ख-ग. २. 'मूले' ख-ग.

तयोर्वनान्तद्विपयोरिवाथ गण्डस्थलोड्डीनशिलीमुखेन ।
रणातिरेकेण न के समीपाज्जग्मुर्महीपालरुचन्निनाशम् ॥ १०० ॥
यः खाण्डवे खण्डितपुच्छदण्डः स कृष्णयुग्मग्रसनप्रतिज्ञाम् ।
जिह्मायुगेनैव सृजन्वृषेण बाणासने बाणपदे कृतोऽहिः ॥ १०१ ॥
हितोक्तिषु स्वैरमकर्णकर्णसंधानतोऽसाद्भुजगाशुगो यम् ।
द्विपद्धलं नैति पुनस्तदेनं संधेहि युद्धेषु जडोऽन्यथा त्वम् ॥ १०२ ॥
इत्युच्यमानो युधि मद्रपेन तेनोत्तधार्यं व्यथमानचेताः ।
द्विः संदधे नाहमितीरितोक्तिर्मुमोच कर्णो जयिने भुजङ्गम् ॥ १०३ ॥
(युग्मम्)

हरौ गृहीताचलगौरवेऽथ हृता रथाश्वेषु भुवं गतेषु ।
किरीटिनो मङ्क्षु किरीटखण्डमेवाहरत्तग्रमुखस्य सर्पः ॥ १०४ ॥
कृष्णौ ततो रत्नविचित्रवर्णैः कर्णस्य बाणैः परितः परीतौ ।
अवापतुः पाण्डवरानराज्यमगधिश्रियः केलिकलापिहेलाम् ॥ १०५ ॥
यान्वृत्तान्सत्यवशंवदोन्तर्हसन्निवादत्त वृषस्य भानुः ।
अगण्डयमानपि काण्डपातैः पार्थस्तुदन्काञ्चनवर्मदम्भान् ॥ १०६ ॥
अकृत्रिमत्वाद्भुवनप्रभाजा सिहां यमनेव भुजा भुजङ्गः ।
कर्णेकनाम्नाप्यवरदतामदितवसहा व्योम्नि शौरिणेण ॥ १०७ ॥
(दिव्यास्त्रानीति दुर्नयस्य जगम्य कर्णेन ततः क्षताय ।
तादृग्रणश्रान्त इवाम्बरश्री विश्रामकामः क्षणमुत्तनाम ॥ १०८ ॥
कौशस्थलेन त्वरतः स्वचापपरामणिर्नव महार्णवात ।
महार्णवाय जलैरिव वस्तुनिर्वाणिगाभिरपि वाकगुनो ॥ १०९ ॥
द्वारपालिने धन्विनि गद्विषन्द्विलनो दधे दिव्यहतोऽसमसम ।
नरर्षिवैरिद्रथनत्वसौनिमग्नरथाङ्गो दिनभागोऽभव ॥ ११० ॥
वार्ध द्विजास्त्रावनतानकस्य दानवमद्रथनवगुणांम ।
दृढ़त्रैविन्ध्यसम भानुसूनुरसोमदुर्मनाबल वृषाया ॥ १११ ॥

1. 'क्षत्रवत' ख ग . दिव्यास्त्रानि कर्णं ख ग पुस्तकयोर्नास्ति.

मनोरथं भर्तुरिवोद्धरामि रथस्य चक्रं शुक्रतश्च यावत् ।
तावद्विलम्बस्व महाव्रमोक्षे शूरा न शूरा व्यसनस्थितेऽरौ ॥ ११२ ॥
इत्यस्य याच्ञां हरिराह कर्ण दिष्ट्योपदेष्टुं सुकृतानि वेत्सि ।
विषाग्निचारे जतुजानिकारे सौभद्रमारेऽपि न किं स्मृतानि ॥ ११३ ॥
इत्यच्युतोक्त्या कुपितस्तदस्त्रं महास्त्रपातेन विजित्य कर्णः ।
बिम्बं रवेर्गन्तुमिव प्रतेने पथामियं श्यामतु बाणचक्रैः ॥ ११४ ॥
अथ व्यधुर्युत्मसमाक्रमानुमयं महास्त्रं ज्वलिताशमैन्द्रिः ।
मित्रौ यमार्कौ दिवि धूमतापैर्भ्रान्ता च तातश्च वृषस्य येन ॥ ११५ ॥
अथाक्षिपद्वारुणमस्त्रमार्किः शान्ताग्निकीलापटलं समन्तात् ।
संप्राप्य सद्यो जलमज्जितस्य रूप्यस्य रूपं तदगाद्यशोऽस्य ॥ ११६ ॥
इत्यस्त्रमर्षेण निहत्य तिष्ठन्कर्णोऽवनिमग्नसमस्तचक्रः ।
प्रम्लानदुर्योधनवक्त्रपद्मो बभावसूर्येन्दुरिव प्रदोषः ॥ ११७ ॥
ततस्तपोभिर्यदि संप्रसन्ना रुद्रादयस्ते गुरवस्तदेनम् ।
हन्यामनेनेत्यभिमन्त्र्य हैमं बाणं मुमोचाञ्जलिकं किरीटी ॥ ११८ ॥
सूनोः क्षुधा दीर्णमिवोरुरन्ध्रमुरश्चिरं दर्शयति द्युरत्ने ।
कम्पेन तेनाङ्गपतिर्विभिन्नः पपात पाताळपतिव्यथाकृत् ॥ ११९ ॥
[धीरोऽग्रणीर्वैरिगणाग्रमुख्यः प्राणिव्रजप्राणनिरासरौद्रः ।
स्वरानुकारः पतितोऽपि कर्णः प्रकम्पयामास न कस्य चेतः ॥ १२० ॥
तृषाननूनं जनताल्लकामं तदाजरक्ष्मा विबुधात्तवेषः ।
त्यागोज्झिताशेषधरापगर्वमित्थागतं सेवितमामदश्रिम् ॥ १२१ ॥
तद्दानविस्तारयितुं(?) जनेषु साधुं विसंज्ञं प्रियुगोऽभ्यधत्त ।
वैरोचनेऽवेहि वनीयकं मा त्वद्दानकीर्त्या हृतचित्तवृत्तिम् ॥ १२२ ॥
सुरेन्द्रयाच्ञार्थदनिष्फलाशो दूरागतो दूरितकिंचनोऽपि ।
स्वस्त्यस्तु ते याम्यथ किं ब्रवीमि स्वभाग्यनिष्ठो ननु सर्वलोकः ॥ १२३ ॥
इति प्रियोक्त्या यदयाचताज्ञो द्विज द्विजे हाटकपञ्जरत्नम् ।
नान्यत्र मेऽद्येति जगाद कर्णस्तमेव देहीति पुनः प्रयुक्तः ॥ १२४ ॥

---

1. कोष्ठकान्तर्गताः श्लोका ख-ग-पुस्तकयोर्नोपलभ्यन्ते.

शल्यपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

[सतां परब्रह्म त्रिलोकमार्गमपङ्किलं दूरितकण्टकं यः ।
श्रीभारतं ब्रह्म ततान शाब्दं स श्रेयसे सत्यवतीसुतोऽस्तु ॥ १ ॥
यद्भारती भारतपानलीलाः सुधाभुजां धाम न कामयामः ।
समुक्तिकानां परिलोभनानि ज्ञानानि नः कृष्णमुनिस्तनोतु ॥ २ ॥]

युष्मान्शमसुधाम्भोधिः पायाद्द्वैपायनो मुनिः ।
शर्मशास्त्रैर्न कस्तापं यस्योर्मिभिरिव त्यजेत् ॥ ३ ॥
ततो निध्याय निःशेपनिधनं प्रधनं पुनः ।
नृपमेत्य जगौ दुःखैः संजयः स्खलयन्वचः ॥ ४ ॥
राजन्राज शौर्ये च दाने च प्रश्रये च यः ।
तस्मिन्कर्णे जगत्कर्णेन्द्रियैकश्लाघ्यतां गते ॥ ५ ॥
उद्विग्नजीवितो राजन्पुत्रस्ते कर्णजीवितः ।
भूताविष्ट इव स्वेषां भियेऽभूद्विकलश्चलन् ॥ ६ ॥
चार्द कृपेण संध्यर्थमथितस्त्वत्सुतोऽवदत् ।
कः सुहृद्बन्धुभिर्मिलं कर्ता मेऽलं मृधं विना ॥ ७ ॥
ततो न मे समौ कृष्णाविति निष्णातशान्तवाक् ।
राज्ञा द्रौणिमतेऽरातिशल्यं शल्योऽभ्यषिच्यत ॥ ८ ॥
अमुं द्रोणादिभीष्मेभ्योऽधिकमर्जुनदुर्जयम् ।
स्वयं जहीति कृष्णोक्तया शल्ये चक्रे युधिष्ठिरः ॥ ९ ॥
अथ संभूय भूयोभिर्योध्यं नैकेन केनचित् ।
इत्युक्त्वा सर्वतोभद्रं व्यूहं मद्रपतिर्व्यधात् ॥ १० ॥
बलं विभज्य सैनेयधृष्टद्युम्नशिखण्डिभिः ।
कर्मसाक्षिणि साक्षित्वं गते धार्मिसूनोऽचलन् ॥ ११ ॥

---

१. कोष्ठकान्तर्गतौ श्लोकौ ख-ग-पुस्तकयोर्नोपलभ्येते. २ 'पञ्चतापं न कः' ख-ग. ३. 'एतो' ख-ग.

भेजे भीमो गदाभग्नमहेन्द्रस्यन्दनस्ततः ।
दन्तक्षताद्रिशृङ्गस्य मत्तद्विपतेस्तुलाम् ॥ २४ ॥
पदधूतासु धूलीषु भीमशल्यावधोद्धतौ ।
भ्रेमतुर्मण्डलावर्तैर्मूर्त्युवात्यावशाविव ॥ २५ ॥
एतौ मिथो गदाघातैः क्षुण्णयोः खलु तेजसोः ।
कणैरिव स्फुलिङ्गैर्वा द्योतयन्तौ विनेदतुः ॥ २६ ॥
तौ पेततुस्त्वरायातौ परिहृत्य परस्परम् ।
वीरावुभयतो यन्त्रनिर्मुक्तौ गोलकाविव ॥ २७ ॥
अथेत्य स्वस्वसेनाभिर्नीभिन्नां गमितौ द्रुतम् ।
संज्ञामाप्य रथारूढौ गूढौ समिति चेरतुः ॥ २८ ॥
चलद्ध्वजदलो दन्तदन्तालीपुष्पितस्तदा ।
सिषेवे रणकल्पद्रुः स्वर्गस्त्रीकाङ्क्षिभिर्भटैः ॥ २९ ॥
सैन्यासन्नीकृतं मल्लोकं क्षितिभृतां यताम् ।
दुर्योधनाधैरमेऽभूर्येकितानो नृपस्तदा ॥ ३० ॥
तेजोभिरुज्ज्वलैर्भूप सहस्रद्वयधेर्तभैः ।
सहस्ररश्मिद्विगुणप्रभावोऽभूद्युधिष्ठिरः ॥ ३१ ॥
रवाद्यपुङ्खैरापुङ्खं हन्मभैः शल्यसायकैः ।
आलिङ्गितो नृपे धार्मिः कौन्तुमाङ्कधिया श्रिया ॥ ३२ ॥
उद्धूयति शल्येषुमारुते तृणवद्द्विपः ।
चकम्पे द्रुमदा चक्रैर्वियत्कासारचारिभिः ॥ ३३ ॥
हतसूतस्त्वरातारहयः कुरुपते रथः ।
निर्ययौ भीमबाणेभ्यः पताकाद्रुतनर्तनैः ॥ ३४ ॥
पार्थाग्निर्विरथो द्रौणिर्निहत्य सुरथं नृपम् ।
छिन्ने विलेशयाशीव भोगी तद्रथमाश्रितः ॥ ३५ ॥

---

१. 'द्रुतौ' ख. २. 'स्फुरोत्थाभिः' ख; 'स्फुरन्तौ' ग. ३. 'सत्वा' ख-ग. ४. 'प-तनैः' ख. ५. 'आलिङ्गय' ख-ग. ६. 'छिन्ने' ख.

दुर्योधनशरीरे निर्मिते छिन्नवर्मांगिभिः ।
भुजानन्दनभूतिस्योरिशमवायगविग्रहनाम् ॥ ४९ ॥
कीर्तर्तुमिव निःशेषा तेन दैविणपुः शरैः ।
आयुष्मतीः पुष्पनिममामभिगद्विताः ॥ ५० ॥
युद्धार्गकृपदोदिवपद्रोणपुर्वाबन्नादृपि: ।
अरातिपु पुरस्पार्थो समयानिशिवातम् ॥ ५१ ॥
कार्योऽस्य समरस्यान्त इत्युक्तान्तसारथिः ।
ततः पवनतापांजलिः सरदं पुरस्तात्रैः ॥ ५२ ॥
मा मा मनाग विधिर्ति पूर्व मत्र हन्ति मम् ।
इत्यन्तोऽस्थानामानमभ्युपयन्त मनीतपः ॥ ५३ ॥
दार्धीरेव मतः दाम्यारवेरेव भगवतः ।
अत्यन्त तदा तस्मिन्नापि भारतीवरं ॥ ५४ ॥
लोकान्तवर्तिनदुर्भेद तदो हन्ति रिपूने ।
शान्ता एव समामता-स्वाम्यवशोपत्रलाम् ॥ ५५ ॥
क सुहार्दो क हार्दिक्यः क द्रौणि क सुयोधन ।
क शौर्य इति व्याप्त ते तदा पाण्डवेश्वर ॥ ५६ ॥
जयशेनो महाबाहुर्भीमो युधिष्ठिर तत ।
विविधानिर्दिन्दवा: सर्व सदयुद्धवनि ॥ ५७ ॥
युधानः सुसवान्यानभेनो भूरिव नेऽस्पदी ।
रामःधीरेव पुत्रावे मयीरला तथा हतः ॥ ५८ ॥ [illegible]
मयोरस्ताया हरेषु स सेना विन्दितं दर्वे ।
वसुर्दिसमनाये हावनुर्दिश्व [illegible] ॥ ५९ ॥
सर्वे जयाय [illegible] ॥
इति द्रुत [illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥

१. [illegible]

पार्थेभ्यः शुचिवेध्यापि न देयोर्वीति शुद्धवाक् ।
कृत्स्नां दत्त्वाद्य तां भग्नमतिज्ञः किं न लज्जसे ॥ ८८ ॥
तदुत्तिष्ठ मृधेनास्तु तव वा मम वा मही ।
मा भूद्विजयसंदेहो मयि त्वयि च जीवति ॥ ८९ ॥
अथाह कौरवः क्रुद्धः सर्वानप्येष हन्मि वः ।
एकैकेन पृथग्युद्धं विधाय गदया रयात् ॥ ९० ॥
तमथाह तपःसूनुस्तुष्टोऽहं तव शौर्यतः ।
इष्टेनास्त्रेण निर्त्वैकमप्यस्मासु युधं भज ॥ ९१ ॥
अथाभ्यधत्त गान्धारीसूनुर्योऽङ्गीकरोति माम् ।
गदया स मया सार्धं समरेऽस्तु समीहितः ॥ ९२ ॥
इत्युक्त्वा स गदापाणिर्नदादुत्थितवानयम् ।
शोणाक्षः परिभुक्तश्रीर्जनार्दन इवार्णवात् ॥ ९३ ॥
सौमद्र इव युष्माभिर्नामाभिस्त्वं निहन्यसे ।
इत्युक्त्वास्मै शिरस्त्राणं ददौ वर्म च धर्मजः ॥ ९४ ॥
येन ते रोचते युद्धमाह्वयस्व तमित्यथ ।
सत्याङ्गजे गदत्याह दैत्याहितिनुध कृथा ॥ ९५ ॥
पुनर्वृत्तमिदं मूढ किमारब्धमिह त्वया ।
अयमाह्वयते चेत्त्वा तन्महाभाग का गतिः ॥ ९६ ॥
त्रयोदश समाः पुंसि गदाभ्यासमयोमये ।
अयं चक्रे कृती तेन भीमोऽप्येनं जयेन्न वा ॥ ९७ ॥
अथोत्थायाब्रवीद्भीमो मैवं वद गदाधर ।
हराम्येष द्विषः प्राणान्स्वेन गदयानया ॥ ९८ ॥
अथाह्वयत तं गर्वी गजेन्दुर्योधनो युधि ।
सोऽप्यधावत धीरेण ध्वनिना शारदाम्बुदः ॥ ९९ ॥
तदा सरस्वतीतीरतीर्थयात्री हलायुधः ।
तौ शिष्यौ नारदोक्त्या युद्धस्थौ ददृशागतः ॥ १०० ॥

१. '[illegible]' क-पा. २. '[illegible]' क-पा.

अभ्युत्थानमथो तेनुः कृष्णकुन्तीसुतादयः ।
चकोरा इव चन्द्रस्य रेवतीहृदयेशितुः ॥ १०१ ॥
स्यमन्तपञ्चके युद्धं सिद्धक्षेत्रे विमानि मे ।
इति दुर्योधनेनोक्ते सर्वे सत्यसुतादयः ॥ १०२ ॥
दक्षिणेन सरस्वत्यास्तीर्थे शयननामनि ।
गत्वा सीरिणमावृत्य रणं द्रष्टुमुपाविशत् ॥ १०३ ॥ (युग्मम्)
आपत्य विरथावेव भीमदुर्योधनाविह ।
अतिष्ठतां गदापाणी मिथोगर्जिततर्जितौ ॥ १०४ ॥
सुरसिद्धर्षिगन्धर्वैः कुतुकाद्द्रुतमागतैः ।
तौ दृश्यमानौ समरे समानौ चेलतुस्ततः ॥ १०५ ॥
उद्गारैरिव पीतारितेजसोर्गदयोर्मिथः ।
तौ गदाघातकीलाभिर्भासुरावभिजग्मतुः ॥ १०६ ॥
तर्जने वर्जने स्थाने चलने वलने भ्रमौ ।
तौ भ्रान्तौ चित्रचारीभिः स्वर्नारीनयनोत्सवौ ॥ १०७ ॥
वामदक्षिणगोमूत्रभ्रमप्रभृतीन्मण्डलक्रमान् ।
तयोः क्रमोद्धतो रेणुरेवाचरद्यौ दिवौकसाम् ॥ १०८ ॥
दुर्योधनेन गदया भीमः पार्श्वेऽतिताडितः ।
शक्रेणाशनिना तार्क्ष्य इव नैव व्यकम्पत ॥ १०९ ॥
भ्रामयित्वा गदां वेगादेष दर्शितदिग्भ्रमाम् ।
उच्चैर्व्युयुधत्सामीरिस्स्वल्लुनाय द्रुतोत्प्लुतः ॥ ११० ॥
स्वस्तनुर्वञ्चयित्वैनां तं मूर्ध्नि गदयार्दयत् ।
दन्तिदन्ताहतशिरा नायं गिरिरिवापतत् ॥ १११ ॥
गदा भीमेन मुक्ताथ क्षितिनाथेन वञ्चिता ।
पपात कम्पितक्षोणिर्भ्राम्यद्दिक्कुलाचला ॥ ११२ ॥

---

१. 'अथाभ्युत्थानमातेनुः' ख-ग. २. 'मत्याय' ख-ग. ३. 'तस्य' क. ४. 'अमिथ्' ख-ग. ५. 'क्षोणिभ्राम्यदद्रि' ख-ग.

अथ वक्षसि दक्षेण भीमो भूपेण ताडितः ।
आलिलिङ्ग क्षणं कम्पी मूर्छा मीलितलोचनः ॥ ११३ ॥
भीमेनाथस्य नृपतिस्ताडितः प्रपतन्भुवि ।
स्थितोऽसौ जानुहस्ताग्रे रिपुं[1] सिंह इवैक्षत ॥ ११४ ॥
हर्षोत्पाञ्चालचक्रेषु संक्रोशत्सु क्रुधोत्थितः ।
दिक्कूलं कपनिर्घोषः शङ्के भीममताडयत् ॥ ११५ ॥
रक्तारुणः कम्पमानः पवमानसुतः क्षणम् ।
रेजेऽर्कबिम्बवत्कालक्रीडासरसि संगरे ॥ ११६ ॥
आहत्य भुवि भीमेन पातितस्तत्र नन्दनः ।
अविलम्बितमुत्थाय सोऽपि भीममताडयत्[2] ॥ ११७ ॥
स्ततोऽप्यधिक एवायं तदा मेने युधि ध्रुवम् ।
त्वद्गूर्दैवैरपि यतः पूजितः पुष्पवृष्टिभिः ॥ ११८ ॥
भीमे प्रमृज्य कीलालं पुनर्युद्धार्थमुत्थिते ।
अधिकः कोऽनयोरित्थं पार्थपृष्टो हरिर्जगौ ॥ ११९ ॥
[मातुः पुरोऽयं दिग्वासा धर्मभूवचसा व्रजन् ।
निषिद्धोऽथ मया युक्त्या पुष्पकावरणो गतः ॥ १२० ॥
मात्रेत्युक्तो विलोक्याङ्गं नेत्रबन्धविमुक्तया ।
हरिणा वञ्चितः किं त्वं रक्षणीयमुरुं क्षतात् ॥ १२१ ॥]
बली भीमः कृती भूपः कृतिना जीयते बली ।
छलयुद्धेन भद्रत्वोरुं यदि भीमो जयत्यमुम् ॥ १२२ ॥
इति श्रुत्वोत्तरानृत्यगुरुः स्वामुरुमाहत ।
भीमे पश्यति हस्तेन नर्तयिष्यन्निव श्रियम् ॥ १२३ ॥
आदाय भीमस्ता सद्यः प्रतिज्ञां स्वामथ स्मरन् ।
चचार विविधाश्चारीर्द्विपद्गुरुभिदामतिः ॥ १२४ ॥
तेनाशु मुक्तामुक्तश्च गदा त्वत्सूनुना हतः ।
समूर्छितः स्थितः पाणिवक्षःस्थलगदः क्षणम् ॥ १२५ ॥

१. 'रिपुमिह ईक्षत' ख-ग. २. 'ताडयत्' ख-ग. ३. कोष्ठकान्तर्गत [illegible] ख-ग-पुस्तकयोर्नोपलभ्यते.

तं मत्वाप्रहरिष्यन्तं नापपात पुनर्नृपः।
निहन्यात्तद्वरयं चेत्तं न जीवेद्वृकोदरः॥ १२६॥
मूर्छान्ते तत्समालोक्य तेनोर्ध्वं प्रेरिता गदा।
मुद्यतस्तलमुत्पत्य नृपस्योरुं बभञ्ज सा॥ १२७॥
तदोत्पातसहस्रेण विश्वे(?)वैधुर्यधारिणि।
पपात विगलत्पादः श्रीलतापादपो नृपः॥ १२८॥
निकारान्विपदानादी जुल्लादी श्रावयंस्तदा।
पदा भीमो स्पृशन्मौलिमेकादशचमूपतेः॥ १२९॥
अस्मान्द्यूतच्छलाज्जित्वा कृष्णां गौरिति ये जगुः।
धर्मयुद्धान्निहत्याद्य ब्रूमो गौरिति तान्वयम्॥ १३०॥
इत्युद्दामवचा भीमो वार्यमाणोऽपि धार्मिणा।
पुनर्नैकृतिकेत्युक्त्वा भूपं मूर्ध्नि पदास्पृशत्॥ १३१॥
रुदन्नथाह त्वत्पुत्रो धार्मिबन्धो विधिर्बली।
पितृव्यपुत्रयोरासीद्यद्वैरं नौ कुलान्तकृत्॥ १३२॥
किं रे छलेन जित्वापि स्पृशसि क्ष्मापमंह्रिणा।
इत्युक्त्वाथ बली भीमं हली क्रोधादधावत॥ १३३॥
कटेरधो न हन्तव्यं गदयेति विदन्नपि।
अस्योरुं भग्नवान्भीमः प्रतिज्ञापालने कृती॥ १३४॥
अस्योरुभङ्गे मैत्रेयमुनिशापस्तथाफलत्।
इत्यादिभिस्तदा वाग्भिः शौरिणा बोधितो बलः॥ १३५॥
पाण्डवाश्छलयोद्धारः कौरवा धर्मयोधिनः।
इत्यस्तु ख्यातिरित्युक्त्वा क्रुद्धोऽथ द्वारका ययौ॥ १३६॥
युद्धे धर्मेऽप्यधर्मेऽपि पाण्डवाः काममाप्नुयुः।
इत्यूचेऽथ वचः कृच्छ्राद्धार्मिणाभ्यर्थितो हरिः॥ १३७॥
दिष्ट्या दुष्टस्य दत्तोऽङ्घ्रिस्त्वया मूर्ध्नि रिपोरिति।
स्तुतोऽथ भीमः पाञ्चालैर्धार्मिलालितपौरुषः॥ १३८॥

१. 'मुष्टुल' ग. २. 'वारिणि' क. ३. 'रुज' ख-ग. ४. 'भ्यर्थितो' ख-ग.

तत्पदं हरिः पादे [illegible] हतः पुरा ।
[illegible] हतोऽन्येन [illegible] किं हन्तोऽद्युना ॥ १३९ ॥
[illegible] युद्धे [illegible] ।
[illegible] कृपाद् [illegible] हरिम् ॥ १४० ॥
[illegible] हताः ।
[illegible] किं हेता [illegible] ॥ १४१ ॥
[illegible] परिधाय [illegible] ।
[illegible] ॥ १४२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४५ ॥
[illegible] ।

इत्यादिवादिना तेन विषमस्थेन भूभुजा ।
राजन्वच्मि किमात्मानं गुरुहोऽपि प्ररोदिताः ॥ १९२ ॥
अथाकर्ण्य व्यथाकीर्णे कथकेभ्यः कुरूद्वहम् ।
तीर्थे ते द्रौणिहार्दिक्यकृपाः शयनमाययुः ॥ १९३ ॥
तत्र निर्लुठिताङ्गस्तैरिलापतिरदृश्यत ।
स्वर्गं गन्तुमिव क्षोणिं प्रच्छन्नालिङ्गनैर्घनैः ॥ १९४ ॥
अथावदत्कृपीनुरश्रुधाराकलोचनः ।
पृथ्वीपतेर्नियमयन्विकीर्णान्मूर्धजान्मुहुः ॥ १९५ ॥
विधिं निर्भरागोलं तोलयित्वा चमूभरैः ।
धिग्धिगद्यागतो राजन्नवस्थां कथमीदृशीम् ॥ १९६ ॥
संवीज्यथा यथाकामं चामरैर्यः पुराद्य सः ।
त्वं मरुद्भिः स्फुरत्केशः स्थलानां चामरीकृतः ॥ १९७ ॥
स्पृष्टां दिनाचि या न प्राग्रुभगेव महीपते ।
सुभगामिव सर्वाङ्गमालिङ्गस्यद्य तां महीम् ॥ १९८ ॥
तवार्कस्य च तेजोभिः स्पर्धया तपतो मिथः ।
यत्पुरा प्राविशन्मध्यं छत्रं कुत्र तदद्य ते ॥ १९९ ॥
अलङ्क्रियत भवान्वाहैर्या मरुत्तरलैः पुरा ।
साद्य त्वां लङ्घते भूमिर्भूमिनाथ रजःकणैः ॥ १६० ॥
कुम्भिकुम्भौ स्पृशन्कुम्भस्तनीभिर्वीक्षितो रुषा ।
यः पुरा स शिवाभिस्त्वं क्ष्मां गतो वीक्ष्यसे मुदा ॥ १६१ ॥
क्षणं गीतिविरक्तेन चक्रचीत्कृतिकौतुकात् ।
पुरावाहि रथो येन सं शृणोषि शिवारुतम् ॥ १६२ ॥
इतस्ततः स्फुरन्वीरैरुक्तो जीवेति यः पुरा ।
उच्यसे स प्रियस्वेति पलादैः स्वलभाषया ॥ १६३ ॥
दिने दानभरश्रान्तो निश्रान्तः स्त्रीकुचेषु यः ।
स ते हन्तः क्षितौ वेद्वज निश्राम्यति सम्प्रति ॥ १६४ ॥

१. 'भवीग्यत' क. २. 'रार्त्री च' ख-ग.

क्ष्मापसिंहमथालिङ्ग्य सिंहनादनदत्प्रभाः ।
दक्षिणाभिमुखं द्रौणिः सहार्दिक्यकृपोऽचलत् ॥ १७८ ॥
तरणौ वरुणावासं याते तेदुदयेषिणः ।
शिबिरस्य समीपेऽमी गत्वा तस्थुर्वने घने ॥ १७९ ॥
श्रुत्वेति संजयाद्भूपं गान्धारीं च शुचातुरौ ।
प्रतिबोधयितुं व्यासे समासेदुषि तत्क्षणम् ॥ १८० ॥ (युग्मम्)
तयोः शापभयादेत्य पार्थशप्रेरितो हरिः ।
गृहीत्वा नृपतेः पादावरुदद्रोदयन्सभाम् ॥ १८१ ॥
अथोत्थाय कृती कृत्वा शौचमूचे जनार्दनः ।
गान्धारीं धृतराष्ट्रं च वचोभिर्दुःखगद्गदैः ॥ १८२ ॥
प्रकृष्टे दैवदृष्टेऽस्मिन्हन्त जातेऽन्वयक्षये ।
अत्यक्तधर्मा युवयोः क्रोधपात्रं न पाण्डवाः ॥ १८३ ॥
युद्धोद्यते सुते तस्मिन्याचमाने जयाशिषम् ।
युवाभ्यामेव गदितं यतो धर्मस्ततो जयः ॥ १८४ ॥
युष्मदाज्ञा कृतः पार्था द्रष्टव्याः पुत्रवत्ततः ।
मुहुर्ब्रुवाण एवेदमुदस्थात्सहसा हरिः ॥ १८५ ॥
निशायुद्धेऽस्ति धीर्द्रौणेस्तत्त्रातुं यामि पाण्डवान् ।
एवं ब्रुवन्सुतान्पाहीत्युक्तो राज्ञा हरिर्ययौ ॥ १८६ ॥
व्यासेऽप्याश्वासनावाचश्चर्चयित्वा तिरोहिते ।
ज्ञातुं रजनिवृत्तान्तं संजयं प्राहिणोन्नृपः ॥ १८७ ॥
तानि स्मरन्कृपकपीध्वरसिद्धसिन्धुसूनुप्रबोधवचनान्यवधीरितानि ।
दुर्योधनप्रभवपानविमुह्यमानबुद्धिर्धृतिं न धृतराष्ट्रनृपः प्रपेदे ॥ १८८ ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम व्रतीन्द्रः कृती ।
शोभाशालिनि बालभारतमहाकाव्ये तदेकाक्षर-
ध्यानाधानमहाफले च नवमं शल्यस्य पर्वागमत् ॥ १८९ ॥
इति नवमं शल्यपर्व (सगदायुद्धम् ।)

१. 'तदुभये' ख. २. 'तस्थुर्गत्वा शिबिरे ते' ख-ग. ३. 'इति संजयशासनौ' ख-ग.
४ 'नृपं च तौ' ख-ग.

मुनामामां प्रतिज्ञकपालनं धर्मपालनम् ।
मैलद्धये प्रतिज्ञाने किं मदध्या जरक्षः ॥ १३ ॥
अधुनापि ततो हन्मि निशि गार्णिदिनायुषः ।
किं मे धर्मेरिति प्रोच्य प्रथमाच्च स्थैव गः ॥ १४ ॥
इति प्रतिज्ञया मानं तन्मावप्यनुजग्मतुः ।
जन्तोः कर्मवशीपाकमिव बुद्धिक्रियान्वयौ ॥ १५ ॥
अंगत्य शिविरद्वारि महाभुजं प्रभुमरन् ।
अग्रक्षिप्तं महाकायं दोमिनारलिनाकुलम् ॥ १६ ॥
इन्दुवंशरिभीमार्द्र हरि(?)मैत्रांनिमनानम् ।
दण्डोपवीतं सेटपरग्रंथाः तः हृतिर्वाचरम् ॥ १७ ॥ (तुमम्)
वद्रीनाहिर्षपूर्वे मूर्धेन्दुगणमेमति ।
दृतिलक्षापलोभूतहास्यपानो व्यनिनगम् ॥ १८ ॥
उत्तदप कुपहारिथकौ कृतौ नयदला वपुरन् ।
एतामापदमासोऽहं महेशाने धर्मेऽप्युना ॥ १९ ॥
इति व्यारवा दुतारो वः जुहोमीति स्तुतो हर ।
तेनाग्रे बीतिने वारिकुण्डं कल्याणरेखिवम् ॥ २० ॥
नि.शङ्कशंवरपाणो निर्दिष्टनयनौ तन ।
वार्धिनिलिपुद्धारीवारिकुण्डेऽस्य सोऽविशत् ॥ २१ ॥
न पुनारि पुरोऽवरदमन ॥ दवि सपरम् ।
अथ प्रीतिभरसंरगुणोऽप्यपि कारद्विपा ॥ २२ ॥
धर्मपुत्रपरिषीसिनपू रतिपुमसमाद् ।
वत्म दाया ददेव वधे बन्धुरोध्वन ॥ २३ ॥
तदेहमानेन ते प्रीये तोयान्देव रिपुक्षय ।
इत्युक्त्वार्कः हरो अर्थं दत्वा मह ॥ २४ ॥

१ 'लगद्धे' ख-ग. २ 'कथो' ख. ३ 'इत्यथ' ख. ४ ...
...' ख-ग.

प्रातिभया हरिपार्थानां स्वप्ने स्वप्ने न्यहं हताः ।
ते वीरा द्रौणिकृत्याभ्यां प्रत्यक्षं तु तदुज्झिताः ॥ ३८ ॥
कालरात्रिपरीवारपिशाचपलभुक्चमूः ।
देहभाजस्तदाऽऽस्वादज्जीवतोऽपि मृतानपि ॥ ३९ ॥
इति निःशेष्य तां सेनां शेषे यामद्वये निशः ।
ते त्रयोऽप्यमिलन्प्रातः प्रीताः प्रोक्तमिथःकथाः ॥ ४० ॥
गत्वाथ कौरवाधीशं निःसंज्ञं रक्तभुग्वृतम् ।
रुरुदुः परितः स्थित्वा शुशुचुश्चास्य तां दशाम् ॥ ४१ ॥
ऊचुश्च नृप यद्यस्ति संज्ञा शृणु ततः प्रियम् ।
पाण्डवाच्युतसैनेयशेषाः सर्वे हता द्विषः ॥ ४२ ॥
तान्प्रियोक्त्या नृपोऽप्याप्तसंज्ञः प्राह वहन्मुदम् ।
न भीष्मद्रोणकर्णैश्च यद्भवद्भिः कृतं मम ॥ ४३ ॥
प्राणान्प्रीतोऽधुना मुञ्चे स्वर्गे सङ्गोऽस्तु नः पुनः ।
इत्युक्त्वाभूद्व्यसुर्भूपस्तमथापृच्छ्य ते ययुः ॥ ४४ ॥
अथ पार्थभिया भोजः स्वदेशं हास्तिनं कृपः ।
व्यासाश्रमं कृपीसूनुर्गन्तुमैच्छद्दिनोदये ॥ ४५ ॥
सौप्तिकस्य कथायुक्तिं प्राणमुक्तिं च भूपतेः ।
आख्यातुं धृतराष्ट्राय संजयोऽप्यचलद्द्रुतम् ॥ ४६ ॥
अथेदं कृतवर्मासिनिःसृतो निशि दैवतः ।
आख्यन्मारतमवस्ता सौप्तिकं धर्मधार्मये ॥ ४७ ॥
तच्छ्रुत्वा मूर्छितः कृष्णानुजभोजैर्धृतः पतन् ।
संज्ञां प्राप्याथ स नृपो निःश्वसन्धूमितदिक् ॥ ४८ ॥
अस्माकं विजयोऽप्येष जज्ञे स्मयपदेऽप्युषः ।
शोच्यो लोकेषु येनार्या इव पुत्रोज्झितोऽस्म्यहम् ॥ ४९ ॥
अस्मारिदर्शनानन्दपुण्याख्यौ स्पास्मि ध्रुवम् ।
भिग्धान्पुत्रशोकाग्निरिति दुष्परादृशा ॥ ५० ॥

इत्युक्त्वा नकुलं कृष्णानयनाय निदिश्य सः ।
राजा स्वयं मृताशेषयोधमायोधनं ययौ ॥ ९१ ॥
वीक्ष्य वीरान्हतान्राजा मूर्छयाश्वासितोऽनुजैः ।
कृष्णां प्राप्तामुपप्लव्याद्वीक्ष्य भेजेऽधिकां शुचम् ॥ ९२ ॥
तं क्षयं वीक्ष्य मूर्छन्ती भीमेनाश्वासिता तदा ।
कृष्णा स्माह नृपं क्षुण्णसुतो भुङ्क्ष्व भुवं मुदा ॥ ९३ ॥
दर्शयिष्यसि चेद्द्रौणिं हत्वा मे तच्छिरोमणिम् ।
ततो भुञ्जेऽहमित्युक्त्वा सेयं प्राय उपाविशत् ॥ ९४ ॥
बोध्यमानाथ भूपेन सा क्रुधा स्माह मारुतिम् ।
मानिन्क्षत्रिय कोटीर दुःखात्त्रायस्व मामिति ॥ ९५ ॥
इत्युक्तः कान्तया भीमस्तूर्णं नकुलसारथिः ।
हन्तुमुद्दामधीमानमश्वत्थामानमन्वगात् ॥ ९६ ॥
अथोचे पार्थिवं विष्णुः फाल्गुनाय गुरुः पुरा ।
ददौ ब्रह्मशिरोस्त्रं तु क्रूराय द्रौणये न तु ॥ ९७ ॥
भवत्सु वनयातेषु द्रौणिना क्रूरचेतसा ।
पुरीं द्वारावतीमेत्य ततोऽहं चक्रमर्थितः ॥ ९८ ॥
गृहाणेति मयोक्तोऽथ नायं वामेन पाणिना ।
न दक्षिणेन न द्वाभ्यां चक्रोत्क्षेपे क्षमोऽभवत् ॥ ९९ ॥
अथोचे मामयं चक्रं ग्रहीतुं त्वां यदि क्षमः ।
ततस्त्वामेव युध्येय बुद्धिरीदृश्यमामभवत् ॥ ६० ॥
यच्छ ब्रह्मशिरोस्त्रं तच्चक्रोत्क्षेपाक्षमाय मे ।
इदमुक्तवते तस्मै तदस्त्रं प्रददे मया ॥ ६१ ॥
स्वभावभीरुः संरम्भी क्रूरात्मास्त्रेण तेन सः ।
अयोज्येनापि मानव्ये द्रौणिर्भीमं हनिष्यति ॥ ६२ ॥
तदितो रक्षणीयोऽद्य भीम इत्युक्तिमान्हरिः ।
भूपार्जुनौ समारोप्य रथे सार्गारिमन्वगात् ॥ ६३ ॥

व्यासाश्रमं गताः सर्वे ततो द्रौणिमलोकयत् ।
घृताक्तवाससं नीराभ्यासस्थं व्याससंनिधौ ॥ ६४ ॥
तं निरीक्ष्य किरीट्यग्रजन्माधावत्क्रुधान्वितः ।
रे क्रूर रे ब्रह्मबन्धो तिष्ठ तिष्ठेति च ब्रुवन् ॥ ६५ ॥
द्रौणिर्भयद्रुमद्रौणिर्वीक्ष्य तं युद्धदीक्षितम् ।
निरस्त्रो नीरथोऽगृह्णादिषीकां वामपाणिना ॥ ६६ ॥
तत्र ब्रह्मशिरोऽस्त्रस्य मन्त्रन्यासं विधाय सः ।
एनामपाण्डवायेदमुक्त्वानाशु मुक्तवान् ॥ ६७ ॥
अथाभ्यधान्मधुध्वंसी बिभ्यद्बीभत्सुमुत्सुकः ।
पार्थ पार्थ यतस्वाशु मा स्याद्विश्वमपाण्डवम् ॥ ६८ ॥
रथादथावतीर्यैन्द्रिः कृतदेवगुरुस्मृतिः ।
स्वस्त्यस्तु गुरुपुत्राय सहैभिः पाण्डुसूनुभिः ॥ ६९ ॥
उदग्रमिदमेवास्त्रमस्त्रेणानेन शाम्यताम् ।
इत्युक्त्वातिशुचिर्भूत्वा परमास्त्रमयोजयत् ॥ ७० ॥ (युग्मम्)
ज्वालालीजटिले तत्र ज्वलितेऽस्त्रद्वये दिवि ।
तदुत्तुङ्गस्फुलिङ्गान्तः पतङ्गोऽपि न लक्षितः ॥ ७१ ॥
क्षयेऽपि द्वादशैव स्युरर्काः किं तेऽद्य कोटिशः ।
तयोः स्फुलिङ्गानालोक्य रुद्राद्यैरित्यचिन्त्यत ॥ ७२ ॥
रौद्रौर्वाग्निसमे शस्त्रे ते विलोक्य त्रिलोक्यपि ।
कल्पान्तशङ्कयेवाप कम्पसंपातमद्भुतम् ॥ ७३ ॥
वीक्ष्यात्ममित्रमस्त्राग्निं दूरतः क्रूरतां गतम् ।
क्रूरतां वायवोऽप्याशु कर्करीकृतपर्वताः ॥ ७४ ॥
और्वाग्निमिव खे वीक्ष्य तदस्त्रद्वयजं महः ।
उच्चैरुच्चलदालाभिः क्रोडीकर्तुमिवाशु तत् ॥ ७५ ॥
क्षुभ्यदब्धित्रुटच्छैलस्फुटद्ब्रह्माण्डखण्डभूः ।
इहावसरे क्रूरः कोऽपि कोलाहलोऽभवत् ॥ ७६ ॥

---

१. 'भयभ्रमद्रौणि' ख.

किंतु शूरो गुरौ भक्तः सत्यव्रतमनोऽर्जुनः ।
नाहं तद्वदतो नेदमस्त्रं संहर्तुमीश्वरः ॥ ९० ॥
योऽस्त्रमेतदसद्ब्रह्मचर्यं सद्यैव संहरेत् ।
एतेन सानुबन्धस्य मूर्धा तस्याशु लूयते ॥ ९१ ॥
अमोघमस्त्रमीदृक्षमीदृक्षस्य प्रशान्तये ।
अभिमन्युप्रियापाकगर्भे भ्रूणे पतत्वदः ॥ ९२ ॥
रक्षोदानवदिव्यास्त्रव्याधिविघ्नादिभं भयम् ।
दलयत्याशु सेनायं न देयः स्याच्छिरोमणिः ॥ ९३ ॥
यच्छामि पितृशिष्येभ्यस्तथाप्येनं यशस्विना ।
अयं प्रत्यपसंरम्भः समन्ताच्छाम्यतामिति ॥ ९४ ॥ (युग्मम्)
एवमेव विधेहीति मुनिभ्यां गदितस्ततः ।
तदस्त्रमुत्तरागर्भे प्रत्युग्रास्त्रपीयुतः ॥ ९५ ॥
अथावदद्गदापाणिर्द्रौणिं भ्रूणो न दह्यताम् ।
क्षीणस्य कुरुवंशस्य कुलतन्तुर्भवत्वयम् ॥ ९६ ॥
मनी विप्रः पुरा प्रोचे वैराटीं प्रति यत्तव ।
परिक्षीणेषु कुरुषु परीक्षिद्भविता सुतः ॥ ९७ ॥
तद्द्विजेशद्विजस्यास्य तद्वचो नान्यथा तथा ।
स्वपितृप्रियशिष्यस्य कुलमेतच्च वर्धताम् ॥ ९८ ॥
द्रौणिरूचेऽथ मा पक्षपातादृद गदाग्रज ।
अमोघेन मदस्त्रेण सैष भ्रूणोऽस्तु भस्मसात् ॥ ९९ ॥
कृष्णोऽप्यूचे विभुस्त्वस्त्रममोघं भ्रूणभित्तये ।
अहं तु तपसा स्वेन जीवयिष्यामि तं सुतम् ॥ १०० ॥
भवान्पुनरपि क्रूरकर्मनिर्मितिपातकी ।
त्रीणि वर्षसहस्राणि चरिष्यत्यसने वने ॥ १०१ ॥
असहायो मलक्लिन्नः पूतिशोणितगन्धभाक् ।
न प्राप्स्यसि सर्वकार्येषु स्वल्पविश्रान्तिमीदृशं पुनः ॥ १०२ ॥

ऊचे सत्यवतीसूनुः सत्यमस्तु हरेर्वचः ।
द्रौणे यतस्त्वया क्रूरं कर्माशूरोचितं कृतम् ॥ १०३ ॥
इति शप्तो मणिं द्रौणिर्दत्त्वा तेभ्यो वनं ययौ ।
तेऽप्यगुर्द्रौपदीं व्यासनारदाभ्यां युता द्रुतम् ॥ १०४ ॥
अथ रत्नं नभोरत्नसंपत्तं द्योतयन्पुरः ।
सामीरिराज्ञया राज्ञः कृष्णामभ्यर्थित स्मितः ॥ १०५ ॥
क्षत्रगत्या जितोऽस्त्रज्ञस्त्याजितोऽस्त्रशिरोमणिः ।
गुरोरङ्गज इत्यङ्ग न स्वर्गं गमितोऽद्य सः ॥ १०६ ॥
अथ मुदमुदयन्तीं द्रौपदी स्माह मान्यो
　गुरुरिव गुरुसूनुर्युक्तमत्याजि जीवन् ।
मणिममुमपराणा लोमकं शोभिताशं
　निजशिरसि रसायाश्रितनाथो निधत्ताम् ॥ १०७ ॥
कुनयकुरुकुटुम्बच्छेदनात्खेदनाशः
　समजनि मम जज्ञे द्रौणिमर्षाच्च हर्षः ।
अहमिति हरिमित्र्यात्त्वत्प्रियत्वात्कृतार्था
　जगति सुगतिभाजो नैव शोचामि बन्धून् ॥ १०८ ॥
ते पुत्रास्तव बन्धवस्तव न ते न द्रौणिना जघ्निरे
　तत्तुष्टेन हता हरेण महतामेषां न शोच्यं महः ।
इत्युक्ते मुरवैरिणा सुकृतभूस्तुष्टेन दृष्टिं परां
　भेजेऽसौ निजवर्गवीरवरगाज्ञानेन यज्ञात्मजा ॥ १०९ ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हत्स्थितेः
　पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम मनीन्द्रः कृती ।
वाणीवेश्मनि बालभारतमहाकाव्ये तदन्तर्हसु-
　न्मेषमेषगमामि पर्व दशमं शान्ति यथौ सौतिकम् ॥ ११० ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये
पर्वाङ्के मशमसरागुदसन्दर्भदशममीतिनिरूपणैकोनी [illegible] नामाष्टादशः सर्गः ।
अनयोरेकत्रैव [illegible] ।
एतेन [illegible] पं. [illegible]मान् ॥

स्त्रीपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

छलयुद्धहताहितो हरिस्तपसे मुक्तकलत्रपुत्रकः ।
अविशच्छुचि यन्मनस्तपोवनमृद्धर्षि स पराशरात्मजः ॥ १ ॥
स इतश्च जगाम संजयः कृतहुंकारमहारवः पुरम् ।
हहहा महताः स्म इत्यपि प्रलपन्भूपतिवेश्ममाविशत् ॥ २ ॥
अथ भानुमतीमुखस्नुषाविदुरादिस्वजनप्रमार्जितम् ।
दयितायुतमेत्य संजयो नृपतिं गद्गदया गिरा जगौ ॥ ३ ॥
अहमन्वहमेत्य विप्रियं प्रियवर्गव्ययमन्यथा नव ।
अधुनाप्यहितं वदाम्यतः शृणु वज्रीकृतहृन्महीपते ॥ ४ ॥
द्रुपदात्मजपाण्डवात्मजप्रमुखं गुरुजादिभिर्वृतम् ।
हरिसात्यकिपाण्डवोज्झितं निशि हत्वाभिगतैर्निवेदितम् ॥ ५ ॥
अथ मोहवशः स सौप्तिकं प्रियमाकर्ण्य प्रसन्नमनाः मृते ।
तनयस्य हर्षितो ययौ दिवमेकादशवाहिनीविभुः ॥ ६ ॥ (युग्मम्)
इति कोपनपन्नगीगरलोर्मिप्लवरूपया गिरा ।
परिपेतुरुरोजमूर्छिताः क्षितिपीठे क्षितिवल्लभाश्च ॥ ७ ॥
मुमुहुर्मुहुरुत्थिता मुहुर्मुहुरालप्य मिथोऽतिदैन्यतः ।
क नु यामि कथं भवामि किं करवाणीत्यरटत्समाम्बिका ॥ ८ ॥
प्रविकीर्णशिरोरुहा स्फुरत्परिवस्त्रा चरणाग्रलापिनीम् ।
रसदङ्गुदरां समामिमामथ शोके रसकस्तदाम्बरात् ॥ ९ ॥
धृतराष्ट्रसमेयमात्मिन्म भजित्वास्तियथौजिता समा ।
करणस्य विनाशकारणं शुशुचे यदाविनो वदीव सा ॥ १० ॥
त्रिविधैर्नृपयोगहोत्रिद्धतपःश्रमादिर्दिशादिर्विपर्ययिता ।
अपि विशसीरवारणो प्रहरीरेव सस्रुत निर्भरम् ॥ ११ ॥

---

१. 'यद्धेँ' क. २. [illegible] ३. '[illegible]
[illegible]' क. ४. 'रिपिणा' क.

विनिमीलितचक्षुषो नमच्छिरसः क्षामनतो नताङ्गकाः।
प्रघ्नांह्रियुगा लुठद्भुजा रुरुदुर्मन्दं[1]मचेतना जनाः॥ १२॥
अथ[2] विस्तृतवक्त्रकन्दरप्रविशद्दृग्जलसेचनादिव।
अतिशोकविमूर्छितं मनः कथमप्याप नृपस्य चेतनम्॥ १३॥
विदुर द्युगतात्मजन्मनस्त्वमनाथस्य ममैकको गतिः।
परिपालय मामिति ब्रुवन्स धरापविराप कश्मलम्॥ १४॥
पुनरार्तमना जनाधिपः प्रहितस्त्रैणसुहृज्जनो लपन्।
विदुरेण च संजयेन च प्रियया च प्रतिभाजयञ्शुचम्॥ १५॥
अपि भूरिचमूर्मरोचिताः[3] किमपि स्वल्पकसैन्यशालिषु।
हहहा महता मदद्गजा[4] मणलेशोऽपि न पाण्डवेष्वभूत्॥ १६॥
क म सैन्यभरः क तद्बलं सुहृदः सूनसुतादयः क ते।
क मवांश्च सुयोधनः क्षितौ क्षममन्यत्किमु भागधेयतः॥ १७॥
कठिनं विधिना विनिर्मितं हृदयं वज्रमयं मम ध्रुवम्।
तनयव्ययदुःखपर्वतव्रजपातेऽपि न यद्व्यदीर्यत॥ १८॥
अथ भूपमिति प्रलापिनं प्रसभोल्लासिनगद्गदस्वरः।
परिधौतमुखो दृगम्बुभि प्रतिबोधाय जगाद संजयः॥ १९॥
किमु शोचसि बुद्धिलोचन स्फुटवेदागमशास्त्रतत्त्ववित्।
तनयास्तव वीर वर्त्मना यदवापुः पदमैशमद्भुतम्॥ २०॥
विदुरोऽपि जगाद सादरं नृप शोकं प्रतिलोकवत्कृथाः।
समुपेत्य कुतोऽपि कुत्रचित्पथिकाभेषु गतेषु सूनुषु॥ २१॥
निगदन्ति च रूपमात्मनस्तनयानित्यपि मा शुचं कृथाः।
क हतेतरपद्धतिर्बहूकृतरूपः शुचमेति मन्त्रवान्॥ २२॥
अधिकाधिकवैभवोद्भवे नृप तेषां मुदितोऽसि सर्वदा।
दिवमेषु गतेषु भूतलादधुना किं कुरुषे शुचं कृतिन्॥ २३॥
तनया मम पाण्डवैः क्षता मतिरेषापि तवास्तु मा शुचे।
निहता निजकर्मणैव ते भववर्ती स्वकृतैकभुग्यतः॥ २४॥

---

१. 'मन्द' ख. २. 'अथ विस्तृत' क. ३. 'प्ररोचिताः' ख. ४. 'मत्तङ्गजा' ख.

तमुपेत्य पराशरात्मभूः प्रतिबोधाब्धिसुधाकरोऽभ्यधात् ।
किमु मुह्यसि ते दिवं गताः सुखिनस्त्वां नृप न स्मरन्त्यपि ॥ २५ ॥
मृतयो हि भवानुचारिका बत जन्तुं भवनित्यचाल्क्रम् ।
गमयन्त्यसुभङ्गमङ्गतः कुरुते तन्ममतां मुधा जनः ॥ २६ ॥
अजनि स्वजनो न कस्य को न भविष्यत्यथवा भवभ्रमे ।
जगदेककुटुम्बिनो जनाः क्व विपत्ते जनयन्तु तच्छुचम् ॥ २७ ॥
इति मा कुरु शोकमुर्वरावर किंचायमधीस्तवात्मजः ।
अवनाववतीर्णवान्कलेरयमंशः कमलासनाज्ञया ॥ २८ ॥
[1]अहमिन्द्रसदस्यगां पुरा जगती तत्र गता जगौ सुरान् ।
विधिसंसदि कार्यमस्ति यत्प्रतिपत्तं तदुपास्यतामिति ॥ २९ ॥
अथ तां जगतीं विधिर्जगौ भज शोकं लघु धात्रि धारय ।
धृतराष्ट्रसुतः सुयोधनस्तव कार्याणि करिष्यति द्रुतम् ॥ ३० ॥
दनुजावतरैर्नरैः कलेरवतारो बहुभिः सहायवान् ।
भवितैष समन्तपञ्चके निखिलक्षत्रियमृत्युकारणम् ॥ ३१ ॥
इति वेद्मि तवात्मजः कलिः कलिनिर्माणनिजापराधतः ।
सहितः स्वसहायमण्डलैः प्रलयं प्राप धराप मा मुहः ॥ ३२ ॥
इति गुह्यमवेत्य मुह्य मा भज धैर्यं नृप धर्मवित्तम ।
त्वयि भक्तिपरो विमोहतस्तव जीविष्यति नापि धर्मभूः ॥ ३३ ॥
सुकृतज्ञ विधेर्विवर्तिनो मम वाचापि निजानसून्धर ।
पितृधीः करुणा करिष्यति त्वयि धार्मिर्नृप पालयाय तम् ॥ ३४ ॥
इति वाक्यतमाम्महीपतिर्गतवत्याशु पराशरात्मजे ।
प्रचचाल समन्तपञ्चकं प्रति बन्धूनभिशोचितुं व्यसून् ॥ ३५ ॥
स इतश्च कृती युधिष्ठिरः परिदध्यौ गुरुनन्दनादिकाः ।
पुरनिःसृतमेत्य धीदृशां नृपगात्सज्जिति मा चरा जगुः ॥ ३६ ॥
इयता समयेन तद्गत. कुरुवर्णान्तिकमेव नः पिता ।
अनुयामि ततस्तमङ्गजव्ययकोपी लघु मा शपत्यसौ ॥ ३७ ॥

---

१. 'अगाम' इत्येतत्कर्तृभूतम्.

इति मङ्क्षु विचिन्त्य धर्मभूर्हरिसैनेयनिजानुजान्वितः ।
धृतराष्ट्रमुपेत्य तात ते सुतवैरी नमतीत्युपानमत् ॥ ३८ ॥
अथ कौरववीरकामिनीरुदिताकर्णनगद्गदस्वरः ।
नृपतिर्नतविष्णुसात्यकानुजनामानि पितुर्न्यवेदयत् ॥ ३९ ॥
तमथापरिरभ्य बुद्धिदक्षपरिरब्धुं बकशत्रुमाह्वयत् ।
बलवांस्तनयान्तकारिणं प्रहरिष्यन्भुजलीलयैव तम् ॥ ४० ॥
हरिणादित एव कारितस्तदभिप्रायविदायसोर्पितः ।
परिपीड्य नै वक्षसा पुमान्रभसाद्धीमधिया विखण्डितः ॥ ४१ ॥
विनियुक्तसमग्रशक्तिना विधुरोऽसौ रुधिरं वमन्मुखात् ।
निपतन्भुवि मूर्छया रयादथ सूतेन धृतोश्वसत्क्रमात् ॥ ४२ ॥
अथ तद्बलनास्तमत्सरः प्रकटीभूतविवेकसंभ्रमः ।
हहहा किमघाति पाण्डवः स मयैवमित्यस्रलोचनोऽरुदत् ॥ ४३ ॥
प्रणतोऽथ हरिस्तमभ्यधान्न स भीमः स महारि मा मुहः ।
छलितस्त्वमयःपुमर्पणादिह नागायुतशक्तिमान्मया ॥ ४४ ॥
इति वाक्श्रुतिहर्षितं हरिः कृतशौचं पुनराह धीदृशम् ।
अकृतेष्टवचाः स्वयं सुतानविपः कुप्यसि किं वृकोदरे ॥ ४५ ॥
अवधार्य निजापराधतः सुतवृन्दं हतमुर्वरावर ।
सुकृतज्ञ कृतं सुदुष्करं तदिदं नोऽनुमनुष्य सर्वथा ॥ ४६ ॥
इति वाचि जनार्दने जगौ धृतराष्ट्रः स्मयमानमानसः ।
सुतशोकभरेण धर्मतः प्रतपन्माध्वहमुद्धृतस्त्वया ॥ ४७ ॥
इतिगीरतिवत्सलोऽम्बिकानयमालिङ्ग्य निमग्नलोचनः ।
विनयव्रतमण्डिताः परैरिति कल्याणमयीमुवाच गाम् ॥ ४८ ॥
धृतराष्ट्रमतात्मनो गता वधु तन्तुं सुयवात्मसामर्गी ।
तनयस्तनयं तु मा शुचा परितप्ता परिदानुमर्हम ॥ ४९ ॥
तदवेत्य पाराशरात्मभर्तृधुनीभवसीनुनिर्दितागत. ।
सुबलस्य सुता जगौ न गीः पति शापाय नृपस्य तन्यताम् ॥ ५० ॥

१ 'समर्थ' ख. २ 'विभुता' ख.

तनयेन जयाशिषेऽर्थिता भवती या सुकृते जयं जगौ ।
कुटिलेऽद्य सुते हते नृपं किमु शप्तुं सति धार्मिमीहसे ॥ ५१ ॥
सुबलस्य सुता ततोऽवदन्मम ते दुर्नयिनो हताः सुताः ।
निदधे पुनरानलिः सुयोधनदुःशासनयोरसद्वयम् ॥ ५२ ॥
अथ पावनिराह निर्मितं यदकृत्यं जननि क्षमस्व तत् ।
अपराधपरानकिं कश्चित्किमु माता तनुजाञ्जिघांसति ॥ ५३ ॥
कृतया सदसि प्रतिज्ञया कुरुभूपस्य मयोरुराहतः ।
अधरस्तु न मे विलङ्घितो युधि दुःशासनरक्तधारया ॥ ५४ ॥
अथ सक्रुधमाह सौबली क तपःसूनुरनन्तमत्सरः ।
समरे मम येन नन्दनोऽगमि नैकोऽपि कुलस्य तन्तुताम् ॥ ५५ ॥
अथ धर्मसुतः कृताञ्जलिः परिकम्पी पुरतः स्थितो जगौ ।
अयमस्मि सुतान्तकारिणं शप मां मातरुदात्तपातकम् ॥ ५६ ॥
मम संहृतबन्धुपद्धतेरसुभिः पापकलङ्कपङ्किलैः ।
सुकृतावतरेण सेव्यतां तव शापत्रिदशापगोपमः ॥ ५७ ॥
इति वाचि नृपे न सौबली किमपि स्माह विनिश्वसन्मुखी ।
स नमन्कुनखः पुनस्तयाजनि पट्टान्तरदृष्टिवीक्षितः ॥ ५८ ॥
तदवेक्ष्य भिया जयी ययौ हेरिपृष्टावपरेऽपि(!)नप्तुः ।
उदयद्दयया ततस्तया दधतो भीतिमनीव सान्त्विताः ॥ ५९ ॥
तदनु प्रणिपत्य तां तयानुमता नेमुरुपेत्य ते पृथाम् ।
कुलनाशभुवां दृशोरपां वितरन्तीं प्रमदाश्रुणे पदम् ॥ ६० ॥
मतजामथ सूनुशोकिनीमधिरोप्याङ्कतटे प्रबोध्य च ।
तनयैश्च तया च संयुता सुबलक्ष्मापसुतां पृथानमत् ॥ ६१ ॥
ऋतुगामथ सौबली जगौ किमु वत्से शुचमेषि पश्य माम् ।
विधिदृष्टमिदं समागतं गतबन्ध्वात्मजयोरिहावयोः ॥ ६२ ॥
नियतानियतैर्नियोगतस्तनुभाजां मृतिरेति किं तु ते ।
द्युधुनीतरणे तथा रणे मरणेनापि न यान्ति शोच्यताम् ॥ ६३ ॥

---

१. 'स्नूनं' क. २. 'हरिपृष्टाप्यपरे' ख, 'हरिमृष्टोऽप्यपरे' इति भेदः

इति बोधमयीमियं धियं दधती व्यासवितीर्णदिव्यदृक्।
समलोकत संगराङ्गणं पतितक्षत्रगणं यथा स्थितम्॥ ६४॥
धृतराष्ट्रयुधिष्ठिरादयस्तदनु व्यासगिरा रणाङ्गणम्।
चलदाकुलवीरकामिनीकुलकल्लोलितशोकमासदन्॥ ६५॥
अथ वीक्ष्य पलादसंकुलं स्फुटचिह्नैर्वृतमङ्गिभिर्मृतैः।
रुददङ्गनमङ्गनं युधः सुबलक्ष्मापसुता हरिं जगौ॥ ६६॥
मृगयस्व मुकुन्द कुञ्जरैर्घननीलैः कनकोज्ज्वलैर्भटैः।
व्यसुभिर्वसुधा विभात्यसौ तिमिराक्रान्तसमीकभूरिव॥ ६७॥
तरदास्यकराङ्घ्रयो रुचन्निह निम्नाः क्षितयोऽस्रपूरिताः।
यमपानकृतेऽब्जवासितारुणमैरेयनिखातभाण्डवत्॥ ६८॥
विमलातपवारणच्छलादिह राकाचयचन्द्रमण्डलैः।
पतितेषु मुखेषु भूभुजां निजमित्रेष्विव मूर्छितं शुचा॥ ६९॥
गलितैः शुशुभेऽत्र कुम्भिनां रदमुक्ताफलकेतनाञ्चलैः।
भटनिर्दलिता सुहृद्यशस्तरुशाखाकुसुमच्छदैरिव॥ ७०॥
इह रक्तमये पयोनिधौ शिखिपत्रातपवारणैर्भ्रमे।
जलदैरिव पातुमागतैः क्वचिदुत्पातनियोगवृष्टये॥ ७१॥
हतभूपतिवृन्दखण्डिताश्रुतकर्तर्यसिचक्रकैतवात्।
क्षतकङ्कणवेणिकुण्डलावलिमौज्झन्निह दिग्जयश्रियः॥ ७२॥
त्रुटिताखिलसंधिनि स्थिता कवचे लूनवपुष्टया बभुः।
क्रमुकद्रुमवल्करोपिता इव भोज्याय यमेन दोर्भृतः॥ ७३॥
पतितैः कलितासिभिर्भृशं कनकाभैर्भुजशालिनां भुजैः।
नकुलैर्धृतपन्नगैरिव प्रमदः कालसमासदा ददे॥ ७४॥
यमकिंकरबालकव्रजैर्नवशिक्षातरणाय सज्जिताः।
इह तुम्बफलोच्चया इव क्षतजाब्धौ भटमौलयो बभुः॥ ७५॥
इदमुल्लसितातपत्रकैः स्थितमाभाति शताङ्गमण्डलम्।
रथिनस्त्रिदिवालयं गतान्स्वयमन्वेतुमिवाहतोद्यमम्॥ ७६॥

---

१. 'भोज्या यमकेन' ख.

प्रविकीर्णपुराजिनं बभाविह निस्तानकदम्बमुन्मुखम् ।
फेलसंचयनाय कोणपैः परितो भाण्डघटेव सज्जिता ॥ ७७ ॥
अवलोकय कृष्ण जिष्णवो जगतामभ्यवहन्त ये धुरम् ।
भुवि ते पतिता विधेर्वशाद्विगहो यान्ति पलादखाद्यताम् ॥ ७८ ॥
प्रविरोमरूपत्कमण्डलीपरिविद्धः परिदूरितानिनैः ।
पिशितग्रसनाय जम्बुकैरयमामाय निमुच्यते मुहुः ॥ ७९ ॥
भपणोऽस्य वपुष्यसावसृक्पिशाभे पिशितस्य शङ्कया ।
शरशल्यमदन्क्षताननः स्वपलेनैव विगाहते मुदम् ॥ ८० ॥
पतितस्य करेण बिभ्रतः शरमेकेन परेण कार्मुकम् ।
लघु दूरममुष्य यान्त्यमी चकिताः फेरवगृध्रवायसाः ॥ ८१ ॥
गमिनः शतखण्डनामयं रिपुणा कोपपरेण मार्गणैः ।
मुदितेन समेत्य फेरुणा सकुटुम्बेन विभज्य भुज्यते ॥ ८२ ॥
अयमस्य दृशि क्षिपन्मुखं श्रुतिपाशे पतितैककङ्कमः ।
करयो विरटन्धुतच्छदः करटैः केन रुद्भिरीक्ष्यते ॥ ८३ ॥
पिशितग्रसनात्ततृमयः कतिचित्क्रव्यभुजः पिबन्त्यमी ।
सुभटामिहतिद्विखण्डितद्विरदेन्द्रप्रकरो दरोदकम् ॥ ८४ ॥
पिशितार्थमुपागतैर्निशाचरचक्रैरवक्रतो धुताः ।
कुपिता इव यान्ति जम्बुकादय एते व्यसु रक्षसां कुलम् ॥ ८५ ॥
इह डिम्बविदंशदंशिनः पलभुग्दम्पतयः स्मरातुराः ।
रसयन्ति रसात्करोटिभिः शशकाभे रुधिरासवं नवम् ॥ ८६ ॥
नलकास्थिपुटश्रुतं घृतं नवमस्तिष्कयुतं निशाचरी ।
अभिभोजयति प्रियं शिशूनपि सेयं पिशितैकभुक्स्वयम् ॥ ८७ ॥
प्रस्तरैः क्षुरिकादिकायुधैः पतिनाना भुजिनां हहा निजै ।
इह औङ्गलखण्डखण्डने सहकारित्वमधारि रक्षसाम् ॥ ८८ ॥

१. 'निरुशान' क. २. 'परिसच' ख. ३. मभ्यवहन्ति ये भुवम्' क. ४. 'विभृता' क. ५. 'विभाज्य' क. ६. पतितैकचरण'. 'पतनै' ख. ७. 'मांसं पन्लकाइ टे' इति टैम:.

पललैः कवलीकृतैस्तृपं कलयन्तो नितरां निशाचराः।
नखभिन्नशवौघहृद्ध्मर्यां जलधारां परितः पिबन्त्यमी ॥ ८९ ॥
कृतरक्तविलेपनाः प्रियैर्भनितान्त्रावलिहारवल्लयः।
पलभुक्सुदृशोऽत्र रासकैः कटु गायन्ति किरीटिपौरुषम् ॥ ९०
न निरीक्षितुमप्युपाचरैरपि शक्याः सुकृतैकराशयः।
व्यसवोऽप्यतिशायिकान्तयः सुखसुप्ता इव भान्ति केऽप्यमी ॥ ९
द्युवधूः खलु दिव्यमूर्तिना परिरब्धाप्यमुनास्य विग्रहम्।
अतिदिव्यमसुं विलेपनाभिपतद्भृङ्गमिपान्कटाक्षयत् (!) ॥ ९२ ॥
परितोऽब्जधियालिपद्धतिर्नृपतेरस्य मुखे व्यसोरपि।
अमला मणिकुण्डलांशुभिर्निपतन्ती चिरचामरायते ॥ ९३ ॥
विमलातपवारणोदरे पतितो मौक्तिकभूषणः पुमान्।
अधिदुग्धपयोधि कुण्डलात्फणिसुप्ताच्युतवद्विभात्ययम् ॥ ९४ ॥
अपरोऽपि भुजाभृतां गणः पलभुग्भिर्द्रुतमेष मुच्यते।
त्वरिताभिपतत्तदङ्गनासुसतीत्वभ्रमया भयाकुलैः ॥ ९५ ॥
विविधैरुपलक्षणैः क्षणादुपलक्ष्य प्रमदाजनः प्रियान्।
किमु वक्ति कथं विचेष्टते परिमग्नः शृणु पश्य केशव ॥ ९६ ॥
किमु नाथ विरक्तवान्भवान्मयि यन्मामपि वीक्ष्य नाकुपः।
करिकुम्भतटान्मृधश्रियः कुचदेशादिव पाणिपल्लवम् ॥ ९७ ॥
अनुकूल ममाद्य धृष्टतां प्रिय किं दर्शयसेऽधुनापि यत्।
असिमुज्झसि नः स्वपाणितोऽम्बरवेणीमिव साहसश्रियः ॥ ९८ ॥
अपि शत्रुशरक्षतैर्वृतो नतनिंद्रैरिव शौर्यसंपदः।
प्रिय मङ्क्षु परिष्वजस्व मां विधुराहं त्वयि नैव मानिनी ॥ ९९ ॥
नवरागरसाद्विलोकसे द्युवधूर्यद्यनिमेषया दृशा।
प्रियं मां दयितां ततो न मां किमु दाक्षिण्यवशादपीक्षसे ॥ १०० ॥

---

१. 'यद' ख. २. 'भूषणानु' ग. ३. 'कुण्डलक' क. ४. 'सुमतीव्रभ्रमया' क. ५. 'विराग(स्त)' क. ६. 'प्रथमां' ग. ७. 'नीशरमे' ग.

परिरम्भणचुम्बनादिकं विजितं केलिकुटोदरे मया ।
विरताधुनरां तदद्य मे प्रिय निद्रासनृणः सुखीव किम् ॥ १०१ ॥
समरश्रमभित्तये रजोरुधिराङ्कितशरीर एव मे ।
परितः परिरम्भणोत्सवं न पुरेवाद्य करोषि किं प्रिय ॥ १०२ ॥
अपराधपरस्य ते नतिर्न मयामानि ततोऽसि मानभाक् ।
अधुना पदयोः पतामि ते द्रुतमुत्तिष्ठ कृपां कुरु प्रभो ॥ १०३ ॥
अनुसंगलनेऽपि जागृयामिति वादिन्यरतौ प्रियाद्य माम् ।
नवजागरणारुणेक्षणः कथमाकृष्य करेण चुम्बसि ॥ १०४ ॥
मदुरस्तव मानिनोऽपि यः स्तननाभ्यासवशोऽभ्युदागमात् ।
प्रिय मामपि वीक्ष्य पार्श्वगामधुना सोऽप्यलसः कथं करः ॥ १०५ ॥
उपधाय कुचौ मम स्थितो दिनदानश्रमवासितासु यः ।
हृदयेश स ते करः क्षितौ रणखिन्नः किमशेत संप्रति ॥ १०६ ॥
न्यपतन्मुहुरेत्य मन्मुखे करिगोष्ठीरसिनोऽपि यस्य ।
किमिमीलि तदप्यदस्त्वया नयनं नाथ मदागमेऽधुना ॥ १०७ ॥
मयि यत्र पटुप्रलापवान्न च जागर्षि रवैरपीदृशैः ।
कुतुकातिप्रिय तत्त्वया धृता छलनिद्रेव वदामि यच्छ मे ॥ १०८ ॥
इति शोकमयोक्तिविह्वला रववदश्राविलगण्डमण्डलाः ।
गुरुमोहवशा वदन्त्यमूर्दयिताः प्राणवियोगिनोऽङ्गनाः ॥ १०९ ॥
उपलक्षयसे न मत्कुचौ किमिमौ कुम्भयुगेषु गुम्भनाम् ।
इति कामिदिदं प्रलापिनी प्रियपाणिं तरसा हृदि न्यधात् ॥ ११० ॥
किमु मत्परिरम्भलोभतः स्वयमुत्पतोऽसि पुरोऽधिदूरतः ।
इति काचिदमीशितुः पृथक्पतितं पाणिमुरस्यरोपयत् ॥ १११ ॥
अधिकृत्य समरावपेऽर्पितं प्रभुणा वेजिधून निजं शिरः ।
इयमुत्पुच्छा चुचुम्ब च प्रभुणा प्राप च वीरवंशनाम् ॥ ११२ ॥
प्राणपतिरमरकर्मीशितुः सततं न्यस्य यथाक्रम समात् ।
परिरम्य मुदाप मूर्च्छनं दयित प्राप नरेन्द्र सत्सुताम् ॥ ११३ ॥

१. 'मुखः' ख. २. 'दर्शिते' ख. ३. 'स्थित' ख. ४. 'वदन्' ख.

इति युद्धधरावलोकिनी पतितं वीक्ष्य सुतं सुयोधनम् ।
सुबलस्य सुता विमूर्च्छिता पुनरुद्बुध्य जगाद केशवम् ॥ ११४
यदवादि मया रणोद्यमे न सुतः सेष जयेति भाषया ।
तदिमां ध्रुवमाययौ दशां सह बन्धुस्वजनैः सुयोधनः ॥ ११५ ॥
विविधैरपि भाषणैर्मुहुर्विदिताक्रन्दभरा हृदीशितुः ।
बत भानुमती दृगम्बुभिः स्वयमन्तस्तपनं करोत्यसौ ॥ ११६ ॥
वपुषो हरते रजोभरैर्विकृपत्यङ्गुलिभिस्तृणं मुखात् ।
गमयत्यसृगश्रुभिः स्नुषानिवहोऽयं दयितेषु मामकः ॥ ११७ ॥
इयमच्युत मौलिमीशितुः स्वगमङ्के विनिवेश्य बालिका ।
स्वजने त्वयि दत्तदीनदृग्विलपन्ती वदतीदमुत्तरा ॥ ११८ ॥
स्वसुरेष सुतः प्रियः सदा तव रूपे विनये न ये जये ।
किमु सर्वग पश्यसि त्वयि च्छलिभिर्भूरिभिरेकको हतः ॥ ११९ ॥
अभिचुम्ब्य हृदीशितुर्मुखं पुनरालोक्य निजाश्रुभिः स्नुतम् ।
स्मृतसात्विकवारिविभ्रमा विधुरेयं रुदती वदत्यमुम् ॥ १२० ॥
प्रिय निर्निमिषवानहं(१) त्वया न हि दृष्टापि पुनि द्रुतं यता ।
किमु विप्रियकारिणीमिव प्रलपन्तीमपि मां न भाषसे ॥ १२१ ॥
यदि दत्तगुरुः सुरस्त्रियः प्रिय तन्मा परिहारणेक्षणः ।
कटु रे रटसीह किं वदेत्यपि रोषादिवनापि मे गुरुः ॥ १२२ ॥
प्रिय तादृशगौरवोऽहतः स्फुटमेकोऽपि रणैककर्कशः ।
मद्भाग्यसहायता विना क सहस्रैरपि हन्यसे द्विषाम् ॥ १२३ ॥
मरणं मयि सोम तत्त्वतः प्रिय मन्ये तव निस्पृहा हृदः ।
धृतकौतुकस्य तेऽद्य ते पुरतः स्यानुमतीश्वराः परे ॥ १२४ ॥
तनयस्य तवैव वरतः कति मातेन निर्मितो परं ।
नगनोत्सव तैर्नरपि प्रिय नेत्रं वरद पुनर्भवान् ॥ १२५ ॥

१. 'मन्दः मतं' क-ख. २. [illegible] क. ३. [illegible] क. ४. [illegible] ख. ५. [illegible] ख. ६. [illegible]

यदि वेद्मि तपांसि तान्यहं सुरबालाभिरलाभि यैर्भवान् ।
द्विगुणानि विधाय तानि तत्प्रिय ताभ्योऽपि भवन्तमानये ॥ १२६ ॥
भवदाननदर्शने सदा प्रिय यन्निर्निमिषत्वमासदम् ।
अनिमेषविलोचनासु मङ्क्षु मनः किं तदगामि पश्य माम् ॥ १२७ ॥
अपि साप्तपदीनमुच्यते महतां संगतमङ्ग शाश्वतम् ।
तदहं सहसे यमुज्झिता किमु षण्मासविलासवल्लभा ॥ १२८ ॥
इति तारविलापिनीमिमामियमाकृष्य विराटमागता ।
अनुरोदयतेऽपि रोदसी न सुदेष्णा करुणारवेन किम् ॥ १२९ ॥
त्रिदिवेऽप्सरसो भुवि प्रियाः पुलकस्वेदभृतो भजन्त्यमुम् ।
द्रुपदं स्वरभेदवेपथुप्रलयस्तम्भविवर्णताश्रिताः ॥ १३० ॥
अपकृष्य कृपा विमूर्छितां स्फुटधूमच्छलधामिदुर्यशः ।
गुरुसंस्करणं द्विजोत्तमा विरचय्य द्युधुनीं भजन्त्यमी ॥ १३१ ॥
रसना ननु मद्रभूपतेर्नृपतेजो यधपापलुमये ।
पलभुक्पतगक्षुधानले सरलेह स्वमहो जुहोत्यसौ ॥ १३२ ॥
दयितस्य शिरोऽतिदूरतो द्रुतमानीय नियोज्य वर्ष्मणि ।
प्रिय भूमिरसाविहातपो गृहमेहीत्यभिवक्ति मत्सुता ॥ १३३ ॥
अवलोकय पद्म सुभ्रुवो विगतेर्ष्याः सममेव केशव ।
शयनस्थितमाप्तपद्धतं बत भूरिश्रवसं श्रयन्त्यमूः ॥ १३४ ॥
अयमीशितुरध्वरोद्धुरो हह कण्ठग्रहकृन्मृगीदृशाम् ।
द्विजराजिषु गोसहस्रदः प्रतिपक्षान्तकरः करः पुरः ॥ १३५ ॥
इति भर्तृभुजं प्रयातितं स्वयशःशालिशिखावरैन्द्रिणा ।
समुदस्य भुवोऽङ्गुलीदलेष्वभिचुम्ब्य प्रलपन्त्यमूर्मुहुः ॥ १३६ ॥
स्वभुजौ नटयन्नकारयन्मम पुत्रं भुवि दुष्कृतानि यः ।
वृषसेनसुषेणयोरियं जननी शोचति तं हत परैः ॥ १३७ ॥

---

१ 'देष्णो दानरि दुर्गमे' इति हैमात्सुदुर्गमा २. 'भुमि' क. ३ 'विघूर्णिता' ख.
४. 'त्वयि भक्तिमत्सुता' ख. ५. 'हठकण्ठ' ख.

शकुनिः पतितोऽयमात्मजान्मम यन्मन्त्रनियन्त्रिता[1]शातम् ।
अजुहोदनुजकुधानलेऽत्विपि धार्मिर्भुवि लब्धुमिन्द्रताम् ॥ १३८ ॥
इति सूनुशुचा विमूर्छिता पुनरासादितचेतना स सा ।
हरिमाह न मत्कुलं त्वया किमिवारक्षि लयोदयक्षम ॥ १३९ ॥
अयमीदृगुपेक्षितस्त्वयाजनि कृत्स्नोऽपि कुलक्षयो मम ।
इति षट्त्रिमितेषु वत्सरे भवतोऽप्यच्युत गोत्रविप्लवः ॥ १४० ॥
हरिराह पुरा हसन्नसौ मम दैवाद्भवितान्वयक्षयः ।
शुचमेमि न तेन शोच मा त्वमपीमान्भवितव्यताहतान् ॥ १४१ ॥
जगतामनिवारया तृषा विधुरासि द्रुतमेहि जाह्नवीम् ।
शुचमुज्झ पिबोज्ज्वलं जलं तनयेभ्यो ददती जलाञ्जलीन् ॥ १४२ ।
इति विश्वविदा मुरच्छिदा तृषितेयं प्रकटीकृतस्पृहा ।
त्रपया वदहाः करोमि किं सुतशोकादपि दुःसहा तृषा ॥ १४३ ॥
समर[2] व्यसुवीरमण्डल स्फुटसंख्यानगतिर्युधिष्ठिरः ।
धृतराष्ट्रनृपेण तत्क्षणं परिपृष्टो निजगाद दिव्यदृक् ॥ १४४ ॥

कोट्योऽष्टषष्टिर्वीराणां द्वादशायुतसयुताः ।
जघ्निरे समरेऽमुष्मिन्महःसंहतिदुःसहाः ॥ १४५ ॥
दश पञ्च च षष्टिश्च शतान्युत्तमतेजसाम् ।
हतानि राजराजानां सुरराजजितामपि ॥ १४६ ॥
चतुर्दशसहस्राणि लक्षाणि रणदक्षिणाः ।
विकटाः सुभटाः पेतुरिह पातितशत्रवः ॥ १४७ ॥
तुल्यज्वलन्मुखशतानलप्रबलपावने ।
रणोत्सङ्गे हुताङ्गास्तेऽभूवन्शतमखोपमाः ॥ १४८ ॥
मर्तव्यमिति योद्धारः भीता गन्धर्वतां गताः ।
पराङ्मुखा रणेऽस्त्रेण हता गुह्यकतामगुः ॥ १४९ ॥
न स्वामिभक्त्यै नो कीर्त्यै न जयाय दिवे न वा ।
आवेशादेव ये युद्धे मृतास्ते ब्रह्मतां गताः ॥ १५० ॥

---

१. 'मञ्जुल' क. २. 'सुतेन' ख. ३. कुशला इत्यर्थः.

वीरेन्द्ररूपरौद्रत्वस्वेदाभिशुम्भमर्दनैः ।
गता रक्षाधिपार्थेर्ये जग्मुस्तेऽप्युत्तरान्कुरून् ॥ १५१ ॥
लोमशाख्य प्रसादेन तीर्थयात्राचरः पुरा ।
यां दृष्टिमासदं दिव्यां सर्वं पश्याम्यहं तया ॥ १५२ ॥
इत्युक्त्वाथ तैः पुत्रादीनां मृतसंस्कृतौ ।
तत्रेन्द्रसेनं विदुरं युयुत्सुं सेनयान्वितम् ॥ १५३ ॥

श्रीगाङ्गकृष्णागुरुरोचिताशु चितासु तेसां क्षणमाहितानाम् ।
धूमोर्मिभिः कीर्तिरिव भ्रमन्तां स्फुटं नभोऽन्तः सुरभीबभूवुः ॥ १५४ ॥
अथो मिथः कण्टकितप्रहाणां स्त्रीणां तदाक्रन्दरवस्तथासीत् ।
यथापरत्रप्रियभोगभाजामप्यश्रुपातः सुरसुन्दरीणाम् ॥ १५५ ॥
स्वर्गं गतानामथ बान्धवानां प्रवृत्तिमाप्तुमिव प्रयातः ।
स्वर्गस्रवन्तीमेत्य तिलक्रियोत्कः पार्थोऽम्बिकासूनुयुतः स वर्गः ॥ १५६ ॥
येऽत्र क्षेत्रे क्षत्रियाः कीर्तिशेषास्तेषामेतद्दत्तमक्षय्यमस्तु ।
इत्युक्त्वोच्चैरम्बिकासूनुमुख्याः स्नातस्नाताः कल्पयामासुरम्भः ॥१५७॥
सद्यः प्रोद्यद्दुःखसंघट्टमूढो गूढं कुन्त्या श्रावितो भानुवृत्तम् ।
अर्णः कर्णायापि धार्मिस्तदानीमस्रैर्मिश्रं दत्तवान्सोदराय ॥ १५८ ॥

सप्तकीनसुरधिर्वीरतरियुरं स्पन्दत्कुरङ्गेक्षणा-
श्रेणी सा जनबाष्पमानयमुनासंभेदशोभाजुषः ।
स्नात्वा पुलिनावनीं विमलयत्यात्मो····वेशात्तन-
स्तेने सत्यभरः शुचामवगलद्भागः प्रयागः श्रियम् ॥ १५९ ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम मुनीन्द्रः कृती ।
तद्वाग्व्यौजसि बालभारतमहाकाव्येऽचितैकादशो
बोधमभ्रमसूक्तपद्धतिसरे स्त्रीपर्व निर्व्यूढताम् ॥ १६० ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीअमरचन्द्रसूरिविरचिते श्रीबालभारते महाकाव्ये
वीराङ्के स्त्रीपर्वणि श्रीविलापो नाम प्रथमः सर्गः ।

एकेनानेन सर्गेण स्त्रीपर्वेणि विनिर्मितम् ।
शतद्वयमिह स्पष्टमष्टोत्तरमनुष्टुभाम् ॥

१ 'नृप. मनु' क. २ 'सलिले' मयोक्त' ख.

शान्तिपर्व।

प्रथमः सर्गः।

ओंकारो यः सदाद्यैकवर्णोऽपीशस्त्रयीमयः।
व्यास निश्वसितान्वेदान्पायाद्व्यासमुनिः स नः ॥ १ ॥
अथ त्रैलोक्यकल्याणकन्दमन्दाकिनीतटे।
तत्राजग्मुः शमारामनीरदा नारदादयः ॥ २ ॥
जलाञ्जलिविरामेऽपि नेत्राञ्जलिगलज्जलः।
शौचान्तेऽपि सुहृच्छोकादकिंचित्करणस्थितः ॥ ३ ॥
धर्मभूः किमपि ध्यायन्विन्ध्यसारीव वारणः।
ऊचे देवर्षिणा कर्णपेयपीयूषवर्षिणा ॥ ४ ॥ (युग्मम्)
दिष्ट्यासि कुशली राजन्कि विच्छाय इवेक्ष्यसे।
हताहितसमूहोऽपि दग्धेन्धन इवानलः ॥ ५ ॥
जित्वाप्यरीन्रणास्कन्दमेदसंक्रन्दनोपमान्।
लब्धेतिकष्टादिष्टेऽपि राज्ये राजन्विषीद मा ॥ ६ ॥
अथ निःश्वस्य विश्वस्य विभुरूचे हहा हताः।
यदर्थमर्थ्यते राज्यं राज्यार्थं तेऽपि बान्धवाः ॥ ७ ॥
यत्रोत्पत्तिस्तदेव स्वं महसे दहतः कुलम्।
उद्भ्रान्तं दुर्यशोभिर्मे धूमैरिव हविर्भुजः ॥ ८ ॥
विषस्य सोदरैव श्रीः क्रिययानु ततोऽधिका।
समग्रकुलनाशाय यद्योगैकस्पृहापि हा ॥ ९ ॥
सरन्मातुर्गिरं योऽस्मान्वध्यकोटिगतान्मुहुः।
ररक्ष मित्रदाक्षिण्यारब्धयुद्धोऽपि बान्धवान् ॥ १० ॥
जघ्ने कृतघ्नैरस्माभिः सोऽपि विश्वत्रयीजयी।
सहोदरो महीमज्जत्स्यन्दनव्यसनस्थितः ॥ ११ ॥ (युग्मम्)

---

१. 'यदाप्येकः कर्णो' क. २. 'व्यास' ख. ३. 'विश्वामिमावेदान्व्यस्यन्' क. ४ 'न्यस्यन्व्यासमुनिर्मुदे' ख. ५. 'दारा' क. ६ 'क्षमे' क. ७ 'मन्द' क.

तद्वीदर्लोभचण्डालचण्डालिङ्गनदूषितः ।
अस्पृश्योऽहमतो यामि जीवितुं विजने वने ॥ १२ ॥
ते सव्यसाचिसाचिव्यभाजः पान्तु धरां शराः ।
वैरस्य हेतुर्द्वेयापि न योग्या मादृशामसौ ॥ १३ ॥
अकिंचिचिन्तकः शान्तकण्डूतिर्मृगघट्टनैः ।
चरिष्यामि पुनरेकाकी शीर्णपत्राशनो वने ॥ १४ ॥
इत्युक्तिभाजि भूजानौ गिरं भेजे धनंजयः ।
स कोपविनयाटोपकटुकोमलपेशलाम् ॥ १५ ॥
अलब्धे रागिणो लोका अहो लब्धे विरागिणः ।
हेमन्ते तापमीहन्ते हन्त ग्रीष्मे हिमं मुहुः ॥ १६ ॥
ऐच्छद्भवान्वने राज्यमिच्छन्राज्येऽधुना वनम् ।
उन्मत्त इव लोकेश लोकेनाप्युपहस्यते ॥ १७ ॥
विधिरिन्द्रे दरिद्रे च दिदेश कृपया पृथक् ।
धर्ममध्वरदानैश्च तपोध्यानैश्च तारणम् ॥ १८ ॥
तद्गृहस्थेन वनस्थेन नेशं यथादृतं तपः ।
तदिदानीं स्थिरः साम्यं मनः कुरु मखादिषु ॥ १९ ॥
अथ सद्यः समुत्तसदुग्धदुर्धरया गिरा ।
क्रोधेन कलुषीकृत्य विनयं पावनिर्जगौ ॥ २० ॥
वेधसा धार्मीधर्मे धिगकिंचनकृद्भवान् ।
मध्याह्नदीपवाहुर्लीना मध्येऽस्माकं मुधा गुरु ॥ २१ ॥
नास्माक कोऽप्युपायोऽस्ति विधवीर जिनामपि ।
स्वरकलीयस्त्वनामैकं व्यसनं येन नीयते ॥ २२ ॥
द्वेषी(ष्टृ)णामपि दुष्टाना रक्षणं यस्य लक्षणम् ।
तद्व्रतं क्षत्रियं तुभ्य रैना देवनादयः ॥ २३ ॥

---

१. 'कौशल्यम्' ख. २ 'रूमे' ख. ३ 'इते' ख. ४. 'नेशं' ख. ५. 'नैव दर्शने' ६. ६. 'द्विधाना' ख. ७ 'राज्ञमाधिक (?)' ख.

भग्नोऽसि राज्यकष्टेऽपि यदि कातरहृत्तया ।
तत्तपःकष्टदृष्टः सन्विमनाः किं करिष्यसि ॥ २४ ॥
अयाचितजलाहारा वल्कभाजो जटाजुषः ।
किं नीडशिरसो वृक्षा भवं घ्नन्ति विना मनः ॥ २५ ॥
क्षिताः क्ष्मारक्षिणः पूर्वे स त्वं श्रय तपोऽधुना ।
वयं ज्येष्ठानुगा भूप भूहत्या पततु त्वयि ॥ २६ ॥
इति संहृतवाक्येऽस्मिन्नूचतुश्चतुरौ गिरम् ।
यमौ जलदगर्जान्तोद्रेकिकेकिरवच्छविम् ॥ २७ ॥
इष्टदीनसुपात्रादिभुक्तशेषभुजां विभो ।
गृहिणां स्पृहणीयैव गतिर्यतिवरैरपि ॥ २८ ॥
तपोभिर्यतयः कष्टे रानन्दाञ्छन्ति विष्णुताम् ।
गृहं तु गृहिणामेत्य विष्णुर्यज्ञांशमिच्छति ॥ २९ ॥
नयी विश्वयतिस्तोम पुण्यषष्ठांशभाग्नृपः ।
यतिः स्वपुण्यभाग्विद्धि कः कृतिन्सुकृती तयोः ॥ ३० ॥
तत्पालय महीपाल महीमेना मनोयति[1] ।
तुल्यं ननकवद्भुङ्क्ष्व फलं राज्यगतिस्त्वयो ॥ ३१ ॥
दशनद्युतिहारेण हारिणीमथ भारतीम् ।
रसनाग्र(च)लदोलाया दोलयामास पार्षती ॥ ३२ ॥
भिक्षारयो भवद्भ्रूकप्रसादैकाः सहोदराः ।
नानन्याश्रेत्प्रभो तत्ते कृतघ्नस्य मनेन किम् ॥ ३३ ॥
क्षात्त्रं वज्रलेपेऽपि म्लेच्छेऽपि स्यात्परिग्रहा ।
न परेत इमधे तु क्वापि पापनिक्रिया ॥ ३४ ॥
सुहृनेन कृतज्ञानामथः कुर्याद्दिने धरा ।
दुष्कृतेन कृतघ्नानां नोत्सगन्धा भिवेत् गेत् ॥ ३५ ॥
तदारिष्टनद्धवोत्कीराज्यभागैः कृतज्ञ ते ।
यन्याः मद्धर्वे गेरन्तु गोदरा नक्रदयमाः ॥ ३६ ॥

1. 'गां वों' ख.

इत्यमीषां वचोवीचीमपर्यैरपि भूपतेः ।
स्वबन्धुवधदुःखाग्नितप्तं न शमितं मनः ॥ ३७ ॥
अथ ज्ञानपीयूषपयोधिलहरीं गिरम् ।
दन्तांशुफेनिलां व्यासस्तच्छोकाग्निच्छिदे किरत् ॥ ३८ ॥
दैवायत्तं यथा मृत्युरन्ति स म्रियते तथा ।
मशकोऽपि गजेनापि न शक्यो हन्तुमिच्छया ॥ ३९ ॥
तन्नूनाथ ममापाधि कुलं हन्मिति मा शुचः ।
कस्मान्निधनिनो वीरान्हन्ति स्वैः कर्मभिर्विना ॥ ४० ॥
स्यात्पथ्यपि पान्थानां यथा सङ्गः क्षणं क्वचित् ।
तथैव भविनां तत्र शोकं तद्विरहे वहेत् ॥ ४१ ॥
कोऽपि तौ शोकहर्षौ वा यतो भावोद्भवे हरे ।
ऐन्द्रजालिकवत्कालो दर्शयत्यन्यथान्यथा ॥ ४२ ॥
राजञ्शोचसि किं बन्धून्कालेन कवलीकृतान् ।
ग्रसन्ते लीलया येन त्रिलोकीकारिणोऽपि ते ॥ ४३ ॥
शुचं मुञ्च तवेदानीं कालः पालयितुं प्रजाः ।
न प्रजापालनादन्यो राज्ञो धर्मोऽस्ति यौवने ॥ ४४ ॥
जीवनो राज्यभोगेन व्यसनं ब्राह्मणतर्पणैः ।
बन्धून्प्रीणय भूपाल त्वद्वत् त्वादृग्जिनोऽथ ये ॥ ४५ ॥
अथास्मिन्विरते विष्णुर्विततं जिष्णुसंज्ञया ।
क्ष्मापसन्तापनाशाय मुग्धाक्षामधुभारतीम् ॥ ४६ ॥
व वर्तीत मृता शाक राजन्पारमनामिदम् ।
न वर्तन्ते मृता ये च न च जानन्ति यत्कृतम् ॥ ४७ ॥
मृतौ मृगमपि यत्परिशुश्रमे ।
दिवि भागमुत्र शोच्यन्ते न बन्धवस्तव ॥ ४८ ॥
बाल्य लालयन्मृत्यु करा केवलजनम् ।
यदेच्छात नरा भुङ्क्ते तत शोच्यते को मृतः ॥ ४९ ॥

'वाग्नं' ख. २ 'वचिनां' ख ३ 'यतो भावादभवे' क.

मृत्योश्चरा इव मुहुर्निमेषा वेगिनोऽङ्गिनाम् ।
आयान्ति दृक्पथे जीवग्रहावसरमीक्षितुम् ॥ १० ॥
अकस्मादेव कुत्रापि कदापि गमनेच्छया ।
जनं विश्वासयन्तीव श्वासाः शश्वद्गतागतैः ॥ ११ ॥
जगज्जीवातवस्तेऽपि श्रीरामभरतादयः ।
जाता वेति ह संदेहदोलायां कालतो गताः ॥ १२ ॥
जीवितं हन्त जन्तूनां नयनोन्मेषचञ्चलम् ।
सुखश्रीयौवनादीनां का तदंशस्पृशां कथाः ॥ १३ ॥
कृत्यं किंचित्करे कार्यं तिष्ठत्यायुषि गत्वरे ।
तमिस्राविद्युदुद्द्योते च्युतं द्रव्यमिव द्रुतम् ॥ १४ ॥
एष जीवितकल्पद्रुश्चतुर्वर्गफलप्रदः ।
शोकादनल्पकीलाभिः क्षीबा निष्फलयन्ति तम् ॥ १५ ॥
तद्भूलोकपते शोकं मुञ्चामुं चातुरीमय ।
गृहाण जीवितस्यास्य कालकालोचितं फलम् ॥ १६ ॥
राज्ये यज्ञादिलीलाभिः सफलीकुरु यौवनम् ।
वार्धके तु धराधीश युक्तं मुक्तिकृते नय ॥ १७ ॥
इत्यादिवाग्भिरन्यैश्च प्राग्भूपचरितैर्मुहुः ।
बोधितो बन्धुना तैश्च गुणाम्भोधियुधिष्ठिरः ॥ १८ ॥
विश्वा बन्धुवधोद्भूतैर्दुर्दान्तैर्मम पातकैः ।
आकाशे कालिकोत्प्रेक्षां करिष्यन्ति कवीश्वराः ॥ १९ ॥
अपि जन्मसहस्राणि वह्नौ मे जुह्वतो वपुः ।
क्षयं यास्यन्ति गाङ्गेयघातकस्य न पातकम् ॥ २० ॥
इति शोकातुरस्यान्तं निश्वासमिश्रवाणिनम् ।
गिरा मधुरया व्यासमुनिराश्वासयत्तराम् ॥ २१ ॥
निघ्नतो युधि धृतास्त्रान्गुरूनपि न हन्ति यः ।
राजन्स धर्मलोपपापेन लिप्यते ॥ २२ ॥

१. 'इसन्' क. २. 'तैः वनौ.' इति ग्रन्थे क-पुस्तके.

युधि यः क्षत्रधर्मस्थो हन्ति वा हन्यतेऽथवा ।
गीर्वाणैरपि पूज्येते तौ पुण्यौ पुण्यवृष्टिभिः ॥ ६३ ॥
अपापस्त्वदसि क्ष्माप प्रसन्नः पालयावनिम् ।
यदि मिथ्याभिशङ्कास्ति वाहमेधं कुरुष्व तत् ॥ ६४ ॥
अभिनन्द्य निजं राज्यमानन्द्य प्रकृतीन्कृती ।
पश्य पुण्याय गाङ्गेयं शर शय्याचरं गुरुम् ॥ ६५ ॥
इति कृष्णमुनीन्द्रेण श्रीकृष्णेन च बोधितः ।
पुरेऽविशत्पुरस्कृत्य धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः ॥ ६६ ॥
महेन महता भूपः स निभूष्य सभाभुवम् ।
द्विजान्धौम्यपुरस्कारादपूजयदुपस्थितान् ॥ ६७ ॥
दुर्योधनसुहृत्तत्र त्रिदण्डिमुनिवेषभाक् ।
मणिरूप इवाङ्गारश्चार्वाकः कौणपोऽविशत् ॥ ६८ ॥
पापाकारं कुलाङ्गारं धिक्त्वामित्यादि भूपतौ ।
वचोऽभूत्तन्मुखाच्चित्रं चन्द्रादिव हलाहलम् ॥ ६९ ॥
द्विजा विज्ञाय राज्ञे च तं निवेद्य क्रुधारहन् ।
हुंकारमोत्थितेनाग्निदैवतेनेव हग्जुषा ॥ ७० ॥
शक्यो हन्तुं हरेणापि नैव द्विजरुपं विना ।
इत्युक्त्वा तद्वधप्रीतो हरिरप्रीणयन्नृपम् ॥ ७१ ॥
ताहग्युद्धोत्थबाष्पान्तस्तापमण्डलखण्डनम् ।
अथाभिषेकं भूपस्य चक्रुस्तीर्थोदकैर्द्विजाः ॥ ७२ ॥
स पूर्वभूमिभृद्भद्रासनवर्ती श्रितः श्रिया ।
राजा विराजयामास विश्वं विश्वंभरातलम् ॥ ७३ ॥
शिवं शक्तयान्वितमिव प्रत्यक्षं धाम्नि धर्मज ।
धृतराष्ट्रं वधूयुक्तममन्यत गुरुन्मतः ॥ ७४ ॥
यौवराज्ये मरुत्पुत्रं विदुरं मन्त्रकर्मणि ।
धनंजयं जयोद्योगे सजयं व्ययचिन्तने ॥ ७५ ॥

१ 'विरुदी' ख.

नकुलं बलरक्षासु धौम्यं द्विजजनार्चने ।
सहदेवं सहस्थित्यां स्थितिज्ञोऽथादिशन्नृपः ॥ ७६ ॥ (६
संस्थाप्य मन्त्रिणो नत्वा हरिं रत्नमये ददौ ।
स भीमार्जुनयोर्दुर्योधनदुःशासनौकसी ॥ ७७ ॥
कौरवावसथानित्यमन्येभ्योऽपि विभज्य सः ।
गिरा हरेरलुब्धात्मा लब्धप्रशमनं व्यधात् ॥ ७८ ॥
श्राद्धं विधाय बन्धूनां भूपा(?)नथ यथाविधि ।
धर्मनेभ्यः प्रपाकूपसत्रकल्पानकल्पयत् ॥ ७९ ॥
विष्णुं जिष्णुनिकेतस्थमन्येद्युः क्षणदात्यये ।
शश्वदन्तर्दृशा दृष्टं हर्म्यां द्रष्टुं नृपोऽगमत् ॥ ८० ॥
सिंहासनसमासीनं ध्यानलीनं हरिं नृपः ।
शैलेऽम्बुदमिवालोक्य केकीव मुदितो जगौ ॥ ८१ ॥
त्वद्धामनेत्रकुमुदश्रीहानित्यमंधुव्रती ।
विभावरी विभातेयं सुखभावेन ते विभो ॥ ८२ ॥
अथावादिनि गोविन्दे पुनरूचे नराधिपः ।
विश्वैकध्येय किं ध्यानं दीपमर्क इवासृजः ॥ ८३ ॥
इतिवाचि नृपे वाचि दृशावुन्मील्य विष्णुना ।
यो मां ध्यायति राजेन्द्र तं ध्यायामि स मामिव ॥ ८४ ॥
उत्तराशां गतप्राये तपने तैनुर्मुक्तिधीः ।
दध्यौ मामधुना भीष्मस्तमहं मनसागमम् ॥ ८५ ॥
अथ प्रीत्याभ्यधाद्भूपो भगवन्भवदुत्सुकम् ।
भीष्मं यामः स मे धर्मान्वक्तुं त्वद्दर्शनाव्ययः ॥ ८६ ॥
श्रुत्वैतदचलद्भूपो भीमबीभत्सुसात्यकैः ।
मुकुन्दः स्यन्दनी स्कन्दसहोदरदिदृक्षया ॥ ८७ ॥

१. 'तुल्या' ख. २. 'जिष्णुं' क. ३. 'मनु' ख. ४. 'अथो' क. ५. 'ननु' क.
६. 'मत्त' ख.

व्यधादिहान्तरे शान्तमनाः शान्तनवः स्तवम् ।
ऋषिमानवृन्दः शौरेर्भावपूतमनःस्तनम् ॥ ८८ ॥
नमः स्वयमविधाय विश्वज्ञानाय विष्णवे ।
सर्वाङ्गलीनसर्वाङ्गसहस्राद्भुततेजसे ॥ ८९ ॥
वासना वासरेणेव निशयेव तनुत्विषा ।
शश्वच्छासेवितं सेवे हरिं शान्तिशालिनम् ॥ ९० ॥
न्यस्यतिनो भवाम्भोधौ मन्तोऽम्बुदबिन्दुवत् ।
मुक्ता भवन्ति यद्भक्तिशुक्तिलीनाः श्रयामि तम् ॥ ९१ ॥
यस्य विभक्तिरूपैव भक्तिर्मीक्तसु मुक्तिदा ।
श्रीविश्वरूपः साक्षान्मे सोऽस्तु नेत्रामृताञ्जनम् ॥ ९२ ॥
इति श्रुत्वा दृशा नत्वा ध्यायन्सद्योऽप्यलोकत ।
भीष्मः प्रमोदरोमाञ्चदीनभीष्मशरो हरिम् ॥ ९३ ॥
अथ श्रीकेशवस्तेऽपि भूपभीमार्जुनादयः ।
रथादुत्तीर्य गाङ्गेयमानम्य पुरतोऽविशत् ॥ ९४ ॥
अथ व्यथातुर भीष्म दृशाऽभिहृष्य हरिर्जगौ ।
यच्चित्ते न शरैर्भिन्नं ब्रह्मज्ञानमयं वपुः ॥ ९५ ॥
श्रीविश्वरूप भगवन्भवत्स्वयमयात्मनाम् ।
का व्यथा बाणपर्यङ्कसनृगिरुयोभिदा ॥ ९६ ॥
इति भारती श्रीमद्य केशवः स्माह माहमम ।
त्वां वहन्ती मता मन्ये यामिन्द्राख्या मुदा हसेत् ॥ ९७ ॥
त्वयि बाणार्दित तममनुवर्तति कश्चन ।
धामि वेदय वर्मज्ञ धर्मात्मया स्वयमव्यय ॥ ९८ ॥
क्षीरोदशायी भगवानित्युक्त्वा गरुडध्वजः ।
परामृतकल्पावृष्ट्या दृशा न निर्जय व्यधात् ॥ ९९ ॥
ताहक्कसावज्ञानस्थानप्रमीतनागवीरथ ।
पुष्पवृष्टिम्नयोर्मूर्धि दर्शयन्नुनयोऽभवत् ॥ १०० ॥

१ 'नव' इत. २ मूत्रानमाता मताप 'ान व

श्वो वक्तासि कृतिन्धर्मानित्युक्त्वा भीष्ममच्युतः।
सपाण्डवो ययौ स्थानमाययुश्च निशात्यये ॥ १०१ ॥
अथासि निर्व्ययात्मा चेत्तद्धर्मान्दिश धार्मये।
इत्युक्तिशालिनि स्माह वनमालिनि सिन्धुभूः ॥ १०२ ॥
त्वत्प्रसादात्पटुर्धर्मान्वदयामि त्वद्गिरा विभो।
स्वयं तु पृच्छतु क्ष्मापः किं ह्रीः क्षत्रोचिते कृते ॥ १०३ ॥
अथाच्युतगिरा पादलग्नो भीष्मेण भूपतिः।
आघ्राय मूर्ध्नि मां पृच्छेत्युक्तोऽपृच्छन्नृपक्रियाम् ॥ १०४ ॥
कृत्वा कृष्णाय धर्माय द्विजेभ्योऽपि हृदा नमः।
ऊचे भीष्मः सितरुचा धर्मार्णवोज्ज्वला गिरम् ॥ १०५ ॥
राजन्राजन्ति राजानः पूज्यपूजादयानयैः।
तारैः कङ्कणकेयूरहारैर्नटविटादयः ॥ १०६ ॥
हास्यप्रियो नृपः सारं पिबद्भिरनुजीविभि।
पदापि स्पृश्यते लोलैः पुष्पमिवालिभिः ॥ १०७ ॥
वृत्तिं कल्पयतः स्वाङ्गव्ययेनापि गवादिषु।
तृणादपि लघुर्नूनं सर्वधर्मोज्झितो नृप ॥ १०८ ॥
अकर्णस्य जगत्प्राणपायिनो वक्रचारिण।
किं विश्वसेद्द्विजिह्वस्य भुजगस्येव भूभुजः ॥ १०९ ॥
सत्तेजःकीर्तिसूर्येन्दुः कालः क्ष्माप इवापरः।
क्वचिद्भीमः क्वचिच्छान्तः केन शक्येत लङ्घितुम् ॥ ११० ॥
मखेषु देवं सेवन्ते श्रीपतिं दहनं च ये।
गोपैः कोप्या न ते विप्राः श्रिये दाहाय च क्ष्माः ॥ १११ ॥
...ेभ्यः स्खलिताचारः क्ष्मायामेकोऽपि भूभुजा।
...दः पाप्मा कं कं प्राप्नोति न क्रमात् ॥ ११२ ॥
...ढ्ये क्षीणपङ्केऽस्तकण्टके।
... धर्मः खेलति हेलया ॥ ११३ ॥

१ ख. ... 'प्राप्नोति' ख.

यदाशायश्रिता वर्णाश्चत्वारोऽप्यर्णवा इव ।
स्फूर्जन्तोऽपि न मर्यादां मुञ्चन्ते किं स नेश्वरः ॥ ११४ ॥
यदि यज्ञाहृते राजा न वर्धेति दिवं प्रति ।
तत्क्षुधार्ताः सुधाकूपान्दिवि देवाः खनन्ति किम् ॥ ११५ ॥
धराभृति न चेद्धर्मस्तदधर्मभरातुरा ।
कूर्माधेः किं ¹द्वियेतोर्वी दलयन्ती रसातलम् ॥ ११६ ॥
तदेक एव देवः क्ष्मापतिर्धर्मगतिस्थितः ।
भाति त्रिजगदाधारः समाहारः सुरश्रियाम् ॥ ११७ ॥
लोकंपृणगुणोऽप्युग्रैर्नृपः क्रूरपरिच्छदः ।
सेवितुं शक्यते केन ससर्प इव चन्दनः ॥ ११८ ॥
तीर्थाधिकारिभिरिव स्फीतलोभैर्नियोगिभिः ।
पीड्यमानाः प्रजास्तीर्थमिव भूपं शपन्ति च ॥ ११९ ॥
नृपश्चारुपरीवारोऽप्यचारुचरितः स्वयम् ।
जनेन त्यज्यते दूरं मणिवान्फणवानिव ॥ १२० ॥
स्वाचारपरिवारस्य सदाचारस्य भूपतेः ।
राज्यधामिकतां याति धर्मस्त्रिजगदर्चितः ॥ १२१ ॥
क्रियासु विफलाः सैन्यक्रमविक्रमबुद्धयः ।
न स्यादात्मेव भूपाना पुरोधा यदि धर्मवित् ॥ १२२ ॥
अरक्तेभ्योऽपि रक्तेषु कुमुदेभ्योऽम्बुजेष्विव ।
श्रियं संचारयन्भूपः प्रतापी भाति भानुवत् ॥ १२३ ॥
प्रतापस्य प्रकाशेन दण्डस्यालम्बनेन च ।
कलिध्वान्तेऽपि भूपाना वृद्धो धर्मः सुखं चरेत् ॥ १२४ ॥
प्राप्तप्रतापतपना विश्वं प्रणिधिभिर्नृपाः ।
दूरप्रचारैर्गृह्णन्ति गूढैर्दृशा इवांशुभिः ॥ १२५ ॥
अलक्ष्यः क्ष्माभुजां मन्त्रो विश्वोद्धारक्षयक्षमः ।
सत्ता यस्येश्वरस्येव क्रिययैवानुमीयते ॥ १२६ ॥

---

१. 'भ्रियेतो' ख. २. 'दिवमि' क.

श्वो वक्तासि कृतिन्धर्मानित्युक्त्वा भीष्ममच्युतः ।
सपाण्डवो ययौ स्थानमाययुश्च निशात्यये ॥ १०१ ॥
अद्यासि निर्व्यथात्मा चेत्तद्धर्मान्दिश धार्मये ।
इत्युक्तिशालिनि स्माह वनमालिनि सिन्धुभूः ॥ १०२ ॥
त्वत्प्रसादात्पटुर्धर्मान्वक्ष्यामि त्वद्गिरा विभो ।
स्वयं तु पृच्छतु क्ष्मापः किं ह्रीः क्षत्रोचिते कृते ॥ १०३
अथाच्युतगिरा पादलग्नो भीष्मेण भूपतिः ।
आघ्राय मूर्ध्नि मां पृच्छेत्युक्तोऽपृच्छन्नृपक्रियाम् ॥ १०४ ।
कृत्वा कृष्णाय धर्माय द्विजेभ्योऽपि हृदा नमः ।
ऊचे भीष्मः स्मितरुचा धर्मेणैवोज्ज्वलां गिरम् ॥ १०५ ॥
राजन्राजन्ति राजानः पूज्यपूजादयानयैः ।
तारैः कङ्कणकेयूरहारैर्नटविटादयः ॥ १०६ ॥
हासप्रियो नृपः सारं पिबद्भिरनुजीविभिः ।
पत्रापि स्पृश्यते लोललोलैः पुष्पमिवालिभिः ॥ १०७ ॥
वृत्तिं कल्पयतः स्वाङ्गव्ययेनापि गवादिषु ।
तृणादपि लघुर्नूनं सर्वधर्मोज्झितो नृपः ॥ १०८ ॥
अकर्णस्य जगत्प्राणपायिनो वक्रचारिणः ।
किं विश्वसेद्द्विजिह्वस्य भुजगस्येव भूभुजः ॥ १०९ ॥
सत्तेजःकीर्तिसूर्येन्दुः कालः क्ष्माप इवापरः ।
क्वचिद्दीप्तः क्वचिच्छान्तः केन शक्येत लङ्घितुम् ॥ ११० ॥
मखेषु देवं सेवन्ते श्रीपतिं दहनं च ये ।
गोपैः कोप्या न ते विप्राः श्रिये दाहाय च क्षमाः ॥ १११
नोपेक्ष्यः स्खलिताचारः क्ष्मायामेकोऽपि भूभुजा ।
तस्मिल्लब्धपदः पाप्मा कं कं प्राप्नोति न क्रमात् ॥ ११२ ॥
नृपाङ्कुरस्तरुच्छन्ने क्षीणपङ्केऽल्पकण्टके ।
उन्नामुद्याने प्रदेशे धर्मः रोहति हेलया ॥ ११३ ॥

१. राजधर्मान् 'धर्मान्राम्' ख. २. भी' ३. 'प्राप्नोति' ख.

यदाज्ञायन्त्रिता वर्णाश्चत्वारोऽप्यर्णवा इव ।
स्फूर्जन्तोऽपि न मर्यादां मुञ्चन्ते किं स नेश्वरः ॥ ११४ ॥
यदि यज्ञाहुतं राजा न वर्षति दिवं प्रति ।
तत्क्षुधार्ताः सुधाकूपान्दिवि देवाः खनन्ति किम् ॥ ११५ ॥
धराभर्तुर्न चेद्धर्मस्तद्धर्मभरातुरा ।
कूर्माद्यैः किं ¹दिवेतोर्वी दलयन्ती रसातलम् ॥ ११६ ॥
तदेक एव देवः क्ष्मापतिर्धर्मगतिस्थितः ।
भाति त्रिजगदाधारः समाहारः सुरश्रियाम् ॥ ११७ ॥
लोकंपृणगुणोऽप्युग्रैर्नृपः क्रूरपरिच्छदः ।
सेवितुं शक्यते केन ससर्प इव चन्दनः ॥ ११८ ॥
तीर्थाधिकारिभिरिव स्फीतलोभैर्नियोगिभिः ।
पीड्यमानाः प्रजास्तीर्थमिव भूपं शपन्ति च ॥ ११९ ॥
नृपश्चारुपरीवारोऽप्यचारुचरितः स्वयम् ।
जनेन त्यज्यते दूरं मणिमान्फणवानिव ॥ १२० ॥
स्वाचारपरिवारस्य सदाचारस्य भूपतेः ।
राज्ययात्रिकतां याति धर्मस्त्रिजगदर्चितः ॥ १२१ ॥
क्रियासु विफलाः सैन्यक्रमविक्रमबुद्धयः ।
न स्याद्यात्मैव भूपानां पुरोधा यदि धर्मवित् ॥ १२२ ॥
अरक्तेभ्योऽपि रक्तेषु कुमुदेभ्योऽम्बुजेष्विव ।
श्रियं सञ्चारयन्भूपः प्रतापी भाति भानुवत् ॥ १२३ ॥
प्रतापस्य प्रकाशेन दण्डस्यालम्बनेन च ।
कलिध्वान्तेऽपि भूपानां वृद्धो धर्मः सुखं चरेत् ॥ १२४ ॥
प्राप्तप्रतापतपना विश्वं प्रणिधिभिर्नृपाः ।
दूरप्रचारैर्गृह्णन्ति गूढैर्हंशा इवांशुभिः ॥ १२५ ॥
अलक्ष्यः क्ष्माभुजां मन्त्रो विश्वोद्धारक्षयक्षमः ।
सत्ता यस्येश्वरस्येव क्रिययैवानुमीयते ॥ १२६ ॥

---

१. 'भिदेतो' ख. २. 'दिशति' क.

क्व लक्ष्मीरतिविश्वस्ते क्व सौख्यमतिशङ्किनि ।
तद्भाति नातिविश्वासी नातिशङ्की च भूपतिः ॥ १२७ ॥
उद्वृत्तदण्डनं दीनपालनं शीललालनम् ।
द्विजार्चनं च राज्यश्रीश्रनुःशालं महीभुजाम् ॥ १२८ ॥
कारणेऽपि विकोपानामलुब्धानां विपद्यपि ।
प्रमोदेऽप्यविकाराणां राज्ञां श्रीर्विरहासहा ॥ १२९ ॥
मित्राणि रणकालेऽङ्गरोमाणीव प्रमोदतः ।
यस्योच्छ्वसन्ति भूमीन्द्रः स नेन्द्रेणापि जीयते ॥ १३० ॥
धैर्यं धत्ते स्थितौ यः क्षमां तद्गुणैर्योगिनामपि ।
अतिप्रहाल्यानन्दैरमन्दैर्ह्रियते मनः ॥ १३१ ॥
नयी नृपो नृणां सिद्धात्सुवर्णपुरुषादिव ।
यं धर्मदेशमादत्ते न स तेनापि हीयते ॥ १३२ ॥
क्षमारक्षणात्परं राज्ञः कृत्यं नास्ति लभेत यत् ।
जनानामर्थधर्मांशौ तेन लोकद्वयाहितौ ॥ १३३ ॥
एवं देवव्रतो राजधर्मं धर्मस्य सूनवे ।
भूरिप्राभूपचारिव्यचारसौरम्यमभ्ययात् ॥ १३४ ॥

(इति राजधर्मः ।)

सर्वधर्मद्रुमारामममृतामरधुनीजनिम् ।
शत्रुक्षीणश्रिया वृत्तिं राज्ञा पप्रच्छ पार्थिवः ॥ १३५ ॥
हृद्वर्तिविष्णुकेशाग्रवनगर्भितैः स्तनैः ।
ध्यानधर्म्यैरुद्ध्यानं तमित्यूचे पितामहः ॥ १३६ ॥
क्षीणः परं प्रविदधाति दिवाकरनिशाकरः ।
कलया कलया वृद्धः स्यात् लभेत पुनः श्रियम् ॥ १३७ ॥
अन्ये निर्वेदं शत्रुसूदनं धीश्च धीमता ।
संतुष्य क्रमदैनेव ध्येयं दिवसनिश्चला ॥ १३८ ॥

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible]
४. [illegible]

आयामवति द्विषि प्रौढे न तिष्ठन्ति न यान्ति च ।
नवोढा इव वोढारं धीरा विधुरयन्ति तम् ॥ १३९ ॥
दीनमन्त्रस्तु कुर्वीत बलिनाप्यरिणा रणम् ।
भुवं भुनक्ति जित्वा वा मृत्वा वा स्पर्धते हरिम् ॥ १४० ॥
कोशो यथा तथाप्येवं देवविप्रधनैर्विना ।
कार्यो व्यसनवह्नीनां स हि दीनो दवानलः ॥ १४१ ॥
संचितश्रीर्न मुच्येत व्यसनेऽप्यनुजीविभिः ।
अलिः सहार्थैः सहते बन्धनं गन्धलोभतः ॥ १४२ ॥
क्षीणस्नेहं त्विषो दीपमपि दग्धेन्धनं शिखाः ।
कोशाभ्यस्तं विमुञ्चन्ति निर्द्रव्यमनुजीविनः ॥ १४३ ॥
आशापाशैर्यतो बद्धं जगदस्ति चराचरम् ।
भ्रमन्ति येऽस्य यस्त्वामी स तं मुञ्चति हेलया ॥ १४४ ॥
विषमेऽपि न मर्यादां यो विमुञ्चति तस्य चेत् ।
तत्परित्यागनाशाब्धिर्मर्यादयैव विलीयते ॥ १४५ ॥
व्यसनेषु श्रियं धाम देशं दारानपि त्यजेत् ।
रक्षेच्च ध्रुवमात्मानं पुनः कालो हि सर्वदः ॥ १४६ ॥
रुद्धोऽरिभिर्बहुतरैः सुधीस्तदधिकं श्रयेत् ।
क्रूरैः कर्मभिराक्रान्तो योगं जीव इवोत्तमः ॥ १४७ ॥
न विश्वसेत्प्रियोक्तीनां सद्वेषाणां विशेषतः ।
मृगयूनां सारङ्गीतं मृगयूनां कुलान्तकम् ॥ १४८ ॥
अन्तर्वसन्नलक्ष्यात्मा वर्तेत बलिनि द्विषि ।
प्रहरेत स्फुटीभूय काले रोग इवाङ्गिनि ॥ १४९ ॥
बकोटकपटः सर्पकुटिलः सिंहविक्रमः ।
काकातिशङ्कितो गृध्रदीर्घदर्शी सदा भवेत् ॥ १५० ॥

---

१. इन्द्रम्. २. 'यत्र' ख. ३. 'न मुञ्चति' क. ४. 'तत्' ख. ५. गन्धाभारधिनय. व्याधानाम्. ६ 'सुतारैर्न' इति पाठविशेषः.

क्व लक्ष्मीरतिविश्वस्ते क्व सौख्यमतिशङ्किनि ।
तद्याति नातिविश्वासी नातिशङ्की च भूपतिः ॥ १२७ ॥
उद्वृत्तदण्डनं दीनपालनं शीललालनम् ।
द्विजार्चनं च राज्यश्रीश्चतुःशालं महीभुजाम् ॥ १२८ ॥
कारणेऽपि विकोपानामलुब्धानां विपद्यपि ।
प्रमोदेऽप्यविकाराणां राज्ञो श्रीर्विरहासहा ॥ १२९ ॥
मित्राणि रणकालेऽङ्गरोमाणीव प्रमोदतः ।
यस्योच्चुमन्ति भूमीन्द्रः स नेन्द्रेणापि जीयते ॥ १३० ॥
धर्मी धत्ते स्थितो यः क्षमां तद्गुणैर्योगिनामपि ।
अतिप्रह्लयानन्दैरमन्दैर्ह्रियते मनः ॥ १३१ ॥
नयी नृपो नृणां सिद्धात्सुवर्णपुरुषादिव ।
यं धर्मदेशमादत्ते न स तेनापि हीयते ॥ १३२ ॥
क्ष्मारक्षणात्परं राज्ञः कृत्यं नास्ति क्षमेन यत् ।
जनानामर्थधर्मांशौ तेन लोकद्वयाहितौ ॥ १३३ ॥
एवं देवयशो राजर्षिं धर्मस्य सूनो ।
भूरि[illegible] ॥ १३४ ॥
(इति राजधर्मः ।)
सर्वधर्मद्रुमारामम[illegible] ।
[illegible] राजा पप्रच्छ पार्थिवः ॥ १३५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३६ ॥
[illegible] ।
[illegible] पुन [illegible] ॥ १३७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३८ ॥

१. [illegible] २. [illegible] ३. [illegible]
४. [illegible]

आक्रामति द्विपि प्रौढे न तिष्ठन्ति न यान्ति च ।
नवोढा इव वोढारं धीरा विधुरयन्ति तम् ॥ १३९ ॥

वीतमन्त्रस्तु कुर्वीत बलिनाप्यरिणा रणम् ।
भुवं भुनक्ति जित्वा वा मृत्वा वा स्पर्धते हरिम् ॥ १४

कोशो यथा तथाप्येवं देवविप्रधनैर्विना ।
कार्यो व्यसनवल्लीनां स हि दीप्तो दवानलः ॥ १४१ ॥

संचितश्रीर्न मुच्येत व्यसनेऽप्यनुजीविभिः ।
अलिः सहालीः सहते बन्धनं गन्धलोभनः ॥ १४२ ॥

क्षीणतैलं त्विषो दीपमग्निं दग्धेन्धनं शिखाः ।
शोभाढ्यमुं विमुञ्चन्ति निर्द्रव्यमनुजीविनः ॥ १४३ ॥

आशापाशैर्मिथो बद्धं जगदस्ति चराचरम् ।
मुञ्चन्ति येऽस्य यस्स्वामी स तं मुञ्चति हेलया ॥ १४४ ॥

विषमेऽपि न मर्यादां यो विमुञ्चति तस्य चेत् ।
तत्परित्याजनाशक्तिर्योऽप्येव विलीयते ॥ १४५ ॥

व्यसनेषु श्रियं धाम देशं दारानपि त्यजेत् ।
रक्षेच्च ध्रुवमात्मानं पुनः श्वासो हि सर्वदः ॥ १४६ ॥

रुद्धोऽरिभिर्बहुतरैः सुधीर्लब्धविवेकं क्षपेत् ।
क्रूरैः कर्मभिराक्रान्तो योगे जीव इवोत्तमः ॥ १४७ ॥

न विधत्तेऽप्रियोक्तीनां सद्भूषाणां विरोपणः ।
शृङ्गयूनां सारङ्गीव मृगधूर्ता कुलान्तकम् ॥ १४८ ॥

अन्तर्वसन्नलक्ष्यात्मा वर्तेत बहिरिव द्विषि ।
प्रहरेत स्फुटीभूय काले रोग इवाङ्गिनि ॥ १४९ ॥

बकोटकपटः सर्पकुटिलः सिंहविक्रमः ।
काकातिशङ्कितो गृध्रदीर्घदर्शी सदा भवेत् ॥ १५० ॥

---

१. इत्यम्. २. 'दव' क. ३ 'न मुचति' क. ४. 'यत्' ख. ५. [illegible] विजय. [illegible]. ६ 'कुचले' इति [illegible]

तृष्णातिरस्करिण्यैव विहितोऽस्ति सुखोदयः ।
यावत्युत्सार्यते सेयं तावानयमवेक्ष्यते ॥ १७५ ॥
आशासु दत्तदृक्सौख्यं पुरस्थमपि नेक्षते ।
यदा निवर्तते ताभ्यस्तदा पश्यति तज्जनः ॥ १७६ ॥
येषां न लब्धुमारम्भो न स्तम्भो लब्धवर्जने ।
जीवन्तोऽपि विमुक्तास्ते सुखे दुःखेऽपि हर्षिणः १७७ ॥
ते धन्याः कुलधर्मार्थानप्युल्लङ्घ्य स्थिता मतिः ।
येषां मोहतमश्छन्नपरमार्थप्रदीपिका ॥ १७८ ॥
आत्मा शुद्धोद्भूतज्ञानमग्नबन्धनसंशयः ।
सामरस्यं समायाति विष्णुना विश्वहेतुना ॥ १७९ ॥
योगदीपदलन्मोहध्वान्तस्पष्टे न पश्यति ।
नयनेनान्तरेणान्तः परमं पुरुषं कृती ॥ १८० ॥
इति निखिलविशेषधर्मवेदी प्रचुरपुराणचरित्रचित्रिताभिः ।
अदिशदवनिवल्लभाय वाग्भिर्भुवि वीरवरः स मोक्षधर्मम् ॥१८१

(इति मोक्षधर्माः ।)

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम व्रतीन्द्रः कृती ।
माधुर्यध्वनि बालभारतमहाकाव्येऽत्र शान्ति गतं
शान्तेः पर्व तदास्यतो जयमधुस्यन्दे मृदु द्वादशम् ॥१८२॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारते महाकाव्ये वीराङ्के शान्तिपर्वणि धर्मत्रयकीर्तनो नाम चत्वारिंशः सर्गः ।

एतस्मिन्नेकसर्गेण शान्तिपर्वण्यनुष्टुभाम् ।
शतमेकं युता पञ्चिरशीतिरभवत्तथा ॥

समाप्तं चेदं शान्तिपर्व ।

अनुशासनपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

पाराशरः पातु स मां तमालशितिद्युतिर्दैत्यभिदोऽवतारः ।
वाच्याय निश्रेयसहिताय देवी वागेव जिह्वाग्रनि यस्य साक्षात् ॥ १ ॥
अथेदमाकर्ण्य धुनीतनूजाद्राजानिरुन्मुद्रितशोकमुद्रः ।
दीनाननश्रीरकृत प्रलापान्पापानुशङ्की सुकृतस्य सूनुः ॥ २ ॥
अहो जनैः साध्वपि यत्क्रियेत प्रियेतरं वक्ति तदप्यकर्म ।
राज्यं तु राज्ञां नरकान्तमेव धिग्मां तदर्थेऽपि हतलसार्थम् ॥ ३ ॥
अत्रापि कूर्चे नमनः सहर्ष बालेन ताम्बूलरसाय यस्य ।
मया हहा सोऽपि भृशार्तिमग्नो पितामहः कामहताशयेन ॥ ४ ॥
द्विपद्भिदा दर्शनकौतुकाय येनाखनियामहमापितो माम् ।
धिग्धिग्मयाघाति तथा स एव पितामहः कामहताशयेन ॥ ५ ॥
येनात्मनैवाभरणैर्विभूष्य सर्वाङ्गमुत्सङ्गमवापितोऽहम् ।
क्षिप्तः क्षितौ हा स मया शराङ्कः पितामहः कामहताशयेन ॥ ६ ॥
न मां विना यस्य रतिर्मया स सुरासुरश्रेणिभिरप्यजेयः ।
हा मर्म दृष्ट्वा निशि घातितोऽद्य पितामहः कामहताशयेन ॥ ७ ॥
(कुलकम्)

इति प्रलापातुरमर्निभाजी भागीरथीसूनुरधीनमुख्याः ।
भक्त्युज्ज्वलीभूतमनस्यभाक्तरङ्गैर्ध्यायिनवागुवाच ॥ ८ ॥
मा वत्स दावच्छविना विनाशं नयस्व शोकेन निरेकसद्धीः ।
हन्ता हि न त्वं न गतिर्न कालो वयं हतास्ते निजकर्मणैव ॥ ९ ॥
मृत्स्नादिपिण्डैरपि कामकृत्यक्षणक्षणान्यान्यशरीररूपैः ।
कर्माणि बालैकपराणि मुक्तधर्म रमन्ते बत विश्वनीरैः ॥ १० ॥
सदा सदाचाररते निरस्तकर्ममहेऽनन्यसमे तु मर्त्ये ।
आयुः स्थिरं स्यादभियाति लक्ष्मीः कुलं कलाशोज्ज्वलतां भजन्ते ११

---

१. 'भूतानि' क. २ 'राज्ञो हि राज्य' ख. ३. 'हित' ग. ४ 'मा हित' क-ख.

सदःपदे निर्ध्वैनिके तदानीं व्यासाज्ञया शंतनुनन्दनेन ।
ते प्रेपिता जग्मुरथो रथोर्मिपश्चात्पतद्वायुरयाः पुराय ॥ ३७ ॥
द्विजैस्तदानीं परिपेव्यमाणः स्वःसिन्धुजन्मा विमलात्मवृत्तिः ।
शिलीमुखश्रेण्यनुविद्धमूर्तिर्बभौ मरालैरिव पद्मखण्डः ॥ ३८ ॥
निशानिशानामभिदानिदानं दानी तदा नीतिपरः पुरान्तः ।
स धर्मकर्मा स्मयमानकर्मा भिन्नाघमर्मा नृविभुर्बभासे ॥ ३९ ॥
भजत्ययाशां धनदस्य दीने कालक्रमक्षीणवसौ दिनेशे ।
जनार्दनाद्यैः सह भूमिकान्तः पितामहोपान्तमहीमियाय ॥ ४० ॥
उन्मीलितध्याननिमीलिताक्षं मन्दाकिनीनन्दनमिन्दुकीर्तिः ।
युधिष्ठिरस्त्वां नमतीत्युदीर्य नत्वा निषण्णो नृपतिः पुरस्तात् ॥४
भृशं विशब्दैरवलोक्यमानमुखारविन्दः परमर्षिवृन्दैः ।
दृशौ समुन्मील्य सभां निभाल्य गङ्गात्मभूर्भूमिविभुं बभाषे ॥ ४२
दिष्ट्याद्य दृष्टोऽसि तपस्तनूज सुप्तोऽस्मि मासद्वयमाशुगेषु ।
इहोत्तराभाजि रवौ भवन्तमामन्त्रयाम्येष शिवाय धाम्ने ॥ ४३ ॥
उक्त्वेति किंचित्परिवृत्तचक्षुर्भीष्मोऽम्बिकासूनुमिदं जगाद ।
न शोचनीयं भवताभितोष्यः सतोषभाजा सुत एष राजा ॥ ४४ ॥
अथाच्युतं क्लृप्तनुतिर्विनम्य गन्तुं तमामन्त्र्य तदाज्ञयाशु ।
प्राणानिलस्तम्भनशक्तिनिर्यच्छल्यौघमङ्गं मुमुचे महात्मा ॥ ४५ ॥
अभूतपूर्वामहिमद्युतोऽपि च्छायां क्षणं नर्तयदङ्गसीम्नि ।
भित्त्वा शिरः शंतनुनन्दनस्य ज्योतिर्विहायो विमलं विवेश ॥ ४६
निर्माय दिव्यां शिबिकां युयुत्सुर्धृतातपत्रः क्षितिपेन भीष्मः ।
नीरुश्रितायां चितचन्दनायां भीमार्जुनान्दोलितचामराग्रः ॥ ४७ ॥
प्रभोर्मिमैत्र्यादिव पावकेन क्रोडीकृतायामथ भीष्ममूर्तौ ।
राज्ञानुगैः साकमकारि नाकतरङ्गिणीवारिणि वारिकृत्यम् ॥ ४८ ॥
हा हा वत्स शिखण्डिनापि मशकेनेव त्वमस्तः करी
केनि स्वीकृतपूर्वमूर्तिरतुलाक्रन्दाय मन्दाकिनी ।

१. 'शान्तनु' ख. २. 'त्वमस्तः' क. ३. 'रकुला' क.

इन्द्राद्यैरपि दुर्जयस्तव वैभुः सूनुर्मृतः स्वेच्छया
मा रोदीरिति बोधिता मधुजिता निःशल्यमीनाप्तरत् ॥ ८९ ॥

आनम्य धूर्जटिजटावलयस्य विश्व-
कल्याणपुण्यकलसस्य जलं त्रिमार्गाम् ।
आविर्भविष्यदधिकाधिकवीरसंप-
न्नृपः पुरीं सहचरैः सहितस्ततोऽगात् ॥ ९० ॥

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्नमार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम मुनीन्द्रः कृती ।
तद्भाषाभुवि बालभारतमहाकाव्येऽनुशास्तिक्रमं
श्रेयःश्रीसदनं प्रयोदशमिदं पर्व प्रपेदे शमम् ॥ ९१ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये
वीराङ्केऽनुशासनपर्वणि भीष्मस्वर्गगमनवर्णनो नामैकादशः सर्गः ।

अनेनैकेन सर्गेण पर्वण्यत्रानुशासने ।
अनुष्टुभां विनिर्दिष्टा सप्ततिः षड्भिरुत्तरा ॥

समाप्तमिदमनुशासनपर्व ।

अश्वमेधपर्व ।

भवाकूपारपारद्गुः पाराशर्यमुनिर्ददे ।
नेति यद्भारतीगुच्छस्तुच्छमाग्यस्य भोग्यताम् ॥ १ ॥
स्रवन्तीसूनुशोकाब्धौ क्ष्मापतिः पतितस्ततः ।
कौरवोत्तंसकंसारिव्यासैराकृष्यत द्रुतम् ॥ २ ॥
तदा तदुक्तिभिः पापशालिशोषिशिखित्विषे ।
अधत्त हयमेधाय मेधामयमिलाधवः ॥ ३ ॥
विग्रहग्रस्तनिःशेषपक्षर्मारेष मैत्रोदये ।
दुःखं दधौ गुणाधाने धिया हीन इवाधिकम् ॥ ४ ॥
मखशेषो मरुत्तस्य राज्ञः कनकसंचयः ।
अङ्के हिमाचलस्यास्ति हेमाचलकुमारवत् ॥ ५ ॥
तमाप्नुहि महीनाथ समाप्नुहि महामखम् ।
विधेहि विश्वमनृणं पिधेहि दुरितच्छटाः ॥ ६ ॥
इत्युक्त्वा नृपमामन्त्र्य वन्द्यमानो विमानिभिः ।
द्या ययौ तडिदुल्लासः श्रीव्यासः शर्मिभिः समम् ॥ ७ ॥
(विशेषक

सभोद्यानविहारेऽथ ता गीता पुनरैन्द्रिणा ।
पृष्टोऽनुगीतामाचष्ट कंसारिः सा पुनः क गीः ॥ ८ ॥
ततः कृतमखारम्भसमागमनसंविदा ।
गत्वा मुरारिणाकारि द्वारिका हर्षकारिका ॥ ९ ॥
हिमाद्रितो महादेवसेवावल्लिफलान्यथ ।
आनिनाय महीजानि तानि हैमानि यज्ञधीः ॥ १० ॥
वसत्येव हरिर्देवः सत्यसूनोः सदा हृदि ।
तदाशु तदभिप्रायं मत्वेवायं यदागतः ॥ ११ ॥

'भवकूपार' क-ख. २. 'पारगः' क. ३. 'मदोदये' क. ४. 'निधेहि
[कृ]त्वा' क.

भगवज्जयमयोन्मुद्रे रुद्रेणाप्यजिते युधि ।
शब्दोऽभूद्दिवि हाहेति हेतिभिन्नेऽर्जुने तदा ॥ ३७ ॥
पतितं पितरं भानुमिवालोक्य विमूर्च्छितः ।
सूर्यकान्तिशिलोत्पोभिरिव चित्राङ्गदाङ्गजः ॥ ३८ ॥
तत्र चित्राङ्गदागत्य दृष्ट्वा सुतहतं पतिम् ।
विल्लापतमां तापतमांस्येकत्र बिभ्रती ॥ ३९ ॥
हा चित्तेश हहा कान्त हहहा शान्तमानसः ।
किं घाति मम जायायाः समायातस्य तेऽभवत् ॥ ४० ॥
चिरागतोऽप्यनालप्य स्वामिन्दासलोचितं जनम् ।
आतिथ्येन तनूजस्य सुखितः स्वपिपीति किम् ॥ ४१ ॥
इत्युच्चैः प्रलपन्ती सा रोदयन्ती खगानपि ।
सपत्नीमुरगीं गाढमालिङ्गय क्ष्मातलेऽलुठत् ॥ ४२ ॥
अथ संज्ञां समासाद्य स्वं निन्दन्विलपन्मुहुः ।
मृत्यौ दधे धियं दुःखवाहनो बभ्रुवाहनः ॥ ४३ ॥
सत्या हि सुतया घ्यातस्तदापातलाङ्कुवः ।
भोगिलोकशिरोरत्नमिव संजीवनो मणिः ॥ ४४ ॥
यदैव सं तया दत्तो हृदये हृदयेशितुः ।
तदैव दैवमाक्रम्य तस्य स्वात्मानमानयत् ॥ ४५ ॥
हर्षाश्रुधौतशोकाश्रुतापदुःखिनचक्षुषम् ।
सुप्तोत्थित इवापश्यदथ पार्थः परिच्छदम् ॥ ४६ ॥
अथोचे वाक्सुधाकूपी तमुलूपी कृताञ्जलिः ।
नाथ धन्योऽसि धन्यानामेव पुत्रात्पराजयः ॥ ४७ ॥
किंतु जघ्ने यदा भीष्मः शप्तोऽसि वसुभिस्तदा ।
वध्योऽस्त्वसौ सुतस्येति कोऽन्यथा त्वज्जयी भवेत् ॥ ४८ ॥
मत्पिता मत्कृपार्द्रेण ते भक्त्याभ्यर्थितस्तदा ।
स्वरकालरजनिव्योममणि प्राहुरमु मणिम् ॥ ४९ ॥

१. 'शाप्य' क. २. 'नभो' क. ३. 'सुतया' क.

आश्रमवासपर्व ।

अथास्मिन्वसुधां पाति धर्मेणाप्यचिकित्सितम् ।
अभूदधिकरा मास्विरेव दुःखं जगज्जुषाम् ॥ १ ॥
तदाघमर्षणे तस्य नामन्येव श्रुते स्मृते ।
श्रुतिस्मृतिपरीवारा व्यवहाराय जज्ञिरे ॥ २ ॥
नित्यं नत्वाम्बिकासूनुं निर्दिदेशाधिकारिणः ।
तस्य राजार्हभोगार्थं राजा निर्व्याजभक्तिधीः ॥ ३ ॥
राज्ञा स पुनरज्ञाततपस्वीव प्रियासखः ।
इलशायी फलाहारी ब्रह्मचारी सदा स्थितः ॥ ४ ॥
इति पाति क्षितिं राज्ञि नाजानन्सुखतत्पराः ।
कालेन कृत्यमानानि जीवितव्यान्यपि प्रजाः ॥ ५ ॥
अब्दे पञ्चदशे भीमोऽघुष्यत्कौरवदुर्नयान् ।
तच्छ्रुत्वा धृतराष्ट्रोऽभूज्जित्वा कोपं वनस्पृहः ॥ ६ ॥
सोऽभ्यधाद्भूपतिं वत्स याचे किंचिद्ददासि चेत् ।
इति प्रह्वे नृपेऽयाचद्वस्तुं द्वन्द्वोचितां महीम् ॥ ७ ॥
इति श्रुत्वाश्रुमिश्राक्षः पादलग्नो जगौ नृपः ।
मा तात मुञ्च मामेकं त्रस्तो मृग इवार्भकम् ॥ ८ ॥
इति दीनं वदत्युर्वीवासवे वासवीसुतः ।
एत्याभ्यधाद्भवाम्भोधिसारपीयूषवद्वचः ॥ ९ ॥
जानन्मुह्यसि किं राजन्कृत्येषु जयिनी त्वरा ।
पश्य देहप्रदीपस्य तैलमायुः प्रलीयते ॥ १० ॥
आसन्नमृत्युदावाग्नेर्धर्मं देहतरोः फलम् ।
गृह्णतः कुरुवृद्धस्य विघ्नीभवसि मूढ किम् ॥ ११ ॥
पूर्यते देहगेहस्य यावत्पुण्यमयक्रयः ।
उत्तमैरुत्तमस्थानयोग्यं तावत्तदर्ज्यते ॥ १२ ॥

---

१. 'नुकारिणः' क. २. 'भक्त' ख-ग. ३. 'चपि' ख. ४. 'दुर्जयान्' ग. ५. 'तत्' क. ६. 'द्वन्दो' क. ७ व्याम. ८ 'प्रहीयते' ख. ९. 'भव' क-ख. १०. 'दर्घ्यते' ग.

इति व्यासोक्तिभिः कृच्छ्राद्रोमित्युक्ते महीभुजा ।
प्रणवश्रवणं श्रेय इति प्रीत कुरूद्वहः ॥ १३ ॥
भीष्मादीनामथ श्राद्धं कृत्वासौ नृपसंमतः ।
दानं दानपयःशान्तविश्वदौःस्थ्यमलं ददौ ॥ १४ ॥
श्राद्धे दुर्योधनादीनामुद्यद्धनधनव्यये ।
अभूद्भीमप्रकोपाग्नेर्ज्वलतो जलदोऽर्जुनः ॥ १५ ॥
अथामन्त्र्य कुलं पौरानप्यरण्याय बुद्धिदक् ।
श्रीरामवत्कनिष्ठेन कान्तया च युतोऽचलत् ॥ १६ ॥
दीनैर्दीनैर्निषिद्धापि सुतैः कुन्ती तमन्वगात् ।
संजयोऽपि ययौ जज्ञे वनी पञ्चेन्द्रियैव तैः ॥ १७ ॥
मुनीभूतेन भूपेन शतयूपेन संगतः ।
तत्र तेपे तपः प्रज्ञाचक्षुः सानुचरश्चिरम् ॥ १८ ॥
आत्मेश ईश आत्मेति तेषां ध्यानव्यस्तदृशाम् ।
अङ्गानि स भुजंगानि बभुः कार्श्यनिशानिभात् ॥ १९ ॥
एत्य तीर्थोपमं तीर्थयात्रोत्का नारदादयः ।
प्रावचरिश्चिरादेनमानन्द्य दिवमुद्ययुः ॥ २० ॥
स्वैरैर्धनकनिधीस्तां वनीमवनीधवः ।
सार्धं गुरुपुरन्ध्रीभिः समगादनुगानृनः ॥ २१ ॥
दरवारितराजार्हलाञ्छनः शुभवाञ्छनः ।
बहिर्बद्धबलस्कन्धः सबन्धुः सोऽविशद्वनम् ॥ २२ ॥
नमन्गुरून्कुरूत्तंसः प्रतेने पुष्पसुखनम् ।
वर्षन्दर्पाश्रुवारीणि भवद्दोषमशोषयन् ॥ २३ ॥
गुर्विज्जुष्टं च पुष्टं च दधतोऽङ्ग यशोनयम् ।
स्थामास्थाम्बरीशान्ते नृपाय ददुराशिषम् ॥ २४ ॥

१. 'सतः' ग. २. 'मन्' क., '[illegible]' ग. ३. '[illegible]' [illegible] [illegible] ख. ४. '[illegible]' [illegible] ५. 'गुरु' ख. ६. '[illegible]' [illegible] ७. '[illegible]' ख., '[illegible]' क. ८. '[illegible]' ख ग.

क्व क्षत्तेति क्षितीन्द्रेण पृष्टः प्रोचेऽम्बिकासुतः ।
स स्वैरी वातभुक्पुत्र दृश्यादृश्यश्चरेद्वने ॥ २५ ॥
इतश्च विदुरोऽप्यत्र समागच्छन्यदृच्छया ।
वनं प्रेह्वज्जनं प्रेक्ष्य दूरान्मृग इवोत्रसत् ॥ २६ ॥
तमन्वधावदेकाकी सास्रो भूपाकशासनः ।
दूरं दूरं स यातोऽस्मान्निर्भाग्याद्विभवो यथा ॥ २७ ॥
मूले सालस्य कस्यापि तं स्थितं पृथिवीपतिः ।
नमन्युधिष्ठिरोऽस्मीति प्राह प्रत्युत्तरोत्सुकः ॥ २८ ॥
स्फीताक्षस्तन्मुखप्रेक्षी नेत्रप्राणेन्द्रियैर्नृपम् ।
स तु प्राविशदर्कोऽग्निमिव माभिर्निशागमे ॥ २९ ॥
तदा तस्मिन्सामरस्ये समाविष्टे महात्मनि ।
बभूव भूभुजंगोऽयमद्भुतज्ञाननिर्भरः ॥ ३० ॥
यन्न्यषेधद्वियद्वाणी तद्देहदहनं तदा ।
तपोग्निनैव तन्मन्ये तत्पुरापि निर्वर्तिनाम् ॥ ३१ ॥
अथेदं धृतराष्ट्राय विनिवेद्यात्मपञ्चमः ।
तृष्णामिवेन्द्रियगणो भूपः कुन्तीमभिस्थितः ॥ ३२ ॥
फलभक्षः क्षमाशायी क्षपयित्वा नृपः क्षपाम् ।
ववर्ष वसुभिः प्रातर्भानुवद्भुवनप्रियैः ॥ ३३ ॥
पितृव्यमथ राजर्षिराजिराजितसंनिधिम् ।
ननाम नामग्रहणादप्यस्तजनपातकम् ॥ ३४ ॥
अथ त्रिजगतीवृत्तविलोचनसुधाञ्जनम् ।
तेषां दृग्मार्गमागच्छत्पुण्यैर्द्वैपायनो मुनिः ॥ ३५ ॥
स सर्वैः प्रणतः क्षत्तुर्गतिं राज्ञः पुरः स्तुवन् ।
पुत्रमाचष्ट कच्चित्ते चित्ते किंचिन्न बाधते ॥ ३६ ॥

१. 'वोभमन्' क. २ 'शालस्य' ख-ग. ३ 'मुख प्रेक्षी' ख. ४ 'तत्पुरोऽपि' ग. ५. 'निवर्तनम्' क; 'निवर्तिनम्' ख. ६. 'क्षिपाम्' क-ख. ७. 'राज' ख-ग. ८ 'चित' ख-ग. ९. 'किंचिन्न बाधते मन.' क.

तेषां तन्मुशलक्षोदकणवीजगणोद्गतैः ।
तृणकाशैर्वने स्थाने पीर्योद्रमुद्भिन्मिषः ॥ १३ ॥
त्वं रे सौमिकमुमप्रस्तं रे प्रागल्भ्यविरहा ।
इत्थं मिथः कथा जज्ञे शैनेयकृतवर्मणोः ॥ १४ ॥
इत्युक्तिपारे प्रवन्नैर्बलैः पक्षद्वयस्थितैः ।
स्वेच्छासमरमारेभे यदूनामन्वयस्तृणैः ॥ १५ ॥
क्षिप्तं तृणमपि क्षिप्रमभवन्मुशलाकृति ।
मांसास्थिरक्तपङ्कत्वमेव निन्ये चमूद्वयीम् ॥ १६ ॥
प्रद्युम्नसाम्बशैनेयकृतवर्ममुखान्भटान् ।
खेलतः क्षीयमाणांश्च हरिरैक्षत तुल्यदृक् ॥ १७ ॥
अहो बभूव भूस्तेषां या पूर्वं रतिनृत्यभूः ।
सैवाभूद्भूतभुग्वर्गनिरर्गलविलासभूः ॥ १८ ॥
जज्ञे यदुकुलं दुःखवीरं मुग्धवधूजनम् ।
निशि नश्यदलिम्लायत्पद्मिनीकमिवोदकम् ॥ १९ ॥
अथेदमैन्द्रये विष्णुराख्यातुं प्रेष्य दारुकम् ।
वज्रमादिश्य दस्युभ्यो योषितः परिरक्षितुम् ॥ २० ॥
स्वयं हलधरालोकसमुत्सुकमना ययौ ।
द्वारकां नारिकावृन्दक्रन्दमन्दार्णवध्वनिम् ॥ २१ ॥ (युग्मम्)
ततो जनकमामन्त्र्य कामपालं जगाम सः ।
तदा तदास्यान्निर्यातः श्वेताहिः पश्यतो हरेः ॥ २२ ॥
अहिः सहस्रशीर्षोऽयं वलक्षो जलधिं प्रति ।
मैनाकदर्शनोत्कण्ठी हिमालय इवाचलत् ॥ २३ ॥
स वासुकिमुखैः सर्पैः समं सन्मुखमागतैः ।
विवेश वारिधौ धर्तुं धरा वीरोज्झितामिव ॥ २४ ॥
इत्यनन्तपदं प्राप्ते बले वरुणपूजिते ।
प्रविश्य विपिनं योगी सुष्वाप मुखितो हरिः ॥ २५ ॥

प्रास्थानिकपर्व ।

श्रुत्वार्थं वृष्णिनिधनं धनंजयमुखान्नृपः ।
तादृक्कालबलत्रस्तः समस्तत्यागधीरभूत् ॥ १ ॥
धृतराष्ट्रसुवां राष्ट्रमनुयुज्य युयुत्सुना ।
परिक्षिते क्षितिं स्वीयां ददौ सोदरसंमतः ॥ २ ॥
उदारपुण्यप्रकृतिं द्विजप्रकृतिसंमताम् ।
सुभद्रामिह भूपालस्तत्पालनकृतेऽदिशत् ॥ ३ ॥
श्राद्धमाधाय बन्धुभ्यो विधायेष्टिं च नैष्टिकीम् ।
उत्ससर्ज जले सोऽग्नीनरागानिव शमास्तृते ॥ ४ ॥
पौरानाश्वास्य विधुरान्धरामामन्त्र्य सानुजः ।
उर्वीशः सर्वसंन्यासी याज्ञसेनीसखोऽचलत् ॥ ५ ॥
एत्योत्सर्गरुपेवाथ पार्थान्प्रार्थ्य हुताशनः ।
निन्ये सुहृद्दिवादत्त प्राग्दत्तान्कार्मुकेषुधीन् ॥ ६ ॥
परित्यक्तपुरानेतानेकः श्वा वारितोऽपि पट् ।
तदा बुद्धीन्द्रियप्राणानिव कर्मगणोऽन्वगात् ॥ ७ ॥
अथामी दिशमासेदुः शनैर्दक्षिणपश्चिमाम् ।
मग्नां द्वारवतीं वीक्ष्य न च ते योगिनोऽमुहन् ॥ ८ ॥
क्षोणिं प्रदक्षिणीकृत्य ततः स्फीतानुगद्युतिः ।
राजा ययौ दिशं दीप्यमानो भानुरिवोत्तराम् ॥ ९ ॥
ततो गत्या च कीर्त्या च तुहिनाचललङ्घिनः ।
वालुकार्णवमाप्यैतेऽपश्यन्मेरुं सनन्दनम् ॥ १० ॥
निराश्रये निरालम्बे तत्राथ पथि पार्षती ।
पतिता चित्तमप्यौज्झत्कृत्ये मूढस्य धीरिव ॥ ११ ॥
सर्वतो निर्मला राजंस्तपोयोगे स्थिताद्भुते ।
कुतः कुमुद्वतीवाह्नि दीर्घं स्वपिति पार्षती ॥ १२ ॥

---

१. 'च' क.

भूपः श्रुत्वेति भीमोक्तिमनावृत्तमुखोऽवदत् ।
पक्षपातमधत्तैका सुराधिपसुतेऽधिकम् ॥ १३ ॥ (युग्मम्)
[1]पतिते सहदेवेऽथ भीमपृष्टोऽभ्यधान्नृपः ।
अयं धियोऽभिमानेन मेने मोहजडं जगत् ॥ १४ ॥
नैकुले पतिते भीमपृष्टः क्ष्मापोऽवदत्पुनः ।
न स्पर्धी रूपदर्पेण कन्दर्पेऽप्येष चक्षमे ॥ १५ ॥
जातपातेऽर्जुने वातपुत्रपृष्टो जगौ नृपः ।
चचाल शिथिलं सैष शूरमानी रणाङ्गणे ॥ १६ ॥
पतितोऽसीति भीमेन पातिनाभिहितस्ततः ।
भूपोऽभ्यधाद्बले दर्पो बह्वाशस्ते तवाभवत् ॥ १७ ॥
इत्याक्रमत्परं लोकं धर्मवीरो युधिष्ठिरः ।
नाक्षिपच्चक्षुरप्येषु पतितेष्वपि बन्धुषु ॥ १८ ॥
शुनैवानुगतो गच्छन्नविलुप्तमतिर्नृप ।
पुरुहूतं पुरोभूतं रथस्थितमवैक्षत ॥ १९ ॥
देही मत्पुरमेहीति वाग्भङ्ग्या भाग्यभोग्यया ।
आहूतः पुरुहूतेन पुरुहूतः क्षितेर्जगौ ॥ २० ॥
नाकमाकलयिष्यामि न विनैवामुना शुना ।
धिक्तं यः किल सपत्सु विपत्स्वेवकमुज्झति ॥ २१ ॥
वनेऽप्यनुज्झितासक्तिर्मलिनोऽप्यलिना गण ।
सुरमूर्धाधिरोहेऽपि सुमनोभिर्न मुच्यते ॥ २२ ॥
[4]नवालिहन्ति गोत्रस्याशवलिङ्गादिभेदिनः ।
जाह्नवीसवनाद्वस्या जनमाश्रितमोचिनम् ॥ २३ ॥
एतत्त्यागे क मे धर्मस्तं विना शुगति पुन ।
आस्था मे तदियं शिक्षा तवापि श्रद्धाकारिणी ॥ २४ ॥

---

१. 'पतिते सहदेवेऽथ' इत्ययं श्लोकः ख-ग-पुस्तकयो   २ 'नकु
भीमपृष्ट' इत्ययं श्लोकः ख-ग-पुस्तकयोः. २ 'न्यवाभवत्' ख-ग ४ 'निरा
५. 'जगनामुना' ख.

स्पृष्ट पुष्पेण महता मरुतामधिपो नृपम् ।
किमेतदिति संभ्रान्तमथैनं सान्त्वयञ्जगौ ॥ १२ ॥
गुरोर्मानिग्रहेऽप्येनमदसत्यस्त्वं मवान् ।
अदर्शि दुर्गतिस्तेऽसौ तत्फलं मायया मया ॥ १३ ॥
तदमेद्यमुपामिव्यूत्वन्धून्पश्याधुना दिवि ।
नन्दिनीं दुरदस्यापि स्वर्गश्रीपदतां गताम् ॥ १४ ॥
इत्थमत्यन्तशिवात्पसंभवी स्वर्णदीपयसि धर्मनोदितः ।
धर्मसूनुरविशङ्कयीकृते श्रेयसीव विमलश्छिदि···· ॥ १५ ॥
हारवल्कजनिकुञ्जगुञ्जनैः कर्णकोटरसुधौघवर्षिणः ।
तन्पुरे मधुलिहा पदं तदा तुम्बरुप्रभृतयोऽप्यजन्भुशम् ॥ १६ ॥
तन्वताय न दृशामगोचराः सान्द्रमन्द्रमुरजस्वनस्पृशः ।
सौरसौरभिकरामयो यधुर्वारिवारणगणस्य गर्जितुं ॥ १७ ॥
तन्पुरे च जलमप्पमूर्तयस्तोयजाकृतिकराननभिदः ।
विस्मारस्तम्भेन चक्रिरे नर्तनानि सुरनर्तकीगणाः ॥ १८ ॥
इत्थमन्वयपराक्षितात्मनस्तोयकेलिषु किमप्यजानतः ।
जाह्नवी वपुषि तस्य निर्मने मर्त्यभावनिमिषेण दिव्यतां ॥ १९ ॥
कल्पकोटिमदनेन्दुभास्वता कालपाककविवर्तकेन्नेना ।
उन्नतैरणुभिरुत्तमोत्तमैः कृतमूर्तिरिव स व्यराजत ॥ २० ॥
नैदृशीमथ सभामभिगम्येक्षणीयकविभाविना पुरः ।
मददृहत स दानुमस्तुतं तत्त्वदैक्षत तदात्महृत्स्थितम् ॥ २१ ॥
राजसूयमरकर्मितिविजं सिद्धयोगिषु विजं दिवस्पतः ।
शक्रसंविहितः प्रफुल्लनेत्रोत्सुकः सुरसभा न भेजिरात् ॥ २२ ॥
तत्र संप्रसरदप्सरोगणप्रेक्षणीयकृतहास्यहंसदान् ।
तानिभानुविभिभिभावितैः भासितानतनभस्वमप्यदन् ॥ २३ ॥
`` कर्णीभिन्नू हरिमहमि हरिं तत्र मन्दारतले
`` ` हर्षीसं सुरपुरपि वरतडमे निपुन्दुर ।

येषामन्येऽपि येंऽशाः क्षितिभरहृतयेऽवातरन्मर्त्यलोके
गीर्वाणांस्तानेव तेषु त्रिदशपतिगिरा धर्मपुत्रो ददर्श ॥ २४ ॥

मुत्कानिलद्वीपदिलीपरामभगीरथाद्यद्भुतवीरसेव्यः ।
अयं स्वयं तत्र रराज राजचन्द्रो हरिश्चन्द्रयशोचितश्रीः ॥ २५ ॥

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम यतीन्द्रः कृती ।
वैदग्ध्यात्मनि बालभारतमहाकाव्ये स निर्गच्छति
स्वर्गारोहणपर्व तन्मतिमहःस्पष्टोदयेऽष्टादशम् ॥ २६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीअमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारते महाकाव्ये वीराङ्के आश्रमेषिकाश्रमवासिकमौसलमहाप्रास्थानिकस्वर्गारोहणाभिधपञ्चपर्वप्रपञ्चनो नाम द्विचत्वारिंशः सर्गः ।

अस्यामेकेन सर्गेण पञ्चपर्व्यामनुष्टुभाम् ।
प्रपञ्चितं शतद्वन्द्वमेकाशीतिसमन्वितम् ॥

विलोलदोलाशयनः समस्तं बालोऽयमालोक्य विलोलमेव ।
एकात्मतातत्त्वविवेकबोधि लयोद्भुतानन्द इवाप निद्राम् ॥ २६ ॥
स्फुरत्प्रभाभासुरसा रसायां चचाल बालः स्फटिकाचितायाम् ।
तरङ्गिवात्यद्भुतरूपकीर्तिदुग्धाम्बुधौ खेलकरकमोऽयम् ॥ २७ ॥
उत्तिष्ठतो वीक्ष्य जनान्सहेलं बालोऽप्यसावुत्थित एव तद्वत् ।
न बद्धमुष्टित्वभियेव बन्धुवर्गाङ्गुलीषु ग्रहणं चकार ॥ २८ ॥
यः कोऽपि यत्किंचिदपि प्रतन्वन्दृष्टोऽमुना तद्विदधे तदैव ।
असावसाधारणबोधशक्तिरालोक्य कौतूहलिना जनेन ॥ २९ ॥
तत्सत्यमेव श्रुतिवाक्यमात्मा वै जायते पुत्र इति प्रतीतम् ।
तत्रैव पुत्रे नृपमद्वत्योः कथं मिथः स्नेहरसोऽन्ययासात् ॥ ३० ॥
परस्परेर्ष्यानिधिरेककालं कालेऽभिसर्तुं तरला कलाली ।
बोधाभिधानेन विलोचनेन विलोकयामासतमां तमेकम् ॥ ३१ ॥
भाग्योदयैरेव सुतस्य तस्य क्षीणे न रीणे न गणे रिपूणाम् ।
भूयः शरासारयशांसि पातु मृगव्यमव्यग्रमतिस्ततान ॥ ३२ ॥
मध्येवनं मार्गणविद्धनष्टमृगानुमार्गी मृगयाविहारी ।
भाग्योर्मिनिर्मुक्तदृशार्थदर्शी स बभ्राम न कुत्र कुत्र ॥ ३३ ॥
मौनी मुनिस्तेन शमीकनामा दृष्टश्च पृष्टश्च मृगप्रवृत्तिम् ।
अदत्तवाक्तापमुपोद्धतेन मृताहिनाकारि महाप्रकण्ठः ॥ ३४ ॥
प्राप्ते गते राज्ञि कोपविद्धः शृङ्गी मुनेस्तस्य सुतः सदारः ।
यः पन्नगं मत्पितरि न्यधत्त तं तक्षको दशतु सप्तमेऽह्नि ॥ ३५ ॥
शमी शमीकः कृपयादितस्मै भूपाय शापं कथयाञ्चकार ।
भूपोऽपि सम्यक्परिणामवीर्यः स्वरक्षणोपायपराङ्मुखोऽभूत् ॥ ३६ ॥
संमन्त्र्य मन्त्रिप्रवरैरथैकस्तम्भाग्रदेशस्थितगर्भवेशम् ।
सौधं विधायाशु सुधीः स तदग्रदेशं नरेन्द्रो विवेश ॥ ३७ ॥
नगत्वर्याऽञ्जनताद्धिकालिहालाहलज्वालावलद्धनालम् ।
पार्श्वेषु रक्षाविधिमाश्रितेषु प्रवर्धमानस्य ददाह ॥ ३८ ॥

अथादि दिष्टे मुनिशापतुल्यः नृपासुतद्वेषविशेषतश्च ।
मूर्तो गमक्रोधशिखीव नागः स नागसाह्वं नगरं प्रतस्थे ॥ ३९ ॥
विषद्विपन्मन्त्रसुधाब्धिमेष द्विजं द्विजिह्वः पथि कश्यपाख्यम् ।
यान्तं रयात्पार्थिवपालनाय दरिद्रमिष्टद्रविणं ददर्श ॥ ४० ॥
स पश्यतस्तस्य वटं विषाग्निपातेन दग्ध्वा तमुवाच विप्रम् ।
स तक्षकोऽहं नृपरक्षणे चेत्क्षमोऽसि तज्जीवय वृक्षमेनम् ॥ ४१ ॥
अहेरदत्ताय सुधोपवृष्ट्या दृष्ट्या तरूज्जीवनमुत्तरं सः ।
महात्मनां वाग्भिरसूचितेव क्रिया विशत्युज्ज्वलकार्यनाट्यौ ॥ ४२ ॥
मर्त्यैरदेयं द्रविणं प्रदाय स तक्षकेण प्रहितोऽथ विप्रः ।
चेष्टाच्चयज्ञातनृपालकालः संपूर्णकामः स गृहं जगाम ॥ ४३ ॥
क्ष्मापं यथुल्लापसवेपमानो भुजंगमाः केऽप्यथ तक्षकोक्तया ।
अत्रान्तरे भीतिभिरस्वरान्तो निषोपधीधर्मविधिच्छलेन ॥ ४४ ॥
दत्त्वाशिषं तत्स्वयमर्पितानि फलानि पुष्पाणि च पाणियुग्मे ।
दधौ नृपस्तत्क्षणवीक्षणीयकृतान्तदेशार्चनवाञ्छयेव ॥ ४५ ॥
दृष्ट्वा क्रिमिं शोणदृशं पिशङ्गं सूक्ष्मं फले मन्त्रिणमाह भूपः ।
शापेन मुच्येय दशत्वसौ मां कीटो मुधाकल्पिततक्षकाख्यः ॥ ४६ ॥
एवं नृदेवं निगदन्तमेव दग्ध्वा ससौधं विषवह्निवीच्या ।
धृतस्वरूपश्च्युतकीटरूपः खं तक्षकस्तत्क्षणमुत्पपात ॥ ४७ ॥
जनमेजयनामाथ तत्सूनुर्भासुरा भुवम् ।
स बालोऽप्युज्ज्वलत्तेजा दिवाकर इवाकरोत् ॥ ४८ ॥
अब्धेरप इवाम्भोभृद्गुरुतः कलिताः कलाः ।
अन्या इव व्यधादेष जगदास्वादकर्मणि ॥ ४९ ॥
सुवर्णवर्णकाशी स कुमारीमुदवाह सः ।
नृपो वपुष्टमां नाम पुष्टमाङ्गलिकोत्सवः ॥ ५० ॥
दिव्यदम्पतिभिः प्रेक्ष्य त रोलन्तं तयान्वितम् ।
निद्रा तादृक्प्रिया नास्ति दुःखिनैरिव दूरिता ॥ ५१ ॥

गरद्गरलविध्मातं महाहिः कोऽपि पावकम् ।
अज्वालयत्स्वफूत्कारैरकर्णानां कुतो मतिः ॥ ७८ ॥
प्रसह्य सह्यमानेषु तदा भोगिकुलेष्वभूत् ।
दुर्भिक्षभयभृद्विष्णुगुहवाहनयोर्मनः ॥ ७९ ॥
रविस्यन्दनसंदानभर्गभूषणभोगिनाम् ।
नाभूत्तदाग्निभीः·······सोढतद्धालचक्षुषाम् ॥ ८० ॥
ता धारा वाहिपीवाहिरक्तनद्यस्तदाभवन् ।
वाल्गासु यासु छोलासु सागरो रागमागतः ॥ ८१ ॥
एवं हुताहिव्यूहेषु द्विजेषु जनमेजयः ।
महानागकुलस्तोमहोममध्यादिशत्क्रुधा ॥ ८२ ॥
ततस्तक्षकहोमाय मन्त्रमाहुश्च सोमपाः ।
त्रस्तः स्वसीयमास्तीकमित्युवाच च वासुकिः ॥ ८३ ॥
अनादेशविधानाग्निदग्धा कद्रूः पुरोरगान् ।
दाहोऽस्तु सर्पसत्रे व इति माताशपत्सुतान् ॥ ८४ ॥
क्षयं यास्यन्ति सर्वेऽपि किं सर्पा मातृशापतः ।
इति पृष्टस्तदा देवैर्जगाद जलजासनः ॥ ८५ ॥
जरत्कारुमुनेः पत्नी जरत्कारुरिति श्रुता ।
प्रसविष्यति सा पुत्रमास्तीकं वासुकिस्वसा ॥ ८६ ॥
अहीन्वेदविदग्ध्यस्तान्दग्धशेषान्स पास्यति ।
लोकरक्षापामयं भानुहृतशेषं यथा तमः ॥ ८७ ॥
तदस्त्वं भागिनेयं त्वं भागिधेयमिवागतः ।
अहीनहीनपारिन्नरक्षयेन तव क्षणः ॥ ८८ ॥
इत्यास्तीको गिरं श्रुत्वा मातुलस्यानुलोमतः ।
जगाम सर्पसत्राय येन तद्वचरः क्रमात् ॥ ८९ ॥
तस्याकर्णसर्गदर्पैरक्षम्बरागय ।
द्विजास्तदा च शमनं जगदुर्जगदुत्तमाः ॥ ९० ॥

तक्षकेण शरण्यस्त्वत्पितामहपितामहः ।
चक्रे शक्रः स किं मान्यः कृष्णः सोऽपि सहैव किम् ॥ ९१ ॥
तक्षकं रक्षतेत्येवं कोपेन मनसो रसात् ।
हूतं जुहुत यज्ञाग्नौ तानित्यूचे तदा नृपः ॥ ९२ ॥
अपाङ्गेनोच्चमद्दृष्टिभीमभ्रुकुट्यो द्विजाः ।
इन्द्राय तक्षकायेति मन्त्रपूर्वां जगुर्गिरम् ॥ ९३ ॥
कोशान्नीत्वाथ कोटीषु त्रयस्त्रिंशतिनाकिनाम् ।
मन्त्रशक्त्या समानीतो नाकिनाथः स तक्षकः ॥ ९४ ॥
तौ वीक्ष्य खाण्डवप्लोषरक्षकौ शक्रतक्षकौ ।
होमाय क्रुष्टौ व्योमाग्रे जिह्वा व्यावल्गयच्छिखी ॥ ९५ ॥
दिक्पालमयभूपाल सुपालोऽस्त्वासवाश्रमः ।
हुतेऽस्मिन्पौरुषं ते किमित्यरोदीत्तदा शची ॥ ९६ ॥
स्वर्गस्वाम्ये तवेच्छा चेत्तदिन्द्रोऽस्तु त्वदाज्ञया ।
जनमेजय मुञ्चामुमित्यूचुः सर्वतः सुराः ॥ ९७ ॥
इति द्युलोके साक्रन्दे सक्रन्दनकरग्रहात् ।
मावेशविप्रहुंकारैर्व्यच्युटन्मङ्क्षु तक्षकः ॥ ९८ ॥
यावत्पतति होमाग्नौ स नागो मा पतेति तम् ।
व्योम्नि व्यालम्बयंस्तावदित्यास्तीकः स्तुवन्नृपम् ॥ ९९ ॥
स्वस्ति ते पाण्डुवंश्याय यत्कीर्तेर्मुखबिम्बवत् ।
इन्दुर्मरकतादर्शनिभे नभसि भासते ॥ १०० ॥
आस्ते यावदखर्वपर्वतघटा गुर्वीयमुर्वी भृश
तावन्नन्दतु भूमुकुन्द जगतीपुण्यैरगण्यैर्भवान् ।
येनैतां भुजगाधिपस्तव भुजे विन्यस्य नागाङ्गना-
गोष्ठीगीतभवद्यशःश्रुतिरसादाचान्तचिन्तोऽभवम् ॥ १०१
स्यान्तस्सान्पितृदेवमानवऋणीन्यावद्धुनोति स्वधा-
स्वाहाहन्तवषट्कृतिस्तनचतुष्केण त्रयीधेनुकाः ।

सा कल्पः कल्पशाली त्रिदिवभुवि मुधा मार्गणानां सुराणां
मिथ्याचित्तानि दत्ते यदभिनयनटीभूय भूयस्तराणि ॥ ११७ ॥
किं वर्ण्यः कलिगन्धसिन्धुरहरिर्भूवल्लभ त्वं कला-
वल्लीनामवनी वनीयकवनीधाराधराधारः ।
कल्पोर्वीरुहमूर्ध्नि मौक्तिकमयानूनप्रसूनच्छवि-
च्छद्मानः पृथुमानदानजनिताः क्रीडन्ति यत्कीर्तयः ॥ ११८ ॥
विश्रामाय न कल्पवृक्षगहनमप्यालोकते नोचकै-
श्चिन्तारत्नधराधरेऽपि कपणक्रीडारसं काङ्क्षति ।
वृन्दो कामदुहां क वाञ्छतु समं धुर्यं धरायां भवा-
नेको वीरनृपो वहत्यहरहर्दानस्य दीर्घां धुरम् ॥ ११९ ॥
अभैतन्याश्चिन्तामणिसुरगवीकल्पतरवः
पयोधेरुत्तस्थुर्यदि सति महादानिनि वत्री ।
तदेते भूनेतः कथमिव भवन्तं क्षितितले
मदिष्यन्तं मत्वा प्रथममगमन्गोलशिखरम् ॥ १२० ॥
दाता येन रमानले भवति तद्दानं यदि दैवता-
न्मास्तु स्वःसुरभीमणिक्षितिरुहां दाने गुणमाहिमा ।
मा तु प्रार्थनयापि [illegible] कर्णोऽपि निर्भीतये
नार्थीति [illegible] ददौ कथमिव तस्मै नौमि भूमिप्रभो ॥ १२१ ॥
अर्हद्दक्षसुहृद्द्विषत्क्षितिपतर्थीशलिशाल्मिद्विष-
[illegible] ।
विद्रुत्पुण्यपुरंदरगोपुरपुरोभागीणि भागीरथी-
भासा भासितभुवनभानि न भुवा मापुर्यशांसि क्व ते ॥ १२२ ॥
[illegible]
धान्त्या [illegible] ।
[illegible] मुक्तावलीं त्वया-
[illegible] ॥ १२३ ॥

१ 'कनम्' क.

त्वद्यशश्छविलोपहारिणी नैव देवधुनीति घुष्यताम् ।
यां शिवः शिरसि केशपाशकमलस्पर्शाद्दिव्यविमलामलालयत् ॥ १२४ ॥

सर्वः पार्वणशार्वरी चर्चिता गर्वी न दर्वीकरा-
धीशः क्षीरधराधरोऽतिविधुरः स्वःसिन्धुरो नोद्धुरः ।
ईशोऽन्तंसधुनी च नीलमहिमा सान्द्रो हिमाद्रिश्च न
श्रीसोमान्वयशशाङ्क तावकयशश्चन्द्रे दिशः क्रामति ॥ १२५ ॥

व्यापेपो धरणीधरैरतिगुरुर्नध्यायः सुधाया विधो-
रन्तर्धिर्घनशारदस्य निधनं दुग्धोदसिन्धोः पिधाः ।
प्रत्याख्यानममानवद्विपमहादेहद्युतेर्निद्दशो-
ऽदृव्यास्तव भूभुजंग यशसां भारो दिशां हारति ॥ १२६ ॥

गङ्गां शृङ्गारयद्भिस्तुहिनकरकलाशेखरं रेखयद्भिः
श्रीखण्डं मण्डयद्भिर्भुजगविभुविषासंचयं चययद्भिः ।
चन्द्रं निस्तन्द्रयद्भिः स्फटिकगिरिशिरोवृन्दमानन्दयद्भि-
र्भूमुग्भूकान्त शुभ्रैस्त्रिभुवनमभितः शोभितं त्वद्यशोभिः ॥ १२७ ॥

शेषं निःशेषयन्त्यो हरशिखरिशिखासंघमारुह्यमाना
मन्दारं मन्दयन्त्यो हरिचरणसरिद्गाहमागाहमानाः ।
कर्पूरं दूरयन्त्यः सुरसुरभिपयःसंचयं वञ्चयन्त्यो
विश्वं विश्वंभराया रमण तव यशोराजयो राजयन्ति ॥ १२८ ॥

उक्तः सर्वग एव तत्त्वविदुरैर्देवः शिवोऽसौ न त-
न्मिथ्या यत्कुसुमैः प्रपूजयसि यैः सर्वाङ्गमेनं विभुम् ।
दीनार्तिद्रुमदाव तावकयशस्तोमच्छविच्छद्मना
तुल्यं सर्वगतानि तानि सुरभीकुर्वन्ति सर्वं जगत् ॥ १२९ ॥

शेते पश्य चतुर्मुखोऽपि जगतामन्ते तदन्ते हरि-
स्तस्यान्ते च हरः स्फुरद्दिननिशा युगव्यवस्थावशात् ।
सर्वान्तेऽपि[1] नरेश न स्वपिति ते कीर्तिः पुनः संकट-
व्योमैकस्थितिचिन्तया भवतु किं तस्या दिनं का निशा ॥ १३० ॥

१. 'सर्वान्तोऽपि' ग.

मन्येऽब्धौ वडवानलं फणिपुरे कालाग्निरुद्रं दिवि
व्यक्षाक्षिज्वलनं पयोधरपथे सौदामनीडम्बरम् ।
पूर्वस्यां दिशि शक्रशस्त्रमधुना कार्यं किमत्रात्मभि-
र्भानुर्मन्त्रयतीति सोमकुलज त्वत्तेजसि स्फूर्जति ॥ १३१ ॥

तव प्रतापस्तपनस्तदन्तः पुमांस्त्वमेकोऽसि हिरण्यवर्णः ।
भवद्विषां सत्त्वजुषां महांसि त्वय्येव मज्जन्ति महीभुजंग ॥ १३२ ॥

निःशोभं भवभालभीमनयनं दम्भोलिकीलागल-
त्लीला लुम्पति दावपावकविभापूरः परक्रूरताम् ।
अर्कः कर्कशतां समुज्झति वहत्यौर्वो न गर्वोद्गमं
श्रीसोमान्वय विश्वबल्लानकथामत्ते भवत्तेजसि ॥ १३३ ॥

व्योम्नि व्योममणिर्वने दवशिखिज्वालाकलापः पयो-
राशौ वाडवपावको जलधरस्तोमे तडिद्विभ्रमः ।
एते पौरववंशसंभव भवत्तेजोभिरस्तौजसो
मग्ना दुर्यशसीव भान्ति विलसज्ज्वालजालप्रभे ॥ १३४ ॥

पङ्क्तिः प्रतापदीपानां महीप तव दीप्यते ।
ब्रह्मणोऽपि तमस्विन्यां भावी दीपोत्सवो यया ॥ १३५ ॥

यत्र संचलति संचलत्पदः सुस्थिते भवति सुस्थितं जगत् ।
तद्ध्रुवं भुवि भवानवानरत्स्यातमेव मतमद्वयं विभो ॥ १३६ ॥

देव त्वज्जैत्रयात्रा समयसमुदयत्तुङ्गमातङ्गशुण्डा-
दण्डाग्रप्रोयगाग्रत्तुरगखुरभरैः सानुमन्तः समन्तात् ।
मातङ्ग कम्पमानाः शकुनिकलकलैः प्रस्तरमातपातैः
शङ्के निष्कासयन्ति स्वकुहरविहरत्स्वलनीकाश्वनीपान् ॥ १३७ ॥

शक्रः संक्रन्दनोऽभूदकलयदनलस्तापमापत्कृतान्तः
कार्ष्ण्यं क्रव्यादभर्ता मनि रजनिचरोऽम्बुप्रविष्टः प्रचेताः ।

१. 'सांराशिर्सी' ग. २. 'मर्मणी' ग. ३. 'गर्वोदमम्' ग. ४. 'विश्वडल्लनकथा' ग. ५ 'भाग' ग.

वायुर्न क्वापि तस्यावधित धनदतां गुह्यकेन्द्रो गतोऽद्रिं
　शूली धूलीधुतार्के भरनतभुजगे दिग्जिति स्वप्रयाणे ॥ १३८ ॥
त्वत्प्रारब्धप्रचण्डप्रधननिधनितारातिवीरातिरेक-
　क्रीडत्कीलालकुल्यावलिभिरलघन स्यन्दमाकन्दगुर्वी ।
दम्भोलिस्तम्भभास्वद्भुजभुजगजगद्भर्तुराभर्तुरेनां
　तेनायं मूर्ध्नि रक्तद्युतिततिमिषतः शोभते शोणभावः ॥ १३९ ॥
विद्वेरागमतो मनो यदि वलीहेतुर्न तद्भास्वतो
　बिम्बं भिन्नमरातिभिस्तव शिवप्रस्थायिभिः पार्थिवैः ।
भिन्नस्तैः पृथिवीपुरंदर परं मालेयरश्मिर्यत-
　स्तस्मिन्नाज्ज्वलकलमलक्ष्मविविलं लक्ष्यमण्डलं लक्ष्यते ॥ १४० ॥
कल्पे कल्पे भवसि भुवनानन्दविद्वेषिवृन्दा-
　वस्कन्देषु त्वमसमगुणः सप्रतापः सभापः ।
तद्रोमाद्यं भजति गिरिभिर्भूतधात्री धुनीते
　चन्द्रादित्यच्छलपरिलसत्कुण्डलं व्योममौलिम् ॥ १४१ ॥
अमी प्राज्यं राज्यं जगति रचयिष्यन्त्यरिनृपा-
　निमान्भेत्स्यामीति द्रुहिणि भवतो निश्चयलयः ।
प्रतिज्ञातं धाता तव नु तनुते निष्फलमहो
　महोभस्त्वत्पादप्रणतिमतिमेतेषु वितरन् ॥ १४२ ॥
अदन्तैर्मानक्रीर्विटपिभिरपुष्पैरद्रुमुपि-
　स्तमिस्राभिः सर्वैरमलिभिरपेनैर्मलधिभिः ।
अमीभिः श्रीसोमान्वयतिलक विश्वत्रयमपि
　प्रसर्पद्भिः पूर्णत्वदरिपुलदुग्धप्रतिनिकरैः ॥ १४३ ॥
त्वत्तेजस्तातितापिता इव विपाठीलाकयसच्छाय-
　संश्रिता इव संनिधिस्थितभूनि श्वासरम्या इव ।
दुर्ध्यातिम्लायितमूर्तय इव रमाकान्त भान्ति ध्रुव
　दुर्ध्यानदुरितमत्ता इव वने त्वामन्तिवर्त्यारयः ॥ १४४ ॥

त्वद्विद्वेषिपुरे पुरा निवसति प्रासादवृन्दध्वन-
च्छायां केलिकलापिभिः फणिगणभ्रान्त्या निहत्यार्दिताः।
शून्यं संप्रति सर्वतो निजपतिप्रध्वंसवैराग्यतो
निर्वैरा इव ते क्षिपन्ति न मुखं सर्पेषु सर्पेष्वपि ॥ १४५

शिखरिषु हृदभूतैर्भूमिनेतः प्रभूतै-
स्त्वदहितयुवतीनां दृग्जलैः कज्जलाढ्यैः।
अहह विरहखिन्नाः खेचराणां रमण्यः
प्रतिपदमनुयन्तं प्रीतिलेखांल्लिखन्ति ॥ १४६ ॥

श्रुत्वा पार्थप्रपौत्र किमपि तव नवं वर्णनं स्वर्णकर्णा-
लंकारं कारयिष्ये किमियमिति वधूत्तंसितालीदलालीम्।
आदायादाय देशान्तरचरकवयोऽरण्यदेशेऽपि शत्रु-
क्षत्रस्त्रीनेत्रबाष्पाञ्जनदरिषु लिखत्यद्भुतत्वत्प्रशस्तीः ॥ १४७ ॥

दिगन्तान्दिग्दन्तावलकटभिया तावकभुज-
भ्रमान्मुक्त्वा जग्मुर्गिरिविवरमार्गैरहिपुरम्।
अहीन्द्रं तद्रूपं नृपतिवर तत्रापि रिपवो
निरूप्यांशुग्रासाद्युगतिमविदीना विदधतु ॥ १४८ ॥

जम्पजित्करिकरो भवद्भुजः पन्नगेन्द्र इति सोदरावयः।
संविभज्य जयिनौ जगत्त्रयं भूमिपाल परिपालयन्त्यमी ॥ १४९ ॥

त्वद्भुजभ्रमकणः फणीन्द्रदिग्दन्तिहस्तपविदण्डमण्डनः।
दैन्यतोऽङ्घ्रिजलदुर्गविष्टरे विष्टरश्रवसि याति विष्टपम् ॥ १५० ॥

स्पर्धां कुतो धास्यति भूभुजंग भुजंगराजः स भवद्भुजेन।
यस्त्वत्क्षतारित्रिनपातभुग्नधाराभरेणापि बिभर्ति खेदम् ॥ १५१ ॥

रङ्गद्भुजगकुलहोमवज्रलीना
धारा धरां क इव धारयितुं क्षमः स्यात्।
इत्थं जना निजगदुर्न विदुर्जडास्ते
राजन्भवद्भुजभुजंगकृतस्थितिं ताम् ॥ १५२ ॥

स्वयं जगत्त्रयं धातुं शक्तः शक्तित्रयीयुतः ।
भवाञ्जुहोतु होमाग्नौ नाकनागपती कृती ॥ १९३ ॥

हसत्यसौ भूतलशर्म सर्वान्सुरासुरोर्वीश महान्महस्ते ।
तापोच्छलत्पन्नगरत्नराजिव्याजोत्पतत्स्फूलकणप्रतानः ॥ १९४ ॥

हिमांशोर्मालिन्यं दलयसि यशोभिश्चलचमू-
धुतैर्धूलीभारैः शिथिलयसि भारं फणिविभोः ।
नृणां दौस्थ्यं दानैरपनयसि सोमान्वयशिरः-
किरीट त्रैलोक्योपकृतिसुकृती त्वं विजयसे ॥ १९५ ॥

भुजाग्रमग्नस्त्वत्पाणिलिमिषेण नाकद्रुमाः
सुरारिभयभीरवः सुरवराश्च दत्वन्नरम् ।
अतोऽनुसरवत्सलश्रिविषयीरकोटीरक-
स्तुलां रिपुकुलान्तक व्रजतु भूभुजंग त्वया ॥ १९६ ॥

स्पर्धाबन्धात्त्वदङ्गं सपदि गुणगणा ये विशन्त्यखेदे
द्वारूपा रोमकूपास्त्वदवयवभरं निर्भरं शोभयन्ते ।
तैरेवान्तः सितांशस्त्वमसि शशिनिभैर्भासिनस्तमिरं
रोमलोमच्छलेनान्तरमिव निरयन्त्राति मार्गेषु तेषु ॥ १९७ ॥

सर्वंसनामपरिपूर्तिकृते हरोऽपि
मूर्धन्नयस्तव गुणान्गणयन्कृतज्ञः ।
अम्भोधिपट्टमभिवीनिनिभाजितेन
मूर्ध्न्यन्तरं च कुरुते महतैव रेखाः ॥ १९८ ॥

न लीलादोलायां न कनककनिकेतामशिखरे
न तल्पे नाकस्पे न मृदुपवने नाप्युपवने ।
रतिं क्वापि प्रापुर्दिवर कथयस्त्वद्गुणगणा-
गुरूपार्थध्यानप्रणिधमविशून्यप्रणिहृत. ॥ १९९ ॥

औचित्योचित्य विचारनिरवि वचनक्रमं विक्रमश्री-
विश्रामावाम विश्वोत्तरगुण तनुना कः स्तुतिं प्रस्तुनि ते ।

१. 'सुर' ख. २. 'हरकर्ण' ख.

इल्लीशादृग्पदाखप्रचय रचयति त्वत्प्रशंसां न शर्वः
सर्वज्ञोऽपि स्वयं तु स्तुतिकृतिषु कृतिन्कस्य न स्यान्नयोर्मिः॥१६०॥
इत्येष स्वस्तिपूर्वस्तवननवसुधावृष्टिमान्द्यष्टिमग्ने(?)
तत्र क्षत्रावतंसे कथय किमु ददे तुभ्यमित्युक्तिभाजि ।
आस्तीकस्तक्षकाहिप्रभृतिफणभृतां चक्रमुन्मोच्य चक्रे
तोषं शक्रोऽपि विश्वत्रयहृदयमदाद्वैतवैतण्डिकश्रीः ॥ १६१ ॥
श्रेयोधामनि मन्त्रदामनि भवत्साम्नि श्रुतेऽसाद्विषं
जन्तोर्न प्रभविष्यतीत्यहिकुलैः सोत्कर्षहर्षाकुलैः ।
दत्तोदारवरस्तदैव स जरत्कारोः कुमारोऽनिशं
कालाद्वैर्निजनामगर्भमवतु ग्रन्थं यशोऽङ्कं मम ॥ १६२ ॥
वीरेन्दोर्जनमेजयस्य पुरतस्तत्राहिसत्रान्तरे
वैशम्पायनतो निशम्य किल यां सूतः स उग्रश्रवाः ।
आख्यन्नैमिषकानने कुलपतेः श्रीशौनकस्य क्रतौ
सेयं लालयतु स्ववालमिव मद्ग्रन्थं कथा भारती ॥ १६३ ॥
भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्पतेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम यतीन्द्रः कृती ।
एतन्नन्दतु बालभारतमहाकाव्यं तदुल्लासितं
वाग्देवीगृहकोविदेन्दुहृदयः श्रेयः सुधास्वस्तिकः ॥ १६४ ॥
श्रीआस्तीकप्रभावाख्ये सर्गेऽस्मिन्ननुष्टुभाम् ।
शतद्वयं समुद्दिष्टमष्टपञ्चाशदन्वितम् ॥ १६५ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते बालभारतनाम्नि महाकाव्ये श्रीमदादिपर्वसंबन्धी आस्तीकप्रभाववर्णनो नाम त्रिचत्वारिंशत्तमः सर्गः ।

---

१. 'तु सद्दृशि' ग. २ 'आस्तीकप्रभावाख्ये' ख.

कविप्रशस्तिः ।

किंचिद्गर्वग्रहिलेऽपि वस्तुनि भृशं यस्येश्वरानन्दनं
विश्वं यन्मयतीर्थराजिमयमात्मप्रमाणेष्वितम् ।
संसारभ्रमरः परस्तुमनां यन्मानुवेशेषु च-
स्तोरेषु शिवं च यच्छतु सतां श्रीभारती भारतः ॥ १ ॥
[illegible] सार्वीयमार्थसुदृढस्फुरिते श्रीदगुणगणो-
त्पत्तौ तेन प्रतीते शुभमहिव महात्मामयत्यानमाधेः ।
[illegible] महत्तमोजिता [illegible]
[illegible] हिमपटलमिहाप्यापि सार्वं वर्तिष्यः ॥ २ ॥
श्रीमद्वायटनाति सारगुरुगच्छीयासि सभिनमहा-
स्थाने मानिनि दानमानसरसाने बापदीदा हिमः ।
[illegible]
सागुर्वी वनिसी जिनार्थेनवनोदद्वयभूर्भीर्वरैः ॥ ३ ॥
[illegible]
[illegible] महीयोयः [illegible] ।
[illegible] सार्वाभिवर्धिनाय-
[illegible] श्रीमहार्तारवैस्यम् ॥ ४ ॥
श्रीश्वेताम्बर[illegible]
[illegible] जिनदत्तसूरि[illegible] ।
[illegible]
[illegible] सत्य गुणैर्न [illegible] ॥ ५ ॥
[illegible]
[illegible] वशुचेऽस्तूरि वासिलसूरिः ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६ ॥

सुरगजरजनीभुजंगगङ्गाभुजगपतिप्रतिशूरकीर्तिपूरः ।
तदनु मुनियतिर्मतिप्रतिष्ठाजनितरसोऽजनि जीवदेवसूरिः ॥ ७ ॥

वयस्यद्विद्याभिः खलु सह कलाभिर्गुणगणाः
सहेलं खेलन्तो बहुमतिलते यत्तनुवने ।
यशः श्रीपुष्पस्रक्चयसुरमयः संशयमयीं
महादोलां मुक्त्वा सुकृतरसवापीषु विहृताः ॥ ८ ॥

महायोगी भोगी प्रभुनिभभुजस्तस्य शमिनः
सभायामायातः क्वचिदहनि कश्चिद्वहनदृक् ।
असावुद्यद्विद्याचयजयपताकामिव मुखं
मुखाजिह्वां कृष्ट्वा कृतपरिकरोऽस्मै न्यविशत ॥ ९ ॥

प्रीतिव्यालोकमौलिच्छलचलकमलामुच्छलन्युञ्छनालि-
भ्राजभ्राजिष्णुवीचीं स्तिमिततिमिसदृक्कलाकेलिकम्राम् ।
असुम्यंस्तत्प्रभावादपि सुकृतसुधासिन्धुधाराधरोऽयं
दूरं सूरिः प्रपूरे सर इव वरवाग्वृष्टिभिः सततं सः ॥ १० ॥

अथ सुकृतकथान्ते गन्तुमिच्छन्नमज्ञा
न सपरिकरबन्धात्कष्टमीष्टे स योगी ।
श्रमण इव तदस्मिन्नुल्लसद्दीनशब्दे
किमिदमिति जनेनापृष्टमाचष्ट सूरिः ॥ ११ ॥

शक्तः पातयितुं नभस्तलफलं हुंकारतोऽर्कं क्षमो
मूलस्तम्भमपि त्रिलोकभुवनं भङ्क्तुं भुजंगेश्वरम् ।
योगीन्द्रोऽद्भुतभूरिरीतिविद्यामिकोऽसौ [illegible]
प्राप्त [illegible] ॥ १२ ॥

[illegible]
पर्यस्तिष्टोऽस्य मदमर्पदवानलेन ।
[illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥

१. 'स' क. २. 'ह्रे' क. ३. 'कुशाग्र' क.

यन्मार्गामतृणालिरिक्षुलतिका यद्वालुकामण्डलं
खण्डो यत्तरगर्भनीरममृतं यत्कर्कराः शर्कराः ।
यत्केनप्रचयः सुधारुचिरयं यत्संरवोऽनाहत-
ध्यानस्थाः शतशोऽस्फुरन्क न यतेस्तस्य प्रबन्धापगाः ॥ २७ ॥
तेनाकारि पुरारिपर्वतशिरोधिकारि चामीलना-
लंकारि स्फुटपापहारि भुवने वृन्दे जिनेन्द्रौकसाम् ।
आरोपोल्लसितेन यस्य नियतं दण्डोच्चयेनोच्चकै-
र्विद्धं व्योम दधाति किं न परितश्छिद्राण्युडुच्छद्मना ॥ २८ ॥
गाम्भीर्ये च गुरुत्वे च माधुर्ये च ध्वनौ च कः ।
पर्यन्ताब्धेर्जलाधार इव तस्यैव तुल्यताम् ॥ २९ ॥
श्राद्धान्श्रद्धाभाजनमुदितसमाजनविराजिनो विप्रान् ।
पौरांश्च भक्तिगौरान्कदाचिदाचष्ट स मुनीन्द्रः ॥ ३० ॥
प्रहीतुमतुलग्रहः परपुरप्रवेशव्यसनोः
कपालमप पालनाद्भुव एककरण्डं मम ।
स योगिपुरुषोऽकृत प्रकृतगोप्रयोगं मया
स्वरक्षणविचक्षणा त्वयि चेटकानां घटा ॥ ३१ ॥
भुवनविजयविद्यां सिद्धिकर्मण्यवद्या-
मसुमदसुविनाशी. साधयिष्यन्स योगी ।
चिरविरचितयत्नो मत्कपालमहार्थं
विहरति परितो मन्त्रस्फुरत्कालसनीशः ॥ ३२ ॥
व्यसोर्नगरनिर्गमे डमरुकध्वनिर्ध्वानि
स्फुटः स्फुरति तद्यदा मम शिरोऽपि चूर्णं तदा ।
इतीदमतिपीडया स गुरुमुद्गरस्माविना
चिराय परिपूरयत्स्वगरचन्दनौघैः पुरा ॥ ३३ ॥
इति विरचितशिष्यः स शमी ध्यानशुद्धि-
त्रुटितविशदकर्मा निर्मलीभूतचित्तः ।

---

१. 'तसं हु' ग.

अस्थगयत नटन्तीरष्टसिद्धीः कदाचि-
दिशि विदिशि कदाचिद्वीः श्रियो युक्तपाणी ॥ ३४ ॥

नेत्रे निमीलयति चेद्भवबृद्धिहेतु-
र्भूलोकदर्शनभिया स पतिर्यतीनाम् ।
तद्भूरिभावभरभासुरभूतिमाला-
मालोकते त्रिजगतीमपि किं मुनीन्द्रः ॥ ३५ ॥

इति सुकृतनिधानध्याननिर्धारितायु-
र्भुवमिव दिवमात्मध्यानपूतां स चक्रे ।
जनमनसि स जीवन्नेवं रजे(रेजे?) तु तत्त-
न्मतिविफलिततादृग्दुष्टयोगिप्रयोगः ॥ ३६ ॥

अमीभिस्त्रिभिरेव श्रीजिनदत्तादिनामभिः ।
सूरयो भूरयोऽभूवंस्तत्प्रभावालदन्वये ॥ ३७ ॥

एकः प्रौढविवेकविभ्रमलतापुष्पेषु पुष्पेषुजि-
त्तेषु श्रीजिनदत्तसूरिरुदयद्भूरिप्रभावोऽभवत् ।
तादृग्विस्तृतहृन्निपीननभसो यस्योचितं (?) दिद्युते
धीरोम्भोवरसिन्धुसिन्धुरनयी व्याख्यासु शब्दो गुणः ॥३८॥

श्रीविवेकविलासाद्यैर्यत्प्रबन्धैः सहस्रशः ।
हतमोहतमोऽकारि करैरिव रवेर्जगत् ॥ ३९ ॥

आयुष्यं कथयन्ति जन्तुषु पयःसारात्पयोधेः पुनः
पीयूषं पृथिवीजुषामनिमिषीभावाय संभाव्यते ।
विप्रः श्रीजिनदत्तसूरिवचनं सारः सुधानामपि
व्यक्तं मुक्तिमपि प्रयच्छति सतां यच्छीनिमुधीनिरुत् ॥४०॥

श्रीजीवदेवसूरीणां स एव परमागमः ।
जम्मुर्गरदत्ता भेजे तद्गुणैलद्धियेव यः ॥ ४१ ॥

१. 'ब्रोति' ग. २. ' नेवा रेजे... तत्त' ग. ३. 'मौ' ग. ४. 'नवनि' ' ग. ५. 'श्रीविवेकविलास' ग. ६. 'तत्प्रभावा' ग. ७. 'धीर'ग.

श्रीवायटस्थाननिवासिनस्ते संभूय भूयस्तरहर्षभाजः ।
कदाचिदागत्य निवेशवेश्म जगुर्द्विजालं मुनिचक्रशाक्रम् ॥ ४२ ॥

महद्वात्सल्याक्तं भुवनजयिनौ तस्य तनयौ
तयोः स्नेहो यस्मामजनि हनुमद्भीमभटयोः ।
तथा संक्षेप्यासौ पृथुरपि महाभारतकथा
यथा स्वल्पाभिः स्यात्तिथिभिरतिथिः कर्णपथयोः ॥ ४३ ॥

आज्ञापितस्तैरिह कर्मणि सूरिभिस्तैः
ख्यातः क्षितावमरचन्द्र इति स्वशिष्यः ।
श्रीबालभारतमिति प्रतनान काव्यं
वीराङ्कमेतदखिलधरमात्मनोऽङ्गम् ॥ ४४ ॥

शास्त्रे प्रशस्तिसर्गेऽत्र रङ्गाकविगुरुक्रमे ।
लिखित्वा स्पष्टतां नीता नवाशीतिरनुष्टुभाम् ॥ ४५ ॥

चतुर्युक्चत्वारिंशत्सर्गैरासन्ननुष्टुभाम् ।
षट्सहस्री नवशती पञ्चाशद्बालभारते ॥ ४६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के चतुश्चत्वारिंशत्प्रशस्तिसर्गः ।

समाप्तं चेदं बालभारतं नाम महाकाव्यम् ।

अम्बगमन नटन्तीरद्यसिद्धीः कदाचि-
द्दिशि विदिशि कदाचिद्गीः श्रियो गुम्फगामी ॥ ३४ ॥

नेत्रे निमीलयति चेद्भवृद्धिहेतु-
र्भूयोऽप्यदर्शनभिया म पलिर्यतीनाम् ।
तद्भूरिभारभरभासुरभूतिमात्रा-
माञोकते त्रिजगतीमपि किं मुनीन्द्रः ॥ ३५ ॥

इति सुकृतनिधानध्याननिर्धारितायु-
र्धुवमिव दिवमात्मध्यानपूता स चक्रे ।
जनमनसि स जीवन्नेवं रजे(रेजे?) नु तत्त-
न्मैतिविकल्पितनाद्दग्दुष्टयोगिप्रयोगः ॥ ३६ ॥

अमीभिस्त्रिभिरेव श्रीजिनदत्तादिनामभिः ।
सूरयो भूरयोऽभूवंस्तत्प्रभावान्मदन्वये ॥ ३७ ॥

एकः प्रौढविवेकविभ्रमलतापुष्पेषु पुष्पेषुजि-
त्तेषु श्रीजिनदत्तसूरिरुदयद्भूरिप्रभावोऽभवत् ।
तादृग्विस्तृतहल्लिपीननभमो यस्योचितं (?) दियुते
धीरोम्भोवरमिन्धुमिन्धुरजयी व्याख्यासु शब्दो गुणः ॥३८॥

श्रीविवेकविलासाद्यैर्यत्प्रबन्धैः सहस्रश. ।
हतमोहतमोऽकारि करैरिव रवेर्जगत् ॥ ३९ ॥

आयुष्यं कथयन्ति जन्तुषु पैयःसारात्पयोधेः पुनः
पीयूषं पृथिवीभुजामनिमिषीभावाय संभाव्यते ।
विश्व. श्रीजिनदत्तसूरिवचनं सारः सुधानामपि
व्यक्तं मुक्तिमपि प्रयच्छति सता यत्प्रीतिमुत्प्रीतिकृत् ॥४०॥

श्रीजीवदेवसूरीणा त एव परमाणवः ।
जग्मुर्यदङ्गता भेजे तद्गुणैस्तद्धियेव य· ॥ ४१ ॥

---

१. 'करोति' ग. २ ' ने वा रेजतुस्तत्र ततस्त' ग. ३ 'मति' ग.
४. 'नभमि ' ग. ५. 'श्रीविद्याश्रीविला' ग. ६. 'पयःसार.' ग. ७. 'प्रीत'ग.

श्रीवाग्भटस्थाननिवासिनस्ते संभूय भूयस्तरहर्षभाजः ।
कदाचिदागत्य निवेशवेश्म जगुर्द्विजास्तं मुनिचक्रशक्रम् ॥ ४२ ॥

मरुद्वात्तासाकं भुवनजयिनी तस्य तनयौ
तयोः सेद्धो यस्यामजनि हनुपद्मीमभटयोः ।
तथा संक्षेप्यासौ पृथुरपि महाभारतकथा
यथा स्वल्पाभिः स्यात्तिपिभिरनिभिः कर्णपथयोः ॥ ४३ ॥

आज्ञापितस्तदिह कर्मणि सूरिभिस्तैः
ख्यातः क्षितावमरचन्द्र इति स्वशिष्यः ।
श्रीबालभारतमिति प्रततान काव्यं
वीराङ्कमेतदविनश्वरमात्मनोऽङ्कम् ॥ ४४ ॥

शस्ते प्रशस्तिसर्गेऽत्र रङ्गत्कविगुरुक्रमे ।
निश्चित्य स्पष्टतां नीता नवाशीतिरनुष्टुभाम् ॥ ४५ ॥
चतुर्युक्चत्वारिंशत्सर्गैरासन्ननुष्टुभाम् ।
षट्सहस्री नवशती पञ्चाशद्बालभारते ॥ ४६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के चतुश्चत्वारिंशत्प्रशस्तिसर्गः ।

समाप्तं चेदं बालभारतं नाम महाकाव्यम् ।